

e-ISSN 2147-7469

AVRASYA İNCELEMELERİ DERGİSİ

Journal of Eurasian Inquiries

AVID

Cilt/Volume: 11 Sayı/Issue: 2
2022

İstanbul Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü
Istanbul University Research Institute of Turkology

İSTANBUL
UNIVERSITY
PRESS

Cilt/Volume: 11 Sayı/Issue: 2 Yıl/Year: 2022

Dizinler / Indexing and Abstracting

Index Islamicus

Research Bible (Academic Research Index)

Social Science Research Network (SSRN)

Türk Eğitim İndeksi (TEİ)

EBSCO Central & Eastern European Academic Source

SOBİAD

DOAJ

Sahibi / Owner

Prof. Dr. Mustafa BALCI

İstanbul Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul, Türkiye
Istanbul University Research Institute of Turkology, Istanbul, Turkiye

Sorumlu Yazı İşleri Müdürü / Responsible Manager

Dr. Öğr. Üyesi Ayna ASKEROĞLU ARSLAN

İstanbul Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul, Türkiye
Istanbul University Research Institute of Turkology, Istanbul, Turkiye

Yazışma Adresi / Correspondence Address

İstanbul Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü
Seyyid Hasan Paşa Medresesi, Balabanağa Mahallesi,
Kimyager Derviş Paşa Sokak, No: 6, Beyazıt / Fatih, İstanbul, Türkiye
Telefon / Phone: +90 (212) 440 00 00
E-mail: avid@istanbul.edu.tr
<http://dergipark.gov.tr/iuavid>

Yayıncı / Publisher

İstanbul Üniversitesi Yayınevi / Istanbul University Press
İstanbul Üniversitesi Merkez Kampüsü,
34452 Beyazıt, Fatih / İstanbul, Türkiye
Telefon / Phone: +90 (212) 440 00 00

Dergide yer alan yazılardan ve aktarılan görüşlerden yazarlar sorumludur.
Authors bear responsibility for the content of their published articles.

Yayın dili Türkçe ve tüm Türk Lehçeleri ile birlikte İngilizce ve Rusça'dır.
The publication languages are Turkish and all Turkish Dialects, as well as English and Russian.

Mart ve Eylül aylarında, yılda iki sayı olarak yayımlanan uluslararası, hakemli, açık erişimli ve bilimsel bir dergidir.
This is a scholarly, international, peer-reviewed, open-access journal published biannually in March and September.

DERGİ YAZI KURULU / EDITORIAL MANAGEMENT

Baş Editör / Editor-in-Chief

Prof. Dr. Mustafa BALCI – İstanbul Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul, Türkiye
– mustafabalci@istanbul.edu.tr

Baş Editör Yardımcıları / Co-Editors-in-Chief

Dr. Öğr. Üyesi Ayna ASKEROĞLU ARSLAN – İstanbul Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul, Türkiye
– ayna.arslan@istanbul.edu.tr

Editöryal Asistan / Editorial Assistant

Arş. Gör. Emre KURBAN – İstanbul Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul, Türkiye
– emre.kurban@istanbul.edu.tr

Yazı Kurulu Üyeleri / Editorial Management Board Members

Prof. Dr. Mustafa BALCI – İstanbul Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul, Türkiye
– mustafabalci@istanbul.edu.tr

Dr. Öğr. Üyesi Ayna ASKEROĞLU ARSLAN – İstanbul Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul, Türkiye
– ayna.arslan@istanbul.edu.tr

Dil Editörleri / Language Editors

Doç. Dr. Ranetta GAFAROVA – İsmail Gaspıralı Adına Avrasya İnkişaf Enstitüsü, Simferopol, Kırım – ranetta@bk.ru

Elizabeth Mary EARL – İstanbul Üniversitesi, Yabancı Diller Yüksek Okulu, İstanbul, Türkiye – elizabeth.earl@istanbul.edu.tr

Alan James NEWSON – İstanbul Üniversitesi, Yabancı Diller Yüksek Okulu, İstanbul, Türkiye – alan.newson@istanbul.edu.tr

YAYIN KURULU / EDITORIAL BOARD

- Prof. Dr. Bibihadişa ABJAPPAROVA** – L.N. Gumilev Avrasya Üniversitesi, Şarkiyat Araştırmaları, Astana, Kazakistan
– *hadisha_1960@mail.ru*
- Prof. Dr. Haluk ALKAN** – İstanbul Üniversitesi, İktisat Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler, İstanbul, Türkiye
– *haluk.alkan@istanbul.edu.tr*
- Prof. Dr. Stavros ANESTİDİS** – Küçük Asya Araştırmaları Merkezi, Atina, Yunanistan – *anestidis.stavros@gmail.com*
- Prof. Dr. Berdal ARAL** – İstanbul Medeniyet Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi, Uluslararası ilişkiler, İstanbul, Türkiye
– *berdal.aral@medeniyet.edu.tr*
- Prof. Dr. Saadet Gülden AYMAN** – İstanbul Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler, İstanbul, Türkiye – *gulden.ayman@istanbul.edu.tr*
- Prof. Dr. Vladimir DEGOEV** – Moskova Devlet Uluslararası İlişkiler Üniversitesi, Kafkasya ve Bölgesel Güvenlik Araştırmaları Merkezi, Moskova, Rusya Federasyonu – *intrel@mgimo.ru*
- Prof. Dr. Ali Merthan DÜNDAR** – Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, Doğu Dilleri ve Edebiyatları Bölümü, Ankara, Türkiye – *mdundar@ankara.edu.tr*
- Prof. Dr. Bogdan J. GÓRALCZYK** – Varşova Üniversitesi Avrupa Merkezi, Varşova, Polonya – *b.goralczyk@uw.edu.pl*
- Prof. Dr. Ablet KAMALOV** – Turan Üniversitesi, Bölgesel Araştırmalar ve Uluslararası İlişkiler Bölümü, Almatı, Kazakistan – *a.kamalov@turan-edu.kz*
- Prof. Dr. Mehmet Şükrü HANIOĞLU** – Princeton University, Yakın Doğu Araştırmaları Bölümü, ABD – *hanioglu@princeton.edu*
- Prof. Dr. Makbule SARIKAYA** – Ardahan Üniversitesi, İnsani Bilimler ve Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Ardahan, Türkiye – *makbulesarikaya@ardahan.edu.tr*
- Prof. Dr. Kazuaki SAWAI** – Kansai Üniversitesi, Asya ve Afrika Tarihi Bölümü, Osaka, Japonya – *k-sawai@kansai-u.ac.jp*
- Prof. Dr. İsmail TÜRKÖĞLU** – Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, İstanbul, Türkiye – *ismail.turkoglu@msgsu.edu.tr*
- Prof. Dr. Zaza TSURTSUMIA** – Tiflis St. King Tamar Üniversitesi, Tarih Bölümü, Tiflis, Gürcistan
– *zazatsurtsumia@yahoo.com*
- Prof. Dr. Rustem KHABİBULLİN** – Başkurdistan Devlet Üniversitesi, Tarih Bölümü, Ufa, Başkurdistan
– *rustem1957@gmail.com*
- Prof. Dr. Abuzar KHAİRİ** – Üçüncü Dünya Araştırmaları Akademisi, Jamia Millia İslam Üniversitesi, Yeni Delhi, Hindistan – *abuzar.khairi@gmail.com*
- Prof. Dr. Jibek SAPARBEKOVA** – Lomonosov Moskova Devlet Üniversitesi Asya ve Afrika Ülkeleri Araştırmaları Enstitüsü, Orta Asya ve Kafkasya Anabilim Dalı, Moskova, Rusya Federasyonu – *ccca-iaas@yandex.ru*
- Doç. Dr. İsa BLUMI** – Stockholm Üniversitesi, Asya, Ortadoğu ve Türk Araştırmaları Bölümü, Stockholm, İsveç
– *isa.blumi@su.se*
- Assoc. / Doç. Dr. Ramazan DAUROV** – Uluslararası İlişkiler Moskova Devlet Enstitüsü (MGIMO) Şarkiyat Araştırmaları Bölümü, Moskova, Rusya Federasyonu – *ramzes8888@gmail.com*
- Doç. Dr. Hasan DURAN** – İstanbul Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü, İstanbul, Türkiye – *hasan.duran@istanbul.edu.tr*
- Doç. Dr. Vügar İMANBEYLİ** – Marmara Üniversitesi, Orta Doğu ve İslam Ülkeleri Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul, Türkiye – *vugar.imanbeyli@marmara.edu.tr*
- Doç. Dr. Vjeran KURSAR** – Zagreb Üniversitesi, Felsefe Fakültesi, Türkoloji, Zagreb, Hırvatistan – *vkursar@ffzg.hr*
- Prof. Dr. Çağdaş ÜNGÖR SUNAR** – Marmara Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi, İngilizce Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü, İstanbul, Türkiye – *cagdas.ungor@marmara.edu.tr*
- Doç. Dr. Galina MIŞKİNENE** – Vilnius Üniversitesi, Asya ve Kültürlerarası Çalışmalar Enstitüsü, Vilnius, Litvanya
– *vytogas@delfi.lt*
- Doç. Dr. Zuhâl MERT UZUNER** – Marmara Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi, İngilizce Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler, İstanbul, Türkiye – *zmert@marmara.edu.tr*
- Doç. Dr. Üyesi Bülent YILDIRIM** – Trakya Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Edirne, Türkiye
– *bulentyildirim@trakya.edu.tr*
- Doç. Dr. Üyesi Kishimjan ESHENKULOVA** – Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi Felsefe Bölümü, Bişkek, Kırgızistan – *kishimcan.eshenkulova@manas.edu.kg*
- Dr. Öğr. Üyesi Serdar Oğuzhan ÇAYCIOĞLU** – Marmara Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, İstanbul, Türkiye – *serdar.caycioglu@marmara.edu.tr*
- Dr. Svetlana AKKİEVA** – Kabardino-Balkarya Devlet Üniversitesi, Beşeri Bilimler Enstitüsü, Nalçık/ Kabardino-Balkariya
– *asisma@yandex.ru*
- Dr. Bilgehan ALAGÖZ** – Marmara Üniversitesi, Orta Doğu ve İslam Ülkeleri Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul, Türkiye
– *bilgehan.alagoz@marmara.edu.tr*
- Dr. İl'mira SALAHOVA** – Tataristan İlimler Akademisi Mercani Tarih Enstitüsü, Kazan, Tataristan
– *ilsalah@mail.ru*
- Doç. Dr. Ömer KUL** – İstanbul Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul, Türkiye – *omer.kul@istanbul.edu.tr*

DANIŞMA KURULU / ADVISORY BOARD

Prof. Dr. Mahmut AK – İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, İstanbul, Türkiye – mak@istanbul.edu.tr

Prof. Dr. Mehmet Ali BEYHAN – İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, İstanbul, Türkiye
– mehmet.beyhan@istanbul.edu.tr

Prof. Dr. İdris BOSTAN – İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, İstanbul, Türkiye
– idbos@istanbul.edu.tr

Prof. Dr. Faruk BOZGÖZ – Türkiye Cumhuriyeti Sana Büyükelçisi, Yemen

Prof. Dr. Feridun M. EMECEN – İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, İstanbul, Türkiye
– feridunemecen@yahoo.com

Prof. Dr. Emine INANIR – İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Slav Dilleri ve Edebiyatları Bölümü, İstanbul, Türkiye
– eminar@istanbul.edu.tr

Prof. Dr. Mahmut Ertan GÖKMEN – Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, Doğu Dilleri ve Edebiyatları Bölümü, Ankara, Türkiye – egokmen@ankara.edu.tr

Prof. Dr. Gürer GÜLSEVİN – Türk Dil Kurumu Başkanı, Ankara, Türkiye

Prof. Dr. İbrahim KALIN – Bilkent Üniversitesi, Ankara, Türkiye

Prof. Dr. Ahmet KAVAS – Türkiye Cumhuriyeti Dakar Büyükelçiliği, Senegal

Prof. Dr. Şamil ÖÇAL – Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi, İslam Felsefesi, Ankara, Türkiye
– samil.ocal@asbu.edu.tr

Prof. Dr. Derya ÖRS – Türkiye Cumhuriyeti Tahran Büyükelçiliği, İran

Prof. Dr. Enis ŞAHİN – Sakarya Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Sakarya, Türkiye – esahin@sakarya.edu.tr

Prof. Dr. İlyas TOPSAKAL – İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, İstanbul, Türkiye
– topsakali@istanbul.edu.tr

Prof. Dr. Hayri ÇAPRAZ – Süleyman Demirel Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Isparta, Türkiye
– hayricapraz@sdu.edu.tr

Doç. Dr. Ramazan Erhan GÜLLÜ – İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, İstanbul, Türkiye
– ramazan.gullu@istanbul.edu.tr

Doç. Dr. Neriman Ersoy HACISALİHOĞLU – İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, İstanbul, Türkiye
– nerersoy@istanbul.edu.tr

Doç. Dr. Kürşat YILDIRIM – İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, İstanbul, Türkiye
– kursat.yildirim@istanbul.edu.tr

İÇİNDEKİLER / CONTENTS

Araştırma Makaleleri / Research Articles

- Türk Damgalarına Anadolu'dan Bir Örnek: Harran Ulu Camii
An Example of Turkish Stamps from Anatolia Harran Ulu Mosque
Yasin Cemal Galata137
- Büyük Devletlerin Ortadoğu'da Demiryolu ve Petrol Politikası
The Railway and Petroleum Policies of the Great Powers in the Middle East
İsmail Görgen161
- Makedonya'da Evlâd-ı Fatihân Torunları (Sorunlar-Çözüm Önerileri)
Evladi Fatihan in Macedonia (Problems-Suggestions of Solution)
Eyüp Kul191
- Yabancı Dil Olarak Uzaktan Rusça Öğretiminde Edebi Metinlerin Kullanımı
Literary Texts Utilization in Distant Teaching of Russian Language
Zoya Şengüder223
- Ermənilərin İşğalçı Fəaliyyətlərinin Nəticəsi Olaraq Dağlıq Qarabağ Muxtar
Vilayətinin Yaradılması
*Ermenilerin İşgalçı Faaliyetlerinin Sonucu Olarak Dağlık Karabağ Muhtar
Vilayətinin Kuruluşu*
*Establishment of the Nagorno-Karabakh Autonomous Region as a Result of the
Armenian Occupier Activities*
Sevinc Seyidova241
- Yayın Tanıtımları / Book Reviews**
- Ötüken Uygur Kağanlığı (744-840)
The Otuken Uyghur Empire (744-840)
Dilyaram Ayupova257
- Rusya'da Türk Esirleri
Turkish Prisoners in Russia
Abdurrahman Özacar263
- Balkanlarda Türk Kimliğinin Bakiyesi: Kuzey Makedonya ve Kosova
The Balance of Turkish Identity in the Balkans: North Macedonia and Kosovo
Kadriye Şan269

Türk Damgalarına Anadolu'dan Bir Örnek: Harran Ulu Camii

An Example of Turkish Stamps from Anatolia Harran Ulu Mosque

Yasin Cemal Galata¹

öz

Şanlıurfa'nın tarihi Harran ilçesi coğrafi konumu itibarıyla tarih boyunca birçok medeniyetin izlerini taşıyan ender noktalardan bir tanesidir. Milattan önceki dönemlerden itibaren dini, iktisadi ve kültürel bir merkez olan bölge, farklı medeniyetlerin izlerini günümüze kadar muhafaza etmeyi başarmıştır.

Türk boyları, Avrasya coğrafyasından batıya doğru tarihin farklı dilimlerinde önemli tarihsel sonuçları doğuran göçler gerçekleştirmiştir. Bu göçlerin önemli bir kısmı Karadeniz üzerinden Avrupa'yı etkisi altına alırken diğer kısmı da yine Kafkaslar üzerinden Anadolu'nun içlerine kadar etkili olmuştur. Göç yollarının kavşak noktasında yer alan Harran ise âdeta Türk boylarının keşiştiği bir merkez haline gelmiştir. Bölge, Malazgirt Zaferi'nden önce de Hun Türklerinin akınlarına uğramış, Harezmliler, Eyyübler, Memlûklüler, Selçuklular ve Osmanlılar olmak üzere çok sayıda Türk devletinin egemenliğinde kalmıştır. Harran böylece Türk boylarının yurt edindiği bir bölge olarak tarihteki yerini almıştır.

Türk nüfusunun yaşadığı coğrafyalarda yer alan kültürel anlamda birliktelik ve bütünlüğün sembolü olan kaya resimleri, Türk motifli dövmeler ve Türk boy damgaları, Harran bölgesindeki Türklerin kadim izlerini belgelemektedir. Çalışmamızda eski Harran Ulu Camiini çevreleyen surların üzerinde tespit ettiğimiz Türk boy damgalarının izleri ele alınmıştır.

Anahtar kelimeler: Harran, Türk Göçleri, Türk Damgaları, Kayı Boyu, Türk Dövmeleri

ABSTRACT

The historical Harran District of Şanlıurfa is one of the rare spots that bear the traces of many civilizations throughout history due to its geographical location. The region has been a religious, economic, and cultural center since before the time of Christ and has managed to preserve the traces of different civilizations up to the present.

Turkish tribes migrated from the Eurasian geography westward at different periods in history, and this has had important historical consequences. While a significant portion of these migrations spread over Europe via the Black Sea, another portion headed to the interior of Anatolia by way of the Caucasus.

¹Sorumlu yazar/Corresponding author:

Yasin Cemal Galata (Dr.),
Kıbrıs Sağlık ve Toplum Bilimleri Üniversitesi
Sosyal ve Beşeri Bilimler Fakültesi, Güzelyurt,
KKTC
E-mail: yasincemal.galata@kstu.edu.tr
ORCID: 0000-0002-5318-8591

Başvuru/Submitted: 10.08.2022

Kabul/Accepted: 14.09.2022

Atif/Citation: Galata, Yasin Cemal. "Türk Damgalarına Anadolu'dan Bir Örnek: Harran Ulu Camii". *Avrasya İncelemeleri Dergisi - Journal of Eurasian Inquiries* 11, 2 (2022): 137-159.
<https://doi.org/10.26650/jes.2022.009>

Harran is located at the crossroads of migration routes and practically became a center where Turkish tribes intersect. The region had been attacked by the Hun Turks prior to the Manzikert Victory and remained under the rule of many Turkish states, including the Kharezmities, Ayyubids, Mamluks, Seljuks, and Ottomans. Thus, Harran gained its place in history as a region where Turkish tribes have settled.

Rock paintings, markings with Turkish motifs, and Turkish tribal engravings are the symbols of cultural unity and integrity in the geographies where the Turkish population lives, and these document the ancient traces of the Turks in the Harran region. This study discusses the traces of the Turkish tribal stamps that were found on the walls surrounding the old Grand Mosque of Harran.

Keywords: Harran, Turkic migrations, Turkish engravings, Kayı tribe, Turkish markings

EXTENDED ABSTRACT

Harran is a historic county in Şanlıurfa and one of the rarest points in the world carrying traces of many civilizations throughout history due to its geographical location within the Fertile Crescent. Harran, meaning road in the Akkadian language, is said to have been first mentioned in the Mari tablets around 1,750 BC and connects Iraq and Syria to Anatolia, as well as the Silk Road to Mosul and Aleppo. Turkish tribes had migrated from the Eurasian geography westward, which had important historical, cultural, and demographic consequences at different periods in history. Turks had raided Anatolia since early times. Being located at the crossroads of migration routes, Harran had practically become a center where Turkish tribes intersected. The region had been attacked by the Hun Turks prior to the Victory of Manzikert and remained under the rule of many Turkish states, including the Kharezmities, Ayyubids, Mamluks, Seljuks, and Ottomans.

Turks have engraved Turkish symbols, figures, tribal marks, and inscriptions they consider sacred on the rocks located on the high peaks of the mountains at many points over the broad Eurasian geography from Mongolia to Anatolia. The sacred deer and mountain goat figures that are often encountered in rock painting areas in this geography signify ancient traces of the Turks. The rock paintings were likely to have been drawn by Turkish tribes during their migration and are the oldest and most well-established Turkish works in Harran.

The symbols in the markings drawn in Şanlıurfa and Harran as well as the symbols in Turkish runic letters, Orkhon inscriptions, Turkish tribal marks, carpets, rugs, and other materials have cultural unity and integrity. Apart from the fact that the rock paintings are located in Harran, the traces of Turkish culture found in the carved motifs are among the most important examples of material cultures carried into the present day and indicate cultural unity and integrity. The marks of tribes, hordes, and families have historical significance in terms of Turkish culture. Rock paintings, gravestones, old Turkish inscriptions, and many different items and household goods such as carpets, rugs, and munitions are seen to have been stamped.

Examples of engravings belonging to Turkish tribes exist in various regions of Turkey.

Turkish tribal engravings are found on the surviving parts of the walls surrounding the Grand Mosque of Harran. Most of the walls surrounding the Grand Mosque were ruined and destroyed, yet Turkish tribal marks are still present on the surviving arch. The stamp of the Kayi tribe, one of the most important tribes of the Oghuz Turks who'd founded the Ottoman Empire, is seen on the left side of the arch.

The marks of the Salur tribe are located at different points of the arch surrounding the Grand Mosque of Harran. The Salurs were a tribe who played an important role in the history of the Oghuz Turks regarding the conquest and settlement of Anatolia as well as the establishment of a ruling body in Iran with their name. Arrows, bows, and other markings that are indispensable items for Turks were also drawn on the arch of the Grand Mosque of Harran.

Urfa and Harran underwent intensive Turkic migrations throughout history and were the homeland of Turkish tribes, especially in the Middle Ages and after as a result of settlement policies during the Ottoman era. The engravings marked onto the arches surrounding the Grand Mosque of Harran were possibly formed as a result of the first Hun migrations to Anatolia or as a result of Turkish tribal raids in the Middle Ages. When establishing connections with the other rock painting areas in Anatolia, the Turkish motif markings and their traces of an important cultural tradition as well as the traces of the Turkish tribal marks found around Urfa strengthen the possibility that the engraved drawings in Harran belong to the early days when Turks had come to Anatolia.

Material elements of Turkish culture in the Harran region have been found, from Turkish rock paintings; engravings with Turkish motifs; and markings of the Kayi, Salur, and other Turkish tribes to the Orkhon letters on the arches of the Grand Mosque of Harran. Turkish tribal marks have been used in rock paintings, on gravestones, inscribed stones, memorials, mausoleums, cases, material items, rugs, carpets, and munitions as well as on the stonework of inns, mosques, mansions, and even grazing animals in different geographies.

I Traces of Turks in Anatolian geography can be concluded to have been present before 1071 AD (the Victory of Manzikert) in terms of cultural integrity, and these traces have a well-established framework when evaluated alongside the rock paintings, markings, and tribal engravings in Harran and other places involving historical Turkish migrations.

Giriş

Anadolu'nun geçiş güzergâhında bulunan Şanlıurfa'nın Harran ilçesi tarih boyunca birçok medeniyetin eserlerini günümüze taşımıştır. Türk boylarının göçleri esnasında uğrak bir nokta olan Harran'ın tarihi Ulu Cami'ni çevreleyen kemerlerin üstünde yer alan Türk boy damgaları ve sembolleri Türklerin Anadolu'ya yerleşim tarihlerini 1071 tarihinden önce olduğuna dair tepitin en önemli delilleri arasında yer almaktadır.

Aynı zamanda Harran kaya resimleri ve bölge insanın yaşatmaya çalıştığı Türk kültürü üslubuyla yapılmış dövme motifleriyle, Ulu Cami çevreleyen kemerler üzerine işlenmiş boy damgalarının ve işaretlerin kültürel bütünlük taşıdığı görsel örneklerle ifade edilecektir.

1. Türk Hâkimiyetine Kadar Harran Tarihi

Harran adının ilk defa M.Ö. 1750'li yıllarda Mari tabletlerinde geçtiği belirtilmektedir. Kelime anlamı yol manasına gelen Harran, Irak ve Suriye'yi Anadolu'ya, İpek yolunu Musul ve Halep'e bağlamaktadır. Kaynaklarda, bölgenin Asurlular döneminde, konumu dolayısıyla büyük bir askeri garnizon haline getirildiği belirtilmektedir. Daha sonra M.Ö. 600'lü yıllarda Uman Manda kavimleri ve Medler tarafından Harran işgale uğramış, sonrasında ise Babil kralı Hammurabi tarafından ele geçirilmiş, Babillilerin egemenliğine altına girmiştir.¹

İslam tarihçileri ise şehrin kuruluşunu Nuh Peygamber'in torunlarından Kaynan'a veya İbrahim Peygamber'in kardeşi Aran veya Haran'a bağlamaktadır. Hz. İbrahim'inde bir süre bölgede bulunmasından dolayı bölgeye Hz. İbrahim'in şehri de denilmektedir. Tarihi kaynaklara göre şehre sırasıyla Babilliler, Asurlular, Persler hâkim olmuşlardır. İslâm öncesi dönemde Harran'ı egemenlik altına almak isteyen Sâsânîler ve Doğu Roma'nın askeri mücadeleleri yaşanmıştır.²

İslâm orduları tarafından Harran şehri Hz. Ömer zamanında Miladi 640 yılında sulhla fethedilmiştir. Şehirdeki putperestlere ait Ay Mabedi fetih sonrasında camiye çevrilmiş, onlara mabetlerini yeniden inşa etmeleri için başka bir yer sunulmuştur.³ 692 yılında Emevi halifesi Abdülmelik b. Mervan kardeşi Muhammed b. Mervan'ı el-Cezire ve Ermeniye bölgelerine vali olarak tayin etmiştir. Harran'a gelen Mervan burada bir saray yaptırarak idari ve askeri kadrosunu oluşturmuştur. Bizans ve Ermeniye bölgelerine Harran'dan akınlar düzenlemiştir. Bu bölgelerde büyük başarılar elde eden son Emevi halifesi Mervan b. Muhammed Harran'ı başkent yaparak İslam devletinin merkezini buraya taşımıştır.⁴

Urfa ve çevresi Emeviler döneminde de cazibesinden bir şey kaybetmemiş, özellikle Emevilerin son döneminde devletin idari, askeri komuta merkezi haline gelmiştir. Emevilerden

1 Nurettin Yardımcı, "Harran Kazıları", *Şanlıurfa ve GAP Sempozyumu*, haz. Abdülkadir Karahan, İstanbul 1988, s. 155.

2 Nevzat Sağlam, "Arşiv Belgelerine Göre Osmanlı döneminde Harran Kazısının Teşkili", *İslam Tarihi ve Medeniyetinde Harran*, Şanlıurfa 2017, s. 160-216.

3 Ramazan Şeşen, "Harran ve Türk İslam Tarihindeki Yeri", *Şanlıurfa ve GAP Sempozyumu*, haz. Abdülkadir Karahan, İstanbul 1988, s. 160.

4 Ahmet Aslan, "Güneydoğu ve Doğu Anadolu'yu Fetheden Diyar-I Mudar (Urfa-Harran) Karargâhı", *İslam Tarihi ve Medeniyetinde Şanlıurfa*, ed. Kasım Şulul ve Ömer Sabuncu, Ankara 2017, s. 45-51.

sonra Abbasiler devrinde bölge bilim adamlarının çalışmalarıyla ön plana çıkmıştır. Bu dönemde yörede yetişen bilim adamları İslam medeniyetinin kökleşmesinde ve şekillenmesinde etkili olmuşlardır.⁵

Seyyah İbn Havkal X. yüzyılda Harran'ı şu şekilde tarif etmiştir; “*Rakka'dan daha büyük olup Sabiilerin şehri diye bilinir. Burada onların mabedi, Belh tapınağı kadar büyük tapınakları vardır. Bu tapınakta ibadet ederler, bunu ulularlar, tapınağın Hz. İbrahim'e ait olduğunu söylerler. Harran'da ağaç, su azdır. Büyük rustakları vardır. Benu Akıl, Benu Nümeyr Arapları buraya musallat oldular. Şimdi şehirde, rustaklarında bir şey kalmadı. Harran iki günlük uzaklıktan dağların çevirdiği bir ovada bulunur.*”⁶

Harran tarih boyunca bilimin, sanatın ve felsefenin bulunduğu bir havza olmuştur. Atina, Roma, İskenderiye, Antakya okulları gibi tarihte Harran okulu da özel ve farklı bir konuma sahip olmuştur. Harran'da büyük bilim adamları yetişmiş, yeni fikir ve düşüncelere kapı açılmıştır.⁷

2.Harran Bölgesine Türk Akınları

Türkler Türkistan coğrafyasından batıya doğru tarihi seyirleri değiştiren önemli göçler gerçekleştirmiştir. Erken dönemlerden itibaren Türkler Anadolu'ya akınlar düzenlemişlerdir. Miladi IV. yüzyılın sonlarına doğru Hun Türkleri Anadolu'ya seferler düzenlemeye başlamışlardır. Bu akınlar, Roma İmparatoru I. Theodosios'un ölümünden (395) sonra iki koldan ilerlemiştir. Hunların bir kısmı Balkanlardan Trakya'ya ilerlerken, diğer kısmı Kafkaslar üzerinden Anadolu istikametine doğru yönelmişlerdir. Türk boyları Erzurum üzerinden Fırat vadisini takip ederek Malatya ve Çukurova'ya kadar ilerleme kaydetmiştir. Hunlar Ortadoğu'nun en sağlam surlarına sahip Urfa ve Antakya kaleleri kuşatılmış sonrasında Kudüs'e yönelmiştir.⁸ Anadolu'nun kuzey doğusundan Kudüs bölgesine giden güzergâh üzerinde yer alan Harran'a bu çerçevede akınlar gerçekleştirilmesi olması ihtimal dahilindedir. Hun Türklerinden sonra Sabar Türkleri de 515-516 yıllarında Bizans'a akınlar düzenlemiş, Kayseri, Konya ve Ankara şehirlerinden birçok ganimetler ele geçirmişlerdir. Bu geçici akınlardan sonra Türk boyları Kafkasları aşarak yurtlarına geri dönmüşlerdir.⁹ Gerçekleşen Hun ve Sabar Türk akınlardan önemli tarihi, ticari bir kavşak noktası olan Harran ile de temasa geçtikleri düşünülmektedir.

Diğer yandan Türk komutanlar Abbasiler devrinden başlamak üzere Bizans'a karşı gaza etmişlerdir. VIII. yüzyıldan X. yüzyıla kadar uzanan zaman diliminde İslam Halifeleri Harun Reşid, Memnun ve Mutasım dönemlerinde İslam ordu birliklerini komuta eden Türk kumandanlar Bizans'ın hâkimiyetindeki Anadolu'nun birçok şehirlerine gazalarda bulunmuşlardır.¹⁰ 1071

5 Abdullah Ekici, “Harran ve Harran Okulunu Etkileyen Siyasi, Dini, Coğrafya ve İlmi Unsurlar”, *Harran Okulu Sempozyumu*, ed. Ali Bakkal, Şanlıurfa 2006, s. 17.

6 İbn Havkal, *10. Asırda İslam Coğrafyası*, çev. Ramazan Şeşen, Yeditepe Yayınevi, İstanbul 2014, s. 189.

7 Mehmet Kurtoğlu, *Kültür Şehri Urfa*, Şanlıurfa Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yayınevi, Ankara 2009, s. 255.

8 İbrahim Kafesoğlu, *Türk Milli Kültürü*, Ötüken Yayınevi, İstanbul 2011, s. 71-72.

9 Ali Sevim, *Anadolu'nun Fethi Selçuklular Dönemi*, 4.Baskı, TTK Yayınevi, Ankara 2014, s. 28.

10 *A.g.e.*, s. 28-29.

Malazgirt Zaferi öncesi Selçukluların Anadolu'da hâkimiyet kurmalarından evvel Türkler Anadolu'nun farklı şehirlerine akınlar düzenlemiş ve yurt tutmuşlardır. Tarihi kayıtlarda ilkçağlardan itibaren başlatılan Türk göçleriyle Anadolu'yla temas sağlanmıştır.

Anadolu coğrafyasına ilkçağlarda başlayan Hun ve Sabar Türklerinin akınlarını sonraki dönemlerde farklı Türk boyları gerçekleştirmiştir. Orta çağ döneminde 1144'de bütün Irak Türkmenlerini tek bir çatı altında toplayan İmadeddin Zengi, Haçlılara karşı mücadeleye girişerek Urfa, Suruç, Rakka ve Harran'ı geri almış; bu durum Avrupa'da II. Haçlı Seferi'nin başlaması için gerekçe olmuştur.¹¹ 1180 yılları başlarında Musul Atabeyi İzzeddin Mesud Harran'ı Muzafferüddin Gökböri'ye teslim etmiş. Gökböri zamanında Harran en parlak devirlerinden birini yaşamıştır.¹²

1173'de Harezmsahlardan Sultan Şah'ın Oğuzların egemenliğinde bulunan Serahs'ı ele geçirmesi üzerine bu bölgede yaşayan Oğuzlar batıya doğru göç etmiş, buradan göçen Türkmenlerin Anadolu'nun güneydoğu bölgesine gelen Horasan Oğuzlarının batıya gelmiş kollarından olduğu belirtilmiştir.¹³

1185 yılında Musul, Rakka ve Urfa dolaylarında kalabalık bir Türkmen kitlesi ortaya çıkmıştır. Moğol istilasından kaçan Türk boyları Anadolu ve Suriye'nin kuzey sınırlarına dayanmışlar. Moğolların baskısından Anadolu'ya göç eden Harezmliler Urfa, Harran, Suruç ve Resülayn bölgelerini kontrol ederek askeri bir feodalizm kurmuşlardır. Göçler neticesinde Urfa ve Harran şehirlerinin büyük kısmı Türkmenlerle dolmuştur.¹⁴

1235 yılında Selçuklu Sultanı Alaeddin Keykubad Anadolu birliğini kurmak için Güneydoğu bölgesine elli bin kişilik ordusunu göndermiş, kısa zamanda Urfa, Harran, Siverek, Rakka şehir ve kaleleri fethedilmiştir.¹⁵ 1237'de Gıyaseddin Keyhüsrev döneminde Harezmlilerin başı Kayır Han'ın suçsuz yere hapsedilmesi ve sonrasında ölmesi üzerine, Harezmliler emirleri ve askerleri Türkiye Selçuklularını terk ederek Urfa bölgesine gelmişlerdir. Urfa, Harran ve Suruç beldelerini ele geçiren Harezmliler, bu sırada Duduğlu yönetimindeki yoğun bir Türkmen kitlesiyle birleşmişlerdir. Harezmliler; Harran ve Urfa bölgesinde hakimiyet kurarak Selçuklular, Eyyübiler ve diğer Türk devletlerinde askeri hizmette bulunmuşlardır.¹⁶

Ayn-ı Calut zaferi sonrasında Moğollar Fırat nehrinin doğusuna atılmış ve bölgede Memlûklar ile Moğollar arasında kırk yılı aşkın bir mücadele yaşanmıştır. Bu mücadelenin cephesi Fırat Nehri boyunca hatta Bağdat civarına kadar uzamıştır. Bu dönemde Urfa ve Harran yöresi Moğollar ve Memlûklar arasında sık sık el değiştirmiştir.¹⁷

1271 yılında Moğollar şehri ellerinde tutamayacaklarını anlayınca, Harran Ulu Camiini, çarşılarını, surlarını ve kalesini tahrip ederek şehrin kalan zenginliklerini Musul'a ve Mardin'e

11 Osman Turan, *Doğu Anadolu Türk Devletleri Tarihi*, Ötüken Yayınevi, İstanbul 2011, s. 176.

12 Ramazan Şeşen, *Harran ve Türk İslam Tarihindeki Yeri*, s.164.

13 Faruk Sümer, *Oğuzlar (Türkmenler)*, TDAV Yayınevi, İstanbul 1999, s. 159.

14 Osman Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, Ötüken Yayınevi, İstanbul, 2011, s. 436.

15 Ali Sevim, *Anadolu'nun Fethi Selçuklular Dönemi*, s. 152.

16 Kazım Paydaş, "Moğol İstilasından Sonra Urfa ve Harran'a Yerleşen Harezmliler", *TDAV*, Sayı 150, (2004), s. 155-157-158.

17 Ramazan Şeşen, *Sultan Baybars ve Devri*, İSAR Yayınevi, İstanbul 2009, s. 168.

taşımışlardır. İşgaller, talanlar neticesinden sonrasında eski parlak günlerine yeniden dönemeyen Harran etraftaki bedeviler tarafından yağma edilmiştir.¹⁸ Kısacası Ortaçağ döneminde yaşanan askeri mücadeleler neticesinde Harran defalarca tahrip edilmiş, önemini ve ihtişamını kaybetmiştir.

1400 yılına gelindiğinde ise Harran, Timur'un hakimiyetine girmiştir. Timur'un bölgeden ayrılmasından sonra Döğerlerin reisi Dımaşk Hoca bölgede söz sahibi olmuş, Dımaşk hocanın 1404 yılında öldürülmesi üzerine bölge Memlûklara bağlanmıştır. 1406 yılından sonra Harran; Memlûklar, Karakoyunlular sonrasında da Akkoyunlular arasında el değiştirmiştir. 1516 yılında Osmanlı hakimiyetine giren Harran, uzun yıllar yaşanan askeri mücadeleler neticesinde harabe bir yerleşim yerine dönmüştür. 1518 yılına ait tahrir defterlerine göre Harran küçük bir köy niteliği taşımaktadır.¹⁹

1691'de Osmanlı Devleti; Halep Türkmenleri ve Yeni İl'e mensup birçok Türk boylarını Harran'ın yakınlarındaki Akçakale'den Rakka'ya kadar uzanan bölgeye, Urfa'nın çevresinde yer alan Colap Irmağı kıyısına, Bozabad ile Urfa'nın güneybatısına yerleştirmiştir.²⁰ XVI. yüzyılda Diyarbakır Beylerbeyliği'ne bağlı sancaklarda Oğuz boy isimlerine ait elli beş köy ve mezra tespit edilebilmiştir. Siverek, Diyarbakır, Urfa'da Bozulus Türkmenleri'ne ait tespit edilen yüz yetmiş yedi köy ve mezra bulunmaktadır.²¹ Urfa, Birecik ve çevresine Kayı, Bayat, Döğer, Yazır, Avşar, Kızık, Beğdili, Karkın, Çepni, Bayındır, Salur, Eymür, Yüreğir, İğdir, Yıva, Kınık gibi büyük Oğuz boyları ile Varsak, Karakeçili ve Barak gibi daha küçük oymakların yerleştiği tarihi Osmanlı kayıtlarında bilinmektedir.²²

Harran bölgesine milattan sonraki dönemden başlayarak ve özellikle Ortaçağ döneminde yoğunluk kazanan Türk boylarının akınları gerçekleşmiş. Türklerin Ortadoğu bölgesine giriş kapısı olan Harran ve çevresi Türkler tarafından yurt edinilmiştir.

3. Harran Kaya Resimleri

Türkler geniş Avrasya coğrafyası üzerinde Moğolistan'dan Anadolu'ya kadar birçok noktada dağların yüksek zirvelerinde yer alan kayalara kutsal kabul ettikleri sembollerini, figürlerini, boy damgalarını, Türk yazıtlarını işlemişlerdir. Türkiye'de Kars Çamuşlu, Erzurum Cunni, Erzincan Kemaliye, Van Torşin, Hakkâri Gevaruk, Artvin Demirkapı, Ordu Mesudiye, Ankara Güdül, Burdur Yeşilova, Antalya Akseki ve Urfa'nın Harran ilçesinde Türk kaya resimlerine rastlanılmaktadır.

Urfa Harran Şuayp Şehri köyündeki yer altı şehrinde yer alan kaya resimlerini fotoğraflayan Servet Somuncuoğlu Taştaki Türkler eserinde şöyle tarif etmiştir; “*bir odanın duvarında*

18 Ramazan Şeşen, *Harran ve Türk İslam Tarihindeki Yeri*, s. 165.

19 Efe Durmuş, “Ortaçağ'da Harran”, *Tarih ve Gelecek Dergisi*, C VI, S 2, (2020), s. 573.

20 Faruk Sümer, *Oğuzlar (Türkmenler)*, s. 211.

21 Salih Erpolat, “XVI.Yüzyıl Tahrir Defterlerine Göre Siverek Karakeçilileri”, *Mehmet Eröz Armağanı*, haz. Mustafa Aksoy-Osman Yorulmaz, Ötüken Yayınevi, İstanbul 2011, s. 226-229.

22 Mehmet Kıldıroğlu, “Osmanlı döneminde Birecik'te Bulunan Oğuz Boyları”, *İslam Tarihi ve Medeniyetinde Şanlıurfa*, ed. Kasım Şulul ve Murat Akgündüz, Ankara 2018, s. 154-155.

yer alan kaya resimleri dünyanın en zengin kaya resmi alanlarından biri olan Kırgızistan Saymaltaş'da görülen kutsal geyikler ve figürlerle benzerlik taşımaktadır.”²³ Geniş Avrasya coğrafyasında kaya resmi alanlarında sıklıkla karşılaştığımız kutsal geyik, dağ keçisi figürüne Harran'da rastlanması Türklerin kadim izlerinin işaretidir. Türk boyları tarafından göçleri esnasında çizilmesi muhtemel kaya resimleri Harran'da en eski ve en köklü Türk eserleridir.

Fotoğraf 1: Harran Kaya Resmi

Kaynak: Servet Somuncuoğlu

4. Harran'da Türk Motifli Dövmeler

Kültürel geçmiş açısından, âdeta kültür taşıyıcısı olan insan bedeni bu alana ait önemli bilgiler sunmaktadır. İnsan bedeni üzerine işlenen dövmelerin taşıdığı kültürel kodları incelemek toplulukların düşünsel, estetik, inançsal, kültürel yapıları hakkında bilgiler sunmaktadır. Geleneksel kültürlerde görülen dövme çeşitleri bireysel kimliğin dışı yansımasının yanı sıra kültürel bağlamın bütün örüntüleri sergilendiği bir araçtır²⁴

23 Servet Somuncuoğlu, *Taştaki Türkler*, Dekon İnşaatı Yayınevi, İstanbul 2011, s. 512-517.

24 Mümtaz Fırat, *Kaybolan İzler*, YKY Yayınevi, İstanbul 2019, s.13-14.

Türklerde dövme estetik bir görselden ziyade farklı boyları birbirinden ayırt etmek için çağdaş anlamda bir logo, bir arma ya da bir bayrak olarak da kullanılmıştır.²⁵ Türklerin en eski mezar geleneklerinden biri kurgandır, geniş Avrasya coğrafyasının farklı noktalarına Türklerin yoğun olarak yaşadıkları yerlerde kurganlara rastlanılmaktadır. Güney Sibirya’da Altay dağları eteklerinde milattan önce IV. ve III. yüzyıldan kalma Hun kurganları bulunmaktadır. Tarihi Pazırık Kurganı’nda mumyalanmış ölünün vücudunda hayvan figürlü dövmeler rastlanılmıştır.²⁶ Kaya resimlerinde sıklıkla karşılan geyik çizimleri Pazırık Kurganı’nda dövme motifi olarak yer almış, hayatının devamlılığı için en önemli besin kaynağı olan geyik kutsanarak kutsal alanlara, kaya resimlerine ve insan bedenine işlenmiştir. Kazakistan Esik yakınlarında bulunan tarihi Altın Elbise Kurganı’nda çıkan maddi öğelerde aynı zamanda birer dövme niteliği taşımaktadır.

Osmanlı Devleti’nde kuruluş ve yükseliş devirlerinde önemli roller üstlenen yeniçeri askerlerinin her bölüğünün diğerlerinden ayıran bir işareti, sembolü bulunmaktadır. Bu işaretler yeniçeri bölük kapılarının üzerine, çadırlarına, mezar taşlarına ve bayraklarına işlenmiştir. Ayrıca yeniçeri askerlerinin vücutlarına, kollarına yaptırdıkları karakteristik dövmeler de tarihi kaynaklarda tespit edilmiştir.²⁷

“*Geleneksel yöntemlerle yapılan dövme, günümüzde genellikle Türkiye’nin Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesi’nde sürdürülmektedir. Tarihi şehir Mardin’de araştırılan damgaların, Türkistan’da bulunan ilk yazılı Türk kaynaklarındaki işaret, harf ve motiflerle benzerlik gösterdiği ve bu benzerliğin Türk kültürünün tarihsel bütünlüğünü gösteren kanıtlardan birisidir.*” Mardin yöresindeki dövmeler resim yazısının düşünce yazısına (ideograma) dönüşmüş şeklidir. Türk runik harfleri, Orhun Yazıtları, Turfan Yazmaları’ndaki yazıtlara ve Uyuk Arjan Yazıtları’ndaki işaretler incelendiğinde Mardin yöresindeki dövmelerin bazı işaretleri bu yazıtlardaki işaretlerle örtüşmektedir. Mardin yöresinde kullanılan dövme ve damga motifleri Antep, Mut bölgelerinde işlenen dövme damga motifleri ile benzerlik taşımaktadır. Bu durum belirtildiği üzere kültürel bütünlüğe işaret etmektedir.²⁸

Dövme yapıma nedenleri arasında, inanç, süs, sağaltma (tedavi), bekâret simgesi, aşiretler veya aileleri temsil gösterilmektedir. Anadolu’da sıkça görülen dövme sembolleri şunlardır; ay, yıldız, ceylan, ceylan boynuzu, geyik, kılıç, mühür, tarak, Zülfikar, ay ve yıldız motifleri, hilal, halka, ağaç, çiçek, göksel, hayvan, bitki, geometrik, süs araçları vs.²⁹

Gaziantep ve Toros Türkmenleri’nin ise şakak kemikleri üzerine barutla ceylan figürü dövmesi yaptırma âdetleri bulunmaktadır.³⁰ Dövme figürleri arasında av hayvanları dağ keçisi, geyik gibi hayvanların sıklıkla yer alması Türk kaya resimlerinde de aynı figürlerin olması Güneydoğu bölgesi dövmelerin kökenlerinin Türk coğrafyası olduğunu işaret etmektedir.

25 Nurgül Begiç-Hamidiye Önal Çapık, *Anadolu Kültüründe Damga/ Tamga/ Dövme: Mardin Örneği*, Milli Folklor, (2020), C. XVI, S 126, s.158.

26 Oktay Aslanapa, *Türk Sanatı*, Remzi Kitabevi, İstanbul 2007, s.3.

27 Orhan Sakin, *Yeniçeriler*, Doğu Kütüphanesi Yayınevi, İstanbul 2011, s. 30.

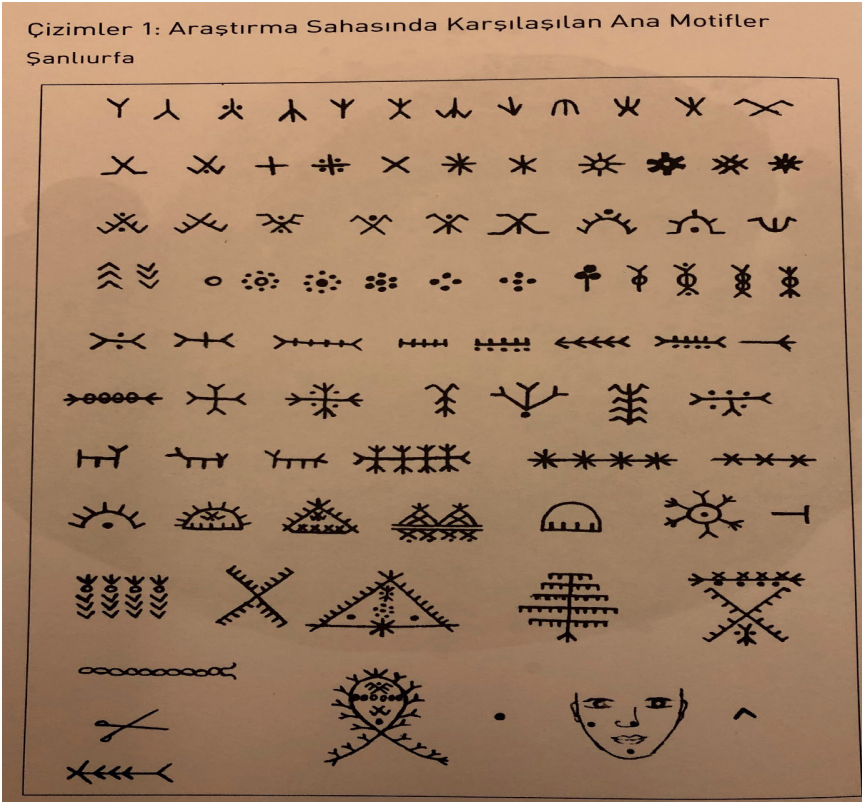
28 Nurgül, Begiç-Hamidiye Önal Çapık, *Anadolu Kültüründe Damga: Mardin Örneği*, s.160-172.

29 Fırat Mümtaz, *Kaybolan İzler*, s. 15-67-68-75.

30 *A.g.e.*, s.26.

Türkiye'de dövme geleneği İç Anadolu, Doğu Anadolu ve İstanbul'da var olduğu bilinmektedir, zamanla unutulmuş bu kültür Harran ve civarında yaşamaktadır. Dövmeler özellikle Antep, Kilis, Mardin, Urfa ve özellikle Harran çevresinde yoğunlaşmaktadır.³¹

Dövmelerde yer alan sembollerle Türk runik harfleri, Orhun yazıtları, Türk boy damgaları, halı, kilim ve diğer maddi öğelerin üzerinde yer alan semboller kültürel anlamda birliktelik ve bütünlük taşımaktadır. Kaya resimlerinin Harran'da bulunuyor olmasının yanı sıra günümüze kadar taşınan maddi kültürlerin en önemli örnekleri arasında bulunan dövme motiflerinde Türk kültürünün izlerinin bulunması kültürel birlikteliğe ve bütünlüğe işaret etmektedir.

Fotoğraf 2: Şanlıurfa'da kullanılan dövme çizimleri.

Kaynak: Mümtaz Fırat, *Kaybolan İzler*, s.144.

5. Harran'da Türk Damgaları

Türk kültürü açısından boy, aşiret, aile damgaları tarihi öneme sahiptir. Kaya resimlerinde, mezar taşlarında, eski Türk yazıtlarında, birçok farklı maddi öğede, halı, kilim gibi ev eşyalarında, savaş aletlerine damgalar vurulmuştur. Moğolistan'dan Kosova'ya farklı bölgelerde Türk

31 Fırat Mümtaz, *Kaybolan İzler*, s.16-33-38.

damgalarının izlerine rastlanılmıştır. Günümüzde damga vurma geleneği Anadolu’da unutulmaya yüz tutmuş olsa da Türk dünyasının farklı yerlerinde izlerini görmek mümkündür.

Kaşgarlı Mahmut Divan-u Lügati’t Türk eserinde Oğuz boy damgalarını şu şekilde tanımlamaktadır; “*Bu alametler, onların at ve hayvanların damgasıdır. Hayvanları birbirine karıştırdıkları zaman her boy kendi hayvanını bu damga ile tanır.*”³²

Damga vurma usûlü sadece Oğuz boylarına ait bir gelenek değildi; farklı Türk boyları da damga ve işaretlerini kullanmışlardır. Tuna Bulgarları’nın, Altay Türkleri’nin, Kazak, Kırgız, Kara Kırgız, Soltu, Karakoyunlu, Karaçay-Malkar gibi Türk boylarının ve bu boylar içinde yer alan oymakların damgaları bulunmaktadır.³³ Başlangıçta boylara ait eşya ve hayvanların birbirine karışmaması için kullanılan damgalar, yüzyıllar boyu, çadırlar, giysiler, kabir taşları, para, halı ile kilimde, ahşap ve madeni eşyada, devlet arması’nda kullanılmıştır.³⁴

Anadolu’da Türk boy damgalarının kullanıldığı alanlar şunlardır; 1) At ve sığırlarda, 2) Koç ve koyunun kulak veya burnunun üstünde, 3) Koç veya koyunun sırtında, kuyruğunda veya başında (aşı boyası ile), 4) Kovanlarda, buğday veya un ambarlarında, 5) Mezar taşlarında, 6) Hece tahtası adı verilen, tahtadan yapılmış mezar işaretlerinde, 7) Kilim ve halılarda, 8) Keçelerde, kepeneklerde, 9) Heybe, torba ve un çuvallarında, 10) Nakış ve yanışlarda, 11) Ziyet eşyalarında, 12) Nazarlıklarda, 13) Ev kapı ve duvarlarında, 14) Kap ve cacakta, 15) El, yüz, alın, pazu ve göğüse yapılan döğmelerde, 16) At koşum takımlarında.³⁵

Ali Rıza Yalgın, M. Şakir Ülkütaşır, Hamid Zübeyir Koşay, Besim Atalay, Emel Esin, Tuncer Gülensoy, Neriman Görgünay Kırzioğlu, Abdulhaluk Çay, Abdülkadir İnan, Rıza Nur, Hasan Eroğlu, Turgut Kut, Şükrü Elçin, Ramazan Salman, Beyhan Karamağaralı, Mesud Koman, Hayri Başbuğ, Servet Somuncuoğlu gibi araştırmacılarımız sayesinde Anadolu coğrafyasında Türk Boy damgalarıyla ilgili çalışmalar yapılmıştır.

Tuncer Gülersoy’un Ahlat Türk Damgaları adı altında yayımladığı makalesinde Ahlat Türk Mezarlığı saha çalışmasında elde ettiği Türk boy damgalarının yirmi bir tanesine yer vermiştir. Bunlar Avşar, Eymür, Yazır, Karkın, Salur, Çepni, Çavındır, Kızık boylarına ait damgalardır. Gülersoy bu damgaların Orhun ve Yenisey’de yer alan harflere benzediğini ifade etmiştir. Ayrıca; “*Eldeki tarihi belgelerden ve yazılı taş, kaya ve sütunlardan öğrendiğimize göre, Türkler, Yenisey ve Orhun yazıtlarında kullanılan alfabeden çok önce damgayı bilmekte ve uygulanmaktadır.*”³⁶ diye de eklemektedir.

Elazığ’ın Baskil ilçesinin yaklaşık 25 kilometre batısında, Karakaya baraj gölünün de yaklaşık 15 kilometre doğusunda Karakaş köyünün Güllüce mezrasına yakın bir yerde 15 adet Türk boy damgaları tespit edilmiştir. Alanda tespit edilen damgaların birçoğu Hoytu-Tamir’de vurulan damgalara benzemektedir.³⁷

32 Kaşgarlı Mahmud, *Divan-u Lügati’t Türk*, s. 28, haz: Ahmet Bican Ercilasun, Ziyat Akkoyunlu, TDK, Ankara, 2020.

33 Tuncer Gülensoy, Ahlat Damgaları I, s.139, *Fırat Üniversitesi Dergisi*, 2 (1), s.91-147, 1998.

34 Neriman Görgünay Kırzioğlu, “Oğuz Damgaları ve Göktürk Harflerinin Dokümanlarımızda Yaşayan Örnekleri”, s.593, XVI. Türk Tarih Kongresi, Ankara, 2005.

35 Gülensoy, Ahlat Damgaları I, s.98.

36 Gülensoy, *Ahlat Damgaları I*, s.92-94

37 Ramazan Salman, “Baskil’in (Elazığ) Gürlenk Köyünde Eski Türk Damgaları”, *Türk Kültürü*, S. 455, s.129-141, Mart 2001, s. 129-140,

Türkiye'nin çeşitli bölgelerinde halı, kilim, zili, sumak, cedm, peşkir gibi dokumalarda, Türkmenistan'dan Teke, Yomud, Çavdur ve Salur Türkmenleri ile Özbekistan ve Karakalpaklar'ın halılarında Azerbaycan, Tebriz ve Moldavya halı ve kilimlerinde eski Türk damgaları ile Köktürk/Yenisey ve Orhun harflerinin benzeri motiflerin işlendiği görülmüştür.³⁸

Erzincan'ın Kemaliye ilçesinde bulunan Dilli vadisindeki kaya üstü tasvir ve damgalar Türk kültür coğrafyasındakilerle ilgisi olduğu gibi Türk kültür tarihi açısından da önemli ayrıntılı bilgiler içermektedir. Burada ayrıca dağ keçisi, geyik, at üstünde geriye ok atan süvari, Türk boy damgaları, kayalarda büyük bölümü Oğuz boylarına (Alayundlular, Salurlar vd.) ait damgalarla da karşılaşmıştır.³⁹

Erzurum ve Erzincan bölgelerindeki araştırmalar sırasında bazı koç ve at heykel biçimli mezar taşları üzerinde damga olarak nitelendirilen işaretler olduğu tespit edilmiştir. Bunlar, sekiz koç ve biri at heykeli olmak üzere toplam dokuz adettir. Boy damgaları arasında Salur, Çepni, Avşar boy damgalarına rastlanılmıştır.⁴⁰

Konya'da Selçuklu devrinde inşa edilen mimari eserlere doğrudan damgaların vurulduğu tespit edilmiştir. Nitekim İnce Minareli Medrese, Sıçalı Mescit, Gömeç Hatun Kümbet, Karatay Medresesi, Zazadin Han, Sahip Ata Külliyesi, Cemel Ali Dede Türbesi gibi mimari eserlerde Yazır, Kayı, Bayat, Bayındır, Avşar, Kızık, Beydili, Dodurga, Çepni, Kınık boy damgalarına rastlanılmıştır.⁴¹

Sinop'un köylerinde atlara vurulan damgalara da rastlanılmıştır. 24 adet at damgası kayıtlara geçmiştir. Tespit edilen damgalar Orhun harflerinden, Oğuz boylarının, Altın Orda ve Kırım Hanları'nın damgalarıyla benzerlikler göstermektedir.⁴²

38 N. Görgünay Kırzioğlu, Oğuz Damgaları ve Göktürk Harflerinin Dokumalarımızda Yaşayan Örnekleri, s.596.

39 Osman Mert, "Kemaliye'de Eski Türk İzleri: Dilli Vadisindeki Petroglif ve Damgalar", *A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, S. 34, 2007, s.233-250.

40 Yunus Berkli, "Anadolu'da Koç, Koyun ve At Heykel Biçimli Mezartaşlarında Görülen Damgalar: "Kökenleri, Sanat Tarihindeki Yeri", *EKEV Akademi Dergisi*, S.46, s.237-245.

41 Remzi Duran-Yunus Aslan, "Selçuklu Dönemi Konya Yapılarında Motifleşen Türk Damgaları", *USAD*, 2019, s.111-124.

42 Rıza Nur, *Sinop At Damgaları*, S.36, Konya Dergisi, 1941, s.13.

Fotoğraf 3: Sinop At Damgaları

Kaynak: Rıza Nur, Sinop At Damgaları, s.13

Sivas Suşehri ilçesinden İmranlı'ya giden yerdeki Karacaören köyünden, batıdaki Karataş Mezrası'na yarım saatlik yaya mesafede bulunan Kızıldağ Ormanları içindeki Sarıyar Yaylası'nın ortasında yer alan kayanın üzerinde Avşar, Uluyuntlu, Kayı, Salur, Yıva, Kınık boy damgaları tespit edilmiştir.⁴³

43 Hasan Eroğlu, "Suşehri'ndeki Oğuz Damgaları ve Türk Boyları", *Türk Kültürü*, S.123, Ocak 1973, s.142.

Çaytaşı kaya üzerinde Oğuz damgaları

Fotoğraf 4: Sivas Suşehri'ndeki Oğuz Damgaları

Kaynak: Hasan Eroğlu, *Suşehri'ndeki Oğuz Damgaları ve Türk Boyları*, s.141

Beyhan Karamağralı'nın Anadolu'da gerçekleştirdiği alan araştırmaları neticesinde Ankara'ya bağlı Alhiboz köyündeki Nogayların mezarlığında, Eskişehir Seyitgazi'den Büyükyayla'ya giderken Yağlıbasan Yörüklerinin oturdukları aynı isimdeki köyün mezarlığında soy ve aile damgaları ile işaretlerine rastlanılmıştır. Mezar taşlarında Avşar, Kızık, Üreğir, Alkaevli, Alayuntlu, Yıva, Salur boy damgaları tespit edilmiştir.⁴⁴

Araştırmacı Servet Somuncuoğlu'nun Anadolu'nun farklı noktalarında tespit ettiği Türk boy damgaları bulunmaktadır. Somuncuoğlu TRT için hazırlamış olduğu Karlı Dağlardaki Sır, Damgaların Göçü, Zamana Karşı, Tamgalar Denizli belgesellerinde kaya resimlerinde ve mezar taşlarında tespit ettiği Türk boy damgalarını kamuoyuna sunmuştur.

Türkiye'nin çeşitli bölgelerinde Türk boylarına ait bulunan damgalardan bazı örnekler verdikten sonra kendi alan araştırmamız sonucunda Harran'da bulunan Ulu Cami'deki damgalara gelince; Camiyi çevreleyen surların ayakta kalan kısımlarının üzerinde Türk boy damgalarına rastlanılmıştır. Harran Ulu Cami'nin inşası eski tarihlere dayanmaktadır, Emevi Sultanı II.Mervan döneminde Harran Ulu Camii yaptırılmıştır. Cami Selahaddin Eyyubi döneminde büyük bir bakım görmüştür. Seyyah İbn Cubair günümüzde ayakta kalmayı başarabilen büyük

44 Beyhan Karamağralı, "Türk Damgalarının Devamlılığı Hakkında", *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, C.2, s. 9, 1980.

şehir kapısını andıran kemerin varlığından bahsetmiştir.⁴⁵ Nureddin Mahmud b. Zengi 1149'da şiddetli depremlerden dolayı büyük zarar gören şehirde imar faaliyetlerinde bulunmuş ve şehrin büyük camisini tamir ettirmiştir.⁴⁶ Harran Ulu Camii çeşitli dönemlerde bakımlardan, onarımlardan geçmiştir.

Fotoğraf 5: Harran Ulu Camii Kemer

Kaynak: Yasin Cemal Galata Arşivi

Harran Ulu Cami'nin etrafını çevreleyen surların büyük kısmı yıkılmış, yok olmuştur, ayakta kalabilen kemer üzerinde Türk boy damgaları varlıklarını sürdürmüştür (Fotoğraf 5). Kemerin sol tarafındaki alanda Osmanlı Devleti'nin kurucusu Oğuzların en mühim boylarından biri olan Kayı boyunun damgası görülebilmektedir (Fotoğraf 6). Anadolu'da kaya resmi alanlarında, mezar taşlarında Kayı boyu damgalarına rastlanılmıştır. Bazı Türk hükümdarları boylarının damgalarını aile alameti olarak da kullanmıştır. Salgurların paralarında Salur damgası, Akkoyunlu paralarında Bayındır damgası bulunmuştur. Osmanlı padişahı II. Murad döneminde bazı paralarda Kayı boyu damgası vurulmuştur. Bu hükümdarın halefleri zamanında paralara boy damgası koyulmaktan vazgeçilmiş olsa da şahsi eşyalara, silahlara Kayı boyu damgası vurulmaya devam edilmiştir. Kanuni döneminde toplara damga vurulmuştur.⁴⁷ İngiltere'nin Londra şehrinde British Museum'da, Leeds Savaş Müzesinde, Fransa Paris Loure Müzesi,

45 Yardımcı, *Harran Kazıları*, s.157.

46 Şeşen, *Harran ve Türk İslam Tarihindeki Yeri*, s. 164.

47 Sümer, *Oğuzlar (Türkmenler)*, s. 188-225.

ABD New York Metropolitan Müzesi ve İstanbul Harbiye Müzesinde sergilenen Osmanlı dönemine ait savaş aletlerinde Kayı boyu damgalarına rastlanılmıştır.

Fotoğraf 6: Harran Ulu Camii Kemer Kayı Boyu Damgası

Kaynak: Yasin Cemal Galata Arşivi

Harran Ulu Camisini çevreleyen kemerin farklı noktalarında Salur Boyu damgası yer almıştır (Fotoğraf 7). Salurlar Oğuzların tarihinde önemli rol oynamış boylardan birdir. Anadolu'nun fethi ve iskânında önemli roller üstlenmişler, Selçuklu fethine katılmışlar, İran'da kendi adlarıyla bir devlet kurmuşlardır. Salurlar Trablus-Şam, Hama-Humus, Çukurova, Tarsus, Kars, Koçhisar, Niğde, Hamid Sancağı, Boz-ok bölgelerinde iskân edilmişlerdir.⁴⁸

48 Sümer, *Oğuzlar (Türkmenler)*, s. 332-336-338.

Fotoğraf 7: Harran Ulu Camii Kemerli Salur Boyu Damgası
Kaynak: Yasin Cemal Galata

Fotoğraf 8: Harran Ulu Camii Kemerli Orhun Harfi/Kazayağı Damgası
Kaynak: Yasin Cemal Galata

Eski Türk yazıtlarında yer alan harflerden Orhun ve Yenisey yazıtlarında görülen harf de kemerin duvarında yer almıştır.⁴⁹(Fotoğraf 8) Moğolistan'ın Arhangay eyaletinin Tariat bölgesinde Terh Irmağı vadisinde üç parça yazıt ve kaplumbağa kaide bulunmuştur. Uygur döneminde Moyan Çor Kağan adına dikilen yazıtta bulunan damga Şine Usu ile Karı Çor yazıtlarındaki damgalara benzemektedir.⁵⁰ Aynı damga İrbek Nehri yukarı yarısında bulunan Ulu-Kem kaya resimleri üzerinde geyiklerle birlikte çizilmiştir.⁵¹ Moğolistan ve Rusya bölgesindeki damgaların benzeri Harran'da yer almıştır (Fotoğraf 10). Ayrıca Türkler için vazgeçilmez öğelerin başında gelen ok yay, kemer surlarında çizilmiştir (Fotoğraf 9).

Fotoğraf 9: Harran Ulu Camii Kemer Ok-Yay Çizimi

Kaynak: Yasin Cemal Galata

49 Hüseyin Namık Orkun, *Eski Türk Yazıtları*, TDK Yayınevi, Ankara 2011, s. 210.

50 Erhan Aydın, *Taşa Kazınan Tarih*, Kronik Yayınevi, İstanbul 2019, s.211.

51 Orkun, *Eski Türk Yazıtları*, s.432.

Fotoğraf 10: Harran Ulu Camii Kemerli Türk Damgaları
Kaynak: Yasin Cemal Galata

Fotoğraf 11: Harran Ulu Camii Kemerli Türk Damgası
Kaynak: Yasin Cemal Galata

Harran bölgesi milattan önceki dönemlerden başlayan önemli Türk akınlarına ve göçlerine sahne olmuştur. Daha önce de belirttiğimiz gibi milattan önce yedinci ve dördüncü yüzyıllarda Azak denizi çevresi, Kırım ve Karadeniz kuzeyinden Tuna'ya kadar uzanan sahada bulunan İskitlerle beraber diğer Türk boylarının da Doğu ve Güneydoğu Anadolu'ya kadar indikleri belirtilmektedir. Urfa ve çevresine İskitlerden sonra önemli Hun akınları gerçekleşmiştir. Abbasiler devrinde ise Doğu ve Güneydoğu Anadolu'ya, büyük oranda Türk unsuru yerleşmiştir.⁵² Yine Selçuklular, Zengiler, Eyyübler, Harezmliler, Akkoyunlular, Karakoyunlular bölgeye yerleşerek bölgenin Türkleşmesini sağlamıştır. Bugün bölgede Türk boylarına mensup yerleşim yerlerinin isimleri mevcuttur. Urfa ve çevresi tarih boyunca yalnızca Anadolu'nun giriş kapısı olarak görülmemiş, aynı zamanda Mısır ve Suriye'de hâkimiyet kuran Türk devletlerine Anadolu'nun iç kısımlarından gelebilecek saldırılar içinde önemli bir savunma hattı görevi de görmüştür.⁵³

Memlûk kaynakları Artuklu ilinde en kalabalık ve kuvvetli Türkmenlerin Döğerler olduğunu belirtmiştir. Suruç, Harran ve Siverek bölgelerinde Dımışk Hoca, Yağmur ve Osman beylerin emrinde Döğer hane halkı bulunmaktadır. Döğerlerden başka Bayındır, Kınık, Begdili ve Afşarların da mevcudiyeti tarihi kaynaklarda kaydedilmiştir.⁵⁴

Osmanlı döneminde Türk boylarından Karakeçililerin Urfa bölgesine yoğun bir şekilde yerleştikleri bilinmektedir. Karakeçililer Kayı boyunun büyük oymaklarından biridir. Dolayısıyla Kayı damgası onlar tarafından kullanılmış olması kuvvetle muhtemeldir. Osmanlı dönemi kayıtlarında Kayı, Döğer gibi boyların dışında başka birçok Türk boylarını Urfa'ya yerleştirdikleri kayıtlardan anlaşılmaktadır. Kayıtlarda boy, oymak ve kabile adları yer adı olarak da bulunmaktadır.⁵⁵

Osmanlı Döneminde Urfa ve çevresinde Oğuz Damgaları adlı makalede, hanlarda, kervansaraylarda, mezar taşlarında tespit edilen Türk boy damgaları şu şekilde ifade edilmiştir; “*Şanlıurfa'nın güneydoğusunda Han-el Barur kervansarayı, doğusunda Büyük Dağyanı köyü ve batısında bulunan Sarımağara mevkiinde Salur ve Döğer boylarına ait tarak şeklinde damgalara rastlanılmıştır. Şanlıurfa'nın yaklaşık 18 km batısında yer alan Sarımağara'da Kayı boyu damgası bulunmaktadır. Şanlıurfa'nın yaklaşık 65 km doğusunda Büyük Dağyanı köyünün içinde yer alan bir han yapısının iç duvarlarında Kayı boyu damgası, çok çeşitli damgaları, hayvan figürleri ve yazıtlar yer almaktadır. Şanlıurfa'nın yaklaşık 10 km güneyinde bulunan Koçviran köyünün mezarlığında, bulunan iki mezar taşının üzerinde, Şanlıurfa'nın yaklaşık 70 km doğusunda bulunan Senemağara köyünün içinde Kayı boyu damgaları tespit edilmiştir.*”⁵⁶

52 Abdullah Ekici, *Urfa ve Çevresindeki Türk Akınları*, s.261-262.

53 Yardımcı, *Harran Kazıları*, s. 171.

54 Turan, *Doğu Anadolu Türk Devletleri Tarihi*, s.123.

55 Bahattin Çelik-Mehmet Kıldıroğlu, “Osmanlı Döneminde Urfa Ve Çevresinde Oğuz Damgaları”, *İslam Tarihi ve Medeniyetinde Şanlıurfa*, ed. Kasım Şulul, Şanlıurfa, (2018), s.131-134.

56 Çelik- Kıldıroğlu, *a.g.m.*, s.132-134.

Fotoğraf 12: Urfa Han-el Barur kervansarayı Türk Damgaları

Kaynak: Bahattin Çelik-Mehmet Kıldıroglu, *Osmanlı Döneminde Urfa ve Çevresinde Oğuz Damgaları*, s.144

Anadolu'nun Türkleşmesinde Urfa'nın giriş kapısı olduğunu görmekteyiz. Farklı zaman diliminde bölgeye gelen Türk boylarının bir kısmı bölgede kalmış, önemli bir kısmı da Anadolu'nun içlerine doğru yerleşmiştir. Bölgede Türk aşiretlerinden Beydilli, Karakeçililer ve Dögerler kentin demografik yapısında önemli bir konumdadır.⁵⁷

Urfa ve Harran tarih boyunca Türklerin yoğun göçleriyle karşılaşmış, özellikle Ortaçağ dönemi ve sonrasında Osmanlı döneminde iskân politikalarıyla Türk boylarının yurdu haline gelmiştir. Harran Ulu Camini çevreleyen kemerler üzerine işlenen damgaların, Anadolu'ya

57 Muallâ Uydı Yücel, "Anadolu'nun Türkleşme Döneminde Urfa'ya Yerleşen Oğuz/Türkmen Boyları", *Uluslararası Medeniyetler Beşiği Orta Doğu ve Şanlıurfa Sempozyumu Bildirileri*, 11-12 Mayıs 2017 Şanlıurfa, ed. M. Eriş, Ekim 2017, s.57-76.

gelen ilk Hun göçleri neticesinde ya da Ortaçağ döneminde yapılan Türk boylarının akınları sonucunda oluşması muhtemeldir. Anadolu'da yer alan kaya resimleri alanları, önemli bir kültürel geleneğin izlerini taşıyan Türk motifli dövmeler ve Urfa çevresinde tespit edilen Türk boy damgalarının izleriyle bir bütünlük kurduğumuzda Harran'da yer alan damga çizimleri Türklerin Anadolu'ya geldikleri ilk zamanlara ait olma ihtimalini kuvvetlendirmektedir.

Sonuç

Avrasya coğrafyasından milattan önceki dönemlerde başlayıp uzunca bir süre devam eden göçler, sadece Karadeniz üzerinden Avrupa'yı etkilememiş aynı zamanda 1071 Malazgirt Zaferi öncesi Anadolu'nun belli bölgelerinde de etkisini göstermiştir. Türk akınlarından etkilenen bölgelerin başında şüphesiz konumu gereği Urfa ve Harran bölgesi gelmektedir. Hunlardan itibaren Abbasiler, Eyyübler, Harezmliler, Memlûklüler, Selçuklular ve Osmanlılara kadar olan süreçte Türk devletleri egemenlik sağlamak için bu bölgede mücadele etmişler, bu durum yoğun bir Türk nüfusunun bölgeye yerleşmesi sonucunu doğurmuştur.

Harran bölgesinde; Türk kaya resimlerinden, Türk motifli dövmelere ve Harran Ulu Caminin kemerlerinde Kayı boyu, Salur boyu ve diğer Türk boy damgalarından, Orhun harflerine, Türk kültürünün maddi öğelerine rastlanılmıştır. Türk Boy damgaları; farklı coğrafyalarda kaya resimlerinde, mezar taşlarında, yazıtlı taşlarda, balballarda, anıt mezarlarda, kap, maddi öğelerde, kilimlerde, han, cami, konak mimarisinin taş işlemeciliğinde, askeri savaş aletlerinde ve otlak hayvanlarının üstlerinde kullanılmıştır.

Harran'da yer alan kaya resimleri, dövmeler, boy damgaları, yer isimleriyle ve tarihi Türk göçleriyle birlikte değerlendirildiğinde kültürel bütünlük noktasında Türklerin Anadolu coğrafyasında 1071'den önce de izlerinin bulunduğu ve bu izlerinin köklü bir temele oturduğu anlaşılmaktadır.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Çıkar Çatışması: Yazar çıkar çatışması bildirmemiştir.

Finansal Destek: Yazar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Conflict of Interest: The author has no conflict of interest to declare.

Grant Support: The author declared that this study has received no financial support.

Kaynakça/References

Aslanapa, Oktay, *Türk Sanatı*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2007.

Aydın, Erhan, *Taşa Kazınan Tarih*, Kronik, İstanbul, 2019.

Bahattin Çelik-Mehmet Kıldıroglu, "Osmanlı Döneminde Urfa ve Çevresinde Oğuz Damgaları", *İslam Tarihi ve Medeniyetinde Şanlıurfa*, Şanlıurfa, 2018, s. 128-152.

Berkli, Yunus, "Anadolu'da Koç, Koyun ve At Heykel Biçimli Mezartaşlarında Görülen Damgalar: "Kökenleri, Sanat Tarihindeki Yeri", *EKEV Akademi Dergisi*, Yıl 15, S. 46, 2011, s.237-245.

Efe, Durmuş, *Ortaçağ'da Harran*, Tarih ve Gelecek Dergisi, C.-6, S.2, 2020, s.558-575.

- Ekici, Abdullah, “Harran ve Harran Okulunu Etkileyen Siyasi, Dini, Coğrafya ve İlimi Unsurlar”, *Harran Okulu Sempozyumu*, ed. Ali Bakkal, 2006, s.9-22.
- Eroğlu, Hasan, “Suşehri’ndeki Oğuz Damgaları ve Türk Boyları”, *Türk Kültürü*, TKAE, S. 123, Ocak 1973, s.141-147.
- Görgünay Kırzioğlu, Neriman, “Oğuz Damgaları ve Göktürk Harflerinin Dokumalarımızda Yaşayan Örnekleri”, *XVI Türk Tarih Kongresi*, Ankara, 2005, s.593-604.
- Gülensoy, Tuncer, “Ahlat Damgaları I”, *Fırat Üniversitesi Dergisi*, 2 (1), 1998, s.91-147.
- İbn Havkal, *10.Asırda İslam Coğrafyası*, ter. Ramazan Şeşen Yeditepe, İstanbul, 2014.
- Kafesoğlu, İbrahim, *Türk Milli Kültürü*, Ötüken, İstanbul, 2011.
- Karamağaralı, Beyhan, *Türk Damgalarının Devamlılığı Hakkında*, Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi, Cilt 2, S. 9, 1980, s.5-24.
- Kurtoğlu, Mehmet, *Kültür Şehri Urfa*, Şanlıurfa Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yayınları, Ankara, 2009.
- Mert, Osman, “Kemaliye’de Eski Türk İzleri: Dilli Vadisindeki Petroglif ve Damgalar”, *A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, S. 34, 2007, s.233-250.
- Mümtaz, Fırat, *Kayıbolan İzler*, YKY, İstanbul, 2019.
- Nur, Rıza, *Sinop At Damgaları*, Yıl V, S.36, Konya, Mart-Nisan 1941, s.13-17.
- Orkun, Hüseyin Namık, *Eski Türk Yazıtları*, TDK, Ankara, 2011.
- Duran, Remzi -Yunus Aslan, “Selçuklu Dönemi Konya Yapılarında Motifleşen Türk Damgaları”, *USAD*, 2019, s.111-124.
- Sağlam, Nevzat, *Arsiv Belgelerine Göre Osmanlı döneminde Harran Kazısının Teşkilî, İslam Tarihi ve Medeniyetinde Harran, Şanlıurfa*, 2017.
- Sakin, Orhan, *Yeniçeriler*, Doğu Kütüphanesi, İstanbul, 2011.
- Salih, Erpolat, “XVI.Yüzyıl Tahrir Defterlerine Göre Siverek Karakeçilileri”, *Mehmet Eröz Armağan’ı* haz. Mustafa Aksoy-Osman Yorulmaz, Ötüken, İstanbul, 2011, s. 226-240.
- Salman, Ramazan, “Baskil’in (Elazığ) Gürlek Köyünde Eski Türk Damgaları”, *Türk Kültürü*, S. 455, Mart 2001, s.129-141.
- Sevim, Ali, *Anadolu’nun Fethi Selçuklular Dönemi*, 4.Baskı, TTK, Ankara, 2014.
- Somuncuoğlu, Servet, *Taştaki Türkler*, Dekon İnşaatı, İstanbul, 2011.
- Sümer, Faruk, *Oğuzlar (Türkmenler)*, TDAV Yayınları, İstanbul, 1999.
- Şeşen, Ramazan, “Harran ve Türk İslam Tarihindeki Yeri”, *Şanlıurfa ve GAP Sempozyumu*, 1988, s.163-170.
- Şeşen, Ramazan, *Sultan Baybars ve Devri*, İSAR, İstanbul, 2009.
- Turan, Osman, *Doğu Anadolu Türk Devletleri Tarihi*, Ötüken, İstanbul, 2011.
- Turan, Osman, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, Ötüken, İstanbul, 2011.
- Uydu Yücel, Muallâ, *Anadolu’nun Türkleşme Döneminde Urfa’ya Yerleşen Oğuz/Türkmen Boyları, Uluslararası Medeniyetler Beşiği Orta Doğu ve Şanlıurfa Sempozyumu Bildirileri*, 11-12 Mayıs 2017 Şanlıurfa, ed. M. Eriş, Ekim 2017, s.57-76.
- Yardımcı, Nurettin, “Harran Kazıları”, *Şanlıurfa ve GAP Sempozyumu*, 1988, s.157-175.

Büyük Devletlerin Ortadoğu'da Demiryolu ve Petrol Politikası

The Railway and Petroleum Policies of the Great Powers in the Middle East

İsmail Görgen¹

1 Sorumlu yazar/Corresponding author:
İsmail Görgen (Dr., Bağımsız Araştırmacı),
Hatay, Türkiye
E-mail: ismailgorgenn@gmail.com
ORCID: 0000-0002-6050-3895

Başvuru/Submitted: 08.03.2022

Revizyon Talebi/Revision Requested:
14.05.2022

Son Revizyon/Last Revision Received:
28.05.2022

Kabul/Accepted: 03.06.2022

Atıf/Citation: Görgen, İsmail. "Büyük Devletlerin Ortadoğu'da Demiryolu ve Petrol Politikası". *Avrasya İncelemeleri Dergisi - Journal of Eurasian Inquiries* 11, 2 (2022): 161-189. <https://doi.org/10.26650/jes.2022.010>

ÖZ

Coğrafi konumu itibarıyla birçok devletin ve milletin ilgi odağı olan Ortadoğu tarih boyunca sayısız medeniyetlere ev sahipliği yapmıştır. Kavşak noktada yer almasının yanı sıra bölgenin zengin petrol yataklarına sahip olduğunun ortaya çıkması Ortadoğu'ya olan ilgiyi daha da artırmıştır.

Sanayi devrimiyle başlayan makineleşme ve seri üretim hammaddeye olan ihtiyacı arttırmış bu durum da büyük devletlerin sömürgecilik yarışına girmelerine sebep olmuştur. Sömürgeci devletler Ortadoğu'yu üretecekleri ürünler için hammadde kaynağı, ürettikleri fazla mallar için de pazar yeri olarak görmüşlerdir. Bölgede nüfuslarını artırmak için de buralarda demiryolu imtiyazı elde etmeye çalışmışlardır. İngiltere, Fransa, Almanya ve Amerika Osmanlı Devleti'nin hakimiyetindeki Ortadoğu'da demiryolu ağı kurarak bölgeye ekonomik, siyasi ve askeri açıdan nüfuz etmeye çalışmışlardır. Petrolün motor ve makine gücünde kullanılmaya başlanmasıyla emperyalist devletler Ortadoğu'daki yatırım ve imtiyazlarını artırmaya başlamışlardır. Böylece her demiryolu başta petrol olmak üzere bölgenin kaynaklarının sömürülmesi için bir araç olarak görülmeye başlanmıştır. Bölgedeki çıkar mücadelesi Birinci Dünya Savaşı'nın çıkmasıyla daha da şiddetlenmiştir.

Bu çalışma hazırlanırken arşiv belgeleri, hatıralar, Resmi yazışmalar ve telif eserlerinden yararlanılmıştır. Tarih biliminin yöntemlerinden olan kaynak taraması, tasnif, tahlil, tenkit ve sentez aşamasından geçerek oluşturulan bu çalışmada Ortadoğu'da tarihsel süreçte yaşanan demiryolu ve petrol mücadelesi tüm yönleriyle ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Anahtar kelimeler: Ortadoğu, Demiryolu, Petrol, Büyük Devletler, Osmanlı Devleti

ABSTRACT

The Middle East is the focus of attention for many states and nations due to its geographical location and has hosted numerous civilizations throughout history. In addition to being located at a crossroads, the region's rich petroleum fields have heightened the interest in the Middle East. The mechanization and mass production that started with the Industrial Revolution also increased the

need for raw materials, which caused the great powers to engage in the agony of colonialism. Colonial states saw the Middle East as a source of raw materials for the products they would produce and as a marketplace for the surplus goods they produced. These states attempted to obtain railway concessions in the Middle East in order to increase their influence in the region. England, France, Germany, and America tried to penetrate the region economically, politically, and militarily by establishing a railway network in the Middle East, which was under the rule of the Ottoman Empire. Imperialist states began to increase their investments and concessions in the Middle East through the use of petroleum in engines and machinery. Thus, every railway began being considered as a tool for exploiting the region's resources, especially petroleum. The struggle regarding interests in the region intensified with the outbreak of World War I.

This study benefited from the use of archival documents, memoirs, official correspondence, and copyrighted works in its preparation. The present study includes a literature review, classification, analysis, criticism, and synthesis stages, which are the methods for studying history. This study attempts to reveal all aspects of the railroad and petroleum struggles in the Middle East that were experienced during this historical process..

Keywords: Middle East, Railway, Petroleum, Great Powers, Ottoman Empire

EXTENDED ABSTRACT

The mechanization and mass production that started with the Industrial Revolution increased the need for raw materials, which caused the Great Powers to engage in the agony of colonialism. They tried to increase their influence in the Middle East in order to gain a more prominent position in this race and attempted to obtain railway concessions from the Ottoman Empire in order to increase their influence in the region. England, France, Germany, and America especially tried to penetrate the region economically, politically, and militarily by establishing a railway network in the Middle East, which was under the rule of the Ottoman Empire.

Western countries, which started mass production with the Industrial Revolution, needed to have influence outside of Europe in order to find raw materials for their factories and markets for their goods. For this purpose, the Great Powers, especially England, France and Germany, entered the railway race in the Middle East. The Middle East, which was under the rule of the Ottoman Empire, has been the witness of fierce railway struggles since the 1800s.

The imperialist states' interest in the Middle East, which has a wealth of resources in terms of petroleum, began to increase with the use of petroleum as a fuel in engines and machinery. Every railway began being considered as a tool for exploiting the region's resources, especially petroleum.

England was the state that gave the greatest importance to constructing railways in the Middle East as it wanted to secure the roads to its colonies in India and Asia. England thought that exploiting the underground and aboveground wealth of the region and establishing political and military influence in the region by means of railways would be easier. To do this, British entrepreneurs built the 353 kilometer-long Alexandria-Cairo railway line, which was the first railway outside of Europe. One railway initiative the British had in the Ottoman geography was the İzmir-Aydın railway, which has the distinction of being the first railway built in Anatolia.

The British then took over the concession of the Adana-Mersin railway and put the line into operation in 1886. At the turn of the 20th century, the British had a railway network going 373 kilometers from İzmir to Aydın and 67 kilometers from Mersin to Adana, which was a total of 440 kilometers in Anatolia.

In the 19th century, the French received concession for the Izmir-Kasaba railway line, a length of 168 km. In addition to this, they obtained permission to construct a 100 km line from Manisa to Soma. France also obtained the privilege of extending this line to Afyonkarahisar in 1896. In addition to the railway concessions in Anatolia, they also obtained the privilege of constructing the Damascus-Homs-Aleppo railway in Syria. The privilege of constructing a steam tram line between Jerusalem and Jaffa was also obtained under the joint venture between France and Belgium. France expanded its railway network in the Middle East by gaining the privilege to operate the trains between Damascus and Beirut.

The given railway concessions had turned the Ottoman geography into a concession area for England and France in particular. Abdülhamid II was disturbed by this and thus leaned towards German capital and initiative as an antiliberation regarding railway concessions in order to inhibit the British, French, and Russian expansionism. In this process, the riches of the Middle East began to attract the attention of German investors. Germany thought it could reach its desired goal in the Middle East through the railway project that would extend from Baghdad to Basra. Thereupon on October 6, 1888, the Germans were given the privilege of operating the Haydarpaa-İzmit line and extending this line to Ankara. The stipulation was also made that this railway would be extended in the future to Baghdad by way of Samsun, Sivas, and Diyarbakır. Finally, a concession agreement was signed between the Ottoman Government officials and the investors from the Baghdad Railway Project on January 16, 1902. However, England, France, and Russia were strongly opposed to the Baghdad Railway Project.

While England continued its attempt to gain a railway concession in the Middle East at full speed, it did not look kindly upon the establishment of a railway network in the region by any power other than itself. England even went against the Hedjaz Railway, which the Ottoman Empire had thought to build without any foreign support based on the decision Abdülhamid II had made. Despite the British and French opposition, this line was partially completed.

Due to the European states having embarked on their railroad and petroleum struggles in the Middle East, America also did not want to fall behind in this race, attempting through the Chester Project to be included in this race, but this project could not be realized.

The countries that took the lead in the race for petroleum resources in the Middle East were England, France, Germany, and America. Although the Great Powers struggled with each other regarding the exploitation of the Middle East's resources, they did try to maintain their influence in the region by occasionally agreeing with each other. Petroleum of the Middle East was split among the Ottoman American Development Company represented by the Brit William Knox D'Arcy, the German Deutsche Bank represented by Admiral Colby M. Chester,

and the Royal-Dutch/Shell group (a Dutch-England partnership with the Royal Dutch being a Dutch company and Shell being a British company), the American Standard Oil company, and the Anglo-Persian Oil Company (APOC), a British company. As a matter of fact, the Great Powers' struggle for the railway and petroleum in the Middle East gained momentum with the outbreak of World War I.

The effects from World War I in the Balkans in the end were felt the most in the Middle East. This war had provided an opportunity for the Great Powers to share the riches of the Middle East. The imperialist states shared the petroleum regions of the Middle East among themselves with the Sykes-Picot Agreement as well as other agreements made during World War I in 1916. What remained was a Middle East that had been taken from the Turks, a Middle East whose borders had been drawn by rulers according to the locations of petroleum resources. Even Mosul, which is within the borders of the National Pact as identified by the Ankara government, had been occupied by the British just because it was rich in petroleum resources. Therefore, the great powers that had entered the Middle East with the excuse of railway concessions since the beginning of the 19th century have continued exploiting the petroleum resources of the region with a variety of excuses up to the present. Unfortunately, this will continue as long as the people and states of the Middle East are unable to extricate and operate their own resources.

Giriş

Sanayi Devrimi'nin XVIII. yüzyılın sonlarında İngiltere'de ortaya çıkmasıyla seri üretime geçilmiş ve ekonomik verimlilik artırılmıştır. Sanayi ve tarım alanındaki gelişmelerle birlikte iç ticaret büyümüş bu da güçlü ekonomilerin ve pazarların oluşmasını sağlamıştır. Yeni gelişmelerle seri üretime başlayan sanayi ülkeleri fabrikalarına ham madde ve mallarına pazar bulmak için Avrupa dışına açılmak zorunda kalmışlardır. Bu amaçla başta İngiltere, Fransa ve Almanya olmak üzere büyük devletler Ortadoğu'da demiryolu yarışına girmişlerdir.¹

Sanayi devrimiyle başlayan makineleşme ve seri üretim hammaddeye olan ihtiyacı arttırmış bu durum da büyük devletlerin sömürgecilik yarışına girmelerine sebep olmuştur. Büyük devletler bu yarışta öne geçmek için Ortadoğu'da nüfuzlarını arttırmaya çalışmışlardır. Bölgede nüfuzlarını artırmak için de Osmanlı Devleti'nden bölgede demiryolu imtiyazı elde etmeye çalışmışlardır. İngiltere, Fransa, Almanya ve Amerika Osmanlı Devleti'nin hakimiyetindeki Ortadoğu'da demiryolu ağı kurarak bölgeye ekonomik, siyasi ve askeri açıdan nüfuz etmeye çalışmışlardır. XIX. yüzyılda Osmanlı Devleti'nin hakimiyetinde olan Ortadoğu 1800'lerden sonra şiddetli bir demiryolu mücadelelerine sahne olmuştur. Büyük devletler Ortadoğu'da demiryolu ağı kurarak bölgedeki ekonomik kaynakları kontrol altına almaya çalışmışlardır.²

Petrolün motor ve makine gücünde yakıt olarak kullanılmaya başlanmasıyla da emperyalist devletlerin petrol yönünden zengin kaynaklara sahip olan Ortadoğu'ya ilgileri de artmaya başlamıştır. Bu süreçten sonra her demiryolu planı başta petrol olmak üzere bölgenin kaynaklarının sömürülmesi için bir araç olarak görülmeye başlanmıştır.

İngiltere'nin Demiryolu Politikası

İngiltere'nin Ortadoğu'daki ulaşım yatırımları projesi Akdeniz'i Mezopotamya'ya bağlama fikriyle başlamıştır. Bu amaçla 1830'da bir İngiliz Subayı olan Chesney, Mezopotamya vadilerini inceleyerek bir rapor hazırlamıştır.³ Bu arada İngiliz tacirler 1830'lardan itibaren Hindistan'a ulaşmak için çok uzak olan Ümit Burnu'nun yerine daha kısa ve güvenli Fırat-Basra istikametinde bir demiryolunun yapılması fikrini ortaya atmışlardır.⁴ Nihayet 1837'de parlamento bölgedeki çalışmalara devam edilmesi yolunda bir karar almıştır. İngiltere'nin Ortadoğu'da demiryolları ağı kurma düşüncesi ciddi anlamda ilk olarak 1850'lerde Hindistan'ı İngiltere'ye bağlayacak bir demiryolu üzerinde çalışmasıyla başlamıştır. Bu amaçla Hindistan'da daha önce de çalışmalarda bulunan Rodon Cissini bu işle görevlendirilmiştir. Çalışmalara göre Fırat Vadisi Demiryolu Şirketi (Euphrates Valley Railway Company)'nin yapacağı demiryolu

1 Mehmet Beşirli, "Bağdat Demiryolu'nu Akdeniz Uzantısı: Toprakkale- İskenderun Demiryolu", *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 2004, S. 23, s. 216.

2 Tevfik Çavdar, *Türkiye Ekonomisinin Tarihi*, İmge Kitabevi, İstanbul, 2003, s. 67.

3 Mehmet Beşirli, "Bağdat Demiryolu'nu Akdeniz Uzantısı: Toprakkale- İskenderun Demiryolu", *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 2004, S. 23, s. 219; Erol Kurubaş, *Başlangıçtan 1960'a Kürt Sorunu'nun Uluslararası Boyutu*, Ümit Yayıncılık, Ankara, 1997, s. 18.

4 Mehmet Beşirli, "Bağdat Demiryolu'nu Akdeniz Uzantısı: Toprakkale- İskenderun Demiryolu", *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 2004, S. 23, s. 216.

Anadolu, Suriye, İran'dan Hindistan'a geçecekti. Fakat Suriye için içine girince Fransa bu projeye karşı çıkmıştır.⁵ Yeni gelişmekte olan Süveyş Kanalı projesinin Fransızlar tarafından gündeme alınması üzerine İngiltere bu demiryolu projesi fikrini erteleyerek Süveyş Kanalı projesine yoğunlaşmıştır.⁶ İngiltere Meclisi, Fransa'nın Süveyş Kanalı projesini etkisiz kılmak için İskenderiye'yi Kahire yoluyla Süveyş'e bağlayacak bir demiryolu projesini gündeme getirmiştir.⁷ İngiltere girişimler sonucunda Osmanlı Devleti'nden 1851'de demiryolu yapım imtiyazı almıştır. 12 Şubat 1851'de Abbas Paşa ile İngiliz mühendis Robert Stephanson arasında imzalanan anlaşmaya göre İskenderiye'den Kahire'ye bir demiryolu inşası için anlaşma sağlanmıştır.⁸ Bu demiryolu 1854'te tamamlanarak işletmeye açılmıştır.⁹ Toplam uzunluğu 353 kilometre olan İskenderiye-Kahire Hattı, Afrika kıtasındaki ilk demiryolu olmasının yanı sıra doğu coğrafyasındaki ve Avrupa'nın dışındaki ilk demiryolu olma özelliğine sahiptir.¹⁰

İngilizlerin bölgedeki demiryollarından biri de Anadolu'da inşa edilen ilk demiryolu olma özelliğine sahip olan İzmir-Aydın demiryoludur.¹¹ Anadolu'nun bu en eski demiryolu 1866'da tamamlanarak kullanılmaya başlanmış ve daha sonra yapılan eklemelerle 1888'de uzunluğu 270 km'ye çıkmıştır.¹² Bu demiryolu İngiliz sanayisinin tarım ürünlerine ve hammaddelere sürekli artan talebi ve İngiltere'nin Hindistan'da İngiliz yönetiminin kesin olarak yerleşmesi, Asya ile iletişim kanallarını açık tutmaksi açısından önem arz etmekteydi.¹³

İngiltere'nin ekonomik ve siyasi nüfuzunu arttırmak için yaptığı hatlardan biri de 9 Şubat 1857'de alınan imtiyazla 1860'da tamamlanan Boğazköy-Köstence hattıdır.¹⁴ İngiltere, İzmir-Aydın ve Boğazköy-Köstence demiryolları imtiyazından bir süre sonra İzmir-Kasaba hattının imtiyazını almıştır. İmtiyaz, Edward Price adındaki bir İngiliz'e 4 Temmuz 1863 tarihinde verilmiştir. Böylece "Smyrna-Cassaba Railway Company" adında bir şirket kurularak 1864 yılında yapım çalışmalarına başlanmıştır. 1865'te Manisa'ya kadar olan hat açılmış, 1866'da ise Kasaba'ya kadar olan bölüm tamamlanmıştır.¹⁵ İngilizler daha sonra da Adana-Mersin demiryolunun imtiyazını alarak hattı 1886'da faaliyete sokmuşlardır. (Baskıcı, 2005:989 Bu

5 Erol Kurubaş, *Başlangıçtan 1960'a Kürt Sorunu'nun Uluslararası Boyutu*, Ümit Yayıncılık, Ankara, 1997, s. 18.

6 Tevfik Çavdar, *Osmanlıların Yarı Sömürge Oluşu*, Ant Yayınları, İstanbul, 1970, s. 124

7 Jean, Pichon, *Cihan Harbinin Şarka Ait Kaynakları*, (Çev.: Hüseyin Cahid Yalçın), Kanaat Kitabevi Yayınları, İstanbul, 1939, s. 75.

8 Adem Erol, *Mersin-Tarsus-Adana Demiryolu*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, İstanbul, 2003, s. 10.

9 Bilmez Bülent Can, *Demiryolundan Petrole (1908-1923)*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2000, s. 43.

10 Adem Erol, *Mersin-Tarsus-Adana Demiryolu*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, İstanbul, 2003, s. 10.

11 Vahdettin Engin, *Rumeli Demiryolları*, Eren Yayıncılık, İstanbul, 1993, s. 39.

12 H. Bayram Soy, *Almanya'nın Osmanlı Devleti Üzerinde İngiltere İle Nüfuz Mücadelesi*, Phoenix Yayınevi, Ankara, 2004, s. 189.

13 Çağlar Keyder ve Eyüp Özveren (Ed.), *Doğu Akdeniz'de Liman Kentleri (1800-1914)*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1994, s. 23.

14 Adem Erol, *Mersin-Tarsus-Adana Demiryolu*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, İstanbul, 2003, s. 10.

15 Vahdettin Engin, *Rumeli Demiryolları*, Eren Yayıncılık, İstanbul, 1993, s. 39.

hat Musul üzerinden Bağdat'a uzanacak bir İngiliz hattının başlangıcını oluşturmak üzere tasarlanmıştır. Fakat bu hat daha sonra Bağdat Demiryolu şirketi tarafından satın alınmıştır.¹⁶

Almanlar da Bağdat Demiryolu projesiyle Ortadoğu'ya nüfuz etmeye çalışmışlardır. Almanların demiryolu projesi İngiltere'nin Arabistan ve Suriye'yi elde edip Fırat, Dicle ve Nil arasında Mısır ve Hindistan'ı birbirine bağlayarak emniyetli bir İngiliz hakimiyet alanı kurma fikrini engelleyebilirdi. Çünkü Almanların bu demiryolu ile son sisteme sahip bir ordusu güçlük çekmeden İstanbul ve Anadolu üzerinden Mısır'a ulaşabilecek olması İngiltere'yi endişelendirmekteydi.¹⁷ Bu demiryoluyla Berlin Bağdat'a bağlanacak ve nihayetinde Basra'ya da ulaşma ihtimali olan proje Ortadoğu'da Alman nüfuzunu güçlendirirken İngiliz'i zayıflatacaktı.¹⁸ Bu arada İzmir-Aydın Demiryolu Şirketi, İngiliz Hükümeti'nden, Yakın Doğu'daki Alman demiryollarının yayılmasına karşı korunmasını istemiştir. Şirket özellikle Fransa'nın elindeki İzmir-Kasaba Demiryolu Şirketi ile Anadolu demiryolu Şirketi arasında anlaşmaya karşı çıkmıştır. Bu anlaşmaya göre Fransızların sahip oldukları birinci hat ile Almanların sahip oldukları ikinci hat Afyonkarahisar'da birleştirilmiş ve aralarında bir tarife birliği kurulmuştur. Bu gelişmeler çerçevesinde İngiltere, Bağdat Demiryolu'nun Haydarpaşa, İskenderun ve Mersin limanlarının geliştirilmesine katkı sağlayarak İzmir-Aydın Hattı'nın dolayısıyla İzmir Limanı'nın önemini azaltmasından endişe duymuştur.¹⁹ Çünkü İngilizler 20. yüzyıl başlarında Anadolu'da: İzmir-Aydın 373 Kilometre Mersin-Adana 67 Kilometre Toplam 440 Kilometre demiryolu ağına sahipti. İngiltere'nin bölgedeki bu demiryolu ağları İngiliz çıkarları açısından oldukça önemliydi. Dolayısıyla İngiltere bölgede sahip olduğu bu demiryollarının başka bir devletin yapacağı yeni demiryollarıyla işlerliğinin azaltılmasına fırsat vermek istememiştir.²⁰

Fransa'nın Demiryolu Politikası

İngilizlerin Osmanlı Coğrafya'sında yayılma politikası gütmesi üzerine II. Abdülhamid daha sonraki demiryolları inşasında İngiliz üstünlüğünü kırmak için yeni hatların yapım imtiyazının Almanlara ve Fransızlara verilmesine sıcak bakmıştır.²¹ Nitekim 168 km uzunluğundaki İzmir-Kasaba Hattı'na sahip olan Fransız şirketine Manisa'dan Soma'ya kadar 100 km'lik bir hat yapma izni verilmiştir. İzmir-Kasaba Hattı imtiyazını elde eden Fransa 1896'da bu hattın Afyonkarahisar'a kadar uzatılması iznini alarak İngiltere ve Almanya'ya bu yarışta yalnız olmadıklarını göstermeye çalışmıştır. Başka bir Fransız Şirketi de Suriye'de Şam-Humus-Halep

16 Bonyar Waylet ve Earnst Jackh, *İmparatorluk Stratejileri ve Ortadoğu*, (Çev.: Vedat Atilla), Çınar Matbaacılık, İstanbul, 2004, s. 179.

17 Karl Von Winterstetten, *XX. Yüzyıl Başında Alman Emperyalizmi ve Türkiye*, (Haz.: Faruk Yılmaz), Elektronik Basım Yayım Sanayi ve Limited Şirketi Yayınları, Ankara, 2001, s. 52.

18 George Lenczowski, *The Middle East in World Affairs*, Cornell University Press, New York, 1952, s. 24.

19 Edward Mead Earle, *Bağdat Demiryolu Savaşı*, (Çev.: Kasım Yargıcı), Milliyet Yayınları, İstanbul, 1972, s. 42.

20 Tevfik Çavdar, *Osmanlıların Yarı Sömürge Oluşu*, Ant Yayınları, İstanbul, 1970, s. 129.

21 H. Bayram Soy, *Almanya'nın Osmanlı Devleti Üzerinde İngiltere İle Nüfuz Mücadelesi*, Phoenix Yayınevi, Ankara, 2004, s. 190.

demiryolunu yapma ayrıcalığını elde etmiştir.²² Böylece Fransa Suriye'deki önemli merkezleri demiryollarıyla sahillerdeki limanlara bağlamıştır.²³ Ekim 1888'de ise bir Fransız-Belçika ortak girişimine Kudüs-Yafa arasında bir buharlı tramvay hattı yapım imtiyazı verilmiştir. Bu hat Fransa ve Belçika'nın Suriye'de giriştikleri ilk demiryolu yapım çalışması olmuştur. Bir süre sonra da Fransızlara, Şam-Beyrut arasında tren işletme ayrıcalığı tanınmıştır.²⁴ Suriye'nin Mısır, Arabistan Anadolu ve Irak arasında ticaret bağlantısı rolünü görmesi Fransa'nın buraya demiryolu yatırımı yapmasında etkili olmuştur.²⁵ Fransız sermayesi bu hattı Beyrut'a bağlaması Fransa'nın, Doğu Akdeniz'deki önemini daha da arttırmıştır.²⁶

İzmit-Ankara Demiryolu imtiyazının Ekim 1888'de Alman asıllı Alfred Kaulla'ya verilmesi ve Almanya'nın hattı Ankara'ya doğru hızla ilerletmesi Fransa tarafından endişeyle karşılanmıştır. Fransa da Almanya'ya verilen imtiyazlara karşılık Osmanlı Devleti'nden yeni demiryolu imtiyazları koparmaya çalışmıştır. Bunun üzerine Fransa, Suriye-Lübnan'da demiryolu imtiyazı almış ve 1894'te de Beyrut'ta bir liman inşa ederek Suriye'nin zenginliklerini yoğun bir biçimde Avrupa'ya taşıyacak altyapıyı oluşturmuştur.²⁷

Fransa, Suriye'yi demiryollarının hareket noktası olarak kabul etmiş ve Akdeniz'den Basra Körfezi'ne uzanacak bir demiryolu projesine ilgi duymaya başlamıştır. Fransız yatırımcıların sözcülüğünü İzmir-Kasaba Demiryolu mühendislerinden M. Cotard yapmıştır. Deutsche Bank, Fransız girişimcileri ile ortak hareket etmek için girişimlere başlamıştır. Böylece Deutsche Bank ve Anadolu demiryolları şirketi ile Fransız çıkarlarını temsil eden İzmir-Kasaba Demiryolu şirketi arasında görüşmelere geçilmiştir. Görüşmeler 6 Mayıs 1899'da bir anlaşma ile sonuçlanmıştır. Bu anlaşmayla beraber Fransa ve Almanya Bağdat Demiryolu imtiyazını almak için birlikte çalışmaya karar vermişlerdir.²⁸

Bağdat Demiryolu'nun trafiğe açılması İzmir-Kasaba Demiryolu'nun yararına olacaktı. Böylece İzmir ile Adana, Halep, Musul ve Bağdat arasında doğrudan doğruya bağlantı kurulacaktı. Bu durumda İç Anadolu'nun malları İzmir limanına akacaktı. Böylece Fransa Anadolu'nun ve Ortadoğu'nun nimetlerinden istifade ederek bölgede ekonomik nüfuzunu güçlendirecekti. Suriye'de ise Bağdat Demiryolu'nun yapılmasıyla, Halep-Şam, Trablus-Humus, Beyrut-Şam, Yafa-Kudüs, arasındaki hatlar Fransızlar tarafından işletilecekti. Bağdat Demiryolu'nun tamamlanmasından sonra bu ağ İstanbul üzerinden doğrudan doğruya Avrupa'ya, Basra Körfezi üzerinden de Hindistan'a bağlanacaktı.²⁹ Sonuçta İzmir-Kasaba demiryolu şirketi

22 Edward Mead Earle, *Bağdat Demiryolu Savaşı*, (Çev.: Kasım Yargıcı), Milliyet Yayınları, İstanbul, 1972, s.37.

23 Halil İnalçık ve Quataert (Ed.). *Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi*, Eren Yayıncılık, İstanbul, 2004, s. 229.

24 Edward Mead Earle, *Bağdat Demiryolu Savaşı*, (Çev.: Kasım Yargıcı), Milliyet Yayınları, İstanbul, 1972, s. 34.

25 Bilmez Bülent Can, *Demiryolundan Petrole (1908-1923)*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2000, s. 64.

26 Halil İnalçık ve Quataert (Ed.). *Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi*, Eren Yayıncılık, İstanbul, 2004, s. 929.

27 İlber, Ortaylı, *Osmanlı İmparatorluğunda Alman Nüfuzu*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2002., s. 129.

28 Edward Mead Earle, *Bağdat Demiryolu Savaşı*, (Çev.: Kasım Yargıcı), Milliyet Yayınları, İstanbul, 1972, s. 36.

29 Edward Mead Earle, *Bağdat Demiryolu Savaşı*, (Çev.: Kasım Yargıcı), Milliyet Yayınları, İstanbul, 1972, s. 154.

ve Osmanlı Bankası ortak olmalarına rağmen Paris borsası Bağdat Demiryolu tahvillerine kapatılmıştı. Buna rağmen Anadolu'daki Fransız girişimciler Bağdat Demiryolu'na yatırım yapmaktan çekinmemişlerdir.³⁰ Fakat bir süre sonra Fransızlar bu projeden çekilmişlerdir.

Fransa, Kuzey Afrika'da Almanya tarafından rahat bırakılması konusunda garanti alırsa Almanya'nın da Ortadoğu'da rahat bırakılacağını söylemiş fakat Almanya bu durumun kendi politikalarına ters olduğunu belirterek kabul etmemiştir. Böylece Fransa ile Almanya arasındaki durum gittikçe bozulmaya başlamıştır.³¹ Daha sonraları gelişen olumsuzluklar ve Fransız sermayesi denetimindeki Osmanlı Bankası da demiryoluna ortak olmaya yanaşmayınca Deutsche Bank'ın demiryolu inşaatını sadece Alman sermayesi tamamlamak zorunda kalmıştır.³² Buna göre Almanlar, İngiltere'nin Mısır ve Basra Körfezi'ndeki, Fransa'nın Suriye'deki siyasi iktisadi emellerini tehdit edecek boyutlara ulaşmıştır.³³ Ancak XX. yüzyılın başlarına gelindiğinde Fransa da hiç de azımsanmayacak derecede demiryolu imtiyazı elde etmiştir.³⁴ XX. yüzyılın başlarında Fransız bölgede İzmir-Kasaba 512 km, Yafa-Kudüs, 87 km, Beyrut-Şam 217 km, Halep-Şam 420 km toplamda ise 1236 km demiryoluna sahip olmuştur. Bu demiryolları sayesinde Fransa Ortadoğu'ya siyasi, askeri ve ekonomik nüfuz alanına çevirmeye çalışmıştır.

Almanya'nın Bağdat Demiryolu Politikası

Verilen demiryolu imtiyazları Osmanlı coğrafyasını özellikle İngiltere ve Fransa'nın imtiyaz alanına çevirmiştir. Bu durumdan rahatsız olan II. Abdülhamid İngiliz, Fransız ve Rus yayılcılığının önüne geçmek için demiryolu imtiyazı konusunda denge unsuru olarak Alman sermaye ve girişimine sıcak bakmaya başlamıştır.³⁵ Bu arada Ortadoğu'nun zenginlikleri İngiltere ve Fransa'nın yanı sıra Alman yatırımcıların da ilgisini çekmeye başlamıştır. Ancak buraya kadar uzanabilmek için temel bir yatırımın yapılması gerekmektedir. Almanya, Berlin'den Bağdat'a, Bağdat'tan da Basra'ya kadar uzanacak demiryolu projesi ile Ortadoğu'da istediği hedefe ulaşabileceğini düşünmüştür.³⁶ Bu durum İstanbul'a Mauser tüfekleri satmak için gelen Stuttgart'taki Württembergische Vreinsbank yöneticilerinden Dr. Alfred von Kaulla'nın Türkiye'deki demiryolu konusuna ilgi duymasıyla başlamıştır. Bunun üzerine Deutsche Bank'ın müdürü Dr. George von Siemens ile Osmanlı Devleti yetkilileri arasında bir anlaşmaya varılmıştır. Bu anlaşmaya göre Dr. George von Siemens, Haydarpaşa-İzmit hattını işletecek ve bu hattı Ankara'ya kadar uzatacağı. Dolayısıyla Almanlara 6 Ekim 1888'de hattı Ankara'ya kadar uzatma imtiyazı verilmiş ve bu demiryolunun ileride Samsun, Sivas ve Diyarbakır

30 Murat Özyüksel, *Osmanlı-Alman İlişkilerinin Gelişim Sürecinde Anadolu ve Bağdat Demiryolları*, Arba Yayınları, İstanbul, 1988, s. 32.

31 Edward Mead Earle, *Bağdat Demiryolu Savaşı*, (Çev.: Kasım Yargıcı), Milliyet Yayınları, İstanbul, 1972, s. 89.

32 Murat Özyüksel, *Osmanlı-Alman İlişkilerinin Gelişim Sürecinde Anadolu ve Bağdat Demiryolları*, Arba Yayınları, İstanbul, 1988, s. 67.

33 İlber, Ortaylı, *Osmanlı İmparatorluğunda Alman Nüfuzu*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2002., s. 157.

34 Tevfik Çavdar, *Türkiye Ekonomisinin Tarihi*, İmge Kitabevi, İstanbul, 2003, s. 68.

35 Mehmet Murat Baskıcı, *1800-1914 Yıllarında Anadolu'da İktisadi Değişim*, Turhan Kitabevi, Ankara, 2005, s. 10.

36 İlber, Ortaylı, *Osmanlı İmparatorluğunda Alman Nüfuzu*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2002., s. 128.

üzerinden Bağdat'a kadar ulaştırılması da şart koşulmuştur. Böylece Anadolu Demiryolu Şirketi doğmuş ve Türkiye'de ilk Alman demiryolu girişimi başlamıştır. 1888'de Şark Ekspresi'nin İstanbul'a ulaşması ile İstanbul Viyana, Paris, Berlin gibi önemli Avrupa kentlerine demiryolu ile bağlanmıştır.³⁷ Alman mühendislerinin yönetiminde Anadolu'da demiryolu yapımı hızla ilerlemiş ve neticede kısa sürede 485 km ray döşenerek ilk tren Ocak 1893'te Ankara'ya ulaşmıştır.³⁸ Böylece Haydarpaşa-Eskişehir-Ankara Demiryolu tamamlandıktan sonra Almanlar Bağdat'a ulaşacak bir demiryolunun planlarını yapmaya başlamışlardır. 15 Şubat 1893'te de Anadolu Demiryolları Şirketi'ne Eskişehir-Konya demiryolu hattının imtiyazı verilmiştir. 1896'da Konya'ya ilk tren seferi başlamıştır.³⁹

Almanların Bağdat Demiryolu hattı projesi gelişirken Rusya ve İngiltere bu projeyi etkisiz kılmak için Osmanlı Devleti Sultanına Akdeniz'i Basra Körfezi'ne bağlayacak olan iki ayrı hat teklifinde bulunmuşlardır. Fakat bu durum II. Abdülhamid tarafından olumlu karşılanmamıştır.⁴⁰ 1899'da İstanbul'da Mr. E. Rechnitzer tarafından temsil edilen İngiliz bankerleri İskenderun'dan Bağdat ve Basra Körfezi'ne uzanacak bir demiryolu yapmak için de başvuruda bulunmuşlardır. Fakat gelişen şartlar çerçevesinde bu proje İngiltere yerine 27 Kasım 1899'da Deutsche Bank'a verilmiştir.⁴¹

Bağdat Demiryolu projesinin gerçekleştirilmesi için yürütülen çalışmanın Anadolu hattından hemen sonra başlatılması planlamıştır. Osmanlı Devleti Hükümet yetkilileriyle Bağdat Demiryolu projesi yatırımcıları arasında 16 Ocak 1902'de projenin devamı için imtiyaz anlaşması imzalanmıştır. Deutsche Bank tarafından denetlenen Anadolu Demiryolu Şirketi'ne, 99 yıl süreyle Konya'dan başlayıp Adana, Kilis, Musul, Bağdat'tan Basra Körfezi'ne kadar uzanan ana hattın; İskenderun Körfezi'nden Urfa'ya, Halep'e ve İran sınırına ayrılan yan hatların yapım ve işletme imtiyazı verilmiştir.⁴² Bundan bir yıl sonra da 3 Mart 1903'te yayınlanan bir kanunla Bağdat Demiryolu Şirketi kurulmuştur.⁴³ Almanya'nın bu girişimleri Alman yetkililer ve halk arasında büyük bir başarı olarak görülmüştür. Nitekim Almanlara göre bu "Unser Bagdad" ya da "B.B.B." (Berlin-Byzantium-Bagdad) projesi Almanların bir dünya politikasıydı.⁴⁴ Suriye, Irak ve Anadolu bölgesi Rusya kadar tahıl üretebilecek potansiyele sahipti. Musul-Kerkük'ün Bakü'den on kat fazla petrol potansiyeline sahip olduğu tahmin edilmekteydi. Ayrıca Mezopotamya pamuk tarımı ve taş kömürü kaynakları bakımından zengin bir bölgeydi. Bu zenginlikler yer altı kaynakları arayışında olan Almanya

37 Mehmet Murat Baskıcı, *1800-1914 Yıllarında Anadolu'da İktisadi Değişim*, Turhan Kitabevi, Ankara, 2005, s. 10.

38 Edward Mead Earle, *Bağdat Demiryolu Savaşı*, (Çev.: Kasım Yargıcı), Milliyet Yayınları, İstanbul, 1972, s. 3.

39 Tevfik Çavdar, *Osmanlıların Yarı Sömürge Oluşu*, Ant Yayınları, İstanbul, 1970, s. 127.

40 Tevfik Çavdar, *Türkiye Ekonomisinin Tarihi*, İmge Kitabevi, İstanbul, 2003, s. 69.

41 Edward Mead Earle, *Bağdat Demiryolu Savaşı*, (Çev.: Kasım Yargıcı), Milliyet Yayınları, İstanbul, 1972, s. 36.

42 Lothar Rathmann, *Berlin-Bağdat*, (Çev.: Ragıp Zarakolu), Belge Yayınları, İstanbul, 1982, s. 76.

43 Tevfik Çavdar, *Osmanlıların Yarı Sömürge Oluşu*, Ant Yayınları, İstanbul, 1970, s. 130.

44 Edward Mead Earle, *Bağdat Demiryolu Savaşı*, (Çev.: Kasım Yargıcı), Milliyet Yayınları, İstanbul, 1972, s. 114.

için bulunmaz bir nimet olarak görülmüştür.⁴⁵ Ortadoğu'daki bu zenginliklerin Almanya'nın yararına kullanılabilmesi için de bölgede elverişli bir ulaşım ağına ihtiyaç duyulmuş bu ihtiyacın da demiryolu ile giderilmesine karar verilmiştir.

Fakat Almanya'nın demiryolu projesi İngiltere'nin ve Fransa'nın Ortadoğu politikası önünde bir engel olarak görülmüştür. İngiltere ve Fransa'nın Bağdat Demiryolu Projesine karşı çıkmaları ve bu projeyi engellemek istemeleri sonucu Almanya bu devletlere proje içerisinde hisse vermek zorunda kalmıştır. Alman, Fransız ve İngiliz bankerleri arasında bir anlaşma teşebbüsü başlangıçta başarı kazanmıştır.⁴⁶ Nisan 1903 başlarında alınan karar gereği hattın yapımına, yönetimine ve işletilmesine Alman, Fransız ve İngiliz yatırımcılar eşit koşullarda katılacak, böylece hiçbir ülkenin mallarına ve yolcularına özel işlem yaptırılmayarak bu hat üzerindeki Alman-Fransız kesin hakimiyeti ortadan kaldırılacaktı. Fakat İngiliz Dışişleri Bakanı Balfour'un Bağdat Demiryolu projesi ortaklığı İngiliz Parlamentosunda kabul görmemiştir. Bunun üzerine Balfour, bu projenin İngiliz çıkarlarını korumadığı için projeden vazgeçildiğini bildirmiştir.⁴⁷ İngiliz basınının ve hükümetinin hattın yapımına karşı oluşu, varılan anlaşmanın uygulanmasını engellemiştir.⁴⁸ İngiltere, Bağdat Demiryolu girişimine İngiliz sermayesinin katılımını uygun görmediği gibi projenin yönetiminde herhangi bir İngiliz'in bulunması önerisine de sıcak bakmamıştır. Alman projesinin başarıya ulaşmaması için İngilizler bu projeyi desteklememiştir.⁴⁹ Fransız Hükümeti de Fransız sermayedarların ülke çıkarlarını tehlikeye düşürebileceğini beyan ederek bu ortaklığa karşı olduklarını belirtmişlerdir. Bundan sonra Almanya projeye tek başına devam etmek durumunda kalmıştır.⁵⁰ Böylece Bağdat Demiryolu tekrar ortaklıktan rekabete doğru yeni bir boyut kazanmıştır. Bütün bu gelişmelere rağmen 13 Nisan 1903'te Bağdat Demiryolu Şirketi resmen faaliyete geçmiştir. Almanların Bağdat Demiryolu imtiyazını almalarıyla demiryolu şirketine Dicle ve Fırat üzerinde gemicilik yapma hakkı da tanınmıştır. 1831 yılından beri sadece İngiliz Lynch Şirketi'ne tanınmış olan bu imtiyazın Almanlara da verilmiş olması İngiltere tarafından tepkiyle karşılanmıştır. İngiltere'nin tepkisini çeken bir diğer neden ise Almanlara Basra ve Bağdat'ta liman imtiyazı verilmesiydi. Çünkü İngiltere, Hindistan yolunun güvenliği nedeniyle Basra Körfezi'nin denetimine önem vermiştir.⁵¹ Almanların bu ilerleyişleri ayrıca İzmir, Halep ve Çukurova'da pamuk tarımının sulama yöntemleriyle arttırılmaya çalışılması İngiltere'nin ve Fransa'nın çıkarlarını olumsuz yönde etkileyeceği düşünülmüştür.⁵² Nitekim Almanya'nın hızla emperyalist bir güç haline

45 İlber, Ortaylı, *Osmanlı İmparatorluğunda Alman Nüfuzu*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2002., s. 155.

46 Tevfik Çavdar, *Osmanlıların Yarı Sömürge Oluşu*, Ant Yayınları, İstanbul, 1970, s. 132.

47 Edward Mead Earle, *Bağdat Demiryolu Savaşı*, (Çev.: Kasım Yargıcı), Milliyet Yayınları, İstanbul, 1972, s. 170.

48 Tevfik Çavdar, *Osmanlıların Yarı Sömürge Oluşu*, Ant Yayınları, İstanbul, 1970, s. 132.

49 Bonyar Waylet ve Earnst Jackh, *İmparatorluk Stratejileri ve Ortadoğu*, (Çev.: Vedat Atilla), Çınar Matbaacılık, İstanbul, 2004, s. 180.

50 Tevfik Çavdar, *Osmanlıların Yarı Sömürge Oluşu*, Ant Yayınları, İstanbul, 1970, s. 132.

51 Murat Özyüksel, *Osmanlı-Alman İlişkilerinin Gelişim Sürecinde Anadolu ve Bağdat Demiryolları*, Arba Yayınları, İstanbul, 1988, s. 195.

52 Tevfik Çavdar, *Osmanlıların Yarı Sömürge Oluşu*, Ant Yayınları, İstanbul, 1970, s. 139.

gelişi iki eski rakip İngiltere ve Fransa'yı birbirine yaklaştırmıştır. İki büyük devlet Nisan 1904'te Ortadoğu'daki mücadelelerini bir yana bırakarak Entente Cordiale adıyla anılan bir anlaşmaya varmışlardır. Bu anlaşmayla Fransa, Mısır üzerindeki hak iddialarından vazgeçerken İngiltere de Fransa'nın Fas üzerindeki nüfuzunu kabul etmiştir. Böylece Almanya Doğu politikasının bir uzantısı olarak Mısır ve Fas'ta İngiliz-Fransız ittifakıyla karşı karşıya gelmek durumunda kalmıştır.⁵³

Rusya da Bağdat Demiryolu projesi ile çıkarlarının zarar göreceği konusunda kaygılanmaya başlamıştır. Eğer Alman demiryolu Fırat ve Dicle vadisindeki tahıl tarımını geliştirir, dünya piyasasına sunulacak hale getirirse, Rus tarım gelirlerinin kârları azalacaktı. Eğer Mezopotamya'daki petrol kaynakları tahmin edildiği gibi zenginse, Rus sömürgesindeki Kafkas petrolünün geleceği de sarsılacaktı. Bu düşünceden dolayı Rusya Bağdat Demiryolu projesinden kaygı duymaya başlamıştır.⁵⁴ Almanlar bu süreçten sonra gittikçe artan İngiliz, Fransız ve Rus baskılarıyla mücadele etmek zorunda kalmıştır.

Almanya diğer devletlerin baskılarına rağmen demiryolu çalışmalarına son hız devam etmiştir. 25 Ekim 1904'te Konya-Bulgurlu arasındaki 200 kilometrelik bölüm tamamlanarak işletmeye açılmıştır. 1908'de Bağdat Demiryolu'na devam edilmesi konusundaki anlaşma ile Bulgurlu-El-Helif arasındaki hattın inşaatı yapılacak Toros ve Amanos Tünelleri açılacaktı. Bunun yanı sıra Halep'e de bir hat açılması planlanmıştır. 1911-1914 arasında Bulgurlu-Bağdat hattı çalışmaları başarıyla sonuçlanmıştır. 1912'de 290 kilometrelik Konya-Karapınar, 59 kilometrelik Toprakkale-İskenderun, 453 kilometrelik İslahiye-Resuleyn ve 119 kilometrelik Bağdat-Samarra hatları da inşa edilmiştir. Fakat Toros dağlarında 38, Amanos Dağlarında 100 kilometrelik ve 690 kilometre uzunluğundaki Samarra-Musul-Tel Ebiad hattı tamamlanamamıştır.⁵⁵ Bu birbirinden bağımsız hatlarla Bağdat Demiryolu Projesi sona ermiştir.⁵⁶ Birinci Dünya Savaşı'na kadar Bağdat Demiryolu'nun ancak 887 kilometresi tamamlanabilmiştir.⁵⁷ Diğer bir kaynağa göre ise 20. yüzyılın başlarında Osmanlı Devleti topraklarındaki Alman demiryolları Haydarpaşa-İzmit 91 km, İzmit-Ankara 485 km, Eskişehir-Konya 444 km ve toplamda ise 1020 km'dir.⁵⁸

İngiliz, Fransız ve Rusların muhalefetiyle karşılaşan Bağdat Demiryolu projesi planlandığı gibi sonuçlanmamıştır. 1913 tarihinde Almanlarla İngilizler arasında yapılan anlaşma sonucu hattın Basra'ya götürülmemesine ve bölgenin İngiliz nüfuzuna bırakmasına karar verilmiştir. 1914 Fransız-Alman gizli anlaşmasıyla da Suriye Fransız nüfuzuna bırakılmıştır.⁵⁹

53 Murat Özyüksel, *Osmanlı-Alman İlişkilerinin Gelişim Sürecinde Anadolu ve Bağdat Demiryolları*, Arba Yayınları, İstanbul, 1988, s. 207.

54 Tefik Çavdar, *Osmanlıların Yarı Sömürge Oluşu*, Ant Yayınları, İstanbul, 1970, s. 139.

55 Murat Özyüksel, *Osmanlı-Alman İlişkilerinin Gelişim Sürecinde Anadolu ve Bağdat Demiryolları*, Arba Yayınları, İstanbul, 1988, s. 233.

56 Mustafa Sönmez, *Doğu Anadolu'nun Hikayesi*, Arkadaş Yayınları, Ankara, 1992, s. 89.

57 Murat Özyüksel, *Osmanlı-Alman İlişkilerinin Gelişim Sürecinde Anadolu ve Bağdat Demiryolları*, Arba Yayınları, İstanbul, 1988, s. 233.

58 Tefik Çavdar, *Türkiye Ekonomisinin Tarihi*, İmge Kitabevi, İstanbul, 2003, s. 68.

59 Mustafa Sönmez, *Doğu Anadolu'nun Hikayesi*, Arkadaş Yayınları, Ankara, 1992, s. 89.

Ortadoğu coğrafyasını elinde bulunduran Osmanlı Devleti, Bağdat Demiryolu konusundaki her anlaşmadan sonra emperyalist devletler lehine yeni tavizler vermek zorunda bırakılmıştır. Böylece Almanlar Bağdat Demiryolu imtiyazını elde ederken İngiltere, Fransa ve Rusya da aynı dönemde yeni ayrıcalıklar sağlamışlardır.⁶⁰ Kısacası büyük devletlerin Ortadoğu'daki mücadelesi Osmanlı Devleti toprakları üzerinde çıkar çatışmasına dönüşmüştür. Nitekim bu durum bir dünya savaşı ile sonuçlanmıştır. Birinci Dünya Savaşı'nda da Osmanlı Devleti'nden aldıkları bu demiryolu imtiyazlarıyla kurdukları ağları savaşta Osmanlı Devleti'ne karşı bir araç olarak kullanmışlardır. Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra da Ortadoğu'da hakimiyet kurmak ve Anadolu'da Milli Mücadeleye karşı yürüttükleri askeri hareketleri desteklemek için yine demiryollarına başvurmuşlardır.

Hicaz Demiryolu

İngiltere Ortadoğu'da demiryolu imtiyazı alma girişimine son hızla devam ederken kendisi dışında hiçbir gücün bölgede demiryolu ağı kurmasına tahammül etmemiştir. Hatta Osmanlı Devleti'nin dış destek almadan II. Abdülhamid'in aldığı kararla yapmayı düşündüğü Hicaz Demiryolu'na dahi karşı çıkmıştır. Şam'dan başlayıp Medine'ye kadar uzanan eski hac ve kervan yolunu takip edecek olan Hicaz Demiryolu hattının 1892 alınan bir kararla Akabe Körfezi'ne bağlanması düşünülmüştü. İnşaatına da Alman Mühendis Meissner öncülüğünde başlanmıştır.⁶¹ Hicaz Demiryolu'nun yapımı dini, askeri ve yönetsel nedenlere bağlıydı. Bu hattın hac yolculuğunu kolaylaştırması halifenin Müslümanlar karşısındaki saygınlığını arttırması planlanmıştır.⁶² Bu hat tamamlandığında Hicaz ve Yemen'e asker, erzak ve teçhizat sevki için Süveyş Kanalı'na ödenen binlerce liranın hazineye kalması sağlanacak daha da önemlisi askeri ve sivil bütün nakliyat bu yolla yapılacaktı. Böylece Osmanlı Devleti, Hicaz, Kızıldeniz ve Yemen'deki askeri siyasi üstünlüğünü arttırmış olacaktı. Hatta bu hat Süveyş Kanalı'na dahi alternatif oluşturabilecekti.⁶³

II. Abdülhamid hatıratında Hicaz Demiryolu'nun İngiliz yayılcılığının önlenmesi için de düşünüldüğünü şu sözlerle ifade etmiştir;⁶⁴

“Bizim için ehemmiyetli olan Şam ile Mekke arasındaki demiryolunu en kısa sürede inşa edebilmektir. Bu suretle, karışıklık arttığı surette bölgeye asker göndermemiz mümkün olacaktır. Ehemmiyetli ikinci nokta da Müslümanlar arasındaki bağı öylesine kuvvetlendirmektir ki İngiliz hainliği ve hilekârlığı bu sağlam kayaya çarparak parçalansın.”

Osmanlı Devleti tarafından inşa edilen Hicaz Demiryolu'nun Akabe Körfezi'ne bağlanmasına karşı çıkan İngiltere 1906 yılı başlarında Akabe'nin Sina yarımadasına dahil olduğunu ileri sürerek burada karakollar kurmaları için Mısırlıları harekete geçirmiştir. Bunun üzerine bölgede bulunan Osmanlı birlikleri Akabe'nin, Hicaz'ın bir parçası olduğunu ifade ederek bu

60 Tevfik Çavdar, *Osmanlıların Yarı Sömürge Oluşu*, Ant Yayınları, İstanbul, 1970, s. 139.

61 Ufuk Gülsoy, *Hicaz Demiryolu*, Eren Yayıncılık, İstanbul, 1994, s. 255.

62 Murat Özyüksel, *Hicaz Demiryolu*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2000, s. 47.

63 Ufuk Gülsoy, *Hicaz Demiryolu*, Eren Yayıncılık, İstanbul, 1994, s. 132.

64 Sultan Abdülhamid, *Siyasi Hatıratım*, Dergah Yayınları, İstanbul, 1987, s. 145.

girişimi engellemiştir. Bu gelişmeler üzerine Osmanlı Devleti geri adım atarak hem Taba'yı boşaltmış hem de Akabe Demiryolu projesinden vazgeçmiştir. İngilizlerin Akabe Meselesi'ni çıkarmalarının nedeni Hicaz Demiryolu'nun Akabe Körfezi'ne uzatılmasını engelleyerek Osmanlı Devleti'ni Süveys'ten uzak tutmaktır. Çünkü İngiltere açısından Kızıldeniz ve Arabistan Hindistan ticaret yolunun güvenliği açısından oldukça önemliydi. İngilizlerin Hicaz Demiryolu'na karşı çıkmalarının bir diğer nedeni de Osmanlı Devleti'yle iyi ilişkiler içerisinde olan Almanların Ortadoğu'da üstünlük sağlayacakları Bağdat Demiryolu'yla Hicaz Demiryolu'nun birleştirileceği endişesiydi. Çünkü böyle bir durumda İngiliz çıkarları Alman tehdidi altına girecekti. Fakat İngiltere'nin bütün engellemelerine rağmen Hicaz Demiryolu 1 Eylül 1908 tarihinde işletmeye açılacaktır.⁶⁵

Amerika'nın Chester Projesi

Avrupa devletlerinin Ortadoğu'da demiryolu ve petrol mücadelesine girişmesiyle bu yarışta geri kalmak istemeyen Amerika Chester Projesi'yle bölgede imtiyaz elde edip nüfuz sahibi olmaya çalışmıştır. Amerika hem Osmanlı Devleti'nin son döneminde hem de Ankara Hükümeti döneminde bu konuda girişimlerde bulunmuştur. İlk önce demiryolu girişimi olarak başlayan proje daha sonra başta ham madde ve petrol olmak üzere bölgenin tüm enerji kaynaklarının Amerika'nın yararına kullanılması için bir araç olarak görülmeye başlanmıştır. Amerika Ortadoğu politikasını ekonomik yatırım ve "açık kapı" politikası maskesiyle gizlemeye çalışmıştır. Amerikalılar Osmanlı coğrafyasına silahla ve askerle girmek yerine, barışçıl fakat daha köklü yöntemlerle yani sermayeleriyle girmeyi tercih etmişlerdir.⁶⁶ Bölgedeki çıkarları İngiliz ve Alman çıkarlarıyla çakışan Amerika 1908'li yıllardan itibaren bölgede demiryolu ulaşım projeleriyle ilgilenmeye başlamıştır.⁶⁷ Haziran 1908'de İstanbul'a gelen Amerikalı Kaptan Amiral Kolby Mitchell Chester, Osmanlı Devleti yetkilileriyle görüşerek bölgede bir demiryolu yapımı ile ilgili yatırım yapmak istediğini bu durumu Amerika'daki iş çevrelerine aktaracağını ve onları bölgede yatırıma teşvik edeceğini bildirmiştir.⁶⁸

Osmanlı Devleti yetkilileri İngiltere ve Fransa'yı sömürgeci bir devlet olarak görürken Almanya ve Amerika'yı Osmanlı Devleti'nin gelişmesine ve kalkınmasına katkı sunacak birer müttefik olarak görmüşlerdir.⁶⁹ Ancak Amerika'nın bölgedeki Chester Projesi'yle Almanya'nın Bağdat Demiryolu projesi çakışmıştır. Bu durum Anadolu ve Ortadoğu'da Amerikan-Alman çıkar çatışmasına dönüşmüştür.⁷⁰

65 Metin Hülagü, *Bir Umudun İnşası Hicaz Demiryolu*, Yitik Hazine Yayınları, İstanbul, 2008, s. 237; Ufuk Gülsoy, *Hicaz Demiryolu*, Eren Yayıncılık, İstanbul, 1994, s. 255.

66 Erdal Açıkseks ve Rahmi Doğanay, *Amerika'nın Yüz Yıllık Ortadoğu Hayali Chester Projesi*, Fırat Üniversitesi Basımevi, Elazığ, 2010, s. 50.

67 B. S. Yavuz, "Fransız Arşiv Belgeleri'nin Işığında Chester Demiryolu Projesi", *Atatürk Yolu*, 2003, s. 529.

68 Bilmez Bülent Can, *Demiryolundan Petrole (1908-1923)*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2000, s. 115.

69 U. Büyüktepe, *Türk Amerikan İlişkilerinin Müttefiklik ve Stratejik Ortaklık Boyutlarının Karşılaştırmalı Analiz*, Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Trabzon, 2006, s. 9.

70 *B.O.A., HR. SYS, 67/47 (11.10.1910)*

Chester gurubu, zengin maden yataklarına ulaşacak olan 2 bin km uzunluğunda bu demiryolu hattı yapımı için imtiyaz hakkı istemiş ve bu projeye öncülerinden Chester'in adı verilerek "Chester Projesi" denilmiştir.⁷¹ Amerikalı yetkililer bu fırsatın değerlendirilmesi için mevcut Berlin-Bağdat demiryolu hattına eklenecek olan Sivas'tan Harput, Ergani, Musul ve Kerkük üzerinden İran sınırına incek bir hattın yapılmasına karar verilmiştir. Ayrıca Karadeniz ve Akdeniz'e bağlanan üç ek hattın da yapılması planlanmıştır. Bu demiryollarının her iki tarafında 20 km alan içerisinde kalan madenlerin Amerikan yatırımcıları tarafından işletilmesini kapsayan bir projenin geliştirilmesi planlanmıştır.⁷² Chester grubu Kasım 1909'da "Osmanlı-Amerikan Kalkınma Şirketi" adıyla bir şirket kurmuş ve şirketin sermayesi 600 bin dolar olarak belirlenmiştir. Ancak yaşanan olumsuz gelişmeler üzerine Chester yönetim merkezi Ekim ayında teklifini geri çekmiştir. 11 Aralık'ta da Amerikan Büyükelçisi Rockhill, sadrazama projeden vazgeçtiğini resmen bildirmiştir. Böylece proje, 1920 yılına kadar gündemden kalkmıştır.⁷³

1920'de yapılan San Remo görüşmelerinde alınan kararlar Fransa, Musul'u İngiltere'ye bırakmıştır. Buna karşılık İngiltere, Fransa'ya Musul petrolünün %25'ini vermeyi kabul etmiştir.⁷⁴ Bu anlaşma Amerikalılar tarafından tepkiyle karşılanmıştır. Amerikalı Chester'in kurmuş olduğu şirket savaştan önce ön sözleşmesi yapılmış olan imtiyazını yeniden yürürlüğe koymak üzere harekete geçmiştir.⁷⁵ Petrolün önem kazanmasıyla beraber Amiral Kolby M. Chester, Amerikan Dışişleri Bakanlığı'na 1920 başlarında tekrar müracaatta bulunarak Chester Projesi'nin tekrar yürürlüğe girmesi talebinde bulunmuştur. Bu arada Ottoman-American Development Company şirketi, Kanadalı Binbaşı Clayton-Kennedy'i ve Amiral Chester'in İstanbul'daki American Shipping Board'da çalışan oğlu Arthur Chester'ı projenin yeniden uygulamaya konulmak üzere görüşmesi için Ankara'ya göndermiştir.⁷⁶ Kennedy ve Chester'in Ankara'ya gelecek olmaları Türk Hükümeti tarafından memnuniyetle karşılanmıştır. Çünkü Ankara Hükümeti, Amerika ile ekonomik ilişkileri geliştirerek uluslararası alanda Amerika'nın desteğini almayı düşünmüştür.⁷⁷ Bu arada TBMM Hükümeti'nin Misak-ı Milli politikasıyla Musul petrolü Türk milli sınırları içinde kalmış ve bu durum Amerikan girişimcilerin Chester Projesi imtiyazı elde etme isteğini daha da artırmıştır. Colby Chester'in

71 Erdal Açıkseks ve Rahmi Doğanay, *Amerika'nın Yüz Yıllık Ortadoğu Hayali Chester Projesi*, Fırat Üniversitesi Basımevi, Elazığ, 2010, s. 54.

72 Fahir Armaoğlu, *Belgelerle Türk-Amerikan Münasebetleri*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1991, s. 29; U. Büyüktepe, *Türk Amerikan İlişkilerinin Müttefiklik ve Stratejik Ortaklık Boyutlarının Karşılaştırmalı Analiz*, Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Trabzon, 2006, s. 9.

73 Erdal Açıkseks ve Rahmi Doğanay, *Amerika'nın Yüz Yıllık Ortadoğu Hayali Chester Projesi*, Fırat Üniversitesi Basımevi, Elazığ, 2010, s. 63.

74 D. Gök, "1924 Türk Basımında Musul Meselesi", (Ed.: Kutlu Abdurrahman) *Misak-ı Milli ve Türk Dış Politikasında Musul*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 1998, s. 63.

75 M. Kemâl Öke, *İngiltere'nin Güneydoğu Anadolu siyaseti ve Binbaşı A. W. C. Noel'in faaliyetleri*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara, 1988, s. 201.

76 B. S. Yavuz, "Fransız Arşiv Belgeleri'nin Işığında Chester Demiryolu Projesi", *Atatürk Yolu*, 2003, s. 531.

77 B.O.A., HR. İM, 26/11 (10.12.1922)

oğlu Arthur Chester ile Clayton-Kennedy Eylül 1922 ortalarında Ankara Hükümeti ile görüşmelerde bulunmuştur.⁷⁸ Görüşmeler sonucunda hazırlanan anlaşma taslağına son şekli verilerek Chester Projesi 22 Ocak 1923'te Feyzi Bey tarafından İcra Vekilleri Heyeti'ne sunulmuştur. 30 Ocak 1923'te yapılan görüşmelerden sonra Başvekil Rauf Bey tarafından kanunlaşması için Meclis'e gönderilmiştir.⁷⁹ Bu gelişmeler sonucunda sözleşme, 8 Nisan 1923'te TBMM'de tartışmaya açılmıştır. Kanun, yapılan oylamada 11 ret ve 10 çekimsere karşı 185 oyla kabul edilmiştir.⁸⁰ TBMM'de onaylanan sözleşmelerin içeriğı şöyleydi: OADC, Türk Hükümeti'nden ne kilometre garantisi ne de başka bir para yardım istemeden, Anadolu'da ve Musul-Kerkük-Süleymaniye bölgesinde 4.400 kilometreye yakın bir demiryolu hattı ve kıyılarda da üç liman yapacaktı. Karşılığında ise inşa ettiği bu demiryolu hatlarıyla limanların ve hatların iki yanında toplam 40 kilometrelik alandaki petrol dahil bütün madenleri 99 yıllığına işletme hakkına sahip olacaktı. Bununla birlikte ana sözleşmenin kesinleşmesinden sonraki altı ay içinde Türk kanun ve kurallarına uygun olarak Türklerin de ortak olacağı bir Türk Anonim Ortaklığı kuracaktı. Bu Anonim Ortaklık, sözleşmedeki demiryolu ve limanların yapımı, işletmesi ve maden imtiyazlarını OADC adına kullanacaktı.⁸¹

Chester ve Kennedy'nin planlarından biri de Ankara'da şirkete tahsis edilecek 20 km karelik bir arazi üzerinde modern şehirlerindeki altyapı imkânlarına sahip bir şehir kurulacağı teklifiydi. Diğerisi ise; Amerika'dan kredi, tarım araç gereçleri ithalatı ve bunların bakım ve tamiri için atölyeler kurulmasını kapsayan teklifti. Ancak şehirleşme ile ilgili tekli Ankara Hükümeti'nin ilgisini çekmezken ikinci teklif önemli bir yankı uyandırmıştı.⁸²

İngilizler, Almanlar, Fransızlar ve Ruslar Chester'ın girişimlerini yakından takip edip, her fırsatta değişik hatlara muhalefet etmişlerdir.⁸³ Yaşanan olumsuz gelişmeler sonucunda 29 Ağustos 1923'te Chester Grubu elindeki imtiyazı üç yüz bin dolar karşılığında ve bu işte elde edilecek kârlardan yüzde on derecesinde bir paya karşılık bir Kanada Grubuna satmıştır.⁸⁴ Kanada Grup da projeyi gerçekleştirememiştir. Böylece Amerika'nın Ortadoğu'daki ilk demiryolu politikası hüsrarla sonuçlanmıştır.

Ortadoğu'da Petrol Mücadelesi

Emperyalist Devletlerin Ortadoğu'da yürüttükleri mücadelelerden birini de şüphesiz buradaki petrol kaynaklarına sahip olma çabası oluşturmuştur. Bu konuda da başı çeken devletler İngiltere, Fransa, Almanya ve Amerika olmuştur. Büyük devletlerin Ortadoğu'daki petrol mücadelesi İngiltere'nin bölgedeki petrolün varlığını keşfetmesiyle başlamıştır. İngiliz parlamentosu

78 Fahir Armaoğlu, *Belgelerle Türk-Amerikan Münasebetleri*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1991, s. 29.

79 B. S. Yavuz, "Fransız Arşiv Belgeleri'nin Işığında Chester Demiryolu Projesi", *Atatürk Yolu*, 2003, s. 547.

80 *TBMM Zabıt Ceridesi*, Devre 1, C. 29

81 B. S. Yavuz, "Fransız Arşiv Belgeleri'nin Işığında Chester Demiryolu Projesi", *Atatürk Yolu*, 2003, s. 547.

82 Erdal Açıkseks ve Rahmi Doğanay, *Amerika'nın Yüz Yıllık Ortadoğu Hayali Chester Projesi*, Fırat Üniversitesi Basımevi, Elazığ, 2010, s. 107.

83 Bilmez Bülent Can, *Demiryolundan Petrole (1908-1923)*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2000, s. 137.

84 Bilmez Bülent Can, *Demiryolundan Petrole (1908-1923)*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2000, s. 315.

1838'de Yarbay Francis Rawdon Chesney'i Fırat Nehri havzasından Hindistan'a en kolay ulaşımın nasıl sağlanabileceği konusunda inceleme yapmakla görevlendirmiştir. Chesney'in incelemeleri sonucu İngiliz parlamentosuna sunduğu raporda yöredeki petrol kaynaklarının yerlerinden ve bu pınarların eski çağlarda kullanıldıkları ile ilgili bilgilerden bahsedilmiştir. Romanya'da kuyu açma yöntemiyle petrol çıkartılmaya başlanması İngiliz, Fransız ve Alman sermayesinin petrol olan bölgelere yoğunlaşmasına neden olmuştur.⁸⁵

Osmanlı Devleti'nin denetiminde olan Ortadoğu coğrafyası, stratejik konumu yanında sahip olduğu zengin petrol kaynaklarından dolayı "Sanayi İnkılabı" sonrası hammadde arama yarışına giren sömürgeci devletler için ele geçirilmesi gereken stratejik bir bölge olarak görülmeye başlanmıştır. Buradaki zengin petrol kaynakları, giderek yaygınlaşan sanayileşme neticesinde devletlerarasında büyük çatışmalara zemin hazırlamıştır.⁸⁶

İran'ın yeraltı kaynaklarının işletilmesine yönelik imtiyaz hakkı 1872'de Nasreddin Şah tarafından Baron Julius de Reuter isimli İngiliz vatandaşına 70 yıl süreliğine verilmiştir.⁸⁷ Böylece İngiltere Ortadoğu'daki ilk petrol anlaşmasını İran'la yapmıştır.

Bir Osmanlı coğrafyası olan Ortadoğu'daki petrol kaynaklarını gizlice araştırmak isteyen yabancı araştırmacılar bölgedeki incelemelerine bir bahane uydurmaya çalışmışlardır. Nitekim II. Abdülhamid, İngiltere'de öğrenim görmüş olan İstanbullu Ermeni bir tüccarın oğlu olan Kalust Serkis Gülbankyan'ı Musul vilayetinde araştırma yapmakla görevlendirmiştir. Yapılan incelemede Musul ve Bağdat sınırlarında zengin petrol yatakları olduğu tespit edilmiştir. Gülbankyan, yaptığı araştırmanın sonucunu Osmanlı Maden Bakanlığı'na bildirmiştir.⁸⁸ Bu gelişmelerden haberdar olan İngiltere de bölgede petrol aramanın ve bunun için de Osmanlı Devleti'nden izin almanın gayreti içinde olmuştur. İngiliz elçisi Sultan Abdülhamid'e gelerek Anadolu, Suriye ve Hicaz topraklarının tarihin en büyük medeniyetlerinin merkezi olduğunu söyleyerek buralarda arkeolojik kazı yapılmasıyla ilgili izin istemiştir.⁸⁹ Bunun yanı sıra İngilizler, Musul ve Bağdat'ta derin kuyular açmaya başlayınca II. Abdülhamid'in şüphesi daha da artmıştır. Neticede İngiliz arkeologların aradıklarının kırık küpler, heykeller değil de petrol olduğu anlaşılmıştır.⁹⁰ Büyükelçi bir süre sonra yine Abdülhamid'e gelerek yöre halkının susuzluk çektiğini, İngiltere Hükümeti'nin Suriye ve Hicaz topraklarında insanlık adına kuyular açmak istediklerini bildirmiştir. İngilizlerin gizli planını anlayan Abdülhamid, bu isteklerini reddetmiş ayrıca Musul ve Bağdat'ta açılan kuyuları da kapattırmıştır. Böylece İngilizlerin petrol konusundaki ilk girişimleri Sultan II. Abdülhamid engeline takılmıştır.⁹¹ Bu

85 Hikmet Uluğbay, *İmparatorluktan Cumhuriyete Petropolitik*, Ayraç Yayınevi, Ankara, 2003, s. 36.

86 Zekeriya Türkmen, *Musul Meselesi Askeri Yönden Çözüm Arayışları 1922-1925*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2011, s. 9.

87 Hikmet Uluğbay, *İmparatorluktan Cumhuriyete Petropolitik*, Ayraç Yayınevi, Ankara, 2003, s. 36.

88 Zekeriya Türkmen, *Musul Meselesi Askeri Yönden Çözüm Arayışları 1922-1925*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2011, s. 7.

89 Bülent Demirbaş, *Musul Kerkük Olayı*, Arba Yayınları, İstanbul, 1991, s. 69.

90 Volkan Ş. Ediger, *Osmanlı'da Neft ve Petrol*, ODTÜ Yayıncılık, Ankara, 2005, s. 177.

91 Bülent Demirbaş, *Musul Kerkük Olayı*, Arba Yayınları, İstanbul, 1991, s. 69.

gelişmelerden sonra II. Abdülhamid, Musul'u emperyalist devletlere karşı koruyabilmek amacıyla 6 Şubat 1889'da çıkarmış olduğu fermanla burayı Hazine-i Hassa nezaretine bağlamıştır.⁹² Abdülhamid'in bu fermanı çıkarmasından hemen sonra Tuz ve Gayyara bölgesindeki Hazine-i Hassa arazilerindeki petrolün çıkartılıp işletilmesi için Fransa'dan bir uzman getirilmiştir. Sultan'ın İngiltere'ye güvenmemesi ve Almanlara da demiryolu Mezopotamya'ya ulaşmadan petrol işleme olanağı vermek istememesi Fransızlarla işbirliğinde etkili olmuştur. Fransız uzmanın kuyuları derinleştirilmesiyle petrol üretiminde bir miktar artış sağlanmıştır. Bu bölgede elde edilen ham petrol Tuz'da kurulan ilkel bir rafineride işlenmiştir.⁹³

Berlin-Bağdat Demiryolu yapımını üstlenen Almanların ağırlıkla temsil edildiği Anadolu Demiryolu Şirketi 1888 imtiyazıyla hattın geçtiği arazide bulunan hammadde kaynaklarını çıkarma ve işletme yetkisi almıştır. Almalarla yapılan bu anlaşma İngilizleri de harekete geçirmiştir.⁹⁴ İngiliz petrol endüstrisinden Samuel kardeşler 1892'de birçok imtiyaz elde ederek ilk petrol tankerini inşa etmişlerdir. Royal Dutch ve Samuel kardeşler arasındaki rekabet sonucu 1897'de Shell kurulmuştur.⁹⁵ Petrol mücadelesinin ağırlık merkezini Arap yarımadası teşkil etmiştir. Fakat asıl mücadele Musul petroleri için verilmiştir. İngilizler mücadeleyi Hicaz'dan başlatmışlar, Osmanlı Devleti'nin dikkatini bu bölgeye çekerek Musul'un boş bırakılacağını düşünmüşlerdir.⁹⁶ İngiliz girişimci William Knox D'Arcy, altı yıllığına İran petroleri imtiyazını almıştır. Bu imtiyazı aldıktan sonra da yeni imtiyazlar için çalışmalarını sürdürmüştür.⁹⁷ D'Arcy, 1901'de temsilcisi Alfred Marriot'u İstanbul'a göndermiş onun aracılığıyla Mezopotamya petrolerinin imtiyazını elde etmeye çalışmıştır.⁹⁸ Sidney Rey, 1901'de D'Arcy'nin elindeki İran petroleri imtiyazını aldıktan sonra 1902'den itibaren Arap yarımadasında çalışmaya başlamıştır. Bölgede birtakım şahıslar Sidney Rey'in kıskırtmasıyla Osmanlı Devletine karşı isyan etmiştir. Fakat II. Abdülhamid'in gönderdiği Osmanlı ordusu isyanı bastırmıştır.⁹⁹

5 Mart 1903'te Bağdat Demiryolu sözleşmesi yeni kurulan bir şirketle imzalanmıştır. Bağdat demiryolu sözleşmesi ile şirkete hattın iki yanında 20'şer kilometrelik bir şerit üzerinde tekel yaratmayacak şekilde maden ve petrol yataklarını işletme hakkı da verilmişti. Bu sözleşme İngiltere'de büyük yankılar uyandırmıştır.¹⁰⁰ Amiral John Fisher, dünyada petrol piyasasını Standart Oil ve Royal Dutch Shell'in elinde tuttuğunu düşünerek Ortadoğu petrolerinin İngiltere'nin kontrolü altına alınması gerektiğini düşünmüştür.¹⁰¹

92 Tahir Kodal, *Paylaşılmayan Toprak Türk Basınına Göre (1923-1926)* Musul Meselesi, Yeditepe Yayınevi, İstanbul, 2005, s. 43.

93 Hikmet Uluğbay, *İmparatorluktan Cumhuriyete Petropolitik*, Ayraç Yayınevi, Ankara, 2003, s. 499.

94 M. Kemâl Öke, *Musul-Kürdistan Sorunu 1918-1926*, İz Yayıncılık, İstanbul, 1995, s. 30.

95 Stephen Hemsley Longrigg, *Oil in The Middle East*, Oxford University Press, London, 1954, s. 12.

96 Raif Karadağ, *Petrol Fırtınası*, Emre Yayıncılık, İstanbul, 2003, s. 131.

97 Peter Mansfield, *A History of The Middle East*, Published By Penguin Group, London, 1991, s. 146.

98 Bilmez Bülent Can, *Demiryolundan Petrole (1908-1923)*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2000, s. 107.

99 Raif Karadağ, *Petrol Fırtınası*, Emre Yayıncılık, İstanbul, 2003, s. 131.

100 Hikmet Uluğbay, *İmparatorluktan Cumhuriyete Petropolitik*, Ayraç Yayınevi, Ankara, 2003, s. 79.

101 Peter Mansfield, *A History of The Middle East*, Published By Penguin Group, London, 1991, s. 147.

Ortadoğu petrollerinin elde edilmesiyle ilgili İngiliz William Knox D'Arcy ile Fransızların desteklediği Alman Deutsche Bank grupları arasında şiddetli bir petrol imtiyazı mücadelesi yaşanmaya başlanmıştır. Bu durumda Bağdat Demiryolu imtiyazını alan Almanya daha avantajlı konuma gelmiştir. Fakat gerekli sermaye bulamayan Deutsche Bank 1907'de bir Hollanda-İngiltere ortaklığı olan Royal-Dutsch/Shell grubunun desteğini almıştır. Diğer yandan mücadeleyi bırakmayan D'Arcy, sahibi olduğu Anglo-Persian Oil Company aracılığıyla girişimlerini sürdürmüştür.¹⁰² Osmanlı Devleti Avrupa'nın yayılmacılığına karşı Amerika'yı iyi niyetli gördüğü için 1908'de Amiral Colby M. Chester'in temsil ettiği Ottoman American Development Company adındaki şirketin Ortadoğu'daki yatırımlarına sıcak bakılmıştır.¹⁰³

Osmanlı Devleti'nin İttihat ve Terakki döneminde petrol pazarlıkları şiddetlenmiştir. Nitekim 1908'de II. Meşrutiyet'in ilanından sonra çıkarılan bir kanunla padişaha ait olan petrol bölgesindeki arazi, Maliye Nezareti'ne bağlanmıştır. Bu gelişme çerçevesinde İngiliz, Fransız, Alman ve Amerikan şirketleri kıyasıya mücadeleye girişmiştir. Bu doğrultuda pek çok yabancı şirket Musul bölgesinde petrol imtiyazı almak istemiştir. Amerikalı Amiral Colby M. Chester, İngiliz bankacı Sir Ernest Cassel gibi şahısların kurduğu şirketler sermayelerini ortaya koyarak Ortadoğu'da petrol imtiyazı elde etmeye çalışmışlardır. Bu sırada Cassel'in kurduğu "Türk Petrol Şirketi" sadece Mezopotamya'da değil Osmanlı coğrafyasının diğer bölgelerinde de petrol arama imtiyazı elde etmiştir.¹⁰⁴ Bu süreçte en önemli gelişmelerden biri de Royal Dutch ve Shell'in ortaklık kurlmaları olmuştur. Hollandalı kraliyet hanedanından Royal Dutch ile İngiliz asilzadelerinden Shell, girişimlerine hız vermişlerdir. 1907 de yapılan bu ortaklık sonucu hisselerin %60'sı Royal Dutch Petroleum Company'ye, %40'ı da Shell Transport and Trading Company Limited Şirketlerine verilmiştir. Böylece Amerikan Standart Oil'le ve Fransız petrol şirketlerine karşı ilk ciddi rakip İngiliz-Hollandalı ortaklığı şeklinde ortaya çıktı.¹⁰⁵ Bu süreçte National Bank of Turkey Deutsche Bank, Royal Dutch/Shell, Anglo-Saxon Petroleum Company ve African and Eastern Concessions birleşerek Turkish Petroleum Company adında bir konsesyum kurmuşlardır. Fakat İngiltere bu şirketi denetim altına almak için harekete geçmiştir. Bu amaçla National Bank of Turkey ve Gülbenkyan'a ait hisselerin tümüyle İngiliz sermayeli bir kuruluş olan ve hükümetle yakın işbirliği içinde bulunan Anglo-Persian Oil Company'ye devredilmesi sağlanmıştır. Turkish Petroleum Company, on yıl içinde Mezopotamya petrolünün ele geçirilip paylaşılmasında batılı emperyalist güçlerin amaçlarına hizmet eden temel kurumsal yapı olarak ortaya çıkmıştır.¹⁰⁶

İngiliz Entelijans Servisi'ni Balkan komitacılarının akıl hocası olan Sir Boxter derhal harekete geçerek İngiliz Hükümeti'nin desteği ile Balkanlarda bir kargaşa çıkarmaya çalışmıştır.

102 İhsan Şerif Kaymaz, *Musul Sorunu*, Otopsi Yayınları, İstanbul, 2003, s. 44.

103 Erdal Açıkseç ve Rahmi Doğanay, *Amerika'nın Yüz Yıllık Ortadoğu Hayali Chester Projesi*, Fırat Üniversitesi Basımevi, Elazığ, 2010, s. 52.

104 Zekeriyâ Türkmen, *Musul Meselesi Askeri Yönden Çözüm Arayışları 1922-1925*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2011, s. 7.

105 Volkan Ş. Ediger, *Osmanlı'da Neft ve Petrol*, ODTÜ Yayıncılık, Ankara, 2005, s. 233.

106 İhsan Şerif Kaymaz, *Musul Sorunu*, Otopsi Yayınları, İstanbul, 2003, s. 46.

Bu gelişmeler Almanların gerekse Rusya'nın gözünü dünyanın en zengin petrol sahalarından biri olan Ortadoğu'dan ziyade Balkanlara çevirmek için yapılmıştır.¹⁰⁷ Nitekim Balkanlarda yaşanan entrikalar sonucu Birinci Dünya Savaşı'nın çıkması İngilizlere zengin Ortadoğu petrol bölgelerini işgal için yeni bir fırsat sunmuştur.

Birinci Dünya Savaşı'nın Başlamasıyla Hızlanan Petrol Mücadelesi

Birinci Dünya Savaşı öncesi Ortadoğu'da petrol mücadelesi hız kazanmıştır. İngilizler, Osmanlı Hükümeti'nden petrol imtiyazı koparabilmek için her fırsatı değerlendirmeye çalışmıştır. Nitekim İngiltere'de Osmanlı Devleti hesabına yapılmakta olan ve bedelleri ödenen Sultan Osman, Reşadiye ve Fatih zırhlılarını da koz olarak kullanmıştır.¹⁰⁸ İngilizler, Osmanlı Hükümeti'nce 12 milyon İngiliz altını karşılığında satın alınan bu savaş gemilerini Musul üzerinde petrol imtiyazı verilmediği takdirde, Osmanlı Devleti'ne vermeyeceklerini bildirmişlerdir.¹⁰⁹ Bu tehdit karşısında Cavid Bey duruma bir çözüm bulmak için yanına Duyûn-ı Umumiye'de söz sahibi olan Ermeni asıllı Kalust Gülbenkian'ı da alarak Londra'ya gitmiştir. Cavid Bey, İngiliz yetkililerle görüşmeler yaptığı sırada İstanbul'dan Sadrazam Said Halim Paşa'dan aldığı acele bir davet üzerine yeniden İstanbul'a dönmüştür. Çünkü bu arada Osmanlı Devleti Birinci Dünya Savaşı'na katılmıştır. Bundan sonra Londra'da görüşmeleri Gülbenkian, Osmanlı Devleti adına yürütmüştür. Gülbenkian, Osmanlı Devleti'nin temsilcisi olarak petrol konusunda görüşmelerde bulunmuştur. Böylece İngilizlerin eline büyük bir fırsat geçmiştir. İngiliz yetkililer bu durumu çok iyi değerlendirerek Gülbenkian ile bir anlaşma imzalamıştır. Bu anlaşmaya göre İngilizler Ortadoğu özellikle Musul petrollerini istedikleri gibi kullanabileceklerdi.¹¹⁰ Birinci Dünya Savaşı'nda Ortadoğu petrollerine ihtiyaç duyacağını bilen İngiltere bu anlaşmayla savaş durumunda bölge petrollerini istediği gibi kullanmayı amaçlamıştır. Petrolün İngiliz donanmasının en önemli yakıtı durumuna gelmesi İngiltere'yi Ortadoğu petrollerini kontrol altına alma düşüncesine itmiştir. İngiltere açısından bölgedeki petrolün ve Hindistan yolunun emniyete alınması için Suveyş Kanalı'nın kontrolünün ele geçirilmesi de önem arz etmiştir.¹¹¹

Alman asıllı İngiliz bankacı Sir Ernest Cassel tarafından kurulan Turkish Petroleum Company'nin büyük hissedarları Birinci Dünya Savaşı arifesinde Mezopotamya ve diğer Osmanlı vilayetlerinde petrol imtiyazları sağlayıp işletmek amacıyla, Osmanlı Devleti'ne karşı izlenecek yolu belirlemişlerdir.¹¹² Büyük devletler Ortadoğu petrollerinin paylaşılması konusunda birtakım anlaşmalara varmışlardır. Nitekim 19 Mart 1914 tarihli Foreign Office Agreement Anlaşması'na göre kurulan yeni konsorsiyumda APOC, hisselerin %50'sine sahip olurken, Deutsche Bank %25 ve Royal Dutch Shell de %25'ini almıştır. Diğer yandan APOC ve Royal Dutch Shell grubunun her ikisi de toplam hisselerinin %2.5'ini bağlı adı

107 Raif Karadağ, *Petrol Fırtınası*, Emre Yayıncılık, İstanbul, 2003, s. 106.

108 Raif Karadağ, *Petrol Fırtınası*, Emre Yayıncılık, İstanbul, 2003, s. 117.

109 Rauf Orbay, *Siyasi Hatıralar*, Örgün Yayınevi, İstanbul, 2009, s. 8.

110 Raif Karadağ, *Petrol Fırtınası*, Emre Yayıncılık, İstanbul, 2003, s. 117

111 G.D. Clayton, (Ed.) *Britain and the Eastern Question*, University of London Pres LTD, London, 1971, s. 220.

112 Raif Karadağ, *Petrol Fırtınası*, Emre Yayıncılık, İstanbul, 2003, s. 43.

altında Gülbenkyan'a vermişlerdi.¹¹³ The Turkish Petroleum Company Limited, Londra'da Gülbenkyan ile E. Cassel arasında yapılan anlaşmadan yaklaşık bir hafta sonra 30 Mart 1914'te Osmanlı Devleti Ticaret ve Ziraat nezaretine müracaat ederek bütün Irak'ı kapsayan petrol imtiyazı talebinde bulunmuştur.¹¹⁴ Alman ve İngiliz büyükelçilerinin Osmanlı Devleti'ne Turkish Petroleum Company'ye Musul'da petrol imtiyazı verilmesi için başvurması üzerine 28 Haziran 1914'te Sadrazam Said Halim Paşa'nın yazılı cevabı ile imtiyazlar verilmiştir. Ne var ki Birinci Dünya Savaşı'nın çıkmasıyla birlikte Turkish Petroleum Company'nin imtiyazı yürütmesi sürüncemede kalmıştır. Ancak İngilizler Irak petrol sahalarına bir daha çıkmamak üzere yerleşmiştir.¹¹⁵

Birinci Dünya Savaşı başlamadan önce İngiliz Hükümeti, İstanbul'daki elçileri aracılığı ile İttihat ve Terakki Hükümeti'ni tehdit ederek Musul petrol sahalarının imtiyazlarını istemişlerdir. Fakat İngiltere'nin bu isteği kabul edilmemiştir. Bu gelişmeler üzerine İngiliz Hükümeti Birinci Dünya Savaşı'nda Osmanlı Devleti'ni rakip olarak görmeye başlamıştır. Böylece İngiltere'nin Birinci Dünya Savaşı'ndaki esas amacının petrol olduğu açıkça ortaya çıkmıştır.¹¹⁶ İngiltere, Ortadoğu petrollerine sahip olabilmek için Birinci Dünya Savaşı'nda Osmanlı Devleti'nin yanında değil de karşısında olması gerektiğini düşünmüştür.

İngiltere ve Fransa Ortadoğu'ndaki zengin petrol kaynaklarına sahip olmak için bölgedeki Kürtleri ve Arapları Türk devleti olan Osmanlı'ya karşı kıskırtmıştır. Arabistan yarımadasında, Irak'ta ve Suriye'de Arap devleti; Irak'ın ve Suriye'nin kuzeyinden aşlayarak Akdeniz'e kadar uzanacak bir suni Kürt devleti kurmaya çalışmışlardır. Böylece Türkiye ile Ortadoğu arasındaki bağı kopararak bölgenin kaynaklarını Avrupa'ya daha kolay taşıyabileceklerini düşünmüşlerdir. Bu politika Birinci Dünya Savaşı sürecinde ve sonrasında açık bir şekilde uygulanmıştır.¹¹⁷ İngiltere, bölgedeki Alman girişimlerini engellemek için Ortadoğu'ya Arapçayı çok iyi konuşan sosyolog ve iktisatçılardan meydana gelen heyetler göndermiştir. Bölge halkından Osmanlı Devleti'ne karşı ayaklanmalarını ve Alman yatırımlarına itiraz etmeleri istenmiştir. Suriye'deki nüfuzunu kaybetmek istemeyen Fransızlar da Ortadoğu'nun petrol kaynaklarından istifade etmenin yollarını aramaya başlamışlardır.¹¹⁸ İngilizler adına Lawrens ve Miss Gertrud Bell Arap yarımadasında ajanist faaliyetler yürütmüştür. Miss Gertrud Bell kadın haliyle Ortadoğu'da deve sırtında kervanı ile çöllerde aylarca dolaşmıştır. Bell, İngiliz petrol imparatorluğuna Irak ve Hicaz petrollerini dahil etmek için durmak bilmeden çalışmıştır.¹¹⁹

Fransa, Suriye üzerinden Ortadoğu petrollerine ulaşmanın yanı sıra Anadolu'nun zenginliklerini de ele geçirmek istemiştir. Çukurova'nın pamuğu, Diyarbakır'ın zengin bakır

113 Joseph Heler, *British Policy Towards The Otoman Empire (1908-1914)*, Frank Cass And Company Limited, London, 1983, s. 92.

114 Raif Karadağ, *Petrol Fırtınası*, Emre Yayıncılık, İstanbul, 2003, s. 118.

115 Raif Karadağ, *Petrol Fırtınası*, Emre Yayıncılık, İstanbul, 2003, s. 43.

116 Matthew Hughes, *Allenby And British Strategy in Middle East 1917-1919*, Frank Cass Publisher, London, 1999, s. 120.

117 Zekeriyâ Türkmen, *Musul Meselesi Askeri Yönden Çözüm Arayışları 1922-1925*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2011, s. 6.

118 Raif Karadağ, *Petrol Fırtınası*, Emre Yayıncılık, İstanbul, 2003, s. 96.

119 Raif Karadağ, *Petrol Fırtınası*, Emre Yayıncılık, İstanbul, 2003, s. 113.

madenleri Fransa için elde edilmesi gereken kaynaklar olarak görülmüştür. Ancak İngiltere Ortadoğu'daki zenginliklere tek başına sahip olmak istemiştir. Hedefine ulaşmak için de Fransa'yı devre dışı bırakmaya çalışmıştır. İngiltere Suriye ve Cezayir üzerinde Fransa'yı durdurmak istemiştir.¹²⁰

Avrupa'da dizel motorlarıyla çalışan denizaltıların faaliyete girmesi ve gemilerde yakıt kullanımının artması petrole duyulan ihtiyacın artmasına yol açmıştır. Bu arada APOC kurulduktan iki yıl sonra Winston Churchill, İngiliz donanması komutanlığına getirilmiştir. Donanma için gerekli olan petrolün emin ellerde olması gerektiğini düşünen Churchill, 17 Haziran 1914'te İngiliz meclisine bir önerge vererek APOC'un %52'lik hissesini 2 Milyon 200 bin sterlin karşılığında devlet adına satın almıştır. Churchill'in tek şartı şirketin İngiliz donanmasına yakıt sağlamayı garanti etmesiydi. Birinci Dünya Savaşı'nın çıkmasından hemen sonra da İngiliz Hükümeti APOC'ye el koymuştur.¹²¹ İngiltere tarafından stratejik ve siyasi hedeflerini de kapsayacak şekilde bir program hazırlamak üzere 1915'te Sir Mauric Bunsen başkanlığında Anadolu İnceleme Komisyonu kurulmuştur. İngiltere petrol konusunda daha da güçlenmek için petrol talebini karşılayan şirketleri yeniden birleştirme kararı almıştır. Nihayet Lord Harcourt'un müdürlüğünde birleştirilen "Kraliyet Petrol Siyaseti Komitesi" petrole ilgili bütün çalışmalara dair genel koordinatörlüğü devralmıştır. Bunun üzerine Shell ve Royal Dutch ile müzakerelere girişmiş ancak pazarlıklarda bir uzlaşma sağlanamamıştır.¹²² İngiliz meclisinde Royal Dutch/Shell'in mi yoksa APOC'un mu desteklenmesi konusunda tartışmalı görüşmeler yapılmıştır. Churchill'in Royal Dutch/Shell'in İngiliz amaçlarına hizmet edemeyeceği görüşünde olmuştur. Avam Kamarasında gösterdiği çaba sonucunda desteklenecek olan şirket APOC olmuştur. Churchill'in sayesinde petrol ilk defa bir devlet politikasına alet edilmiş, böylece savaş arifesinde donanmanın yakıt sorunu kısmen de olsa çözülmüştür. APOC 1916'da ise İngiliz donanmasının ihtiyacının 1/5'ini karşılayacak konuma gelmiştir.¹²³

Birinci Dünya Savaşı'nda İngiliz Genelkurmayı neye mal olursa olsun Irak'ı işgal ederek İngiliz ordusunun petrol ihtiyacına cevap vermek için bu sahaları ele geçirmek istemiştir. Deterding'in teşvikiyle İngiliz kurmayları hedefine ulaşmak için bir plan hazırlamıştır. Nihayetinde Birinci Dünya Savaşı'nda Ortadoğu petrol bölgelerinin ele geçirilmesi için Townsend kumandasında bir saldırı düzenlenmesine karar verilmiştir. Bu birlik Arabistan cephesinden taarruza geçmiş fakat Ali İhsan Paşa komutasındaki Türk ordusu tarafından Kütü'l Amara'da yenilgiye uğratılmıştır. Townsend askerleriyle beraber Türk birliklerine esir düşmüştür. Churchill'in, İngiliz Avam Kamarasında "Efendiler şunu iyi biliniz ki bir damla petrol bir damla kandan daha kıymetlidir" sözü de İngilizlerin petrole verdiği önemi açıkça göstermektedir.¹²⁴

120 Raif Karadağ, *Petrol Fırtınası*, Emre Yayıncılık, İstanbul, 2003, s. 96.

121 Volkan Ş. Ediger, *Osmanlı'da Neft ve Petrol*, ODTÜ Yayıncılık, Ankara, 2005, s. 285.

122 M. Kemâl Öke, *Musul-Kürdistan Sorunu 1918-1926*, İz Yayıncılık, İstanbul, 1995, s. 44.

123 Volkan Ş. Ediger, *Osmanlı'da Neft ve Petrol*, ODTÜ Yayıncılık, Ankara, 2005, s. 285.

124 Raif Karadağ, *Petrol Fırtınası*, Emre Yayıncılık, İstanbul, 2003, s. 113.

Turkish Petroleum Company'deki Alman hisseleri 1915'te İngiliz Hükümeti tarafından Düşman Malları Emanetine devredilmiştir. İngiltere Başbakanı David Lloyd George ile Fransa Başbakanı Georges Clemenceau 1916'da bir araya gelerek savaş sonrasının paylaşımını görüşmüşlerdir. 1916'da yapılan Sykes-Picot Antlaşması'na Ortadoğu ile ilgili birtakım paylaşımlar yapılmıştır. Bu anlaşma ile İngiltere, Musul üzerindeki haklarından kısmen de olsa vazgeçmiştir. İngilizlerin Doğu Anadolu'ya kadar geleceğini düşündüğü Rusya ile sınır komşusu olmak istememiştir. Oluşturulacak bir tampon bölge, Rusya ile İngiltere arasında çıkabilecek olası çatışmaları önleyecekti. İngiltere Fransa ile yaptığı bu anlaşmayla egemenliğindeki Turkish Petroleum Company'nin Musul ve Bağdat'ta Osmanlı Devleti'nden almış olduğunu iddia ettiği petrol imtiyazları Fransızlar tarafından da tanınmış olacaktı. İngiliz kamuoyu ise bu anlaşmayla Musul'un Fransızlara verilmesine şiddetle karşı çıkmıştır. Bunun üzerine Londra'daki Fransız büyükelçisi anlaşmanın İngilizlerin Musul petroleri haklarını etkilemeyeceği açıklamasında bulunmak durumunda kalmıştır.¹²⁵

Sykes-Picot Antlaşması sonucu Musul'un Fransa'ya verilmesiyle İngiltere'nin Hindistan'la karayolu bağlantısı tehlikeye girmiştir. Savaştan sonra İngiliz diplomasisi Fransız politik çevrelerini Sykes-Picot Antlaşması'nı yeniden gözden geçirmek gerektiğine ikna etmiştir. Bundan sonra İngiltere, Fransa'yı Musul bölgesinden çıkarmak için harekete geçme kararı almıştır.¹²⁶

Birinci Dünya Savaşı'nda İngilizlerin Basra'ya asker çıkararak Mezopotamya üzerine yürümelerinin sebeplerinden biri de buradaki petrol yataklarına sahip olmak istemeleridir. Mekke Şerifi Hüseyin'i Osmanlı Devleti'ne karşı isyana teşvik ederek Arapları da yanlarına alan İngiliz birlikleri 10 Şubat 1917'de Bağdat'a doğru hareket ederek Kut'u ele geçirmişlerdir. 11 Mart'ta da Bağdat'a sahip olan İngilizlere Musul yolu da açılmıştır.¹²⁷ Böylece Sykes-Picot Antlaşması'nda Fransızlara verilen bu bölgeye askeri açıdan sahip olmaya çalışan İngiltere, Fransa karşısında avantajlı duruma geçmiştir.¹²⁸

İngiliz birlikleri Mondros Mütarekesi'nin yürürlüğe girmesiyle beraber 8 Kasım 1918 Musul'a girmişlerdir. 1916'da imzalanan Sykes-Picot Antlaşması'yla Fransız nüfuz alanı olarak kabul edilen bölge şimdi İngiltere'nin denetimine girmiştir. İngilizler savaş tazminatı olarak Türk Petrol Şirketi'nin Almanlara ait olan %25 kısmını da ele geçince Musul petrolerinde en büyük paya sahip olmuşlardır. İngilizlerin bu hareketi ABD ve Fransa tarafından tepkiyle karşılanmış ve taraflar arasında şiddetli bir siyasi mücadele başlamıştır. ABD, Musul petroleri ile ilgili olarak eski bir antlaşmayı "Chester İmtiyazı"ni öne sürerken Fransa da Sykes-Picot Antlaşması ile bölgenin Fransa'ya bırakılması gerektiğini savunmuştur.¹²⁹ Burada Amerika'nın

125 Volkan Ş. Ediger, *Osmanlı'da Neft ve Petrol*, ODTÜ Yayıncılık, Ankara, 2005, s. 332.

126 M. S. Lazarev, *Emperyalizm ve Kürt Sorunu (1917-1923)*, (Çev.: Mehmet Demir), Öz-Ge Yayınları, Ankara, 1989, s. 51.

127 Raif Karadağ, *Petrol Fırtınası*, Emre Yayıncılık, İstanbul, 2003, s. 43.

128 Matthew Hughes, *Allenby And British Strategy in Middle East 1917-1919*, Frank Cass Publisher, London, 1999, s. 122.

129 Abdulhalük M. Çay, *Her Yönüyle Kürt Dosyası*, Turan Kültür Vakfı Yayınları, Ankara, 1996, s. 375.

Chester Projesi'yle ve Fransa'nın Sykes-Picot Antlaşması'yla Ortadoğu'nun petrollerini hedefledikleri açıkça görülmektedir.

Birinci Dünya Savaşı'nda Almanya ve onun müttefiki Osmanlı Devleti'nin yenilgisi, İngiltere'ye, Musul petrolüne tek başına sahip olma fırsatı vermiştir. Fakat bunun için Irak üzerinde tam bir politik kontrol oluşturmak ve Irak'ın özellikle da kuzey sınırlarının güvenliğini sağlanması gerektiği düşünülmüştür.¹³⁰ Musul'u alarak Fransa'yı gücendirdiğini düşünen İngiltere bu defa Güney Anadolu'yu Fransız nüfuz alanı olarak kabul ederek Anadolu'da yürütülen Milli Mücadele'nin önünü Fransa ile kesmek istemiştir.

İngiltere ve Fransa Arasındaki Petrol Anlaşmaları

İngiltere ve Fransa Ortadoğu ile ilgili birçok konuda çatışmalarına rağmen ortak çıkarları söz konusu olduğunda nadirde olsa bir paydada buluşabilmişlerdir. Fransa Başbakanı Clemenceau ve İngiliz Başbakanı Lloyd George'un girişimleri sonucu iki ülke heyetleri arasında ortak bir İngiliz-Fransız petrol politikası oluşturma girişimlerine 17 Aralık 1918'de Paris'te başlanmıştır.¹³¹

Fransa Başbakanı Clemenceau, Ortadoğu ile ilgili konularda bir anlaşmaya varmak isterken Lloyd George ise Filistin üzerinde İngiliz himayesinin tanınmasını, ayrıca Fransa'nın Musul Bölgesi'ndeki haklarından İngiltere lehine feragat etmesini istemiştir. İngiltere buna karşılık Türk petroleri şirketindeki Almanya'nın hissesinden %25'ini Fransa'ya verebileceğini belirtmiştir. Buna karşılık Fransa, Suriye'nin tamamının mandaterliğini istemiştir. Ancak İngiltere, Araplara söz verdiğini belirterek Fransa'nın bu teklifini kabul etmemiştir. Sadece kıyı kesimlerinin mandaterliğini tanıyacağını belirtmiştir. İngilizlerle münasebeti iyi olan Faysal da Suriye'nin İngilizlerin nüfuzunda kalmasını istemiştir.¹³² Paris'teki görüşmeler sonrasında iki ülke arasında 8 Nisan 1919'da Long-Berenger Anlaşması imzalanmıştır. Bu anlaşmaya göre İngiltere, Fransa'nın Türk Petrol Şirketindeki imtiyaz hakkını tanımıştır. Türk petrol şirketindeki sermaye dağılımı ise şöyledi: İngiliz sermayesi %70, Fransız sermayesi %20, yerel devlet payı ise %10'dur. Fransa, devralacağı Deutsche Bank hisselerini %5 faiziyle birlikte ödeyecektir. Fransa, Türk Petrol Şirketi'ne katılmasına karşılık kendi mandası altında kalacak topraklardan biri olan Mezopotamya'da diğeri ise İran'da olmak üzere Doğu Akdeniz limalarına dönecek boru hatlarının yapımı için İngiltere'ye her türlü kolaylığı sağlayacaktı.¹³³ Fakat Curzon, 21 Mayıs 1919'da yaptığı bir açıklama ile iki ülke arasındaki petrole ilişkin Long-Berenger Anlaşması'nın geçersiz olduğunu ilan etmiştir. İngilizlerin bu şekilde davranmasının nedeni İngiltere ve Fransa arasındaki barış görüşmelerine yönelik müzakereler sırasında Fransa'nın Suriye'ye yönelik tutumudur.¹³⁴ Fakat İngiltere'nin esas amacı petrol bölgesine tek başına sahip

130 M. S. Lazarev, *Emperyalizm ve Kürt Sorunu (1917-1923)*, (Çev.: Mehmet Demir), Öz-Ge Yayınları, Ankara, 1989, s. 51.

131 Hikmet Uluğbay, *İmparatorluktan Cumhuriyete Petropolitik*, Ayraç Yayınevi, Ankara, 2003, s. 269.

132 Yaşar Akbıyık, *Milli Mücadele'de Güney Cephesi (Maraş)*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1990, s. 55.

133 Hikmet Uluğbay, *İmparatorluktan Cumhuriyete Petropolitik*, Ayraç Yayınevi, Ankara, 2003, s. 271.

134 Hikmet Uluğbay, *İmparatorluktan Cumhuriyete Petropolitik*, Ayraç Yayınevi, Ankara, 2003, s. 273.

olmaktı. İngiltere Musul konusunda Fransa'nın tavrını yumuşatmak için Fransa'ya Suriye konusunda taviz vermiştir. Nitekim Eylül 1919 tarihinde Fransa ile İngiltere arasında yapılan anlaşma ile İngiltere, Suriye bölgesinden çekilecek böylece Fransız birlikleri Suriye'nin kıyı bölgelerinde İngiliz birliklerinin yerini alacaktır. Şam, Hama, Humus ve Halep bölgesi ve doğusu Arap hükümetinin yönetimine verilecek, ancak bu hükümete Fransa danışmalık edip destek verecekti.¹³⁵ Böylece İngiltere, Fransa'nın dikkatini Suriye'ye çekerek Ortadoğu'nun petrol açısından zengin bölgelerindeki politikasını daha rahat uygulamaya koyacaktı.

Fransa Başbakanı Clemenceau'nun iki ülke arasındaki konuları görüşmek üzere 11 Aralık 1919 'da Londra'ya gelmesi petrol konusunu yeniden gündeme getirmek için İngiliz Hükümeti'ne bir fırsat sunmuştur. Clemenceau'nun Londra'ya geldiği gün İngiltere'nin petrol işlerinden sorumlu Bakanı Sir Hamar Greenwood, petrol konusunda müzakerelerde bulunmak üzere Paris'e hareket etmiştir. Greenwood'un Fransız petrol sorumlusu Berenger ile yaptığı müzakereler sonunda 21 Aralık 1919'da Greenwood-Berenger Anlaşması imzalanmıştır. Bu anlaşma birkaç değişiklik dışında tamamen Long-Berenger anlaşmasının aynısıdır. Aralarındaki fark ise şöyledir: Fransız sermayesinin Türk petrol şirketine katılma payı en çok %25 olacaktır. Yerel hükümete verilecek pay %10 olarak belirlenmiştir. Yerel hükümet bu hakkı kullanırsa bunun 5 puanlık kısmı Fransız sermaye payından geri kalan 5 puanlık kısmı da iki ülkenin payından eşit olarak düşülecektir.¹³⁶ Anlaşmaya göre Ortadoğu'dan petrolün Akdeniz'e ulaştırılabilmesi için İran-Suriye istikametinden Akdeniz'e ulaşacak demiryolu ve petrol boru hattı projesi İngiltere ve Fransa tarafından kabul edilmiştir.¹³⁷ Fakat bir süre sonra İngiliz Hükümeti, Mezopotamya petrolünün işletilmesinde elde edilecek kârın şirketlere bırakılması yerine bu şirketlerin ortaklarının uyruğu olduğu devletlere ödenmesine karar vermiştir. İngiliz Hükümeti'nin petrol gelirlerinin devlete ait olması şeklindeki kararı Fransa ve Royal Dutch Shell Şirketi tarafından tepkiyle karşılanmıştır. Bu durumun sakıncalı olabileceğini düşünen İngiliz Hükümeti sonunda Cadman'ı Fransa'ya göndermiş ve bu kez Berthelot ile yapılan müzakereler sonunda alınan kararlar 20 Nisan 1920'de Sevr Antlaşması ile sonuca bağlanmıştır. Bu kararlar da anlaşmanın ertesi günü Lloyd Georhe ve Millerand tarafından onaylanmıştır. Sevr Antlaşması'nın Greenwood-Berenger Anlaşması'nda yaptığı değişiklikler şöyledir: Fransa'ya Mezopotamya petrolünü işletecek şirkete %25 payla katılma hakkı yanında dilerse üretilen petrolün %25'ini bedeli karşılığında satın alma hakkı da tanınmıştır. Yerel hükümetin petrolü işletecek şirkete katılma payı %20'ye çıkarılmıştır. Fransa'ya ayrıca nüfuz bölgesinden geçen boru hattı ile İran'dan Akdeniz'e sevk edilecek APOC petrolünün %25'ini satın alma hakkı tanınmıştır. Diğer hususlar önceki anlaşma da olduğu gibi kalmıştır. Fransa Mezopotamya petrolünü işletecek şirkete ortak olmak için Societe Pour L'Exploitation des Petroles adlı şirket kurmuştur.¹³⁸

135 Matthew Swith Anderson, *Doğu Sorunu*, (Çev.: İdil Eser), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2001, s. 387.

136 Hikmet Uluğbay, *İmparatorluktan Cumhuriyete Petropolitik*, Ayraç Yayınevi, Ankara, 2003, s. 279.

137 George Lenczowski, *The Middle East in World Affairs*, Cornell University Press, New York, 1952, s. 92.

138 Hikmet Uluğbay, *İmparatorluktan Cumhuriyete Petropolitik*, Ayraç Yayınevi, Ankara, 2003, s. 288.

Nisan 1920'de yapılan San Remo görüşmelerinde Musul petrollerinin %25'lik hissesini Fransa'ya peşkeş çeken İngiltere, böylece Fransa'nın siyasi desteğini de kazanmıştır. Saf dışı bırakılan ABD, San Remo görüşmesine şiddetle tepki göstermiştir. Ankara Hükümeti'ni destekleme yönünde politik bir duruş sergilemeye başlamıştır. Bunun üzerine İngiltere ABD'yi kazanmak ve Musul konusunda Türkiye'yi yalnız bırakmak için 1922'de Musul petrollerinden %20'lik bir hissenin de ABD'ye verilmesi kararı almıştır. Böylece İngiltere'nin karşısında Sovyet desteğinde tek rakip olarak Türkiye kalmıştır.¹³⁹

Lozan'da Musul konusunu çözmek istemeyen İngiltere bu konuyu sonraya bırakarak konunun Milletler Cemiyeti'ne götürülmesinin önünü açmıştır. Türkiye-Irak sınırının tespitinde petrolü daima göz önünde tutan İngiltere, Lozan görüşmeleri sırasında Türk heyetine gözdağı vererek amacına ulaşmaya çalışmıştır. Ancak Türk heyeti de Musul'dan ödün vermek istememiştir.¹⁴⁰ Görüşmelerin tıkanmaması için bu meselenin çözümü 9 ay içinde bir sonuca varılmak üzere Türk-İngiliz ikili görüşmelerine bırakılmıştır.¹⁴¹ Fakat daha sonraki görüşmelerde de bir sonuç alınamamış, İngiltere bunun üzerine konuyu Milletler Cemiyetine taşımıştır. İngiltere'nin güdümündeki bu kurul da Musul'un statüsünü İngiltere'nin mandaterliğindeki Irak'a vermiştir.

ABD ve Fransa'nın Musul petrollerinden pay talep etmesi üzerine İngiltere bu devletlere de pay vermeyi kabul etmek durumunda kalmıştır. Eylül 1924'te Gülbenkian ve Ernest Cassel'in ortak oldukları Turkish Petroleum şirket yetkilileri ve Amerikan Büyükelçisi Dışişleri Bakanlığı'na çağrılarak görüşmelere başlanmıştır. Churchill'in teklifiyle İngilizlerle Amerikalıları bir araya getiren yine Gülbenkian olmuştur. Onun aracılığıyla Amerikalılar Turkish Petroleum'a ortak olmuşlardır. Angle-Persian, Turkish Petroleum'daki haklarını Amerikalılara devretmiştir. Petrol konusunun kesin çözüme 31 Mart 1926'da yapılan anlaşmayla varılmıştır. Bu anlaşmada Turkish Petroleum Şirketi'nin paylarından yaklaşık %24'ünün Anglo-Persian, Royal Dutch, Shell, Comapigne Française de Petroles ve Near East Development Company'ye (Amerikan) verilmesine; %5'inin ise II. Abdülhamid döneminden beri komisyonluk görevini yürüten Gülbenkian'a ayrılmasına karar verilmiştir. Daha sonra 1929'da Turkish Petroleum Company'nin adı da Iraq Petroleum Company olarak değiştirilmiştir. 24 Mart 1934'te de Iraq Petroleum ile Irak Hükümeti arasında yapılan imtiyaz anlaşmasına göre Iraq Petroleum bu bölgedeki petrol yataklarının tümünü denetim altına almıştır. 10 Nisan 1932'de Irak Hükümeti'nce British Oil Development Company'ye verilen Dicle'nin batısında kalan Irak toprakları petrol imtiyazı 1942'de Iraq Petroleum'un bir alt kuruluşu olan Musul Petroleum Company'e devredilmiştir.¹⁴²

Bölgedeki petrolü ele geçirmek isteyen İngiliz emperyalizmi, emeline ulaşmak için hem müttetiklerini hem de bölgedeki toplulukları gayet ustaca kullanmış ve hedefine ulaştıktan

139 Abdulhalük M. Çay, *Her Yönüyle Kürt Dosyası*, Turan Kültür Vakfı Yayınları, Ankara, 1996, s. 375.

140 Raif Karadağ, *Petrol Fırtınası*, Emre Yayıncılık, İstanbul, 2003, s. 126.

141 İsmet İnönü, *Hatıralar*; (Haz.: Sabahattin Selek), Bilgi Yayınevi, Ankara, 2006, s. 361.

142 M. Kemâl Öke, *Musul-Kürdistan Sorunu 1918-1926*, İz Yayıncılık, İstanbul, 1995, s. 212.

sonra bunların hepsine sırtını dönmüştür.¹⁴³ Bundan sonra çıkarlarının korunması için bölgede kurdukları manda yönetimleriyle kendi emperyalist politikalarını uygulamaya başlamıştır.

Sonuç

İngiltere, Hindistan'a giden imparatorluk yolunu güven altına almak, bölgede demiryolu inşa edip Ortadoğu'nun zenginliklerini ele geçirmek için Osmanlı Devleti'nden imtiyaz elde etmeye çalışmıştır. Fransa da Anadolu ve Suriye'de elde ettiği demiryolu imtiyazlarıyla bölgedeki kaynakları Fransa yararına kullanmaya çalışmıştır. Bu durum Ortadoğu'da İngiliz-Fransız nüfuz mücadelesine dönüşmüştür. İngiltere ve Fransa'nın Ortadoğu'da demiryolu imtiyazı elde ederek bölgede petrol başta olmak üzere yer altı ve yer üstü kaynaklarının sömürgeleştirilmeye çalışıldığı Osmanlı Devleti yetkilileri tarafından görülmesi üzerine bu iki devlete rakip olarak bölgede Alman yatırımları desteklenmeye çalışılmıştır. Ancak Osmanlı Devleti'ndeki Alman demiryolu yatırımları İngiltere, Fransa, Rusya ve Amerika tarafından büyük bir tepkiyle karşılanmıştır. Bu devletler gerek Ortadoğu'da gerekse Osmanlı Devleti'nin değişik coğrafyalarında Almanlara imtiyazlar verilmesine karşılık kendileri de çeşitli imtiyazlar istemiştir. Bu durumda Ortadoğu büyük devletlerin demiryolu ve petrol başta olmak üzere çeşitli alanlarda nüfuz mücadelesine dönmüştür. Osmanlı Devleti'nin çağın gerekleri olan yatırımları gerek ekonomik gerekse teknik yetersizliklerden dolayı kendi başına yapamaması Ortadoğu'yu büyük devletlerin güç gösterisi alanına çevirmiştir.

Petrolün önem kazanmasıyla Ortadoğu'daki nüfuz mücadelesi de hız kazanmıştır. Nihayet bir bahane ile Balkanlarda çıkarılan Birinci Dünya Savaşı yankılarını en fazla Ortadoğu'da hissettirmiştir. Bu savaş büyük devletlere Ortadoğu'nun zenginliklerini paylaşmak için bir fırsat sunmuştur. Büyük devletler Ortadoğu'nun petrol bölgelerini kendi aralarında paylaşmışlardır. Geriye Türklerin elinden alınmış ve sınırları cetvellerle petrol kaynaklarının konumuna göre çizilmiş bir Ortadoğu kalmıştır. Ankara Hükümeti'nin tesbit ettiği Misak-ı Milli sınırları içinde olan Musul dahi yalnız petrol kaynakları açısından zengin olduğundan dolayı İngilizler tarafından işgal edilmiştir.

Dolayısıyla Ortadoğu'ya demiryolu imtiyazı bahanesiyle giren büyük devletler günümüzde de çeşitli bahanelerle bölgenin petrol kaynaklarını sömürmeye devam etmektedir. Ne yazık ki Ortadoğu halkları ve devletleri kendi kaynaklarını çıkartıp işletemediği sürece bu böyle devam edecektir. Bu çalışmadaki amacımız da büyük devletlerin Ortadoğu'yu kalkındırma bahanesiyle bölgeyi nasıl sömürgeleri altına almaya çalıştıklarını belge ve bilgiler ışığında bütün yönleriyle ortaya koymaktır.

143 Abdulhalük M. Çay, *Her Yönüyle Kürt Dosyası*, Turan Kültür Vakfı Yayınları, Ankara, 1996, s. 375.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Çıkar Çatışması: Yazar çıkar çatışması bildirmemiştir.

Finansal Destek: Yazar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Conflict of Interest: The author has no conflict of interest to declare.

Grant Support: The author declared that this study has received no financial support.

Kaynakça/References

B.O.A., HR. SYS, 67/47 (11.10.1910)

B.O.A., HR. İM, 26/11 (10.12.1922)

TBMM Zabıt Ceridesi, Devre 1, C. 29

Açıkses, Erdal. ve Doğanay, Rahmi. *Amerika'nın Yüz Yıllık Ortadoğu Hayali Chester Projesi*, Elazığ: Fırat Üniversitesi Basımevi, 2010.

Akbiyık, Yaşar. *Milli Mücadele'de Güney Cephesi (Maraş)*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1990.

Anderson, Matthew Swith. *Doğu Sorunu*, (Çev.: İdil Eser), İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2001.

Armaoğlu, Fahir. *Belgelerle Türk-Amerikan münasebetleri*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1991.

Baskıcı, Mehmet Murat. *1800-1914 Yıllarında Anadolu'da İktisadi Değişim*, Ankara: Turhan Kitabevi, 2005.

Beşirli, Mehmet. "Bağdat Demiryolu'nu Akdeniz Uzantısı: Toprakkale- İskenderun Demiryolu", *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 2004, S. 23, s. 215-230.

Büyüktepe, U. *Türk Amerikan İlişkilerinin Müttefiklik Ve Stratejik Ortaklık Boyutlarının Karşılaştırmalı Analizi*. Trabzon: Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, 2006.

Can, Bilmez Bülent. *Demiryolundan Petrole (1908-1923)*, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2000.

Clayton, G.D. (Ed.) *Britain and the Eastern Question*, London: University of London Pres LTD, 1971.

Çavdar, Tevfik. *Türkiye Ekonomisinin Tarihi*, İstanbul: İmge Kitabevi, 2003.

Çavdar, Tevfik. *Osmanlıların Yarı Sömürge Oluşu*, İstanbul: Ant Yayınları, 1970.

Çay, Abdulhalûk M. *Her Yönüyle Kürt Dosyası*, Ankara: Turan Kültür Vakfı Yayınları, 1996.

Demirbaş, Bülent. *Musul Kerkük Olayı*, İstanbul: Arba Yayınları, 1991.

Earle, Edward Mead. *Bağdat Demiryolu Savaşı*, (Çev.: Kasım Yargıcı), İstanbul: Milliyet Yayınları, 1972.

Ediger, Volkan Ş. *Osmanlı'da Neft ve Petrol*, Ankara: ODTÜ Yayıncılık, 2005.

Engin, Vahdettin. *Rumeli Demiryolları*, İstanbul: Eren Yayıncılık, 1993.

Erol, Adem. *Mersin-Tarsus-Adana Demiryolu*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, İstanbul, 2003.

Gök, D. "1924 Türk Basınında Musul Meselesi", (Ed.: Kutlu Abdurrahman) *Misâk-ı Millî ve Türk Dış Politikasında Musul*, Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, 1998.

Gülsoy, Ufuk. *Hicaz Demiryolu*, İstanbul: Eren Yayıncılık, 1994.

Heler, Joseph. *British Policy Towards The Otoman Empire (1908-1914)*, London: Frank Cass And Company Limited, 1983.

Hughes, Matthew. *Allenby And British Strategy in Middle East 1917-1919*, London: Frank Cass Publisher, 1999.

- Hülagü, Metin. *Bir Umudun İnşası Hicaz Demiryolu*, İstanbul: Yitik Hazine Yayınları, 2008.
- İnalçık, Halil ve Quataert (Ed.). *Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi*, İstanbul: Eren Yayıncılık, 2004.
- İnönü, İsmet. Hatıralar, (Haz.: Sabahattin Selek), Ankara: Bilgi Yayınevi, 2006.
- Karadağ, Raif. *Petrol Fırtınası*, İstanbul: Emre Yayıncılık, 2003.
- Kaymaz, İhsan Şerif. *Musul Sorunu*, İstanbul: Otopsi Yayınları, 2003.
- Keyder, Çağlar ve Özveren, Eyüp (Ed.). *Doğu Akdeniz'de Liman Kentleri (1800-1914)*, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1994.
- Kodal, Tahir. *Paylaşılmayan Toprak Türk Basımına Göre (1923-1926) Musul Meselesi*, İstanbul: Yeditepe Yayınevi, 2005.
- Kurubaş, Erol. *Başlangıçtan 1960'a Kürt Sorunu'nun Uluslararası Boyutu*, Ankara: Ümit Yayıncılık, 1997.
- Lazarev, M. S. *Emperyalizm ve Kürt Sorunu (1917-1923)*, (Çev.: Mehmet Demir), Ankara: Öz-Ge Yayınları, 1989.
- Lenzowski, George. *The Middle East in World Affairs*, New York: Cornell University Press, 1952.
- Longrigg, Stephen Hemsley. *Oil in The Middle East*, London: Oxford University Press, 1954.
- Mansfield, Peter. *A History of The Middle East*, London: Published By Penguin Group, 1991.
- Orbay, Rauf. *Siyasi Hatıralar*, İstanbul: Örgün Yayınevi, 2009.
- Ortaylı, İlber. *Osmanlı İmparatorluğunda Alman Nüfuzu*, İstanbul: İletişim Yayınları, 2002.
- Öke, M. Kemâl. *İngiltere'nin Güneydoğu Anadolu siyaseti ve Binbaşı A. W. C. Noel'in faaliyetleri*, Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, 1988.
- Öke, M. Kemâl. *Musul-Kürdistan Sorunu 1918-1926*, İstanbul: İz Yayıncılık, 1995.
- Özyüksel, Murat. *Hicaz Demiryolu*, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2000.
- Özyüksel, Murat. *Osmanlı-Alman İlişkilerinin Gelişim Sürecinde Anadolu ve Bağdat Demiryolları*, İstanbul: Arba Yayınları, 1988.
- Pichon, Jean. *Cihan Harbinin Şarka Ait Kaynakları*, (Çev.: Hüseyin Cahid Yalçın), İstanbul: Kanaat Kitabevi Yayınları, 1939.
- Rathmann, Lothar. *Berlin-Bağdat*, (Çev.: Ragıp Zarakolu), İstanbul: Belge Yayınları, 1982.
- Soy, H. Bayram. *Almanya'nın Osmanlı Devleti Üzerinde İngiltere İle Nüfuz Mücadelesi*, Ankara: Phoenix Yayınevi, 2004.
- Sönmez, Mustafa. *Doğu Anadolu'nun Hikayesi*, Ankara: Arkadaş Yayınları, 1992.
- Sultan Abdülhamid. *Siyasî Hatıratım*, İstanbul: Dergah Yayınları, 1987.
- Türkmen, Zekeriya. *Musul Meselesi Askeri Yönden Çözüm Arayışları 1922-1925*, Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, 2011.
- Uluğbay, Hikmet. *İmparatorluktan Cumhuriyete Petropolitik*, Ankara: Ayraç Yayınevi, 2003.
- Waylet, Bonyar ve Jackh Earnst. *İmparatorluk Stratejileri ve Ortadoğu*, (Çev.: Vedat Atilla), İstanbul: Çınar Matbaacılık, 2004.
- Winterstetten, Karl Von. *XX. Yüzyıl Başında Alman Emperyalizmi ve Türkiye*, (Haz.: Faruk Yılmaz), Ankara: Elektronik Basım Yayıncılık Sanayi ve Limited Şirketi Yayınları, 2001.
- Yavuz, B. S. "Fransız Arşiv Belgeleri'nin Işığında Chester Demiryolu Projesi", *Atatürk Yolu*, 2003, s.12-25.

Makedonya'da Evlâd-ı Fatihân Torunları (Sorunlar-Çözüm Önerileri)

Evladı Fatihan in Macedonia (Problems-Suggestions of Solution)

Eyüp Kul¹

ÖZ

Yugoslavya Cumhuriyeti'nin dağılmasının ardından 1991 yılında kurulan Makedonya, Balkanların küçük ülkelerinden biridir. Makedonya, barındırdığı farklı etnik ve dini nüfusun etkisi ile kurulduğu yıldan beri farklı sınıklar ile karşı karşıya kalmış ve büyük güçlerin devreye girmesi ile imzaladığı anlaşmalar ile varlığını devam ettirmiştir. Özellikle Ohri Çerçeve Anlaşması ile yeni bir anayasal düzen kurulan ülkede, Makedonlar haricindeki nüfus da pek çok hakka sahip olmuştur. İşte bu çalışmada ülkenin aslı unsurlarından olup göçlerle nüfusu ciddi oranda azalan ve yüzyıllarca bu topraklarda Evlad-ı Fatihan olarak adlandırılan Türklerin, Makedonya Devleti kurulduktan sonra karşılaştıkları sorunlar değerlendirilmiş ve bu sorunlara karşılık geliştirilebilecek politikalar ve çözüm önerileri incelenmiştir.

Anahtar kelimeler: Balkanlar, Makedonya, Üsküp, Ohri, Çerçeve Anlaşması, Evlad-ı Fatihan

ABSTRACT

Macedonia, which was founded in 1991 after the dissolution of the Republic of Yugoslavia, is one of the small countries of the Balkans. Macedonia has faced different problems since the year it was founded due to the influence of the different ethnic and religious populations it hosts, and has continued its existence with the agreements it signed with the intervention of the great powers. Especially in the country where a new constitutional order was established with the Ohrid Framework Agreement, the population other than the Macedonians had many rights. In this study, the problems faced by the Turks, who are one of the original elements of the country and whose population has decreased significantly with migrations and who have been called Evlad-ı Fatihan in these lands for centuries, after the establishment of the Macedonian State, are evaluated, and the policies and solutions that can be developed in response to these problems are examined.

Keywords: Balkans, Macedonia, Skopje, Ohrid, Ohrid Framework Agreement, Evlad-ı Fatihan

¹Sorumlu yazar/Corresponding author:

Eyüp Kul (Doç. Dr.),
Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi Fen Edebiyat
Fakültesi, Tarih Bölümü, Yeniçağ Tarihi Anabilim
Dalı, Rize, Türkiye
E-mail: eyup.kul@erdogan.edu.tr
ORCID: 0000-0002-7143-3001

Başvuru/Submitted: 06.08.2022

Kabul/Accepted: 09.09.2022

Atıf/Citation: Kul, Eyüp." Makedonya'da Evlâd-ı Fatihân Torunları (Sorunlar-Çözüm Önerileri)". *Avrasya İncelemeleri Dergisi - Journal of Eurasian Inquiries* 11, 2 (2022): 191-221.
<https://doi.org/10.26650/jes.2022.011>

EXTENDED ABSTRACT

Macedonia, which was founded in 1991 after the dissolution of the Republic of Yugoslavia, is one of the small countries of the Balkans. The borders of today's Macedonia were conquered by the Ottoman Empire in the 14th century. In the process following this conquest policy, it has been revealed by the researches that the Turkish population was resettled in the region in a serious sense, and that the majority of the cities were composed of Turks after 150 years. On the other hand, another important effect of this dense population settlement was the economic prosperity in the region and an environment where everyone, Muslim or non-Muslim, lived in peace. However, this positive process failed. It was adversely affected by the long war period after the Battle of II. Vienna in 1683. The city of Skopje was severely hit by this devastating situation, and the negative effects of this devastating effect continued for centuries. In addition to this negative effect, Macedonian lands, which were exposed to an intense population influx with the effect of nationalism that would increase gradually at the beginning of the 19th century, continued to exist as an unshared geography. Especially the problem of sharing Macedonia, which was the biggest factor in the outbreak of the Balkan II. War, continues to exist even today. Macedonian lands became part of the The Socialist Federal Republic of Yugoslavia, which was established in January 1946 under the leadership of Josip Broz Tito upon its liberation from the Nazi occupation. However, although it was stated that he acted with a libertarian understanding, a new Turkish migration started from Macedonian lands after the murder of the members of the Yücelciler, and as of the 1952-1968 period, the number of immigrants from Macedonia reached 170,000. Macedonia, which was a part of the Socialist Federal Republic of Yugoslavia, which was dissolved after the death of Marshal Tito on May 4, 1980, officially declared its independence on September 17, 1991.

The biggest problem of independent Macedonia in the next period was the problems with the Albanians. These problems turned into conflicts over time, and although they did not create a situation similar to the human tragedy in Bosnia, smaller conflicts were also seen in Macedonia. The Ohrid Framework Agreement, signed as a result of the events that started in January 2001 and ended in early August, was adopted by the Macedonian Assembly on 16 November 2001. Especially in the country where a new constitutional order was established with the Ohrid Framework Agreement, the population other than the Macedonians had many rights. However, this agreement could not solve the problems in the country and the protests that started in 2016 caused the parliament to be raided and 77 people, including opposition leader Zaev, were injured. At the end of this process, a change of power took place and, as a result, it caused its approach with Greece, and with the Agreement of Prespa signed in 2018, the name of the country was changed to North Macedonia. Again, the biggest problem of Macedonia at the moment is the discussions about Macedonian historical figures and the Macedonian language, which it is experiencing with Bulgaria, and which hinders the country's entry into

the European Union. The History and Education Commission in Macedonia, created to find solutions to the problems between the two states, seeks solutions for the identities of St. Cyril and Methodius, St. Kliment Ohridski, St. Naum, Tsar Samuel and Gotse Delchev. As a matter of fact, in response to Bulgaria's thesis that the people mentioned above are Bulgarians and naturally they are a part of Bulgarian history, the Macedonian side proposes that these people be accepted as a common value.

It is possible to see the Turkish trace in terms of architectural structures and population density, no matter which city you go to in Macedonia, which has been a bundle of problems for almost 150 years. Cities such as Bitola, Ohrid, Štip, Tetovo, Kumanovo, Kriva Palanka, Kočani, Radoviš, Strumica, Prilep and Dojran, and especially the capital city of Skopje, are the settlements where these traces are more obvious.

In this study, the problems faced by the Turks, who are among the original elements of the country and whose population has decreased significantly with migrations and who have been called *Evlâd-ı Fatihan* in these lands for centuries, after the establishment of the Macedonian State, and policies and solutions that can be developed in response to these problems are examined. The problems and solutions evaluated here are based on the information obtained during time spent in Macedonia between 2011 and 2022, the comments from the people chatting and the country agenda followed on a daily basis. The problems that attracted attention during this time period were determined under 20 headings and solution suggestions were given under the title of the problem. It is hoped that the information given here will guide our compatriots, one of the essential elements of Macedonia, to build a better future.

Giriş

Balkanlarda Türk varlığı Osmanlıdan çok öncelere dayanmaktadır. Nitekim başta Avrupa Hunları olmak üzere Avar, Bulgar, Sabar, Hazar, Peçenek, Uz (Oğuz) ve Kuman-Kıpçak gibi Türk boylarının bölgedeki faaliyetleri bilinmektedir.¹ Bu varoluşun en açık delillerinden biri, hiç kuşkusuz günümüzde Makedonya sınırları içinde yer alan Kumanova şehridir.

Osmanlı Türkleri de 1352 yılından itibaren Gelibolu'ya geçerek Balkan siyasetinde yerini almıştır. Sultan I. Murat, daha şehzadelîği sırasında Edirne'yi zapt ettiği (1361) gibi² daha sonraki süreçte Sofya merkezli fetih siyasetini Balkan coğrafyasında sağ, orta ve sol kol olmak üzere üç yönde devam ettirmiştir.³ Osmanlılar bu fetih siyaseti sırasında günümüz Makedonya'ya bağlı İştib, Manastır, Pirlpepe, Ohri'yi ele geçirirken,⁴ I. Kosova Savaşı'ndan sonra günümüzde Makedonya'sının başkenti olan Üsküp'ü de 6 Ocak 1392 tarihinde fethetmiştir.⁵

Aslında bu fetih siyasetinin, bir akın veya yağma faaliyeti olmadığı, sistemli bir iskân politikasını ile birlikte yürütüldüğü,⁶ bir taraftan Anadolu'dan Rumeli'ye gönüllü yiğitler ve bazı aşiretler üyeleri geçirilirken, diğer yandan fethedilen memleketlerdeki Hıristiyan halklardan bir kısmının Anadolu'ya nakledildiği anlaşılmaktadır.⁷ Balkanlara yapılan bu iskân faaliyeti; ordu ile birlikte gelenler, sürgün edilenler ve Yörük teşkilatı içinde yer alanlar olmak üzere üç kaynaktan beslenmiştir. Böylelikle Rumeli'deki Türk nüfusunun artırılması ve Osmanlı askeri gücünün sağlamaştırılması temin edilmiştir.⁸ Yörüklerin Rumeli'ye geçmeleri ile sayıların giderek artması askerî teşkilata bağlanarak kendilerine mahsus kanun ve nizamlarla idare edilmelerine neden olmuştur.⁹ Ancak kayıtlarda zikredilen bu Yörük grupları askeri teşkilata dâhil edilen Yörük grupları olup bu teşkilat dışında da bölgeye yerleştirilen Yörüklerin / Türkmenlerin olduğu yeni yapılan araştırmalardan öğrenilmektedir.¹⁰ Dahası bu göç faaliyeti, 14. yüzyılın ikinci yarısından sonra daha sistematik ve yoğun olarak gerçekleştirilmiş, Yörük grupları ile birlikte, köylüler ve şehirli zümreler de bu göçe katılmıştır.¹¹

1 Mualla Uydu Yücel, "Balkanlar'daki Türk Boylarının (Peçenek, Uz, Kuman) Sosyo-Kültürel Değişimlerinde Osmanlı'nın Rolü", *Balkanlarda İslam Medeniyeti Uluslararası Üçüncü Sempozyum Tebliğleri*, Bükres, Romanya/1-5 Kasım 2006, (İstanbul: IRCICA Yayınları, 2011), 715.

2 Halil İnalçık, *İki Karanın Sultanı, İki Denizin Hakanı, Kâyser-i Rûm Fatih Sultan Mehmed Han*, (İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2019), 45.

3 Halil İnalçık, "Rumeli", *DİA*, C. 35, (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2008), 233.

4 Mehmet İnaş, "Balkanlarda Osmanlı Hâkimiyeti ve İskân Siyaseti", *Yeni Türkiye Rumeli-Balkanlar Özel Sayısı*, S. 66/1, 808.

5 Драги Ѓорѓиев и Даниела Николова, *Скопската Османлиска Монетарница*, (Скопје: Ну Музеј На Македонија Институт За Национална Историја, 2008), 11.

6 Yusuf Halaçoğlu, "XVI. Yüzyılda Sosyal Ekonomik ve Demografik Bakımdan Balkanlarda Bazı Osmanlı Şehirleri", *Belleten*, LIII/207-208 (1989), 637.

7 Ömer L. Barkan, "Osmanlı İmparatorluğunda Bir İskân ve Kolonizasyon Metodu Olarak Sürgünler", *İktisat Fakültesi Mecmuası*, C. XIII/1-4, (1951-52), 62-63.

8 Halime Doğru, "Osmanlı Devleti'nin Rumeli Fetih ve İskân Siyaseti", *Yeni Türkiye Rumeli-Balkanlar Özel Sayısı*, S. 66/1, 804.

9 M. Tayyip Gökbilgin, *Rumeli'de Yürükler, Tatarlar ve Evlâd-ı Fâtihân*, (İstanbul: İşaret Yayınları, 2008), 9-10; Mehmet İnaş, *Rumeli Yörükleri (1544-1672)*, (Erzurum: Atatürk Üniversitesi Yayınları, 2000), 60.

10 Harun Yeni, "Osmanlı Rumeli'sinde Yörük Teşkilatı, Kökeni ve Nitelikleri", *OTAM*, S. 42, Güz 2017, 203.

11 Levent Kayapınar, "Balkanlar'a Yapılan Türk Göçlerinde Coğrafya ve Kimliğin İzleri", *Tarih Boyunca Uluslararası Göç ve Göçmenlik*, ed. Selami Fedakâr-Arife Karadağ-Ahu Selin Erkul Yağcı, (İzmir: Ege Üniversitesi Yayınları, 2020), 78.

Balkanlara Anadolu'dan gerçekleştirilen göç ile bölgede nüfus açısından büyük bir dönüşüm sağlanırken, istimalet (hoşgörü) politikası ile de bu değişim desteklenmiştir.¹² Dahası tarikat şeyhleri de, bölgedeki yerli halkın psikolojik olarak fethe hazır hale getirmesinde büyük fonksiyonlar yerine getirmiştir.¹³ Elbette bu siyasetin diğer yönü de bölgeye yerleştirilen Türkmenlerin, yeni köylerin kurulmasına ön ayak olmalarıdır.¹⁴ Nitekim günümüzde Makedonya'da yer alan şehirlerin adları olan Skopje, Tetovo, Veles, Bitola, Gevgili'ye sırasıyla Üsküp, Kalkandelen, Köprülü, Manastır, Avrethisarı gibi isimler verilirken, bazı şehirlerin adları da Türkçe okunuşa uygun hale getirilmiştir. Örneğin Ştip İştib'e, Struga Usturuga'ya, Ohrid Ohri'ye dönüştürülerek günlük kullanımda yerini almıştır.

Bu göç ile birlikte her ne kadar kırsal alanlardaki Türk nüfus azınlıkta kalsa da, bu göç ile Balkanlardaki şehirlerin fizikî yapısı ciddi bir dönüşüm gösterdiği gibi nüfus açısından da şehirlerin yoğun Türk-Müslüman nüfusu barındırdığı müşahede edilmektedir. Örneğin, 1392 yılında fetih sırasında bir kale-şehir olan Üsküp'ün, 1455 yılında yapılan tahririnde %63 olan Müslüman-Türk nüfus oranı 1569 yılında %81'e yükselmiştir.¹⁵ Benzer bir durum günümüz Makedonya-Arnavutluk sınırındaki bölgeler için de geçerli olup 1520-1540 ila 1568-1583 arasındaki nüfus dengesi, Müslümanlar lehine değişerek Müslüman nüfus 3.645'den 22.185 kişiye çıkmıştır.¹⁶

Sistemli bir iskân politikası ile Makedonya'nın her noktasına yerleştirilen Türk nüfusu, 1683 yılında gerçekleştirilen ve başarısızlıkla neticelenen II. Viyana kuşatması sonrasında ilk ciddi darbeyi almış ve dağılan Yörük teşkilatı 1691 yılında çıkarılan bir kanun ile Evlâd-ı Fatihân teşkilatına dönüştürülmüştür.¹⁷ Bu savaşın haricinde 1770'lerdeki Balkanlar'daki Ortodoks halkın özgürleştirilmesi ve Osmanlı hâkimiyetinden kurtarılması fikrinin bir Rus politikası haline gelişi, bu siyasetin bir sonucu olarak Yunanistan ile Sırbistan merkezli özerklik ve bağımsızlık girişimleri, büyük devletlerin çıkarları doğrultusunda Balkan ulus devletlerini etkileme ve yönlendirme çabaları,¹⁸ yüzyıllarca barış ve huzur içinde yaşayan bölge insanını kaosa sürüklemiştir. Bu çatışmanın acı sonucu ise başta Türkler olmak üzere bu coğrafyada yaşayan Müslüman ahalinin zorunlu göçe itilmeleridir.

12 Halil İncalcık, *Osmanlı İmparatorluğunda Klasik Çağ (1300-1600)*, çev. Ruşen Sezer (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2010), 19.

13 Mehmet İbrahim, "Eski Yugoslav Sınırları Dâhilinde Tarikat Hareketlerinin Tarih İçindeki Gelişimi ve Önemi", *Vakıflar Dergisi*, C. XXIV, Ankara 1994, 293.

14 İlhan Şahin vd., "Turkish Settlements In Rumelia (Bulgaria) In The 15th. And 16th. Centuries: Town And Village Population", *IJTS*, C. IV, S. 2, (1988), 25-26; Poul Hehn, "Man And The States In Serbia, From The Fourteenth To The Midnineteenth Century: A Study In Centralist And Anti-Centralist Conflict", *Balkan Studies*, S. 27/1, Thessaloniki 1986, 12.

15 Mehmet İnbaşı-Eyüp Kul, *Balkanlarda Bir Türk Şehri: Üsküp (Fetihden XVIII. Yüzyıla Kadar)*, (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2018), 118, 363.

16 Драги Ѓорѓиев, *Населението Во Македонско-Албанскиот Граничен Појас (XV-XVI. Век)*, (Скопје: Институт За Национална Историја, 2009), 184.

17 Gökbilgin, *Rumeli'de Yürükler*, 255.

18 Bilgin Çelik, *Balkan İttifakı ve Osmanlı Diplomasisi*, (İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2019), 11, 26.

Özellikle 93 Harbi olarak bilinen 1877-1878 Osmanlı-Rus savaşı, Balkanların çoğu şehrinden ciddi sayıda göçmenin, başta Üsküp olmak üzere Makedonya coğrafyasına sığınmasıdır. Ancak bölgeye yerleştirilenler için, zorlu ve çilekeş yolculuk burada da son bulmayıp Balkan savaşları ile yeni bir göç dalgası meydana gelmiştir.¹⁹ Balkan savaşlarının ortaya çıkardığı diğer bir sorun ise Ağustos 1913'de imzalanan Bükreş Antlaşması ile “*Büyük Makedonya*” olarak tarif edilen coğrafi alanın paylaşımıdır. Bu antlaşmaya göre Ege Makedonya'sı Yunanlılara, Üsküp ve Manastır'ı da içine alan Vardar Makedonya'sı Sırp'lara ve Pirin Makedonya'sı ise Bulgarlara kalmıştır.²⁰ İşte bu paylaşımın neticesinde Birinci Dünya Savaşı ve takip eden süreçte ortaya çıkan siyasi durumlar, 1 Aralık 1918 tarihinde Sırp-Hırvat-Sloven Krallığı'nın kurulmasına, bu krallığın ise 1929 yılında Yugoslavya'ya dönüşmesine neden olmuştur.²¹ Krallık Diktatörlüğü olarak tarif edilen Yugoslavya Krallığı zamanında, 1931 yılında çıkarılan zorunlu ve bedelsiz istimlak hareketi Zirai Islahat (Agrar) Kanunu ile Türklerin geniş arazileri ellerinden alınıp arazi ve emlak sahibi olmaları engellenmiş, dahası vergi konulması ve zirai kotaların tespitinde Türk olanlara farklı muameleler yapılmak suretiyle ekonomik baskılar oluşturulmuştur. Nihayetinde zor durumda kalan Türkler'in büyük bir kısmı, Türkiye'ye göç etmekten başka bir çıkar yol bulamamışlardır.²²

Bu baskılar II. Dünya Savaşı sonrasında da bölgede yaşayan Müslüman-Türkler için devam etmiştir. Yugoslavya Halk Kurtuluş Antifaşist Kurulu'nun girişimleri ile 1944 yılında Vardar Makedonya'sı Nazi işgalinden kurtarılmış ve Josip Broz Tito'nun önderliğinde, Ocak 1946'da kurulan Yugoslavya Federal Halk Cumhuriyeti, Makedonya'yı da içine alan altı eşit federal birim oluşturmuştur.²³ Her ne kadar bu federal devlet yapısı içinde özgürlükçü bir sistem vaat edilmiş olsa da, Makedonya'daki Türkler, bu seferde Arnavutlaştırılma tehlikesi ile karşı karşıya kalmıştır. Bu hale bir tepki olarak ortaya çıkan Yücel Teşkilatı üyeleri, Türkçe yayın yapan Birlik Gazetesi'ni çıkardığı gibi Türkçe eğitim verecek olan Tefeyyüz Okulu'nu Üsküp'te açmış, Türkçe radyo yayını ve pek çok önemli kitabının yurtdışından getirilerek dağıtımını sağlamıştır. Ancak 1947 yılından itibaren Sosyalist rejim tarafından ülke için tehlikeli unsur olarak nitelenen teşkilat üyelerinin önde gelenlerinin idamı Makedonya Türkleri arasında toplumsal bir travma oluşturulmuştur.²⁴ Buna ilaveten Türk toplumu nezdinde yapılan baskılar, ülkede yaşayan Türkler'in yeniden göçe zorlamıştır. Sonuçları itibarıyla Sırp-Hırvat-Sloven Krallığı dönemindeki uygulamaların benzeri olan ama gönüllülük çerçevesinde (!) teşvik edilen bir politika ile 1952-1968 döneminde Türkiye'ye ciddi bir nüfus göç etmiştir. Öyle ki Belgrad

19 Eyüp Kul, “1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı (93 Harbi) Sonrası Üsküp'e Gelen Muhacirlerin Durumu (1877-1885)”, *Anasay*, S. 8, Mayıs 2019, 17-22, 36.

20 Mehmet Hacısalihoğlu, “Makedonya”, *DİA*, C. 27, (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2003), 441.

21 Georges Castellan, *Balkanların Tarihi*, çev. Ayşegül Yaraman Başbuğu (İstanbul: Milliyet Yayınları, 1995), 425-429.

22 Halim Çavuşoğlu, “Yugoslavya-Makedonya Topraklarından Türkiye'ye Göçler ve Nedenleri”, *Bilig*, S. 41, Bahar 2007, 140.

23 Hacısalihoğlu, “Makedonya”, 442.

24 Berrin Çalışkan, “1953 Göçü Sonrası Yücelcilerin Memleket/Yugoslavya ve Ana Vatan/Türkiye Algıları”, *İnsan ve Toplum*, 4 (8), 2014, 141-143.

Türk Büyükelçiliği'nin girişimleri ile 5 Ocak 1950 tarihinde Yugoslavya ile yapılan ve 1953 yılının Nisan ayında imzalanan Türklerin Tahliyesi Anlaşması ile sadece Türkler değil, isteyen her bir Müslüman'ın göç etmesine izin verilmiştir.²⁵ Nitekim Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı'na ait belgelerden 1952-1968 dönemi itibariyle Makedonya'dan gelen göçmenlerin sayısının 170 bine yakın olduğu öğrenilmektedir.²⁶

Mareşal Tito'nun 4 Mayıs 1980'de hayatını kaybetmesi, Yugoslavya Federal Halk Cumhuriyeti'nin dağılmasının en büyük nedenidir.²⁷ Aslında Yugoslavya, karmaşık etnik yapısı ve kendine özgü geliştirdiği politikaları sayesinde, çevresindeki çağdaş devletler ile kıyas edildiğinde, pek çok olumlu özellik barındırıyordu. Ancak bu yaklaşım federal yapı içindeki uluslara sağlanan her türlü siyasi ve ekonomik ayrıcalıklar, ulusçuluğun gelişmesine mani olmadığı gibi aksine zamanla tersine onu besleyen kaynaklardan biri haline dönüşmüştü²⁸ ve bunun neticesinde Yugoslavya'nın dağılma süreci hızlanmıştır.

1. Makedonya'nın Bağımsızlık Süreci Ve Günümüze Kadar Gelişen Olaylar

Makedonya Parlamentosu, 17 Eylül 1991'de yapmış olduğu toplantıda, referandumda alınan bağımsızlık kararını onaylamıştır.²⁹ Kuruluş süreci sıkıntılarla geçmiş olmakla birlikte Türkiye, 6 Şubat 1992 tarihinde Slovenya, Hırvatistan ve Bosna-Hersek'le birlikte Makedonya'ya karşılıklı olarak tanıyarak tam diplomatik ilişki kurmuştur. Yunanistan'ın tüm itirazlarına rağmen Türkiye, bu yeni devleti Makedonya Cumhuriyeti olarak kabul etmiştir.³⁰

Bağımsız Makedonya'nın bundan sonraki süreçte en büyük sıkıntısı ise Arnavutlarla yaşadığı sorunlar olmuştur. Öyle ki bu problemler zaman içinde çatışmaya dönüşmüş, her ne kadar Bosna'da yaşanan insanlık dramına benzer bir hal oluşturmamakla birlikte Makedonya'da da daha ufak çaplı çatışmalar görülmüştür. Arnavutlar tarafından 2001 yılı Ocak ayı içinde başlatılan ve Ağustos başlarında sona eren olayların sonucunda imzalanan Ohri Çerçeve Anlaşması, 16 Kasım 2001 tarihinde Makedonya Meclisi tarafından kabul edilmiştir.³¹

25 Salim Kerimi, "Иселувањето На Турците Беше Планско И Систематско", Erişim 27 Ocak 2021. www.salimblog.wordpress.com/2017/02/17/иселувањето-на-турците-беше-планско-и/.

26 Aynı belgelerde göçmen sayısı 1960'ta 150 bin iken, 1963'te 165 bine, 1968'de ise 170 bine yükselmiştir. Çavuşoğlu, "Türkiye'ye Göçler ve Nedenleri", 167.

27 Tahir Kodal, "Makedonya'nın Bağımsızlığını Kazanması ve Türkiye", *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, XIV/29 (2014-Güz), 379-380.

28 İlhan Uzel, "Sosyalizmden Ulusçuluğa: Yugoslavya'da Ulusçuluğun Yeniden Canlanması", *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, C. 47/1 (1992), 217-218.

29 Kodal, "Makedonya'nın Bağımsızlığını Kazanması", 384.

30 Volkan Tatar, *Eski Yugoslavya'da Yeni Devletler: Birleşmiş Milletler ve Büyük Güçler*, Doktora Tezi, (İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2012), 252; İnan Yıldırımıldal, "Yugoslavya'nın Dağılması Sürecinde Türkiye'nin Uluslararası Örgütleri Krize Yönlendirme Çabaları", *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C. 20/3 (2018), 428.

31 Ohri Çerçeve Anlaşması için bkz., *Одлука За Прогласување На Амандманите IV, V, VI, VII, VIII, IX, X, XI, XII, XIII, XIV, XV, XVI, XVII u XVIII На Уставот На Република Македонија*, (Скопје: Република Северна Македонија Министерство За Локална Самоупава, 16 Ноември 2001), Erişim: 6 Şubat 2021. <http://mls.gov.mk/images/laws/zakoni/Odluka%20za%20proglasuvanje%20na%20Amamdanite%20IV,%20V,%20VI,%20VII,%20%20VIII,%20IX,%20X,%20XI,%20XII,%20XIII,%20XIV,%20XV,%20XVI,%20XVII%20i%20XVIII%20na%20Ustavot%20na%20RM.pdf>.

Tablo 1. 2001 Yılı İçinde Yaşanan Olaylar ve Sonuçları³²		
Tarih	Olay	Sonuç
22 Ocak 2001	Kalkandelen Tearsa köyünde polis karakoluna bombalı saldırı	1 Makedon polisi ölü, biri ağır iki Makedon polisi yaralı
26 Ocak 2001	Üsküp-Kırçova tren hattına saldırı	
-	Tanuşevsi saldırısı	
28 Ocak 2001	Sırbistan-Makedonya sınırı yakınlarındaki Makedonya sınır güvenliğine silahlı saldırı	
17 Şubat 2001 ve devamı	Kosovalı Arnavutların Kosova sınırındaki Makedon güçlerine saldırısı ve Tanusevçi köyünü ele geçirmeleri	
4 Mart 2001 ve devamı	Kosova ile Makedonya sınırındaki Tanusevçi yakınlarında çıkan çatışma ve köyün geri alınması	3 Makedon askeri ölü
Mart 2001 ortaları	Kalkandelen'de Arnavut Kurtuluş Ordusu (UÇK) ve Makedon silahlı kuvvetlerinin çatışmaları	
16-19 Mart 2001	Kalkandelen kale mevkiinde şiddetli çatışmalar	
20 Mart 2001	Kalkandelen'e tank sevkiyatı	
22 Mart 2001	Kalkandelen merkezde iki Arnavut'un kullandığı arabanın durdurulmak istenmesi üzerine el bombası atılması sonucu çıkan çatışma	Arabadaki iki kişinin ölümü
6 Nisan 2001	Kalkandelen çıkışı Poroy köyünde Makedon güvenlik güçlerinin operasyonu	20 kişi yaralı, 35 kişi gözlem altına alındı
28 Nisan 2001	Kalkandelen yakınlarında UÇK tarafından çıkan çatışma	8 Makedon askeri ölü, ikisi yaralı
1 Mayıs 2001	8 Makedon askeri ölü, ikisi yaralı olması üzerine Manastır'da Arnavutlara ait dükkânlara saldırı	
3 Mayıs 2001	Kumanova yakınında bir köyde saldırı	3 Makedon askeri ölü, biri kaçırıldı
23 Mayıs 2001	Kalkandelen bölgesinde çatışma	7 polis yaralı
6 Haziran 2001	Kalkandelen'de çatışma	5 asker ölü
9 Haziran 2001	UÇK'nın Araçinova'yı kontrol altına alması	
14 Haziran 2001	27 Haziran'a kadar sürmesi hedeflenen Makedon ordusu ile silahlı Arnavut gruplar arasında ateşkes	
22 Haziran 2001	Araçinova'ya Makedon ordusunun harekâtı	Arnavut tarafı iddiası: 3 sivil ölü Makedon tarafı iddiası: 3 polis ölü, 27 asker yaralı

32 Güner Şabani, *2001 Makedonya Etnik Çatışması ve Çözümü: Çerçeve Anlaşmasına Giden Süreç*, Yüksek Lisans Tezi, (İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2007), 55-69. Tablo hali tarafımdan oluşturulmuştur.

27 Haziran	Araçinova'daki olaylara tepki olarak binlerce Makedon milliyetçisinin parlamentoyu basması, ABD öncülüğünde Arnavutların Araniçovo köyünden tahliye edildikten sonra Nikuştak köyüne saldırıları	
22-24 Temmuz 2001	Kalkandelen yakınlarında pek çok köyde yaşanan çatışmalar	
7 Ağustos 2001	Kalkandelen ve Kumanova'da çatışmalar	

Yukarıdaki tabloda da görüldüğü üzere Arnavutların başlattığı olaylar, çatışmalara dönüşerek çoğunlukla polis ve askerlerden oluşan ama sivillerin de dâhil olduğu çok sayıda kişinin hayatını kaybetmesi ile neticelenmiştir. Haziran ayı başında Makedon hükümetinin siyasi bir çözüm bulunması amacıyla yaptığı girişimler, bir yandan çatışma, öte yandan barış görüşmeleri şeklinde Ağustos ortalarına kadar devam etmiştir.

Her ne kadar Ohri Çerçeve Anlaşması, ülkede bir rahatlama sağlamış olsa da sorunları tamamen ortadan kaldırdığı söylenemez. Nitekim 2015 yılında patlak veren siyasi kriz Cumhurbaşkanı Gjorge Ivanov'un hükümeti kurma yetkisini Makedonya Sosyal Demokratlar Birliği (SDSM) Başkanı Zoran Zaev'e vermemesi ile tırmanmış, neticede Makedon milliyetçileri meclisi basarak başta Zaev olmak üzere Arnavut azınlıkların lideri ve 22 polisin de bulunduğu toplam 77 kişinin yaralanmasına sebep olmuştur.³³ Dahası bu uzun süreç 11 Kasım 2018 tarihinde ülkenin önemli ikinci partisi başkanı Nikola Gruevski'nin ülkeyi terk etmesi ile başka bir safhaya taşınmıştır.³⁴ Nitekim bu olaylar şahsımın da Üsküp'te bulunduğu döneme denk gelmiş, kış aylarına rastlamasına ve ciddi soğuklara rağmen, büyük kalabalıklar eşliğinde uzun protestolara, ülkede ciddi cepheleşmelere, hatta Arnavutlar arasında silahlı çatışma ihtimalinin değerlendirilmesine neden olmuştur.

Dahası Makedonya'daki sorunları sadece siyasi arenada yaşanan problemler olarak da değerlendirmemek gerekmektedir. Zaev'in iktidara gelişi ile devletin resmi adı başta olmak üzere Makedon tarihi ve Makedon dili konularındaki tartışmaların fitilini ateşlenmiş, bu tartışmalar Makedonya'nın, bir yandan Yunanistan, öte yandan Bulgaristan ile masaya oturmasını kaçınılmaz kılmıştır. Özellikle isim konusunda Yunanistan ile yaşanan gerilimler, Yunanistan ile Makedonya arasında 17 Haziran 2018 tarihli Prespa Anlaşması ile sonuçlandırılmış, bu anlaşma ile devletin ismi Kuzey Makedonya Cumhuriyeti (Република Северна Македонија)

33 Deutsche Welle Türkçe, "Makedonya'da Protestocular Meclis'i Bastı", Erişim 29 Ocak 2021. <https://www.dw.com/tr/makedonyada-protestocular-meclisi-bast%C4%B1/a-38622852>.

34 Deutsche Welle Türkçe, "Sığınmacı Gruevski ve yeni Balkan Rotası", Erişim 29 Ocak 2021. <https://www.dw.com/tr/s%C4%B1%C4%9F%C4%B1nmac%C4%B1-gruevski-ve-yeni-balkan-rotas%C4%B1/a-46364969>.

olarak değiştirilmiş³⁵ ve bu isim değişikliği üzerine Makedonya, NATO'ya kabul edilmiştir.³⁶ Yine Makedonya'nın hâlihazırda en büyük sorunu ise Bulgaristan ile yaşadığı ve ülkenin Avrupa Birliği'ne girmesine engel teşkil eden Makedon tarihi şahsiyetleri ve Makedon dili hususlarındaki tartışmalardır. İki devlet arasındaki sorunlara çözüm bulunması için oluşturulan Tarih ve Eğitim Komisyonu, Aziz Kiril ve Metodiy, Aziz Kliment, Aziz Naum, Çar Samoil ile Gotse Delçev'in kimlikleri hususlarında çözüm aramaktadır. Nitekim Bulgaristan'ın yukarıda ifade edilen kişilerin Bulgar olduğu ve doğal olarak Bulgar tarihin bir parçası oldukları tezine karşılık Makedon tarafı, bu kişilerin ortak değer olarak kabul edilmesini teklif etmektedir. Yine Bulgar tarafı, Makedonca diye bir dil bulunmadığını, bu dilin aslında Bulgarca olduğu iddiasındadır.³⁷ Üstelik basından takip edildiği üzere bu konularda yirmiye yakın toplantı yapılmakla birlikte hala daha bir neticeye varılamamıştır. Bu dış sorunlar yanında ülke içinde yaşanan en büyük sorun ise ülkedeki nüfusun ne kadar olduğu ve bu nüfusunun hangi etnik dağılıma sahip olduğu konusudur. Nüfus sayımının 1-21 Nisan 2021 tarihleri yapılması meclis onayı ile kabul edilmiş³⁸ olmasına rağmen yaşanan tartışmalar üzerine, nüfus sayımı 2021 sonbaharına ertelenmiştir. Makedonya'da yaşayan Türkler, bu gelişme üzerine 5 Mart 2021 tarihinde Kuzey Makedonya Türkleri Sayım Çalıştayı adı altında bir araya gelerek bazı kararlar almıştır. Bu kararlar arasında en dikkati çekenini ise Türklerin ülke nüfusunun en az %7'sini oluşturdukları ve bu orandan aşağı bir rakamı kabul etmeyecekleridir.³⁹ Böyle bir oranın Makedonya'da yaşayan Türklere temsiliyet noktasında büyük katkı sunacağı kesindir. Ancak sonbaharda yapılan sayım sonuçları Türkler için hayal kırıklığı doğurmuştur ve beklentinin

35 Vassilis Pergants, "The Meaning And Effects Of Erga Omnes Within The Prespa Agreement of 17 June 2018 Between Greece And North Macedonia", Erişim 29 Ocak 2021. <http://www.qil-qdi.org/the-prespa-agreement-between-greece-and-north-macedonia-and-the-settlement-of-the-name-dispute-of-objective-regimes-erga-omnes-obligations-and-treaty-effects-on-third-parties/>.

36 Bu anlaşmanın ardından eski Yunanistan Başbakanı Aleksis Çipras'ın Üsküp ziyareti kapsamında imzalanan ve Yunanistan'a, Makedonya'nın hava sahasını gözetme hakkı tanıyan anlaşma da isim değişikliğine dayanmaktadır. Yeni Balkan Gazetesi, "Kuzey Makedonya'nın Hava Sahasını Yunanlar Gözetecek", Erişim 29 Ocak 2021. <http://yenibalkan.com/tr/makedonya/kuzey-makedonya-nin-hava-sahasini-yunanlar-gozetecek>.

37 Yeni Balkan Gazetesi, "Makedon ve Bulgar Tarihçiler Çözüm Arayışında", Erişim 29 Ocak 2021, <http://www.yenibalkan.com/tr/gundem/makedon-ve-bulgar-tarihciler-cozum-arayisinda>.

38 Yeni Balkan Gazetesi, "Nüfus Sayımı Yasası Meclisten Geçti", Erişim 29 Ocak 2021. <http://www.yenibalkan.com/tr/gundem/nufus-sayimi-yasasi-meclisten-gecti>.

39 Yeni Balkan Gazetesi, "Kuzey Makedonya Türkleri Sayım Değerlendirme Çalıştayı 2021", Erişim 20 Nisan 2021. <http://yenibalkan.com/tr/gundem/kuzey-makedonya-turkleri-sayim-degerlendirme-calistayi-2021>.

aksine Türkler, diaspora ile birlikte ülke nüfusunun %3.98'ini oluşturduğu açıklanmıştır.⁴⁰ Ancak bu son sayımda ülkedeki tartışmaları sona erdirememiştir.

Tüm bu bilgiler ışığında bu makalenin konusu olan Makedonya, Osmanlı iktidarının sonlanmasını müteakip farklı devlet ve milletler tarafından idare edilmiş, bu süreç zarfında en büyük sıkıntıyı Müslüman ve Türk nüfus yaşamıştır. Neredeyse 150 yıllık bir sorun yumağı halinde bulunan Makedonya, tüm yaşananlara rağmen, Yahya Kemal Beyatlı'nın da ifade ettiği üzere, bizden bir parça olmaya devam etmektedir. Şöyle ki günümüzde Makedonya'nın hangi şehrine gidilirse gidilsin gerek mimari yapılar, gerekse nüfus kesafeti açısından Türk izi görmek mümkündür. Başta başkent Üsküp olmak üzere Manastır, Ohri, İştib, Kalkandelen, Gostivar, Kumanova, Eğridere, Koçana, Radoviş, Ustorumca, Pirlepe, Doyran gibi şehirler, bu izlerin daha bariz olduğu yerleşim yerleridir. Nitekim Üsküp, Türk çarşısı ve dinî-iktisadî yapıları ile ön plana çıkarken; sadece Üsküp değil, eski çarşısı ve Safranbolu ev tipleri ile Ohri; eski çarşısı ve camileri ile Manastır; Saat kulesi ve camisi ile Gostivar; çoğu yıkılmakla birlikte belki de Balkanlarda yer alan camilerinin en güzeli olarak nitelenebilecek Alaca Camii ve Balkanların en büyük tekkesi Harabati Baba ile Kalkandelen; meydana birkaç eseri ayakta kalmış olan Pirlepe; Otinya Nehri kenarında hala aktif olarak kullanılan Ana Kadın Camii, bedesteni ve neredeyse yıkılmaya yüz tutan Hüsameddin Paşa Camii ile İştib; Doyran Gölü'ne nazır kule ve hamamı ile Doyran; Evlâd-ı Fatihân nüfusunun kesafeti ile Radoviş; nadir Türk eserleri ayakta kalmakla birlikte kendine has yapısı ile Ustorumca; Evrenos Gazi'nin babası Prangı İsa Bey'e ait olduğu ifade edilen neredeyse harap haldeki türbe ile Konçe; Makedonya'yı Anadolu'dan ayırt edilemeyecek bir hale sokmakta, görsel olarak bir Türk-İslam beldesi gibi Balkanlarda Türk kimliğini yaşatmaya devam etmektedir.

Bu satırların yazarı Makedonya'da bulunduğu süre zarfında, Makedonya'daki Türk nüfus (Torbeş / Türkbaş nüfusu da bu kategoriye dâhil edilmiştir) ile kendisini Türk olarak ifade etsin veyahut etmesin, Arnavutlar, Romenler, Boşnaklar başta olmak üzere Müslümanlarla ve Hıristiyan dinine mensup kişilerle (Makedon, Sırp) görüşmeler gerçekleştirmiştir. Bu görüşmeler, sohbetler ve tartışmalar, adı geçen grupların bazen evlerine misafir olunmak

40 Yeni Balkan Gazetesi, "2021 Nüfus Sayımı: Türkler, Makedonya nüfusun yüzde 3,86'sını oluşturuyor", Erişim 26 Ağustos 2022. [https://www.stat.gov.mk/Publikacii/knigaXIII.pdf](https://yenibalkan.com/tr/gundem/2021-nufus-sayimi-turkler-makedonya-nufusun-yuzde-3-86-sini-olusturuyor#:~:text=%C4%B0statistik%20kurumunun%20a%C3%A7%C4%B1klad%C4%B1%C4%9F%C4%B1%202021%20N%C3%BCfus,T%C3%BCrklerin%20oran%C4%B1%20y%C3%BCzde%203%2C98.Makedonya Cumhuriyeti'nde 1948, 1953, 1961, 1971, 1981, 1991, 1994 ve 2002 yıllarında olmak üzere sekiz nüfus sayımı yapılmıştır. 2002 sayıma göre ülke nüfusu 2.022.547 kişidir. Bunlardan 1.297.981 kişi Makedon, 509.083 kişi Arnavut, 77.959 kişi Türk, 53.879 kişi Roman, 9.695 kişi Ulah, 35.939 kişi Sırp, 17.018 kişi Boşnak ve 20.993 kişi ise diğer kategori de kayıtlıdır. <i>Попис На Населението Домаќинствата и Становите Во Република Македонија 2002</i>, (Скопје: Република Македонија Државен Завод За Статистика, Мај 2005), Erişim 6 Şubat 2021, s.34. <a href=). 2021 yılı nüfus sayımında ise ülke nüfusu 2.097.319 kişi olup bunlardan 1.137.030 kişi Makedon, 619.187 kişi Arnavut ve onları takip eden Türklerin nüfusu ise 83.443 kişidir. *Попис На Населението, Домаќинствата И Становите Во Република Северна Македонија, 2021 - Прв Сет На Податоци*, (Скопје: Република Северна Македонија Државен Завод За Статистика, 2021), Erişim 26 Ağustos 2022. <https://www.stat.gov.mk/pdf/2022/2.1.22.10Popis-mk-en.pdf>, s.5.

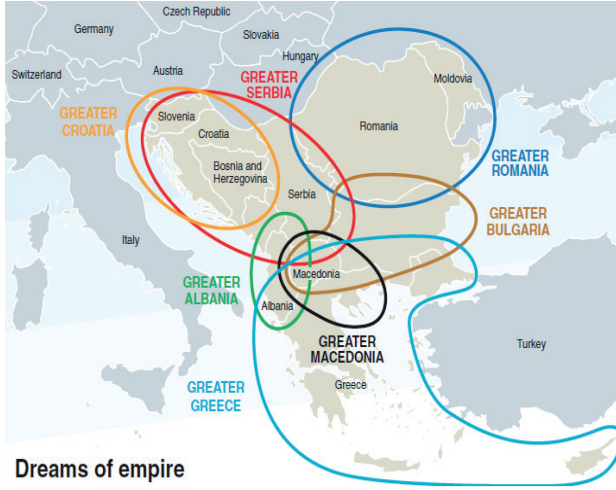
suretiyle, bazen dışarıda bir kafede buluşma tarzında ve bazen de çalıştıkları mekânlarda ziyaretler çerçevesinde yerine getirilmiştir. İlki doktora çalışmaları kapsamında 2011 ve 2012 yıllarında bir ay, ikincisi 5 Ekim 2016-5 Ağustos 2017 tarihleri arasında on ay, üçüncüsü ise 15 Haziran 2018-15 Eylül 2018 tarihleri arasında üç ay olmak üzere Makedonya'da ikamet edilmiş, dahası Kardeş Okul Projesi, araştırma-inceleme gezileri, diğer akademik faaliyetler, tatil gibi etkinlikler çerçevesinde kısa gezilerle de Makedonya'da kalmıştır. Öyle ki bu ikamet ve kısa süreli geziler zarfında Makedonya'daki Berova ve Kalavarçi haricinde küçük-büyük tüm şehirlere gidilmiştir. Batı Makedonya'da yer alan Jupa ve Jupa'ya bağlı köylere, Doğu Makedonya'da Ağlar Dağlar bölgesinde bulunan köy ve mezralara, Valandova'da yer alan köylere birer kez seyahat edilmiş, pek çok kez Radoviş ve köyleri ziyaret edilerek buradaki soydaşlara misafir olunmuştur. Bunların haricinde Usturumca'da yerleşik gayrimüslimlerin davetleri de geri çevrilmemiş, evlerine misafir olunarak sohbet etme fırsatı yakalanmıştır. Burada değerlendirilen sorunlar ve çözüm önerileri, Makedonya'da geçirilen zaman içinde edinilen bilgilere, sohbet yapılan kişilerden çıkarılan yorumlara ve günlük olarak takip edilen ülke gündemine dayanmaktadır.

2. Makedonya'da Yaşayan Türklerin Sorunları ve Çözüm Önerileri

Balkan kelimesi Türkçe bir kelime olup dağ anlamına gelmektedir. Nitekim Balkanlar, Avrupa ve Asya arasında köprü veya bir kavşak, bir halk salatası veya karışım potası, Avrupa'da bir barut fiçisi veya bir düello alanı gibi şekillerde tarif edilmektedir.⁴¹ Ancak hemen hemen tüm bölge uzmanlarınca dile getirilen Makedon salatası, Irklar müzesi, Barut fiçisi, Balkanlar'ın kalbi gibi sıfatlar,⁴² özellikle Makedonya kesimini ifade etmek için yerinde tanımlamalardır.

41 Castellan, *Balkanların Tarihi*, 15.

42 Halim Çavuşoğlu, "Yugoslavya-Makedonya'dan Türkiye'ye 1952-67 Kitleli Göçü ve Bursa'daki Göçmen Kesimi", *Mülkiye Dergisi*, C. 30/251 (2006), 155.

Dreams of empire

Harita 1. Balkanlarda Küçük Devletler, Büyük Hayaller⁴³

Aslında adı ne olursa olsun yukarıda yapılan tarifler ile buradaki haritada da görüldüğü üzere, etnik (Makedon, Arnavut, Türk / Torbeş-Türkbaş, Sırp, Bulgar, Yunan, Ulah, Çingene / Kıptı), dinî (Ortodoks, Müslüman, Katolik, Yahudi) ve kültürel bakımından (Slav, Yunan, Müslüman Türkler ve diğerleri) Makedonya, özelde Balkanların aynasıdır. Büyük Romanya ve Büyük Hırvatistan idealleri sayılmazsa, bütün Balkan devletlerinin hedeflediği topraklar, yani küçük devletler büyük imparatorluk hayalleri, Makedonya üzerinde kesişmektedir. Bu hal sadece Balkanlı milletler için değil, aynı zamanda bölge üzerinde hâkimiyet tesis etme niyetindeki büyük güçlerin mücadele sahasını ortaya koymasından da dikkate değerdir. Bu doğrultuda iç ve dış kaynaklı sorunlar ekseninde Makedonya’da yaşayan Türklerin sorunları ve bu sorunlara karşı yürütülebilecek çözümler aşağıda sunulmuştur.

2.1. Irk / Din Ayrımcılığı ve Bunun Sonucunda Ortaya Çıkan Aidiyet Sorunu

Yapılan bir araştırmaya göre Makedonya Devleti, Makedonya’da yaşayan ve içinde Türklerinde yer aldığı Müslüman nüfus için aidiyet hissedilmeyen bir ülkedir.⁴⁴ 16 Temmuz 2018 tarihinde Üsküp’te bindiğim bir taksi şoförü, arabasının torpidosundan Türk bayrağını çıkarıp şahsıma göstererek, Türk bayrağını her sabah öperek işe başladığını, onun için ölmeye

43 http://mondediplo.com/IMG/pdf/LMDfeb08_Map2.pdf, Erişim 5 Şubat 2021; karşıla, Ali Yiğit, “Balkan Yarımadası’nın Beşeri ve Coğrafya Özellikleri ve Türk ve/veya Müslüman Nüfus Varlığı”, *Yeni Türkiye Rumeli-Balkanlar Özel Sayısı*, S. 66/1, Mart-Haziran 2015, 970.

44 Ankete iştirak eden 987 Türk denekten 568’i (%38,7), günümüzde Makedonya’daki Müslümanların etnik kimliği (ırk ayrımcılığı) ile ilgili problemleri var olduğunu ifade etmiş, 265 kişi (%18) kısmen, 105 kişi yani %7,1’lik oran ise kararsız olduğunu belirtmiştir. Olmadığını söyleyenlerin sayısı ise sadece 49 kişidir ve bunun oranı ise %3,3’e denk gelmektedir. Mehmet Dalkılıç, “2001 Ohri Çerçeve Anlaşması Sonrası Makedonya’da Sürdürülebilir Etnik Barış ve Politik Bütünlük Sağlanması Bağlamında Türkiye’nin Rolü”, *Düzce Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 8/1 (2018), 98.

hazır olduğunu ve bunu yaparak mutlu olduğunu ifade etmiştir. Aslında bu halet-i ruhiyenin arka planı, Makedonya Cumhuriyeti'ne ait bir vatandaş olamamak ve nihayetinde bir Türk için aidiyet beslenen ülke olarak görülen Türkiye'ye göç etme beklentisidir.

Makedonya'da sokakları bu gerçeğin açık delilleri ile doludur. Ülkenin pek çok şehrinde ve köyünde Makedon bayrağının yanı sıra Arnavut ve Türk bayrakları dalgalanmaktadır. Öte yandan Üsküp'ün Çayır semtinde, yani Müslümanların yoğun olarak yaşadığı kısımda, “Çair is not Macedonia” (Çayır, Makedonya Değildir)⁴⁵ ile tarihi Türk okulu Tefeyyüz duvarına yazılan “Shkupi eshte shqiperi”⁴⁶ (Üsküp, Arnavutluktur) şeklindeki yazılar Arnavut nüfusunun aidiyet sorunu ile yakından ilişkilidir. Son zamanlarda Üsküp'teki duvarlarda Göktürk alfabesi ile kaleme alınan Türk yazıları göze çarparken, Makedonların ağırlıklı olarak yaşadığı yerlerde ise “Македонија На Македониште”⁴⁷ (Makedonya, Makedonlarıdır) cümlesi duvarları süslemektedir.

Kuruşova Manifestosu'nda “Çünkü dedelerimizden bu yana bu topraklarda kardeş gibi yaşıyoruz, biz sizi, bizimkiler olarak görüyoruz ve sonsuza dek bizimkiler gibi kalmanızı istiyoruz”⁴⁸ şeklinde yer bulan yaklaşımın Makedonya özelinde kâğıt üzerinde kaldığı su götürmez bir gerçektir. Bu durumun en büyük nedeni, etnik ve dinî farklılıkların tetiklediği gerçek bir siyasi temsiliyetin mevcut olmamasıdır. Her ne kadar Makedonlar ülke nüfusunun çoğunluğunu oluşturmakla birlikte, ülkedeki gerçek nüfus oranı hususunda ciddi tartışmalar bulunmaktadır. Ülke anayasasına göre, nüfusun %20'sinin konuştuğu başka bir dil, ilgili şehirde resmi dil olabilmekte ve o dilin alfabesi de resmi yazışmalarda kullanılabilir. ⁴⁹ Bununla birlikte Makedon devletinin aldığı kararlar, Türk kökenli vatandaşların ağırlıklı olduğu belediye seçim bölgeleri, başka bir belediye sahasına bağlanmak suretiyle Türk nüfusunun sayısal olarak %20'lik dilime erişmesi engellenmekte, bu da temsiliyet noktasında ciddi sıkıntılar oluşturmaktadır.⁵⁰ Nitekim Radoviş-İnyevo-Konçe belediyelerinde yaşananlar buna açık delildir. Önce İnyevo Belediyesi kaldırılarak ona bağlı köylerin bir kısmı Radoviş'e, bir kısmı ise Konçe Belediyesi'ne bağlanmak suretiyle idarenin Makedonlar elinde kalması temin edilmiştir.

45 Dalkılıç, “Etnik Barış ve Politik Bütünlük Sağlanması Bağlamında Türkiye'nin Rolü”, 101.

46 Tamga Türk, “Üsküp'te İrkçi Saldırıya Uğrayan Türk Okulunun Duvarı Boyandı”, Erişim 6 Şubat 2021. <https://www.tamgatürk.com/haber/uskupte-irkci-saldiriya-ugrayan-turk-okulunun-duvari-boyandi-17221.html>.

47 Yeni Balkan Gazetesi, “Tarihi Bezistende ‘Makedonya Makedonlarıdır’ Yazısı”, Erişim 6 Şubat 2021. <http://yenibalkan.com/tr/makedonya/tarihi-bezistende-makedonya-makedonlarindir-yazisi>.

48 Bilyana P. Netkova, “Makedonya Cumhuriyeti Anayasasına Göre Milliyetlerin Durum ve Hakları”, çev. Erol Tufan, *Güneydoğu Avrupa Araştırmaları* Dergisi, S. 12 (1998), 208.

49 Амандман VII'ye (Amandman VII) bakınız. *Одлука За Прогласување На Амандманите IV, V, VI, VII, VIII, IX, X, XI, XII, XIII, XIV, XV, XVI, XVII u XVIII На Уставот На Република Македонија*, (Скопје: Република Северна Македонија Министерство За Локална Самоупава, 16 Ноември 2001), Erişim 6 Şubat 2021. <http://mks.gov.mk/images/laws/zakoni/Odluka%20za%20proglasuvanje%20na%20Amamdmanite%20IV,%20V,%20VI,%20VII,%20VIII,%20IX,%20X,%20XI,%20XII,%20XIII,%20XIV,%20XV,%20XVI,%20XVII,%20XVIII%20na%20Ustavot%20na%20ORM.pdf>.

50 Yapılan bir araştırmaya katılan 1469 kişiden 949'u, yani %64,6'sı etnik ayrımcılığın en çok belediyelerde yapıldığını ifade etmiştir. Dalkılıç, “Etnik Barış ve Politik Bütünlük Sağlanması Bağlamında Türkiye'nin Rolü”, 105.

Bu da Türk toplumu nezdinde ikinci sınıf vatandaş olma düşüncesini kuvvetlendirmektedir. Makedonya’da yaşamaktan mutlu ve Makedonya bünyesinde bir gelecek gören soydaşlar için Makedon hükümeti ile birlikte çözüm arayışı sağlanmalıdır.

Bu hususa ilave edilecek bir nokta da neredeyse 10 yıldır Makedonya’da yaşayan Türklere, Türkiye vatandaşlığı verilmemesi meselesidir. Kendisini Makedonya yerine Türkiye’ye ait hisseden, arabasının torpido gözündeki, köyünde ve evinde Türk bayrağı taşıyan ama Makedonya’da hayatını idame ettiren Türklere, Türkiye vatandaşlığı verilebilir. Bu noktada Makedonya’daki Türkleri, Türkiye’ye getirmek nüfus kaybı olarak düşünülüyor ise de buna verilebilecek cevap elbette vardır. Makedon vatandaşı bazı Türklerin, yasal süreleri çok aşmış olmakla birlikte yıllardır Türkiye’de yaşadığı bu satırların yazarının çokça şahit olduğu hususlardandır. Bu durumun yasal bir çerçeveye kavuşturulması önemli olduğu kadar, aidiyet noktasında da dikkate alınması gereken bir husus olduğu açıktır.

2.2. Türk Köylerinin Hayvancılık ve Tütüncülük Dışındaki Alternatif Faaliyetlere Teşvik Edilmesi

Makedonya’da yaygın üretimi yapılan tütüncülük, başta Doğu Makedonya’da yaşayan Türkler olmak üzere Makedonya vatandaşları için önemli bir iş koludur.⁵¹ Bu noktada şu da ifade edilmelidir ki, İtalyan Ferroli firması Türkiye’nin fındık alanındaki kotasını kırabilmek adına, coğrafi şartların da uygunluğundan istifade ederek, bölgede fındık fidanı dikimi projesini hayata geçirmiştir. Bu hamlenin boşa çıkarılması amacıyla insanların geçimi için Makedonya’daki verimli araziler üzerinde farklı meyve yetiştiriciliği ve fidan dağıtımı yapılmalı, daha farklı tarım ürünleri için teşvik politikaları geliştirilmelidir. Ancak bu tedbirlerin karşı bir hamle olarak değil de önceden planlanması yerinde olacaktır.

2.3. Türkçe Bayramı Kutlamaları Sırasında Yapılan Etkinlikler

21 Aralık Makedonya Türkleri Türkçe Bayramı (21 Декември Ден Да Наставата На Турците Македонија), Makedonya Anayasası’nda, Ohri Çerçeve Anlaşması doğrultusunda koyulan ek madde ile garanti altına alınmıştır.⁵² Özellikle bu bayram çerçevesinde gerek Türkiye gerekse Makedonya’da yaşayan Türklerin katılımlarıyla programlar düzenlenmektedir. Bir milletin varlığını devam ettirmesi için olmazsa olmazlardan biri olan dilin, en azından bir gün bile olsa bazı programlar ile kutlanması önem arz etmektedir. Keza bu kutlamalara Türkiye’den

51 TİKA tarafından Koçana bölgesinde dünyaca ünlü Koçana pirinci için destekler verilmiş, ceviz ve diğer fidanların dağıtımı yapılmıştır. T.C.Kültür ve Turizm Bakanlığı Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı Başkanlığı, “TİKA’dan Makedonyalı Çiftçilere Pirinç Tohumu”, Erişim 6 Şubat 2021. https://www.tika.gov.tr/tr/haber/tikadan_makedonyali_ciftcilere_pirinc_tohumu-4308.

52 Амандман VIII’e (Amandman VIII) bakınız. *Одлука За Прогласување На Амандманите IV, V, VI, VII, VIII, IX, X, XI, XII, XIII, XIV, XV, XVI, XVII и XVIII На Уставот На Република Македонија*, (Скопје: Република Северна Македонија Министерство За Локална Самоупава, 16 Ноември 2001), Erişim 6 Şubat 2021. <http://mks.gov.mk/images/laws/zakoni/Odluka%20za%20proglasuvanje%20na%20Amamdmnante%20IV,%20V,%20VI,%20VII,%20VIII,%20IX,%20X,%20XI,%20XII,%20XIII,%20XIV,%20XV,%20XVI,%20XVII%20i%20XVIII%20na%20Ustavot%20na%20RM.pdf>.

en üst düzeyde katılım sağlanmakta, Üsküp'te lüks bir otelde gerçekleştirilen konuşmaların ardından Üsküp Türk Çarşısı'nda kalabalık bir grup ile gezilmekte ve akabinde Türk heyeti Türkiye'ye dönmektedir. Bu tür bir yaklaşım elbette olmazsa olmazdır ancak Konçe'de, Jupa'da veya Makedonya'nın herhangi bir bölgesindeki Türklerin hatırlanmadığı, klasik birbirini övme yaklaşımı ile programların bitirildiği, uzak Türk köylerinin akla bile getirilmediği, bu tarz etkinlikler yerine, her yıl tespit edilen belli köylerde faaliyetlerin yapılması, ayrı ayrı köylere Türkiye'den gelen heyetle birlikte üst düzeyde ziyaretlerin gerçekleştirilmesi, Makedonya'da yaşayan Türklerin her bir ferdi için mühim sonuçlar doğuracaktır.

2.4. Osmanlı Döneminden Kalan Tarihi Eserlere, Türk Kimliğine Sahip Çıkılması

Günümüz Makedonya'sında yer alan şehirlerden köylere kadar, pek çoğu yıkılmakla birlikte, Osmanlı döneminden kalma önemli miktarda tarihi eser yer almaktadır. Nitekim Osmanlı'dan kalan bu vakıf eserleri, Türkiye Cumhuriyeti Devleti tarafından sağlanan maddi destek ile birer birer onarılarak veya yeniden inşa edilerek ihya edilmektedir. Manastır'da Haydar Kadı Camii, Ohri Çarşısı'nın tam ortasında tüm eleştire ve tepkilere rağmen onarılan ve ibadete açılan Ali Paşa Camii, Yunus Emre Enstitüsü merkezi olarak kullanılmak üzere Türkiye'ye tahsis edilen Üsküp'teki Kurşunlu Han gibi. Tabi bu eserlerin sayısını burada tek tek ifade etmek mümkün değildir. Bu vakıf eserleri ayağa kaldırılırken gözden kaçan en önemli husus Üsküp Türk Çarşısı'dır. Balkanlarda Osmanlı dönemine ait ayakta kalan çarşıların en büyüğü olan bu eser, her geçen gün sağından solundan kırılmak suretiyle yok edilmektedir. Nitekim ilk olarak Bit Pazarı ile Kurşunlu Han civarında başlayan çarşının yok edilme faaliyeti (Bit Pazarı tarafındaki girişe Roma-Bizans tarzı bir kapı ve çeşme yapımı), Arka Otel ve bu otelin etrafına bina yapımına müsaade edilmesi ile devam etmiştir. Dahası "Üsküp 2014" (Скопје 2014) projesi kapsamında Fatih Sultan Mehmet Köprüsü / Taş Köprü ve etrafının heykellerle kapatılması da, Üsküp Türk Çarşısı'nın Vardar Nehri'ne doğru olan kısımlarının yok edilmesine neden olmuştur. Kaldı ki hâlihazırda Bushi Result & Spa, Arka Otel ve çarşı içinde inşaatlar devam etmekte, çarşı aslından koparılmakta, daha doğrusu Üsküp'teki Türk kimliğinin en bariz delillerinden biri olan çarşı yok edilmektedir. Bu doğrultuda çarşısının bir an önce dünya mirası listesine dâhil edilmesi için Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin büyük gayretleri olmalı ve Üsküp Türk Çarşısı'nın sonraki nesillere aktarılması temin edilmelidir.

Ayrıca günümüzde hala daha Üsküp'ün simgesi olarak kabul edilen Fatih Sultan Mehmet Köprüsü (Taşköprü)'nün mihrabı ile ilgili yaşananlar, Türk tarihi ve mirası hakkındaki zihniyet yapısını ortaya koyması bakımından dikkate değerdir.⁵³ 2002 yılında onarımı sırasında mihrabı yıkılıp Vardar Nehri'ne atılan, Türkiye Cumhuriyeti'nin girişimleri ile mihrabı ancak 2008 yılında eksiklikleri ile yerine konabilen köprünün mihrabının sadece tek parça taşı orijinaldir.

53 Dzhizat Aliju, "Osmanlı'nın Üsküp'teki Mührü: Taşköprü", *Anadolu Ajansı*, Erişim 9 Şubat 2021. <https://www.aa.com.tr/tr/kultur-sanat/osmanlinin-uskupteeki-muhru-taskopru/741234>.

Dahası Makedon milli tarihi inşa etme projesi çerçevesinde, köprünün mihrabın tam karşısına Makedon milli kahramanı Karpoş adına bir tabela yerleştirilmiştir. Diğer bir husus ise Üsküp Kalesi'nde bir kilise olduğu ile ilgilidir. Makalenin yazarı 2011 yılında doktora çalışmaları sırasında Makedonya'ya gittiğinde, Makedon-Arnaut çatışması nedeniyle kalenin kapalı olduğuna şahit olmuştu. Nitekim kale, daha sonraki süreçte yapılan girişimler ile ziyarete açılmıştır. Makedon tarafı kalede bir kilise bulunduğunu iddia ederken (ki hâlihazırda kale içindeki kilise neredeyse tamamlanmış haldedir), Arnautların başını çektiği Müslümanlar ise kalede bir cami olduğunu söylemektedir. Nitekim kale içinde Makedonların tezinin aksine cami, türbe ve medresenin bulunduğu Osmanlı arşiv vesikalarından hareketle tespit edilmiştir.⁵⁴ Bu bilgilerden yola çıkarak Türkiye'nin önderliğinde bu sorunun orta yollu çözümü yerinde olacaktır.

Tüm bu yazılanlara ilave olarak şu da unutulmamalıdır. Tarihi eserlere sahip çıkmanın bir yolu da günümüzde sosyal medya platformları üzerindeki yer bildirimleridir. Öyle ki son yıllarda Makedonya'ya en büyük turist kafelesi Türkiye'den gitmektedir.⁵⁵ Üsküp'te yer alan çarşı, Makedonlar tarafından Türk Çarşısı (Турска Чаршија) olarak isimlendirilmektedir. Bununla birlikte bazı Arnaut kişilerce burasının Türk Çarşısı olmadığı, bunun yerine Eski Çarşı / Osmanlı Çarşısı / Üsküp Çarşısı şeklinde adlandırıldığı müşahede edilmiştir. Basit gibi durmakla birlikte bu durumun arka planında kimlik algısı yatmaktadır. Bu doğrultuda Türkiye'den bölgeye gelen turistlere, sosyal medya platformlarında yapacakları yer bildirimlerinde, Türkçe yer ismi olan Türk Çarşısı etiketini kullanmaları telkin edilmeli, bunun için turizm acentaları ile diyalog halinde olunmalıdır. Kısaca ifade etmek gerekirse, bu hususta her bir Türk'ün gönüllü görev alması elzemdir.

2.5. Torbeş/Türkbaşların Türk Olmadığı Yaklaşımına Karşı Uygulanacak Faaliyetler

Torbeş veya Türkbaşlar, Makedonya'da ciddi bir nüfus teşkil etmektedir. Bu insanların gerek köken gerekse dilleri hususlarında bazı iddialar söz konusudur. Kelimenin kökeni bir yana bırakılırsa, eski bir Slav boyundan geldikleri, Bogomillerin son kalıntıları oldukları, Slavlaşmış Türk şeklinde lanse edildikleri veya Hıristiyan Makedon olup daha sonra Müslümanlaştıkları gibi farklı farklı iddialar bulunmaktadır.⁵⁶ Her ne kadar Torbeşler hakkında bu fikirler ileri sürülse de, Torbeşler kendilerini Türk olarak görmekte, her gün Türkiye'den yayın yapan TV kanalları aracılığıyla ülke gündemini takip etmekte ve Türkiye'yi gönülden sahiplenmektedirler.

54 İnbaşı-Kul, *Balkanlarda Bir Türk Şehri: Üsküp*, 110-111.

55 2019'da 112 bin 52, 2018'de 111 bin 694 Türk turist Makedonya'yı ziyaret etmiş olup Türk turistler, son yıllarda Makedonya'yı en fazla ziyaret eden yabancı ülke vatandaşı olmuştur. Yeni Balkan Gazetesi, "2019'da 112 bin Türk Turisti Ağırladık", Erişim 30 Ocak 2021. <http://yenibalkan.com/tr/makedonya/2019-da-112-bin-turk-turisti-agirladik>.

56 Dragi Gjorgiev, "Osmanlı Mirası Makedon Torbeşleri: Batı Tarihi İkilemler ve Çağdaş Uyuşmazlıklar Üzerine", *TASAM Uluslararası Balkan Kongresi*, s.301-304, Erişim 2 Şubat 2021. https://tasam.org/tr-TR/Icerik/3716/osmanli_mirasi_makedon_torbesleri_bati_tarihi_ikilemler_ve_cagdas_uyusmazliklar_uzerine.

Ancak bu sevgiye ve sahiplenmeye rağmen Torbeşlerin bir kısmının bugün dahi Türkçe konuşmadığı malumdur.

Hiç kuşkusuz bunda 1912 yılından sonra Osmanlının bölgeden çekilişini müteakip Türkçe dil eğitimi hususunda başlatılan asimilasyon çalışmalarının etkisi vardır.⁵⁷ Nitekim bugün ülkedeki dil problemini çözmeye noktasında adımlar atıldığı ama yetersiz kaldığı da bilinmektedir.⁵⁸ Torbeşler, Üsküp civarı, Struga, Kalkandelen, Debre, Mavrova, Köprülü ve Pirlepe köylerinde ağırlıklı olarak yaşamaktadır. Özellikle Struga ve Kırçova'daki nüfus, ciddi manada Arnavutlaştırılma tehlikesi ile karşı karşıyadır. Aslında buradaki sorun sadece Türkleri de ilgilendiren bir husus değildir. Türkler / Torbeşler, Romlar veya herhangi bir evde Türkçe konuşan biri dahi temelde Arnavut olarak lanse edilmekte, bir evde Türkçe konuşuluyorsa “*Türkçe konuşan Arnavuttur*” şeklinde bir yakıştırma yapılmaktadır. Özellikle Struga ve Kırçova'daki Torbeşlerin, 2001 yılında yaşanan çatışmanın akabinde soy isimlerini Arnavutça'ya uygun hale getirdikleri ve Arnavut olduklarını söylemeye başladıkları görülmektedir. Son yıllarda Türkiye'nin Balkanlarda ön plana çıkan siyaseti nedeniyle buradaki sakinlerin kendilerini Türk olarak ifade etmeye meylettikleri de müşahede edilmiştir. Nitekim Struga'da 3.000 dolayında Türk yaşamaktadır. Türkiye'nin Gostivar, Radoviş ve Üsküp'te yaşayan Türkler / Torbeşlere gösterdiği ilgiyi, Struga ile çevresindeki alanda ikamet eden kişilere de göstermesi, bölgeye devlet kurumları ile geziler düzenlenerek Türkiye'nin hatırlatılması ve bölgedeki iş imkânlarının kollanması elzemdir. Dahası gönülden Türkiye'ye bağlı, Türk olan veya kendisini Türk hisseden Torbeşlere yönelik Türkçe öğrenimi takviye edici eğitimler sürdürülmeli, çeşitli burs destekleri ile Türkiye'de okuyan öğrenci sayıları artırılmalı, Türkiye'ye yönelik gezi programları düzenlenmeli, buldukları alanlara yönelik altyapı çalışmaları devam ettirilmeli ve özellikle de bu kişilerin eğitim seviyeleri daha da yukarılara çekilmelidir.

2.6. Farklı Yardım Kuruluşları, Cemaat ve Derneklerin Olumlu-Olumsuz Etkileri

Makedonya'da yer alan köylere yapılan gezilerde, ahalinin Türkiye'den gelen veya Türkiye'den destek alan yardım kuruluşları ile cemaat ve derneklerin faaliyetlerinden sitayişle bahsettikleri müşahade edilmiştir. Ancak bir musibet bin nasihatten iyidir meşhur atasözünde de ifade edildiği üzere bir kötü söz, bin doğru işi ortadan kaldırmakta ve yanlış fiiller bölge insanının aklında kalmaktadır. Bölgedeki Türklerin de ifade ettiği üzere yardım yapılırken insanları ayrı gayrıma sürükleyecek davranışlardan uzak durulmalıdır. Keza Makedonya'daki Türk nüfusun az sayıda olduğu, bu az sayıda nüfusun parçalara bölünmesinin neticelerinin siyasî noktada olumsuz etkileri olacağı aşikârdır.

Bu noktada açık bir delil ise 2003 yılında kurulan Makedonya Türk Sivil Toplum Teşkilatları Birliği'nin (MATÜSİTEB) içinde yer alan derneklerin sayısıdır. 2002 sayımlarına göre ülke

57 1927 yılında Sırp Krallığı askerlerinin Jirovnistsa köyünü işgal edip Türkçe öğrenimi yasaklaması, 1945 sonrası kurulan Komünist idarenin oluşturduğu eğitim politikaları ile Torbeşlerin Türkçe eğitim almasına izin verilmemiştir. Ali Dikici, “Türkiye'deki Balkan Muhacirleri Arasında Kaybolan Bir Topluluk: Torbeşler”, *Avrasya Etüdleri*, C. 46/2, Ankara 2014, 149-150.

58 TİKA'nın yıllık raporlarında çok sayıda faaliyetler yer almaktadır.

nüfusunun %3,85'ini (77.959) oluşturan ve Makedon ve Arnavutlardan sonra üçüncü sırada gelen⁵⁹ Türklerin bu çatı teşkilatının aktif dernek sayısı 40-50 arasında olmalıdır.⁶⁰ Parçalı bir yapıya sahip bu dernekler, çok doğru bir hamle ile tek ses olmaları adına, Türkiye Cumhuriyeti Devleti tarafından bir araya getirilmiştir. Bütünlüğün bozulmaması ve tek ses olarak varlıklarını Makedonya'nın en ücra noktasına kadar ulaştırabilmeleri noktasında teşkilatın el üstünde tutulması, teşkilatın Üsküp dışında yer alan Türk nüfusunun yaşadığı noktalara da el atarak destek vermesi, teşkilatın başkanlık seçimlerine müdahale edilmemesi, organizasyonun büyükelçilik eliyle devamının sağlanması büyük önem arz etmektedir.

2.7. Devlet Memurluğu Kadrolarında Temsiliyet Oranı

Ohri Çerçeve Anlaşması, Makedonya'da yaşayan milletlere nüfus oranlarına göre devlet memurluğu hakkı getirmektedir ve bu oran Türkler için % 3,98'dir. Lakin burada asıl mevzu Makedon Devleti'nin gerçekten bu kadroları tahsis edeceğini beyan etmesi halinde Türklerce bu kadroların doldurulup doldurulamayacağıdır. Resmi olarak bu şekilde bir kural olmakla birlikte 2019 yılı içinde Türk nüfusun kullanımına tahsis edilen kadroların sadece %2.07'si doldurulabilmiştir.⁶¹ Nitekim bu satırların sahibinin bölgede konuştuğu kişilerden elde ettiği bilgilere göre, bunun şimdilik mümkün olmadığı, yeterli sayıda yetişmiş, üniversite okumuş, Makedon dilini bilen Türk nüfusunun bulunmadığı anlaşılmıştır. Türk nüfusunun temsiliyete hazır hale getirilmesi, eğitim seviyelerinin yükseltilmesi ve bunun sağlanması adına eğitim faaliyetlerine ağırlık verilmesi yerinde olacaktır.

2.8. Kurban Dağıtımı Sırasında Yaşanan Sorunlar

Makedonya, Kurban Bayramı nedeniyle Müslümanlara bir gün tatil hakkı tanımaktadır.⁶² Bu dini vecibenin yerine getirilmesi sırasında başta Türkiye Cumhuriyeti Din Müşavirliği olmak üzere Kızılay, Türkiye'de faaliyet yürüten insani yardım kuruluşları ile farklı cemaatler kanalıyla Makedonya'da kurban kesimleri yapılarak Müslümanlara dağıtılmaktadır. Fakat bu

59 *Попис На Населението Домаќинствата и Становите Во Република Македонија 2002*, (Скопје: Република Македонија Државен Завод За Статистика, Мај 2005), 34, Erişim 6 Şubat 2021. <https://www.stat.gov.mk/Publikacii/knigaXIII.pdf>.

60 MATUSİTEB'in internet sayfasına erişilememekte olup sadece Facebook üzerinden bilgi edinilebilmektedir. Fakat orada da dernek sayısı ile ilgili bir bilgi mevcut değildir. Bununla birlikte bir çalışmada 1990-2015 yılları arasında Makedonya'da faal olan Türk sivil toplum kuruluşları sayısı 127 olarak verilmiştir. Necati Çayırılı, "Makedonya Türk Kimliği Bağlamında Makedonya'daki Türk Sivil Toplum Kuruluşları", *Avrasya Etütleri*, S. 48/2015-2, 154-157. Ancak bunların pek çoğu faal olmayıp kâğıt üzerindeki sivil toplum kuruluşlarıdır.

61 31 Aralık 2019 itibarıyla kamu sektörü kurumlarında 112.731 çalışanın 83.342'si yani %73.93'ü Makedon, 23.006'sı yani %20.41'i Arnavut, 2.339'u yani %2.07'si Türk, 1.361'i yani % 1.21'i Roman, 1.049'u yani %0,93 Sırp, 722'si diğer ya da beyanda bulunmayan yani %0,64, 482'si yani %0,43'ü Boşnak ve 430'u yani %0,38'i Ulah'tır. *Годишен Извештај Од Регистарот На Вработените Во Јавниот Сектор 2019*, (Министерство За Информатичко Општество И Администрација, Март 2020), 47, Erişim 6 Şubat 2021. https://www.mioa.gov.mk/sites/default/files/pbl_files/documents/reports/izvestajreg2019.pdf.

62 <https://ticaret.gov.tr/data/5b8bf9f613b87619c43c42d8/Makedonya%20Tatil%20G%C3%BCnleri%202019.docx>, Erişim 6 Şubat 2021.

hayırlı iş sırasında organizasyondaki eksikliklerden kaynaklı aynı köylere birkaç kesimlik et gönderilmekte veyahut aksine et ulaştırılmayan köyler olabilmektedir. Bu bakımdan dengeli et dağıtımının temini için Türkiye Cumhuriyeti Din Müşavirliği üzerinden bir koordinasyon oluşturulması, bir plan dâhilinde kesilen etlerin sağlıklı bir şekilde dağıtımının temini Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin prestiji açısından önemlidir.

2.9. Türkiye Bursları, Diyanet Özelinde Burslar ve Dağıtımlarında Tercih Edilen Usuller

En büyük yatırım insana olandır. Gerçekten de Türkiye, son yıllarda yurt dışındaki gençlere ciddi burs destekleri sağlamaktadır. Nitekim bu bursların verildiği ülkelerden biri olan Makedonya'da da burs verilen kişi sayısı son yıllarda giderek artmıştır. Burada bir kota da söz konusu değildir ve başvuranlar arasında başarılı olanlara burs desteği sağlanmaktadır. Bu noktada Makedonya özelinde tahsis edilen burs miktarı daha da artırılmalı, bunun yanında burs dağıtımında etnik temelli daha geniş bir çerçeve düşünülmelidir. Örneğin son yıllardaki burs dağıtımları incelenirse Makedon nüfusa neredeyse yok denecek kadar az burs temin edildiği görülecektir. Makedonya'daki ağırlıklı nüfus Makedon resmi kayıtlarına göre hala daha Makedonlardır. Bu da gelecekte bu devletin kadrolarının Makedonlardan müteşekkil olacağı manasına gelmektedir. Bu doğrultuda Makedon nüfusa yönelik burs adedi artırılmalı, Torbeşlere kullandırılan burs sayısı çoğaltılmalı, bu kişilerin yarın Makedon Devleti'ni idare edecekleri unutulmamalıdır. Özellikle Almanya burs konusunda Türkiye ile rekabet halinde olup Makedonlar tarafından çok daha fazla tercih edilen bir ülkedir. Hakeza Türkiye'nin Almanya başta olmak üzere Makedonlarca tercih edilmemesinde etkili olan bir sebepte öğrencilerin Türkiye'de okumak istedikleri şehirleri seçme noktasında alternatifsiz bırakılmalarıdır. Makedonya vatandaşların coğrafi yakınlık, şehirlerin cazibesi gibi etkenlerle, Marmara bölgesi, İzmir ve civarındaki üniversitelerde okumayı tercih ettikleri malumdur. Bu doğrultuda sayılan coğrafyaya yakın yerlerdeki üniversitelerin daha aktif hale getirilmesi, Türkiye'de okumak isteyen Makedon vatandaşlarına eğitim almak istedikleri şehirleri tercih etmede alternatifler sunulması, burs veren kurumlar ile ilgili üniversitelerin daha da yaygın bir işbirliği içinde olması ve gelecek planlamalarının iyi yapılması elzemdir. Bu husus ile ilgili şunu da ilave etmek gerekir ki, Makedonya'dan gelen öğrencilerin başta bilişim sektörü olmak üzere daha çok gelir getirici iş kollarına yönelik Türkiye'deki üniversite bölümlerine girmeleri teşvik edilmeli, bu bölümlere yönelik daha fazla burs tahsis edilmelidir. Nitekim özellikle bölgedeki nüfusun kaybedilmemesi, mezun olan öğrencilerin işlerini Makedonya'da kurmaları noktasında teşvik edilmesi, Makedonya'da iş kurmaları sırasında TİKA üzerinden maddi destek sağlanması önemlidir. Bu durum hem iş sahasında Türkçe'nin kullanımını artıracak hem de Türk nüfusunun ülkeyi terk etmesinin önüne geçilecektir.

2.10. Yunus Emre Enstitüsü (YEE), Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı Başkanlığı (TİKA) ve T.C. Üsküp Büyükelçiliği Programlarına İlginin Artırılması

Gerçekten de son yıllarda kültürel ve ekonomik faaliyet sahasında Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin öne çıkan kuruluşlarından olan Yunus Emre Enstitüsü ve TİKA'nın büyük hizmetleri söz konusudur. TİKA'nın başta Makedonya'da tarihi eserlerin onarımı olmak üzere Türk köyleri ve Makedon devlet dairelerine altyapı hizmeti sunması takdire şayandır. Yunus Emre Enstitüsü ise Türkçe'nin öğretimi ve Türk kültürünün yayılması noktasında önemli bir işlev görmektedir. Fakat Makedonya'da gerçekleştirilen bazı programlarda Türkiye vatandaşı veya Makedon vatandaşı Türkler haricinde, katılımın yok denecek kadar az olduğu müşahede edilmiştir. Bu noktada dil bilen uzmanlar vasıtasıyla (Makedonca, Arnavutça veya İngilizce) bu faaliyetler çeşitlendirilerek daha fazla sayıda insana ulaşılmalıdır. Özellikle Makedon insanı sanat noktasında büyük potansiyele sahiptir. Nitekim bu çağın en önemli propaganda araçlarından biri de görsel medyadır. Öyle ki Makedonya televizyonlarında gösterilen Türk dizileri Makedonya'da Türkçe'nin kullanım oranını bariz bir şekilde yükseltmiştir. Bu yüzden iki ülke arasında tiyatro, sinema ve müzik alanlarında ikili iş birlikleri daha da artırılmalıdır. Bu gruba yönelik olarak ortak projeler geliştirilmeli, bu projeler içinde Antalya veya güneydeki bir il merkez olarak seçilmelidir. Makedon vatandaşları güney sahillerimize bayılmakta olup ortak sanatsal faaliyetlerin Antalya'da yapılması doğal olarak etkinliğin artırılmasında başat rol oynayacak, bunun hem ülkemize hem de Makedonya'da yaşayan Türklere olumlu dönüşleri olacaktır.

2.11. Makedonya'daki Türk Varlığının Türkiye Cumhuriyeti Vatandaşları Nezdinde Bilinirliği

Üsküp'te kalınan süre zarfında üzüntü duyulan hadislerden biri, şehri gezmeye gelen Türkiye Cumhuriyeti vatandaşların Üsküp Türk Çarşısı'nda gezerken birbirlerine söyledikleri "*Adam Türkçe konuşuyor*", "*Esnaf Türkçe biliyordu*", "*İngilizce bilmeye gerek yokmuş, adam zaten Türkçe biliyor*" gibi cümlelerdi. Bu insanların Türk olmaları bir yana (Üsküp'ün Arnavut ve Boşnakları da Türkçe konuşur), çarşıda en azından Türkçe hala daha yaygın bir dil olarak kullanılmaktadır. Bu nedenle bundan bî-haber kişilere önceden gerekli bilgilendirmenin yapılması bölge ile daha sağlam temeller atılmasını sağlayabilir. Bundan daha vahimi ise Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin çeşitli kademlerinde görev yapan ve Makedonya'daki Yörük köylerini ziyaret ederek Türkçe'yi nereden öğrendiniz sorusunu soran zat-ı muhteremler ile Ankara'yı ziyaret eden Türk kökenli Makedon Devleti personeline "*Türk dostu*" diye hitap eden devlet görevlilerinin varlığıdır. Üstüne üstelik bu kişiler günümüz Türkiye'sinde çok önemli mevkilerde yer almaktadır. Bu cümlelerin iyi niyetle söylendiği farz edilse bile, işin rengi Makedonya'da yaşayan Türkler için kırıcı ve incitcidir. Hatta her gün Türkiye'yi can kulağı ile takip eden bu insanlar için konu, kendi soydaşları tarafından ayrımcılık taşıyan cümleler olarak değerlendirilmektedir.

2.12. Yapılan Yardımların Basın Yoluyla Propandasının Yapılması

Herhalde Türk milletinin önemli özelliklerinden biri yaptığı yardımı dile getirmemesi, Topkapı Sarayı Bâb-ı Hümayun kapısı girişine asılan kitabede de ifade edildiği üzere mazlumların sığınağı olan bir devlet politikası geliştirmiş olmalarıdır. Ancak sadece yardım yapılmakla kalınmamalı ve bu hayır işleri propaganda ile desteklenmelidir. Örneğin bu satırların yazarının 2011 yılında doktora tezi için gittiği Makedonya'da, Makedonya Bilimler Akademisi'nin (MANU) bilgisayarların üzerinde Türk bayrakları bulunuyordu. TİKA tarafından hediye edilen bu bilgisayarların üzerindeki Türk bayraklarına, 2016'da yeniden Makedonya'ya gidildiği sırada ise rastlanmamıştı. Bu nedenle yapılan yardımların daha geniş kitlelere duyurulması için Makedon basını ile işbirliği yapılmalıdır. Türkçe yayın yapan Time Balkan ile Yeni Balkan gazetelerini, Makedonlar veya Arnavutlar ne kadar okumaktadır? Yapılan faaliyetlerin Makedon basınında yer bulması adına basın mensuplarına TİKA üzerinden ufak ödemeler yapılması, bu faaliyetlerin Makedon toplumu nezdinde ulaştığı kişi sayısını artıracaktır. Bu düşüncede ne kadar haklı olduğu Amerikan Birleşik Devletleri Büyükelçisi'nin en ufak bir faaliyet için Makedonya'da yaptığı propagandalar ile ortadadır. Bu hususa reel politik noktadan bakılmalı, insani yardım faaliyetleri propaganda ile desteklenmelidir.

2.13. Dillerin Kullanımı Yasası ve Türkler İçin Tehlikeleri

Makedonya'nın herhangi bir bölgesinde Makedonca dışında, orada yaşayan nüfusun en az %20'sinin konuştuğu başka bir dil, Ohri Çerçeve Anlaşması'na göre resmi dil olabilmekte ve o resmi dilin alfabesi de resmi yazışmalarda kullanılabilir. ⁶³ Aslında bu durum Arnavut kökenli vatandaşların işine gelmekte ve bu sayede Arnavutça, ülkenin pek çok şehrinde etkin konuma yükselmektedir. Elbette Müslüman bir milletin bu hakkı elde etmesine söylenebilecek söz yoktur. Ancak bu noktada büyük bir tehlike gün yüzüne çıkmaktadır. Zaten Makedonca konusunda yeterli seviyede olmayan, bu eksikliği kapatabilmek ve iyi bir üniversite okuyabilmek adına (örneğin Kiril ve Metodi Üniversitesi'nde okumak için Makedonca bilmek gerekmektedir) yıllarını vermiş bir Türk gencinin, yeni bir dil öğrenmesi için bazı şeylere sıfırdan başlaması gerekmektedir ki, bu durum yılların kazanımların kaybedilmesine neden olacaktır.

2.14. Eş Bulmada Yaşanan Sorunlar ve Bu Nedenle Türk Kimliğinin Kaybedilme İhtimali

Doğu Makedonya ve Batı Makedonya'daki (Jupa bölgesi) Türk nüfus genel olarak birbiri ile evlilikler yapmaktadır. Lakin başta Üsküp olmak üzere Türklerin az sayıda yaşadığı şehir

63 Амандман VII'ye (Amandman VII) bakınız. *Одлука За Прогласување На Амандманите IV, V, VI, VII, VIII, IX, X, XI, XII, XIII, XIV, XV, XVI, XVII и XVIII На Уставот На Република Македонија*, (Скопје: Република Северна Македонија Министерство За Локална Самоупава, 16 Ноември 2001), Erişim 6 Şubat 2021. <http://mls.gov.mk/images/laws/zakoni/Odluka%20za%20proglasuvanje%20na%20Amamdmanite%20IV,%20V,%20VI,%20VII,%20VIII,%20IX,%20X,%20XI,%20XII,%20XIII,%20XIV,%20XV,%20XVI,%20XVII%20i%20XVIII%20na%20Ustavot%20na%20%20RM.pdf>.

merkezlerinde, aileler Müslüman olmaları nedeniyle, Arnavut ve Boşnak ailelerle evlilikleri tercih etmektedir. Özellikle bu durum birkaç nesil sonra Türk nüfusunun Arnavutlaşmasının kapısını aralayacaktır. Ne yazık ki bu problem nüfus ile doğru orantılı olmasının yanı sıra Müslümanlıkla da yakın ilişki içindedir ve çözülmesi pek de mümkün gözükmemektedir.⁶⁴

2.15. Türk Partileri Arasındaki Parçalanmış Siyasi Yapının Sonuçları ve Öneriler

Günümüzde Makedonya’da, Torbeşlerin partisi ile birlikte dört Türk partisi siyasi varlığını devam ettirmektedir.⁶⁵ Bu kadar az nüfuslu sahada bu çeşitli siyasî yapı, doğal olarak Türk nüfusunun birlikte hareket etmesini engellemektedir. Nitekim son seçimlerin ardından Türk partileri, daha önceki yıllarda az etkili bakanlıklar da görev alırken, son seçim neticesinde bundan dahi mahrum bırakılmışlardır. Bunda Makedon seçim sistemi kadar, birlikte hareket edemeyen siyasi partilerin sayısının etkisi vardır. Bu doğrultuda Türkiye önderliğinde, aynı MATUSİTEB teşkilatında olduğu gibi, bütünlük oluşturacak yapı teşkil edilmeli, başına da etkili, herkesin saygı duyduğu ve tarafların etrafında olmaktan gocunmayacakları bir kişi getirilmelidir.

2.16. Kardeş Okul, Kardeş Belediye ve Kardeş Şehir Uygulamalarının Makedonya Geneline Yayılması

Dünya genelinde uygulama sahası bulan, iki ülke arasındaki yardımlaşma ve kültür alışverişini temin eden kardeş okul projeleri ve kardeş şehir anlayışları, Makedonya ile Türkiye arasında köprülerin kurulmasını, iki ülke arasındaki dostluklarının pekişmesini sağlamaktadır.⁶⁶ Burada dikkati çeken nokta, Türkiye ile Makedonya arasındaki iş birliklerinin genelde Üsküp’teki kurumlar ile gerçekleştirilmesidir. Başkent Üsküp’ün tercih edilmesinde ulaşım imkânlarının

64 Nitekim bölgede yükselen Arnavut milliyetçiliği 1960’lı yıllarda anlatılan “*Ben bir Makedon için on Türk vururum, çünkü bizi Osmanlı bıraktı*” deyişi ile 1991 yılı sayımlarına katılmayan Arnavutlarca, Türkler ortak düşman olarak tarif edilmekte ve asimilasyona maruz bırakılmaktadır. Özellikle Arnavutlarla kız alıp verenlerde bu durum daha yaygındır. Baskın Oran, “Balkan Müslümanlarında Dinsel ve Ulusal Kimlik (Yunanistan, Bulgaristan, Makedonya ve Kosova Üzerine Karşılaştırmalı Bir İnceleme)”, *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, C. 48/1-4, Ocak-Aralık 1993, 117. Gostivar’da yaşananlar da benzer bir misal olarak verilebilir. Nitekim Arnavutlar, Arnavutçanın meclis ve hükümet toplantılarında resmî dil olarak kullanımı için çaba harcarken, Gostivar Belediyesi’nde Arnavut belediye başkanı, belediye konsey üyelerinin çoğunluk oyuyla yıllarca resmî dil olarak kullanılan Türkçe’yi yürürlükten kaldırmış, oluşan büyük tepki ve baskı neticesinde birkaç yıllık aradan sonra Türkçe tekrar resmî dil olmuştur. Bilgehan Atsız Gökdağ, “Balkan Ülkelerinin Anayasalarında Dil Kullanımı İle İlgili Düzenlemeler”, *Turkish Studies*, S. 7/4, Ankara 2012, 91.

65 Bu partiler, Beycan İlyas’ın başkanlığını yaptığı Türk Demokratik Partisi (TDP), başkanlığını Enes İbrahim’in yaptığı Türk Hareket Partisi (THP), Erdoğan Saraç’ın liderliğindeki Türk Milli Birlik Hareketi (TMBH) ve Torbeşlerin partisi olarak bilinen Avrupa İle Bütünleşme Partisi (BDI) olmak üzere dört tanedir.

66 Nitekim tarafımdan yapılan girişimler ile Rize valimiz Kemal Çeber ve Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi eski Rektörü Prof. Dr. Hüseyin Karaman’ın destekleri ile Makedonya Konçe Belediyesi’ne bağlı Gotse Delçev İlköğretim Okulu ve Türkiye Cumhuriyeti Rize ili Reşadiye Zihni Derin İlköğretim Okulu arasında 21 Aralık 2020 tarihinde kardeş okul protokolü imzalanmıştır. Yeni Balkan Gazetesi, “Konçe’de 21 Aralık Kutlamaları”, Erişim 6 Şubat 2021. <http://yenibalkan.com/tr/gudem/konce-de-21-aralik-kutlamalari>.

kolay olması ve gezilecek mekânların fazla olması büyük etkene sahiptir. Makedonya'da okul sistemi belediyelere bağlı olup belediye başkanı da okulların yöneticisidir. Bu konuda iyi bir organizasyon sağlanmalı, sadece Üsküp özelinde değil, Makedonya'daki tüm Türk köyleri ve bağlı belediyelerin olduğu noktalara ulaşacak bir sistem geliştirilmeli ve bu yapılırken de Üsküp Büyükelçiliği Eğitim Müşavirliği üzerinden organizasyon sağlanmalıdır. Böylelikle daha fazla sayıda Türk nüfusa ulaşılması temin edildiği gibi Makedonya'nın her noktasında kültürel bağlantılar kurmak suretiyle, Türkiye'nin ve Türk insanının Makedonya'da yaşayan Türklerin yanlarında olduğu açık bir şekilde hatırlatılmalıdır.

2.17. Türkiye'ye Eğitim İçin Gelen Makedonyalı Gençlerin, Makedonya'daki Kaynaklara Ulaşılmasında Değerlendirilmesi ve Bu Durumun Maddi Külfeti

Akademik en büyük özelliği çalışılan saha ile ilgili bilgilere ulaşmaktır. Türkiye'de yüksek lisans ve doktora yapan diğer ülke vatandaşlarından bilgi aktarımı noktasında destek alınmalıdır. Bu cümleden olarak Makedonya'dan Türkiye gelen gençlere bu hususlar ile ilgili araştırma ödevleri verilmektedir. Makedonya'da tanışılan ve Türkiye'de yüksek lisans yapan gençlerin bazılarından talep edilenler, doktora tez sürecinde talep edilen bilgilerin bile çok üstündedir. Zaten zor şartlar altında yaşamlarını idame ettiren, maddi durumları yerinde olmayan Yörük köylerinden gelen bu gençler, ağır masraflar altına sokulmaktadır. Kendilerinin gitmediği, zaman ve para ayırmadığı bir ülkeden, bilgi aktarımı noktasında akademisyenlerin daha da dikkatli olması, Makedonya'dan gelen fakir gençlerin maddi durumlarını göz önüne almaları gerekmektedir.

2.18. Makedonya'da Yer Alan Üniversitelerin Türk Kültürünün Korunması ve Yaygınlaştırılmasında Daha Aktif Hale Getirilmesi

Türk Cumhuriyetleri dışında Türkçe eğitim veren ve Makedonya Bakanlar Kurulu kararı ile kurulmuş olan⁶⁷ Uluslararası Vizyon Üniversitesi'nin faaliyetleri artırılmalı ve eğitim kadrosu güçlendirilmelidir. Yine Uluslararası Vizyon Üniversitesi'ne YÖK tarafından denklik hakkı sağlanmalıdır. Böylelikle Gostivar ve civarındaki Türkçe'nin etkinliği daha da devam ettirilecek, Türk soyuna mensup ailelerin Arnavutlaşmasının önüne geçilecek ve devlet kadrolarında çalışabilecek eğitimli insanlar yetiştirilebilecektir. Üsküp'te yerleşik Uluslararası Balkan Üniversitesi'nin de aktif konumundan yararlanılmalı ve kuruluş felsefesine uygun olarak Türk gençlerinin bu üniversiteden daha çok istifade etmesi sağlanmalıdır. Nitekim bu hususu destekleyecek en önemli kanıt, genel olarak Arnavutça eğitim veren Kalkandelen'deki Güneydoğu Avrupa Üniversitesi (ŞTUL)'dir. Kurulduğu sıralarda dikkate alınmayan ama günümüzde yetiştirdiği öğrenciler ile Makedonya devlet kademelerinde sözü geçen Arnavut kişi sayısını artıran bu üniversitenin yaptığı hizmet, Uluslararası Vizyon Üniversitesi ve Uluslararası Balkan Üniversitesi'nin ne kadar ehemmiyetli olduğunu ortaya koymak için yeterli delildir.

67 Uluslararası Vizyon Üniversitesi, Makedonya Cumhuriyeti Bakanlar Kurulu'nun oybirliği ile aldığı karar neticesinde 23.06.2014 tarihinde kurulmuştur. <https://www.vizyon.edu.mk/tr/contents/vizyon-176>, Erişim 10 Şubat 2021.

Aşağıdaki madde de daha ayrıntılı olarak izah edilen ve Türkiye’den Makedonya’ya gelen gençlerin dikkatle seçilmesi de sistemin aksamaması adına mühimdir.

2.19. Selefi Gruplar ile PKK Sempatizanlarının Yıkıcı Faaliyetleri

Selefi gruplar, özellikle Suudi Arabistan destekli olanları, Balkanlarda ve Balkanların bir parçası olan Makedonya’da 2005 sonrası ciddi manada aktif hale gelmiştir.⁶⁸ Her ne kadar IŞİD tehlikesi nedeniyle kimi yöneticileri tutuklanan, faaliyetleri yakın gözetim ve denetim altına alınan bu derneklerin, şu an dahi Üsküp ve Struga’daki Torbeş köylerinde faal oldukları görülmektedir. Bu selefi gruplara karşı Prof. Dr. İsmail Bardhi, Prof. Dr. Adnan İsmaili ve ekibinin faaliyetleri takdire şayandır. Özellikle Makedonya’nın İslam dinini mensup olanlara baskı uyguladığı şeklindeki propagandası üzerinden taban bulan bu selefi gruplar, özellikle Arnavutlar nezdinde, Üsküp’ün Çayır semtinde dernekleşmişlerdir.⁶⁹ Bu satırların yazarı 2011 yılında tez için Üsküp’e gittiğinde daha faal olduklarına şahit olmuştur. Sultan II. Murat Camii’nde terlikle namaz kıldırın bu selefi gruplar, tarihi eserlerin fotoğraflarını çekmek için gidilen Hatuncuklar Camii’nin Osmanlı ile alakasının olmadığını iddia etmişlerdi. Kapıda yazan onarım kitabesine dahi tahammül edemeyen bu grupların, Yahya Paşa Camii’ni işgal ederek kapısına Suudi Arabistan bayrağı astıkları, din kisvesi adı altında Osmanlı, daha doğrusu Türk düşmanlığı yaptıkları müşahede edilmiştir. Bu camilerin selefi gruplardan kurtulması gayesiyle onarımlarının yapılması, cami imamının T.C. Din Müşavirliği önderliğinde ve Makedonya İslam Meşihati iş birliği ile atanması bir yol olarak kabul edilebilir. Böylece hem tarihi eserlere sahip çıkılması sağlanmış hem de Ehl-i Sünnet’in Hanefilik koluna mensup Makedonya’daki Müslümanların bu selefi faaliyetlerden mümkün olduğu kadar uzak tutulması temin edilmiş olacaktır. Hatta selefi gruplar, mezar taşlarının gereksizliği propagandası ile bölgedeki Müslüman kimliğini yok etmeye hizmet etmektedir. Bu noktada tarihi şahsiyetlere ait türbeler onarılmalı, Üsküp’teki Gazi Baba Mezarlığı başta olmak üzere Osmanlı dönemi mezar taşları koruma altına alınmalı, Üsküp’teki hanlarda sağa sola atılmış mezar taşları asıl yerlerine yerleştirilmelidir. Yine bu çocukların selefi gruplar eline düşmesini engellemek adına, Türkiye’deki İmam-Hatip okullarına olan ilgileri de dikkate alınarak, eğitimleri için bu liselere yönlendirilmeleri yerinde olacaktır.

Makedonya, küçük olmakla birlikte çok sayıda üniversitenin aktif olduğu bir ülkedir. Bu ülkedeki pek çok şehre dağılan ve ciddi bir eğitim süreci verilmeyen bu üniversiteler, şimdilerde azalmakla birlikte, Türkiye’den öğrencilerin yoğun tercih ettikleri yerlerdir.⁷⁰ Nitekim buraya gelen öğrenciler kahvehanelerde akşama kadar kâğıt oynamakta, parayla sınavları geçmekte,

68 Hamdi Fırat Büyük, “Balkanların Yeni Kâbusu: İşid”, Erişim 10 Şubat 2021. <http://panorama.khas.edu.tr/balkanlarin-yeni-kabusu-isisid-221>.

69 Bunlar arasında en faal olanı NUH Derneği’dir.

70 Hâlihazırda YÖK tarafından denkliği olan tek üniversite Üsküp’te yer alan Uluslararası Balkan Üniversitesi olup, Gostivar’daki Uluslararası Vizyon Üniversitesi ise tanınırlık belgesine sahiptir. Üniversitelerin internet sayfaları için bakınız, <https://balkan.edu.tr/sss/>, <http://vizyonuniversitesi.web.tr/#about>, Erişim 10 Şubat 2021.

Makedonca ve İngilizce eğitim verildiği iddiasına rağmen neredeyse hiçbir genç bu dilleri öğrenmemekte (sadece iki kişi tanıdım) ve Senatör adlı kumar merkezlerini doldurmaktadır. Bu halin tek olumlu tarafı ise dil öğrenmekten imtina eden bu gençlerin Makedonya'da Türkçenin daha da yaygınlaşmasını sağlamalarıdır. Sınavsız üniversite sloganı ile başlayan bu hareketlilik, PKK sempatisini bazı gençlerinde Makedonya'yı bir üst olarak kullanmasına neden olmuştur. Özellikle İştib'de bulunan Gotse Delçev Üniversitesi'nde 2013 yılında yaşananlar ibret vericidir. Üniversite güvenlik görevlilerine otomatik tüfek dahi verilmek zorunda kalınan sözüm ona üniversite talebeleri, Türkiye'nin imajına büyük zararlar vermiştir.⁷¹ İlgili ülkede bulunulan sürede, Türkiye'nin FETÖ ve PKK tehlikesi gibi saikler ile Makedonya'daki üniversitelerin tanınırlık ve denkliklerini kaldırılması, bu grupların etkisini azaltmıştır. Ancak bu satırları yazanın Üsküp'te konuştuğu Arnavut gençlerden duyduğu "*Hocam Kürtleri eziyorsunuz*" söyleminin arka planında PKK'lı öğrencilerin Arnavutlara "*Sizi burada Makedonlar eziyor, bizi de Türkiye'de Türkler, kaderlerimiz aynı*" şeklindeki propagandasının olduğu müşahade edilmiştir. Yüksek Öğretim Kurulu (YÖK)'nun sıkı denetiminde veya Uluslararası Vizyon Üniversitesi'nin yaptığı gibi mülakat ile öğrenci alınması, buraya gelecek gençlerin Türkiye'nin imajına zedeleyecek hareketlerin önceden engellenmesi açısından önem arz ettiği su götürmez bir gerçektir.

2.20. Tarih Ders Kitaplarında Yer Alan Türkler Aleyhindeki Bilgilerin Ortak Yaşama Kültürüne Olumsuz Etkileri

Balkan coğrafyası ve bu coğrafyanın bir parçası olan Makedonya, Osmanlılar tarafından yüzyıllarca idare edilmiştir. 19. yüzyılda başlayan bağımsızlık hareketleri neticesinde ortaya çıkan milli devletler (Yunan, Sırp, Bulgar, Arnavut, Makedon) tarafından, buralarda yaşayan Türkler, düşman olarak lanse edilmiştir. Hatta bu ülkelerin milli tarihleri, Türkler üzerine inşa edilmiştir ve bu durum Balkanlardaki her bir ülke tarih kitapları karıştırıldığında görülebilmektedir.⁷² Hâlihazırda Makedonya'daki tarih ders kitaplarındaki hatalı ve yanlış bilgiler, akliselime sahip akademisyenler ve tarih hocaları tarafından da dile getirilmektedir. Bu kitaplarda Makedon ve Arnavutlar övünürken Türkler ise ötekileştirilmektedir. Dahası ders kitaplarındaki yanlış bilgilerin değiştirilmesi gerektiği Makedonya'da bulunulan sürede şahsıma defaatle dile getirilmiştir. Hâlihazırda Makedonya hükümeti tarafından da tarih kitaplarının yeniden yazılması ile ilgili çalışmalar yürütüldüğü söylenebilir. Ancak yeniden kaleme alınacak tarih kitaplarının ortak paydayı, ortak geçmişi, birlikte yaşama kültürünü ifade eden, tarafsız ve akademik bir üslupla yazılması gerekmektedir. Bu eserlerin yazımı

71 Bu olaylar nedeniyle Türkiye Cumhuriyeti Üsküp Büyükelçisi Gökmen Sökmensüer, İştib'e giderek gerek belediye gerekse üniversite yönetimi ile görüşmüştür. Yeni Balkan Gazetesi, "Büyükelçi Sökmensüer İştib'i Ziyaret Etti", Erişim 15 Şubat 2021. <https://vimeo.com/51522627>.

72 Hacer V. Sulooça, "Makedonya Devlet Okullarında Okutulan Ders Kitaplarında Türkler ve Osmanlı İdaresi", Erişim 20 Nisan 2021. <http://yenibalkan.com/tr/gundem/makedonya-devlet-okullarinda-okutulan-ders-kitaplarinda-turkler-ve-osmanli-idaresi>.

sırasında başvuru niteliği olabilecek tarzda Üsküp Büyükelçiliği Eğitim Müşavirliği tarafından bir çalışma yapılması ve bunun Makedonya Eğitim Bakanlığı'na sunulması, tarih kitaplarının yazımı sırasında akademik düzeyde aktif destek verilmesi önem arz etmektedir.

Sonuç

Makedonya, şahsım adına aidiyet hissi ile bağlı olduğum, burada yaşayanlar ile güzel dostluklar tesis ettiğim ve ikinci vatanım olarak kabul ettiğim bir ülkedir. Bu küçük ülke vatandaşlarının, tabi ki başta Türkler olmak üzere, huzur ve güvenlik içinde yaşamaları en büyük temennimdir. Bu temenni bir yana şu anda Makedon Meydanı olarak tarif edilen Fatih Sultan Mehmet Köprüsü / Taşköprü ve civarı, Sırp iktidarı sırasında Çar Duşan Meydanı, Yugoslavya döneminde Mareşal Tito Meydanı olarak isimlendirilmiştir. Aslında bu meydan adı bile ülkenin kırılğan yapısını bariz bir şekilde ifade ederken, yarın ne olacağı sorusunu da kaçınılmaz kılmaktadır. Aslında Ohri Çerçeve Anlaşması, kâğıt üzerinde eşitlikçi, ülke ve devlete aidiyeti tesis etmeyi hedeflemiş olmakla birlikte sahada olanlar tam tersi istikamettedir. Elbette kâğıt üzerinde federal bir devlet yapısı resmi göze çarpmamaktadır ancak gerçekte olan bunun aksi istikamette, tamamen federatif yapı özelliklerine sahip bir devlet inşa edildiğidir. Ülke bayrağından başka bayrak kullanan, farklı dillerle resmi yazışmalar yapan, eğitimi konuştuğu ana dilde alan, devlet dairesinde kendi aidiyet hissettiği memuru bekleyen, mensup olduğu din nedeniyle farklı olduğu bilinciyle karşısındakini ayırt eden, Türk için Türkiye, Sırp için Sırbistan, Arnavut için Arnavutluk'a ait olan vatandaşların yaşadığı, karmaşık denklemleri barındıran bir ülke ve elbette burada yaşayan vatandaşlar. Şimdilerde yaptığı fedakârlıklar ile NATO şemsiyesi altına giren ve Avrupa Birliği'ne üye olmak için nelerden vazgeçebileceğini tartışan bir ülke olarak Makedonya, sorunların üstesinden gelmek ile birlikte yaşama çabası arasında savrulmaktadır. Bu küçük ülke, sosyal adaletin temini, çevre ülkelerin hak iddialarından vazgeçmeleri ve büyük güçlerin at koşturma alanından kurtulması gibi sorunlarla yüzleşirken, yani Makedon salatasını Makedon tatlısına çevirmeye gayret gösterirken, çözümsüzlük içinde çözüm sarmalı ile boğuşmaya devam etmektedir. Balkanlarda öğrendiğim gibi yarını düşünerek yaşama, yarın ne olacağını kimse bilemez!

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Çıkar Çatışması: Yazar çıkar çatışması bildirmemiştir.

Finansal Destek: Yazar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Conflict of Interest: The author has no conflict of interest to declare.

Grant Support: The author declared that this study has received no financial support.

Kaynakça/References

Araştırma İnceleme Eserleri

Barkan, Ömer L. "Osmanlı İmparatorluğunda Bir İskân ve Kolonizasyon Metodu Olarak Sürgünler", *İktisat Fakültesi Mecmuası*, C. XIII/1-4, (1951-52):56-78.

- Castellan, Georges. *Balkanların Tarihi*, çev. Ayşegül Yaraman Başbuğu, İstanbul: Milliyet Yayınları, 1995.
- Çalışkan, Berrin. "1953 Göçü Sonrası Yücelcilerin Memleket/Yugoslavya ve Ana Vatan/Türkiye Algıları", *İnsan ve Toplum*, 4 (8), 2014:132-167.
- Çavuşoğlu, Halim. "Yugoslavya-Makedonya Topraklarından Türkiye'ye Göçler ve Nedenleri", *Bilig*, S. 41, Bahar 2007:123-154.
- Çavuşoğlu, Halim. "Yugoslavya-Makedonya'dan Türkiye'ye 1952-67 Kitlesele Göçü ve Bursa'daki Göçmen Kesimi", *Mülkiye Dergisi*, C. 30/251 (2006):151-184.
- Çayırılı, Necati. "Makedonya Türk Kimliği Bağlamında Makedonya'daki Türk Sivil Toplum Kuruluşları", *Avrasya Etütleri*, S. 48/2015-2:85-115.
- Çelik, Bilgin. *Balkan İttifakı ve Osmanlı Diplomasisi*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2019.
- Dalkılıç, Mehmet. "2001 Ohri Çerçeve Anlaşması Sonrası Makedonya'da Sürdürülebilir Etnik Barış ve Politik Bütünlük Sağlanması Bağlamında Türkiye'nin Rolü", *Düzce Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 8/1 (2018):97-128.
- Dikici, Ali. "Türkiye'deki Balkan Muhacirleri Arasında Kaybolan Bir Topluluk: Torbeşler", *Avrasya Etütleri*, C. 46/2, Ankara 2014:123-165.
- Doğru, Halime. "Osmanlı Devleti'nin Rumeli Fetih ve İskân Siyaseti", *Yeni Türkiye Rumeli-Balkanlar Özel Sayısı*, S. 66/1:790-804.
- Gökbilgin, M. Tayyip. *Rumeli'de Yürükler, Tatarlar ve Evlâd-ı Fâtihân*. İstanbul: İşaret Yayınları, 2008.
- Gökdağ, Bilgehan Atsız. "Balkan Ülkelerinin Anayasalarında Dil Kullanımı İle İlgili Düzenlemeler", *Turkish Studies*, S. 7/4, Ankara 2012:69-97.
- Ѓорѓиев, Драги- Николова, Даниела. *Скопската Османлиска Монетарница*, Скопје: Ну Музеј На Македонија Институт За Национална Историја, 2008.
- Ѓорѓиев, Драги. *Населеуето Во Македонско-Албанскиот Граничен Појас (XV-XVI. Век)*, Скопје: Институт За Национална Историја, 2009.
- Hacısalihioğlu, Mehmet. "Makedonya", *DİA.*, C. 27, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2003: 437-444.
- Halaçoğlu, Yusuf. "XVI. Yüzyılda Sosyal Ekonomik ve Demografik Bakımdan Balkanlarda Bazı Osmanlı Şehirleri", *Belleten*, LIII/207-208 (1989):637-681.
- Hehn, Poul. "Man And The States In Serbia, From The Fourteenth To The Midnineteenth Century: A Study In Centralist And Anti-Centralist Conflit", *Balkan Studies*, S. 27/I, Thessaloniki 1986:3-27.
- İbrahim, Mehmet. "Eski Yugoslav Sınırları Dâhilinde Tarikat Hareketlerinin Tarih İçindeki Gelişimi ve Önemi", *Vakıflar Dergisi*, C. XXIV, Ankara 1994:291-306.
- İnalçık, Halil. "Rumeli", *DİA.*, C. 35, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2008:232-235.
- İnalçık, Halil. *İki Karanın Sultanı, İki Denizin Hakanı, Kâyser-i Rûm Fatih Sultan Mehmed Han*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2019.
- İnalçık, Halil. *Osmanlı İmparatorluğunda Klasik Çağ (1300-1600)*, çev. Ruşen Sezer, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2010.
- İnbaşı, Mehmet. *Rumeli Yörükleri (1544-1672)*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi Yayınları, 2000.
- İnbaşı, Mehmet- Kul, Eyüp. *Balkanlarda Bir Türk Şehri: Üsküp (Fetihten XVIII. Yüzyıla Kadar)*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2018.
- İnbaşı, Mehmet. "Balkanlarda Osmanlı Hâkimiyeti ve İskân Siyaseti", *Yeni Türkiye Rumeli-Balkanlar Özel Sayısı*, S. 66/1:805-819.

- Kayapınar, Levent. “Balkanlar’a Yapılan Türk Göçlerinde Coğrafya ve Kimliğin İzleri”, *Tarih Boyunca Uluslararası Göç ve Göçmenlik*, ed. Selami Fedakâr-Arife Karadağ-Ahu Selin Erkul Yağcı içinde 57-84. İzmir: Ege Üniversitesi Yayınları, 2020.
- Kodal, Tahir. “Makedonya’nın Bağımsızlığını Kazanması ve Türkiye”, *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, XIV/29 (2014-Güz):377-396.
- Kul, Eyüp. “1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı (93 Harbi) Sonrası Üsküp’e Gelen Muhacirlerin Durumu (1877-1885)”, *Anasay*, S. 8, Mayıs 2019:11-42.
- Netkova, Bilyana P. “Makedonya Cumhuriyeti Anayasasına Göre Milliyetlerin Durum ve Hakları”, çev. Erol Tufan, *Güneydoğu Avrupa Araştırmaları Dergisi*, S. 12 (1998):205-208.
- Oran, Baskın. “Balkan Müslümanlarında Dinsel ve Ulusal Kimlik (Yunanistan, Bulgaristan, Makedonya ve Kosova Üzerine Karşılaştırmalı Bir İnceleme)”, *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, C. 48/1-4, Ocak-Aralık 1993:109-120.
- Şabani, Güner. *2001 Makedonya Etnik Çatışması ve Çözümü: Çerçeve Anlaşmasına Giden Süreç*, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2007.
- Şahin, İlhan-Emecen, Feridun M.-Halaçoğlu, Yusuf. “Turkish Settlements In Rumelia (Bulgaria) In The 15th. And 16th. Centuries: Town And Village Population”, *IJTS*, C. IV, S. 2, (1988):23-40.
- Tatar, Volkan. *Eski Yugoslavya’da Yeni Devletler: Birleşmiş Milletler ve Büyük Güçler*, Doktora Tezi, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2012.
- Uzgel, İlhan. “Sosyalizmden Ulusçuluğa: Yugoslavya’da Ulusçuluğun Yeniden Canlanması”, *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, C. 47/1 (1992):217-244.
- Yeni, Harun. “Osmanlı Rumeli’sinde Yörük Teşkilatı, Kökeni ve Nitelikleri”, *OTAM*, S. 42, Güz 2017:187-205.
- Yıldırımıldal, İnan. “Yugoslavya’nın Dağılması Sürecinde Türkiye’nin Uluslararası Örgütleri Krize Yönlendirme Çabaları”, *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C. 20/3 (2018):417-441.
- Yiğit, Ali. “Balkan Yarımadası’nın Beşeri ve Coğrafya Özellikleri ve Türk ve/veya Müslüman Nüfus Varlığı”, *Yeni Türkiye Rumeli-Balkanlar Özel Sayısı*, S. 66/1, Mart-Haziran 2015:943-971.
- Yücel, Mualla Uydu. “Balkanlar’daki Türk Boylarının (Peçenek, Uz, Kuman) Sosyo-Kültürel Değişimlerinde Osmanlının Rolü”, *Balkanlarda İslam Medeniyeti Uluslararası Üçüncü Sempozyum Tebliğleri Bükreş, Romanya/1-5 Kasım 2006* içinde 715-739. İstanbul: IRCICA Yayınları, 2011.

İnternet Kaynakları

- <https://ticaret.gov.tr/data/5b8bf9f613b87619c43c42d8/Makedonya%20Tatil%20G%C3%BCnleri%202019.docx>, Erişim 6 Şubat 2021.
- Deutsche Welle Türkçe. “Makedonya’da Protestocular Meclis’i Bastı”, Erişim 29 Ocak 2021. <https://www.dw.com/tr/makedonyada-protestocular-meclisi-bast%C4%B1/a-38622852>.
- Deutsche Welle Türkçe. “Sığınmacı Gruevski ve yeni Balkan Rotası”, Erişim 29 Ocak 2021. <https://www.dw.com/tr/s%C4%B1%C4%9F%C4%B1nmac%C4%B1-gruevski-ve-yeni-balkan-rotas%C4%B1/a-46364969>.
- Dzihat Aliju. “Osmanlı’nın Üsküp’teki Mührü: Taşköprü”, *Anadolu Ajansı*, Erişim 9 Şubat 2021. <https://www.aa.com.tr/tr/kultur-sanat/osmanlinin-uskupteki-muhru-taskopru/741234>.
- Gjorgiev, Dragi. “Osmanlı Mirası Makedon Torbeşleri: Batı Tarihi İkilemler ve Çağdaş Uyuşmazlıklar Üzerine” *TASAM Uluslararası Balkan Kongresi*, s.301-304, Erişim 2 Şubat 2021. <https://tasam.org/tr-TR/Icerik/3716/>

osmanli_mirasi_makedon_torbesleri_bati_tarihi_ikilemler_ve_cagdas_uyusmazliklar_uzerine.

Годишен Извештај Од Регистарот На Вработените Во Јавниот Сектор 2019, (Министерство За Информатичко Општество И Администрација, Март 2020), s.47, Erişim 6 Şubat 2021. https://www.mioa.gov.mk/sites/default/files/pbl_files/documents/reports/izvestajreg2019.pdf.

Hacer V. Sulooca. "Makedonya Devlet Okullarında Okutulan Ders Kitaplarında Türkler ve Osmanlı İdaresi", Erişim 20 Nisan 2021. <http://yenibalkan.com/tr/gundem/makedonya-devlet-okullarinda-okutulan-ders-kitaplarinda-turkler-ve-osmanli-idaresi>.

Hamdi Fırat Büyük. "Balkanların Yeni Kâbusu: İşid", Erişim 10 Şubat 2021. <http://panorama.khas.edu.tr/balkanlarin-yeni-kabusu-isisid-221>.

http://mondediplo.com/IMG/pdf/LMDfeb08_Map2.pdf, Erişim 5 Şubat 2021.

<https://balkan.edu.tr/sss/>

<http://vizyonuniversitesi.web.tr/#about>, Erişim 10 Şubat 2021.

<https://www.vizyon.edu.mk/tr/contents/vizyon-176>, Erişim 10 Şubat 2021.

Kerimi, Salim. "Иселувањето На Турците Беше Планско И Систематско", Erişim 27 Ocak 2021. www.salimblog.wordpress.com/2017/02/17/иселувањето-на-турците-беше-планско-и/.

Одлука За Прогласување На Амандманите IV, V, VI, VII, VIII, IX, X, XI, XII, XIII, XIV, XV, XVI, XVII u XVIII На Уставот На Република Македонија, (Скопје: Република Северна Македонија Министерство За Локална Самоупава, 16 Ноември 2001), Erişim 6 Şubat 2021. <http://mls.gov.mk/images/laws/zakoni/Odluka%20za%20proglasuvanje%20na%20Amamdanite%20IV,%20V,%20VI,%20VII,%20%20VIII,%20IX,%20X,%20XI,%20XII,%20XIII,%20XIV,%20XV,%20XVI,%20XVII%20i%20XVIII%20na%20Ustavot%20na%20%20RM.pdf>.

Попис На Населението Домаќинствата и Становите Во Република Македонија 2002, (Скопје: Република Македонија Државен Завод За Статистика, Мај 2005), Erişim 6 Şubat 2021, s.34. <https://www.stat.gov.mk/Publikacii/knigaXIII.pdf>.

Попис На Населението, Домаќинствата И Становите Во Република Северна Македонија, 2021 - Прв Сет На Податоци, (Скопје: Република Северна Македонија Државен Завод За Статистика, 2021), Erişim 26 Ağustos 2022. <https://www.stat.gov.mk/pdf/2022/2.1.22.10Popis-mk-en.pdf>, s.5.

T.C.Kültür ve Turizm Bakanlığı Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı Başkanlığı. "TİKA'dan Makedonyalı Çiftçilere Pirinç Tohumu", Erişim 6 Şubat 2021. https://www.tika.gov.tr/tr/haber/tikadan_makedonyali_ciftcilere_pirinc_tohumu-4308.

Tamga Türk. "Üsküp'te İrkçi Saldırıya Uğrayan Türk Okulunun Duvarı Boyandı", Erişim 6 Şubat 2021. <https://www.tamgaturk.com/haber/uskupte-irkci-saldiriya-ugrayan-turk-okulunun-duvari-boyandi-17221.html>.

Vassilis Pergants, "The Meaning And Effects Of Erga Omnes Within The Prespa Agreement of 17 June 2018 Between Greece And North Macedonia", Erişim 29 Ocak 2021. <http://www.qil-qdi.org/the-prespa-agreement-between-greece-and-north-macedonia-and-the-settlement-of-the-name-dispute-of-objective-regimes-erga-omnes-obligations-and-treaty-effects-on-third-parties/>

Yeni Balkan Gazetesi, "2019'da 112 bin Türk Turisti Ağırladık", Erişim 30 Ocak 2021. <http://yenibalkan.com/tr/makedonya/2019-da-112-bin-turk-turisti-agirladik>.

Yeni Balkan Gazetesi. "2021 Nüfus Sayımı: Türkler, Makedonya nüfusun yüzde 3,86'sını oluşturuyor", Erişim 26 Ağustos 2022. <https://yenibalkan.com/tr/gundem/2021-nufus-sayimi-turkler-makedonya-nufusun-yuzde-3-86-sini-olusturuyor#:~:text=%C4%B0statistik%20kurumunun%20a%C3%A7%C4%B1klad%C4%B1%C4%9F%C4%B1%202021%20N%C3%BCfus,T%C3%BCrklerin%20oran%C4%B1%20y%C3%BCzde%20>

3%2C98.

Yeni Balkan Gazetesi. “Büyükelçi Sökmensüer İřtip’i Ziyaret Etti”, Erişim 15 şubat 2021. <https://vimeo.com/51522627>.

Yeni Balkan Gazetesi. “Konçe’de 21 Aralık Kutlamaları”, Erişim 6 şubat 2021. <http://yenibalkan.com/tr/gundem/konce-de-21-aralik-kutlamalari>.

Yeni Balkan Gazetesi. “Kuzey Makedonya Türkleri Sayım Değerlendirme alıştayı 2021”, Erişim 20 Nisan 2021. <http://yenibalkan.com/tr/gundem/kuzey-makedonya-turkleri-sayim-degerlendirme-calistayi-2021>.

Yeni Balkan Gazetesi. “Kuzey Makedonya’nın Hava Sahasını Yunanlar Gözetecek”, Erişim 29 Ocak 2021. <http://yenibalkan.com/tr/makedonya/kuzey-makedonya-nin-hava-sahasini-yunanlar-gozetecek>.

Yeni Balkan Gazetesi. “Makedon ve Bulgar Tarihçiler özüm Arayışında”, Erişim 29 Ocak 2021, <http://www.yenibalkan.com/tr/gundem/makedon-ve-bulgar-tarihciler-cozum-arayisinda>.

Yeni Balkan Gazetesi. “Nüfus Sayımı Yasası Meclisten Geçti”, Erişim 29 Ocak 2021. <http://www.yenibalkan.com/tr/gundem/nufus-sayimi-yasasi-meclisten-gecti>.

Yeni Balkan Gazetesi. “Tarihi Bezistende ‘Makedonya Makedonlarıdır’ Yazısı”, Erişim 6 şubat 2021. <http://yenibalkan.com/tr/makedonya/tarihi-bezistende-makedonya-makedonlarindir-yazisi>.

Yabancı Dil Olarak Uzaktan Rusça Öğretiminde Edebi Metinlerin Kullanımı

Literary Texts Utilization in Distant Teaching of Russian Language

Zoya Şengüder¹

ÖZ

Çalışmamızda uzaktan öğrenme ilkelerinin uygulanması, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Rus Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı öğrencileri için geliştirilmiş bir edebi metin kullanılarak yapılan çevrimiçi ders örneği üzerinden ele alınmaktadır. Bu çalışmada, ikinci sınıf (B1 seviye) Sözlü ve Yazılı Kompozisyon çevrimiçi dersinde Rus çağdaş yazarı Yu. Ya. Yakovlev'in, "Skripka" ("Keman") adlı hikâyesi kullanılmıştır.

Bu çalışmanın amacı, çevrimiçi derslerin hükümlerini veya ilkelerini ortaya koyarak ve edebi metinleri kullanarak, yabancı dil olarak Rusçayı öğrenen yabancı öğrencilerin ihtiyaçlarını karşılayan ve motivasyonunu artıran çevrimiçi dersler oluşturmak için bir algoritma geliştirilmesidir.

Çalışmanın güncellik düzeyi, yeni eğitim koşullarını anlama, yabancı dil olarak Rusçayı öğretme sürecini geliştirme ve ayrıca Rusçayı uzaktan öğrenen yabancı öğrencilerin eğitim kalitesini ve motivasyonunu artırma ihtiyacı ile belirlenmiştir.

Anahtar kelimeler: Yabancı Dil Olarak Rusça Öğretimi, COVID-19 Pandemi, Uzaktan Eğitim, Edebi metinler, Rus Literatürü, Dil Becerileri

ABSTRACT

In our study, the application of distance learning principles is discussed through the example of an online class that used a literary text developed for Istanbul University Faculty of Literature, Russian Language and Literature Department students. In this study, Russian contemporary author Yu. Ya. Yakovlev's, "Skripka" ("The violin") story was used in the second class (B1 level) of an Oral and Written Composition online lesson.

The aim of this study is the development of an algorithm that both meets the needs and boosts the motivation of foreign students learning Russian as a foreign language by using literary texts, and by presenting conclusions or principles of online classes.

The topicality level of this study is determined by the need to understand new educational conditions, improve the process of teaching Russian as a foreign language as well as to improve the quality of education and motivation of foreign students learning Russian remotely.

Keywords: ching of Russian as a foreign language, Global Epidemic of COVID-19, Distant Learning, Literary Text, Russian Literature, Language Skills

Sorumlu yazar/Corresponding author:

Zoya Şengüder (Öğr. Gör., Dr.),
İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, Slav
Dilleri ve Edebiyatları Bölümü, Rus Dili ve
Edebiyatı Anabilim Dalı, İstanbul, Türkiye
E-mail: zoya.senguder@istanbul.edu.tr
ORCID: 0000-0002-3377-5721

Başvuru/Submitted: 23.06.2022

Kabul/Accepted: 25.08.2022

Atıf/Citation: Senguder, Zoya." Yabancı Dil Olarak Uzaktan Rusça Öğretiminde Edebi Metinlerin Kullanımı". *Avrasya İncelemeleri Dergisi - Journal of Eurasian Inquiries* 11, 2 (2022): 223-239.
<https://doi.org/10.26650/jes.2022.012>

EXTENDED ABSTRACT

The history of teaching Russian as a foreign language goes back to a long-standing tradition. Russian language teaching also has a rich history in terms of both theoretical studies and applied research. The XXI. century is accepted as the electronic learning age. Therefore, most foreign language experts and authors of foreign language textbooks have come to the conclusion that the future belongs to the distance learning process. Many researchers (A.N. Shchukin, A.N. Bogomolov, M.N. Moiseeva, E.S. Polat, O.A. Uskova, L.V. Ippolitova, N.P. Dmitrenko etc.) have discussed the topic of distance learning of Russian as a foreign language many times.

At the beginning of 2020, there were a number of important changes in the process of education around the world including Turkey and Russia due to the COVID-19 pandemic. Like other educational institutions, universities immediately switched to the distance learning system due to the rapid spread of the virus. In order to adapt to the completely new educational conditions, students had to renew themselves. Meanwhile, teachers also needed to review their principles, methods, utilization frequency of modern educational material as well as their approach to distance education. The problems teachers of Russian as a foreign language ran into in such a state of change were about developing both online courses and the materials which make the process of distance education interesting.

The main goal of teaching Russian as a foreign language is to create and develop the communicative competence that is essential for communication in different places and situations. The main mission is to teach students all kinds of expressive activities such as speaking, listening, reading and writing. Therefore, teachers use various methods and techniques to create and develop communicative competence as well as teaching speaking, listening, reading and writing. As mentioned above, revision of the organizational form of distance education studies is inevitable due to the circumstances brought by the pandemic. It is essential that the number of independent private studies and creative, applied works qualifying as studies must be increased.

All of the requirements mentioned above are fulfilled by the utilization of literary texts in distance teaching of Russian as a foreign language.

The utilization of literary texts in distance education and online courses promotes the students' participation in educational activities, develops interest and positive reinforcement, increases the interactions between teachers and student, moreover making the online communication process closer to "in person" communication. Also, it is thought that the utilization of literary texts helps the emotional and spiritual interaction in the act of distance teaching of language and literature.

In the "Obshchiye printsipy online - obucheniya russkomu yazyku kak inostrannomu (The main principles of distance education in teaching Russian as a foreign language)" study, N.P. Dmitrenko, O.N. Kolchina and D.V. Mosova determine the main rules of online teaching

Russian as a foreign language and the principles of course development with the help of literary texts for foreign students. Those principles are listed below:

1. The utilization of literary texts. General view about the communicative orientation of foreign language teaching involves the utilization of literary texts in distance education.

2. Preliminary analysis of literary texts in terms of lexicological and grammatical difficulty. The general decision about the functional approach to the selection and presentation of linguistic material is associated with the obligatory preliminary analysis of literary texts in terms of lexical and grammatical difficulties.

3. Course glossary. In every online course, there should be a glossary that includes new words or expressions, necessary grammatical explanations and context in which the terms are used.

4. Exercise system. The exercises in distance teaching of Russian as a foreign language should be standardized (exercises that are used for learning reinforcement) and creative (like speaking exercises).

5. Standardized exercise system. Within the scope of the online teaching of Russian as a foreign language, standardized exercises covering all lexical and grammatical materials of literary texts should be included substantially.

6. Instructions for the exercises. Every standardized exercise should be presented with instructions written in Russian, native language or in the intermediate language.

7. Creative exercise system. Creative exercises aim to improve oral and written expression skills in Russian. Students complete these exercises by themselves.

Thus, it is possible to create online courses that both increase motivation and meet the needs of foreign students learning Russian as a foreign language by using literary texts and revealing the rules and principles of distance education. This makes the activities of reading, writing, listening and speaking more effective, helps individual learning and creates an interactive environment between teacher-student and student-student relationships, thus increasing students' motivation and class participation. Utilization of a literary text as a material will affect positively the process of education when used with multimedia activities in the period of distance learning.

Giriş

E.G. Azimov ve A.N. Şçukin, “Noviy slovar metodiçeskih terminov i ponyatiy” (“Yeni Metodolojik Terimler Sözlüğü”) adlı çalışmasında dil öğretiminde “uzaktan eğitim” kavramını şu şekilde açıklamaktadır:

“Uzaktan eğitim, eğitim sürecinde geleneksel yöntemlerin yanı sıra bilgisayar ve telekomünikasyon teknolojilerine dayalı özel yöntemlerin, araçların ve eğitim biçimlerinin kullanıldığı (tam zamanlı eğitim de dahil olmak üzere) eğitim şeklidir. Uzaktan eğitimde eğitim sürecinin temeli, kendisi için rahat bir ortamda çalışan, yanında bir dizi özel öğretim aracına sahip olan ve öğretmen ve diğer öğrencilerle telefon, faks, e-posta ve normal posta yoluyla ve bizzat karşı karşıya iletişim kurma konusunda anlaşmaya varılmış fırsatlara sahip olan öğrencinin bağımsız çalışmasıdır”.¹

Yukarıda bahsedilen uzaktan eğitim, öğrencilere her zaman alternatif ve esnek ortamlar sunarken, acil uzaktan öğretim ise bir seçenek değil, bir zorunluluktur. Başka bir deyişle, farklı önceliklerle ve stratejilerle yaklaşılması gereken bir durumdur.²

COVID-19 salgını nedeniyle, Rusçayı yabancı dil olarak öğreten kurumlar da diğer eğitim kurumları gibi acil uzaktan öğretim sistemine geçmiştir. Pandeminin neden olduğu belirsizlik döneminde zorunlu çevrimiçi eğitim (Mart - Aralık 2020, Eylül 2020 - Haziran 2021), öğretmenlerin ve öğrencilerin esnekliğe ve değişime hazır olmasını gerektirmiştir. Bahsi geçen bu değişimlerin yabancı dil olarak Rusça öğretimine de yansıdığı açıktır. Araştırmacı S.S. Paşkovskaya yeni yaşam koşullarının öğretmenleri yabancı dil olarak Rusçayı öğretme modeline farklı bir açıdan bakmaya zorladığını: sadece öğrenilen materyalin niteliği ve niceliği değil aynı zamanda öğretmenler ve öğrenciler arasındaki iletişim biçimi ve öğretim stratejisini de değiştirdiğini vurgulamaktadır.³

Yabancı dil olarak uzaktan Rusça öğretimi

Yabancı dil olarak Rusça öğretimi de dâhil olmak üzere herhangi bir yabancı dilin uzaktan öğretimının hem artıları hem de eksileri mevcuttur.

Ye.N. Strelçuk, “Perspektivı onlayn obuçeniya russkomu yazıku kak inostrannomu v vuzah RF” (“Rus Üniversitelerinde Yabancı Dil Olarak Çevrimiçi Rusça Öğretilmesine Yönelik Beklentiler”) adlı çalışmasında yabancı dil olarak çevrimiçi Rusça öğretiminin avantajlarını şu şekilde açıklamaktadır:

“Yabancı dil olarak çevrimiçi Rusça öğretiminin eğitim sürecinde öğretmen ve öğrenciler arasında ve öğrencilerin kendi aralarındaki sürekli sistematik iletişim ve etkileşim, uzaktan eğitimin büyük bir avantajıdır. Çevrimiçi öğrenme imkanı, dünyanın herhangi bir yerinde bulunurken yabancı dil eğitiminin diğer işlerle birleştirilmesine, geçmiş konulara geri dönme

1 Э.Г. Азимов, А.Н. Щукин. Новый словарь методических терминов и понятий (теория и практика обучения языкам). Москва: Икар, 2009, с. 12.

2 Buket Akkoyunlu ve Salih Bardakçı. “Pandemi Döneminde Uzaktan Eğitim”. Rumeli Köprüsü Dergisi, Covid - 19 Özel Sayısı, (2020), s. 6.

3 С.С. Пашковская. “Как подставить плечо, а не подножку студентам во время онлайн - обучения русскому языку как иностранному”. *Russian Language Studies*, Vol. 19, № 1, 2021, s. 88.

fırsatlarına, kamuya açık alanlarda materyal bulmaya ve Doğal Yaklaşım Dayalı Yöntemler (İşitsel-Görsel Yöntem, Kulak-Dil Alışkanlığı Yöntemi) kullanarak dil öğrenilmesine olanak tanımaktadır. Yabancı öğrenciler için çevrimiçi eğitim, öğretmen ve sınıf arkadaşlarıyla iletişim kurarken aradaki iletişim engelinin ortadan kaldırılmasına da yardımcı olmaktadır. Ayrıca, çevrimiçi öğrenmenin başka avantajı olan elektronik eğitim materyallerinin sürekli olarak düzeltilmesi ve yenilenmesi, materyallerin güncelliğini korunmasını sağlamakta ve öğrencilerin motivasyonunu arttırmaktadır”.⁴

Aynı zamanda araştırmacı yabancı dil olarak uzaktan Rusça öğretiminde kaliteli eğitimi engelleyen ana sorunları da ele alıp aşağıdaki gibi sıralamaktadır:

- Rusça konuşulan bir ortamın olmaması;
- kontrol organizasyonun zayıflığı ve bilgilerin objektif olarak değerlendirilmesindeki zorluklar;

- öğrencilerin sözlü ve yazılı anlatım becerilerinin geliştirilmesindeki yetersizlik;
- öğrencilerin materyal ile çalışmaya ilgilerinin yeterince olmaması ve motivasyon eksikliği.

Yabancı dil olarak uzaktan Rusça öğretiminde kaliteli eğitimi engelleyen başka sorun ise, Rusça derslerinde en önemli hedefi olan iletişimsel yeterliliğinin yeterince oluşmaması ve geliştirilmemesidir.⁵

Strelçuk, yaptığı çalışmalar ve araştırmalar sonucunda yabancı öğrenciler için Rusçanın çevrimiçi öğretiminin eksiklerinin giderilmesine ve etkinliğinin artırılmasına yönelik önerilerde bulunmuştur. Bu önerilerde yabancı dil olarak çevrimiçi Rusça öğretiminde aşağıda verilen güncel pedagojik bileşenlerin uygulanmasının öngörüldüğü beklentiler vurgulanmaktadır:

- Yabancı dil olarak Rusça öğrenilmesini motive eden çeşitli üretken ve yenilikçi teknolojilerin kullanılması (tiyatro teknolojisi, portföy çalışması, projeler, sanal turlar vb.)

- Bireyselleştirme ve farklılaşma ilkeleri. Bu ilkeler, eğitim faaliyetlerinin organizasyonunda öğrencilerin eğilimlerini, ilgi alanlarını, yeteneklerini ve bireysel özelliklerini dikkate almayı kapsamaktadır.

- İletişimsel öğretim yöntemi. İletişimsel yöntem, çağdaş eğitim sürecinin en önemli kavramlarından biri olan etkileşimin (interaktif öğretim) gelişmesine katkıda bulunur. Öğrencinin kişiliği ön plana çıkarılırken öğretmenin asıl görevi hazır ödevler vermek değil, öğrencileri aktif olarak araştırmaya, problemleri çözmeye teşvik etmektir.⁶

Strelçuk’un interaktif öğretimle ilgili fikirlerine Ye. S. Polat da katılır. Polat’a göre, yabancı dil öğretiminde uzaktan eğitimin temelinde interaktif öğrenme yatmaktadır. Böylelikle çevrimiçi eğitim sürecinde öğretmen ve öğrenciler arasında ve öğrencilerin kendi aralarında sürekli iletişim ve etkileşim söz konusudur.⁷

4 E.H. Стрельчук. “Перспективы онлайн - обучения русскому языку как иностранному в вузах РФ”. *Russian Language Studies*, Vol. 19, № 1, 2021, s. 106

5 E.H. Стрельчук. “Перспективы онлайн - обучения русскому языку как иностранному в вузах РФ”. *Russian Language Studies*, Vol. 19, № 1, 2021, s. 107.

6 E.H. Стрельчук. “Перспективы онлайн - обучения русскому языку как иностранному в вузах РФ”. *Russian Language Studies*, Vol. 19, № 1, 2021, s. 108

7 E.C. Полат. Понятийный аппарат дистанционного обучения. Вопросы интернет образования. https://violet.uhim.info/Vio_19/cd_site/articles/art_1_21.htm, adresinden alındı. Erişim: 30.04.2022.

Yukarıda bahsedildiği gibi yabancı dil olarak Rusça öğretiminin temel amacı, farklı alan ve durumlarda iletişim kurmak için gerekli olan iletişimsel yetinin oluşturulması ve geliştirilmesidir. Temel görevi ise, öğrencilere konuşma, dinleme, okuma ve yazma gibi her tür anlatım etkinliğini öğretmektir. Dolayısıyla öğretmenler, iletişimsel yetinin oluşturulması ve geliştirilmesi ile birlikte konuşma, dinleme, okuma ve yazma öğretimine yönelik çeşitli yöntemler ve teknikler kullanmaktadır. Bugün itibariyle gelişen koşullarda, uzaktan eğitim çalışmalarının örgütsel biçiminin revize edilmesi kaçınılmazdır. Bağımsız bireysel çalışmanın çoğalmasi ve araştırma niteliğindeki uygulamalı ve yaratıcı çalışma hacminin artırılması gereklidir.⁸

M. Er ve T. Demir'e göre,

“Öğrencilerin, dört temel dil becerisini geliştirmesine olanak sağlanmalı, öğrenci-öğretici etkileşimini en üst düzeyde sağlayan sistemler geliştirilmeli, varsa bu sistemler kullanılmalıdır. Sistemde, kullanıcıya dil kullanımını teşvik eden görevler verilip öğrenme ortamı sunulmalı ve öğrenilenlerin pratik yapılmasına imkân sağlayan çoklu etkileşimsel ortamlar oluşturulmalıdır”.⁹

Yukarıda sıralanan gereksinimlerin tümü, yabancı dil olarak uzaktan Rusça öğretiminde de dahil olmak üzere edebi metnin kullanılmasıyla karşılanmaktadır.

Ayrıca, uzaktan eğitim kapsamında ve çevrimiçi derslerde yapılan bağımsız çalışmalarda yabancı dil olarak Rusça öğretiminde edebi metinlerin kullanılması, öğrencilerin eğitim faaliyetlerine katılımını teşvik eder, bilgi edinme sürecinde olumlu motivasyon ve ilgi yaratır, öğrenciler ve öğretmenler arasındaki etkileşimi artırır, çevrimiçi iletişim sürecini “canlı” iletişime yakınlıştırır.¹⁰

Covid-19 salgınından sonra yabancı dillerin uzaktan öğretiminde edebi metinlerin kullanılmasının başka bir gerekçesi ise diğer tüm bölümlerde yaşanan problemlere benzer problemlerin yanında, dil ve edebiyat bölümlerinde alana özgü problemlerin yaşanmasıdır.

Halide Gamze İnce Yakar ve Özlem Fedai'ye göre:

“Diğer bölümlerde yaşanan problemlere benzer problemlerin yanında, alana özgü problemler yaşandığı da bilinmektedir. Dil ve edebiyat bölümleri; değer aktarımı, duygu aktarımı, estetik-sanatsal bilinç aktarımı gibi konularda önemli kazanım alanları muhteva eder. ... Dil; milli kimliğin şekillenmesinin mihenk taşıdır. Dille inşa edilen edebiyat ise toplumun kültürünün, dehasının ve hayal gücünün birikimidir. Dil ve edebiyat öğretimi ise bireyin şahsiyetini oluşturacak, zekâsını işletecek, ilim gücünü arttıracak ve kültürünü besleyip ayakta tutacak değerleri kazanmasını sağlamak demektir. Toplumların teşekkül şartlarından olan dilin ve edebiyatın uygun şekilde öğretimi bir manevi kültür aktarımını da beraberinde getirir. Bu sebeple dil ve edebiyat eğitiminin duygusal ve manevi bir etkileşimi de içermesi beklenir. Bu duygusal etkileşim, hem dil ve edebiyat eğitimcileri açısından hem de öğrenciler açısından elzemdir. Kültürün temel dinamiklerinin nesilden nesle aktarılması, yaşatılması, geliştirilmesi dil ve edebiyat öğretiminin duygusal ve manevi etkileşimi ile gerçekleşir”.¹¹

8 Э.М. Байдашаева, И.А. Каралаш. “Факторы успешности дистанционного обучения иностранному языку в современных условиях”. *Лингвистика и образование*, 3(3), 2020, s. 54

9 Mehmet Er ve Tarık Demir. “Simülatif Türkçe Öğretim Sistemlerinin Geliştirilmesi”. F. Ağca, A. Koç (Eds.). *X. Uluslararası Dünya Dili Türkçe Sempozyumu Bildiri* Kitabı. Eskişehir: ESOGÜ Basımevi, (2019), s. 603

10 Н.Н. Самчик. “Интерактивность в обучении русскому языку как иностранному”. *Baltic Humanitarian Journal*, T. 10, № 1(34), 2021, s. 240

11 Halide Gamze İnce Yakar ve Özlem Fedai. “COVID-19 Salgını Sürecinde Yükseköğretimde Türk Dili ve Edebiyatı Eğitimi”, *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, Ö9 (Ağustos), (2021), s. 79.

Böylece, dil ve edebiyatın uzaktan öğretiminde edebi metin kullanımının duygusal ve manevi etkileşiminin gerçekleşmesine yardımcı olacağını düşünülmektedir.

Yabancı dil olarak çevrimiçi Rusça derslerde edebi metin kullanımı

N.P. Dmitrenko, O.N. Kolçina ve D.V. Mosova “Obsçiye printsipi onlayn - obuçeniya russkomu yazıku kak inostrannomu” (“Yabancı Dil Olarak Rusça Öğretiminde Uzaktan Eğitimin Genel İlkeleri”) adlı çalışmalarında, yabancı dil olarak çevrimiçi Rusça eğitimin temel hükümleri ve yabancı öğrenciler için edebi metinler yardımıyla ders gelişiminin genel ilkelerini belirlemektedir:

1. Edebi metinlerin kullanımı

Yabancı dil eğitiminin iletişimsel yönelimine ilişkin genel hüküm uzaktan eğitimde edebi metinlerin kullanımını içermektedir.

Çevrimiçi dersin oluşturulmasında edebi metinlerin seçimi, hem zor hem de önemli bir aşamadır. Edebi metinler, bir yandan öğrenciler için üstesinden gelinebilecek ve öğrencilerin bilgi ve beceri düzeyine uygun olmalı, diğer yandan dilbilgisi ve sözcük hazinesin genişletme sorununu çözmelidir. Ayrıca edebi metinler, öğrencilerin iletişimsel becerileri ve yetilerini kaliteli oluşturma ve geliştirme potansiyeline sahip olmalıdır.¹²

2. Edebi metinlerin sözcükbilimsel ve dilbilgisel zorluklar açısından ön analizi

Dilsel materyalin seçimine ve sunumuna yönelik işlevsel yaklaşıma ilişkin genel hüküm, edebi metinlerin sözcükbilimsel ve dilbilgisel zorluklar açısından zorunlu ön analizi ile ilişkilidir.

Edebi metinler öğrencilerin dil eğitim düzeyine uygun şekilde seçilmeli ve gerekirse uyarlanmalıdır.

Edebi metinlerin, öğrencilerin ortalama sözcük dağarcığının ötesine geçen sözcük birimlerini içermemesi mümkün değildir. Sözlü konuşmanın sözdizimi, yabancı dil olarak Rusça öğretim kitaplarında yer alan metinlerin sözdiziminden farklıdır. Bu ve diğer özellikler, edebi metinlerin anlaşılmasını zorlaştırırsa da öğrencilerin motivasyonunu düşürmemelidir. Bu amaçla öğrencilerin bilmediği sözcükler, ifadeler ve dilbilgisel yapılar belirlenir. Yeni sözcükler ve ifadeler, öğretmen tarafından hazırlanan “dersin sözlüğüne” dâhil edilmelidir. Yeni dilbilgisel yapılar ise edebi metin okunmadan önce dersin dil bilgisiyle ilgili yapıları kısmında açıklanmalıdır.¹³

3. Ders sözlüğü

Her çevrimiçi derste, öğrenciler için yeni sözcükleri veya ifadeleri, gerekli dilbilgisel yorumları ve kullanım bağlamını içeren sözlük bulunmalıdır. Tüm yeni sözcükler ve ifadeler sesli olarak söylenmelidir.

12 Н.П. Дмитриенко, О.Н. Колчина, Д.В. Мосова. “Общие принципы онлайн - обучения русскому языку как иностранному”. *Актуальные вопросы современной филологии и журналистики*, 2(41), 2021, s. 66.

13 Н.П. Дмитриенко, О.Н. Колчина, Д.В. Мосова. “Общие принципы онлайн - обучения русскому языку как иностранному”. *Актуальные вопросы современной филологии и журналистики*, 2(41), 2021, s. 67.

Bahsedildiği üzere, ders sözlüğü öğrencilerin kelime dağarcığında yer almayan sözcükleri ve ifadeleri içermelidir. Ancak, bilinmeyen bir sözcüğün anlamını bağlamdan tahmin etmek kolaysa ve sözcük verilen konuyla ilgili değilse bu sözcüğün veya ifadenin dersin sözlüğüne dâhil edilmesi gerekli değildir.

A.N. Şçukin'e göre, öğrencinin (hem hedef dilinde hem de anadilinde) zorlanabileceği metnin bir parçasının, ancak belirli kurallar, talimatlar, başka bir deyişle belli bilişsel stratejileri kullanarak anlayabileceği anlamına gelmektedir.¹⁴ Dolayısıyla çevrimiçi dersler de dahil edebi metinleri kullanan derslerde öğrencilerin gerekli bilişsel stratejilerin oluşturulması ve geliştirmesi verimli olacaktır.

Ayrıca çevrimiçi derste, görsel materyaller (resim, fotoğraf, şemalar); basit veya karmaşık söz grupların yardımıyla yorumlama, eş anlamlı sözcükler, bağlam, sözcükbilimsel analiz kullanılabilir. İnternet formatının imkânları, yeni sözcükleri ve ifadeleri anlamakla ilgili yukarıda sayılan birkaç yöntemlerin tümünü kolayca birleştirmeye imkan sağlamaktadır.¹⁵

4. Alıştırmalar sistemi

Araştırmacılara göre, yabancı dil olarak uzaktan Rusça öğretimindeki alıştırmalar sistemi standartlaştırılmış (öğrendikleri konuyu pekiştirmek için kullanılan alıştırmalar) ve yaratıcı (konuşma alıştırmalarını) alıştırmaları içermelidir.¹⁶

5. Standartlaştırılmış alıştırmalar sistemi

Yabancı dil olarak Rusça çevrimiçi dersinin içeriği kapsamında edebi metinlerin tüm sözcüksel ve dilbilgisel materyallerini kapsayan standartlaştırılmış alıştırmalara önemli oranda yer verilmektedir. Bu tür alıştırmalar Rusça sözcükleri doğru telaffuz etmeyi, Rusça tonlamayı, kelime hazinesini ve dilbilgisini öğrenmeyi, cümlenin ve edebi metin dâhil olmak üzere tüm metinlerin anlamını kavrama amaçlı alıştırmalardır.

Standartlaştırılmış alıştırmalar için temel gereksinim, öğrencilerin öğretmen yardımına başvurmadan tek başına alıştırmaları yapmaları ve kontrol etmeleridir. Taklit ve “kapalı alıştırmalar” (çoktan seçmeli testler), “açık alıştırmalar” (edebi metnin biçiminin yeniden yapılması) ve doğru sırayı oluşturma gibi alıştırmalar yapılabilir. Böylece uzaktan yabancı dil olarak Rusça eğitiminde Rusya Federasyonu devletinin test sisteminde yer alan tüm alıştırmalar mevcuttur.¹⁷

14 A.N. Шукин. Практическая методика обучения русскому языку как иностранному. Москва: Русский язык, 2003, s. 69.

15 Н.П. Дмитриенко, О.Н. Колчина, Д.В. Мосова. “Общие принципы онлайн - обучения русскому языку как иностранному”. *Актуальные вопросы современной филологии и журналистики*, 2(41), 2021, s. 67.

16 Н.П. Дмитриенко, О.Н. Колчина, Д.В. Мосова. “Общие принципы онлайн - обучения русскому языку как иностранному”. *Актуальные вопросы современной филологии и журналистики*, 2(41), 2021, s. 66.

17 Н.П. Дмитриенко, О.Н. Колчина, Д.В. Мосова. “Общие принципы онлайн - обучения русскому языку как иностранному”. *Актуальные вопросы современной филологии и журналистики*, 2(41), 2021, s. 71.

6. Alıştırmalar için talimatlar

Araştırmacılara göre, her standartlaştırılmış alıştırma öğrencilerin hedef dili olan Rusçada, ana dilde veya ara dilde talimatlarıyla birlikte verilmelidir (bizim durumumuzda alıştırma talimatları Rusça ve Türkçe olarak verilir).

Öğretmen, öğrencilerin alıştırmayı tamamlama motivasyonunu artırmak için önce alıştırmannın amacını açıklayabilir sonra da detaylı bir biçimde talimatı verebilir. Ana veya ara dildeki talimatlar öğrencilerinin stresi azaltır, alıştırmaların yeterli şekilde anlaşılmasını sağlar.¹⁸

7. Yaratıcı alıştırmalar sistemi

Yaratıcı alıştırmalar, Rusça sözlü ve yazılı anlatım becerilerini geliştirmeyi amaçlamaktadır. Öğrenciler, bu tür alıştırmaları kendi başlarına yapmaktadır. Tüm alıştırmaları tamamlamak gerekli değildir. Ancak öğrencilerin yalnızca sözlü veya yazılı iletişim biçimiyle, yalnızca monolog veya diyalog konuşma biçimiyle kendilerini sınırlandırması istenilen bir şey değildir. Her tür konuşma etkinliğinin karmaşık gelişimi önemlidir. Uzaktan eğitim koşullarında yaratıcı alıştırmalar bireysel olarak, çift halinde veya grup halinde yapılabilir.¹⁹

Yabancı dil olarak Rusça eğitimi kapsamında edebi metinlerin kullanımıyla çevrimiçi derslerin oluşturulması, A1 seviyesinden başlanılarak yapılabilir. Sadece, her seviye için edebi metin seçimi ilkelerinin dikkate alınması gerekir.

Yabancı dil olarak uzaktan Rusça öğretiminde kullanılan örnek edebi metin çalışması

Dimitrenko, Kolçina ve Mosova tarafından ileri sürülen edebi metinler kullanarak yabancı öğrenciler için çevrimiçi ders oluşturmanın genel hükümlerini ve ilkelerini, çağdaş Rus yazar Yu. Ya. Yakovlev'in, "Skripka" ("Keman") hikâyesini ele alarak oluşturulan çevrimiçi ders örneği aşağıda verilmiştir.

Yakovlev'in "Keman" adlı hikâyesinin yabancı dil olarak Rusça dersinde dinleme, dinlediğini anlama becerilerinin geliştirilmesinde, dikkat çekici olması ve pek çok duyusal organa aynı anda hitap etmesi yönüyle motive edici olduğu görülmüştür. Dolayısıyla yukarıda sayılan kurallara uygun olduğundan bu hikaye B1 seviye öğrenciler için çevrimiçi Sözlü ve Yazılı Kompozisyon dersinde okumak için seçilmiştir.

Yapılandırılmış Çevrimiçi Ders Planı

Ders konusu: edebi metin çalışması.

Yu. Ya. Yakovlev, "Skripka" ("Keman").

Söz edilen metin çalışması L.S. Kruçkova ve N.V. Moşinskaya'nın "Praktičeskaya metodika

18 Н.П. Дмитриенко, О.Н. Колчина, Д.В. Мосова. "Общие принципы онлайн - обучения русскому языку как иностранному". *Актуальные вопросы современной филологии и журналистики*, 2(41), 2021, s. 68.

19 Н.П. Дмитриенко, О.Н. Колчина, Д.В. Мосова. "Общие принципы онлайн - обучения русскому языку как иностранному". *Актуальные вопросы современной филологии и журналистики*, 2(41), 2021, s. 72.

obuçeniya russkomu yazıku kak inostrannomu” (“Uygulamalı yabancı dil olarak Rusça öğretimi”) başlıklı çalışmalarından alınmıştır.²⁰

Çevrimiçi ders: Rusça Yazılı ve Sözlü Komoizisyon (2. sınıf).

Düzey: Üniversite öğrencileri (B1 seviyesi)

Amaç: Rusçadaki dört dil becerilerini geliştirilmesi, iletişimsel becerilerin kazanımı, sözcük öğretimi, kültür aktarımıdır

Kazanım: Rus Dili ve Edebiyatı Programı 2. sınıfta okuyan öğrencilerin Rus çağdaş yazar Yakovlev’ün eseriyle buluşmasıdır. Öğrencilerin yazar - eser eşleştirmesini yapabilmesi; anlatım gücünün geliştirilmesi; sözcük hazinesinin zenginleşmesidir. Doğru ve güzel dille yazılmış edebi metni okuyarak öğrencilerin anlatım gücünü geliştirilmesidir.

Konu: Edebi metin çalışması

Öğrenci sayısı: 30 öğrenci

Yer: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi

Süre: 120 dakika

Teknik: Soru - cevap, rol oynama. Bireyselleştirilmiş öğretim. Bilgisayar destekli öğretim

Araç-gereç: Bilgisayar

Söz edilen metin çalışması, edebi metin okunması ve öğrencilerin sözlü anlatım üzerinde çevrimiçi çalışması için tasarlanmıştır. Okuma öncesi yapılan etkinlikler, öğrencilerin geçmiş deneyimlerini canlandırmayı amaçlamaktadır. Ayrıca öğrencilerin metni okuduktan sonraki konuşma faaliyetinde kullanılacak sözcük birimlerinin ve dilbilgisi formlarının etkinleştirilmesine yöneliktir. Sözlü anlatım becerilerinin oluşumunu amaçlayan bu metni okurken, dikkatli okuma türü kullanılmaktadır. Bu nedenle metin okuma sonrası yapılan etkinlikler, bu metnin kontrol ve detaylı şekilde anlaşılmasını amaçlamaktadır.

Metin okuma öncesi ve metin okuma sırasında yapılan etkinlikler ev ödevi olarak verilmiştir. Okuma sonrası alıştırmalar çevrimiçi derste yapılmıştır.²¹

Предтекстовые упражнения (Okuma öncesi yapılan alıştırmalar):

1. *Прочитайте краткую справку об авторе рассказа “Скупка” (“Keman” hikayesinin yazarı hakkında okuyunuz):*

Юрий Яковлевич Яковлев (1922 - 1996) - советский писатель и сценарист, автор книг для подростков и юношества. Яковлев - автор многих лирических рассказов. В них больше говорится о чувствах людей, чем о каких - то событиях. “Меня интересует механизм человеческих отношений”, - как-то сказал писатель. Он описывает те ситуации и случаи, в которых наиболее полно раскрывается человек, его внутренний мир.

2. *Словарь урока. (Ders sözlüğü).*

Edebi metinlerin sözlüksel ve dilbilgisel zorluklar açısından ön analizi yapıldıktan sonra yeni sözcükleri ve ifadeleri içeren ders sözlüğü aşağıda verilmiştir:

20 Ayrıntılı bilgisi için bakınız: Л.С. Крючкова, Н.В. Мощинская. Практическая методика обучения русскому языку как иностранному. Москва: Флинта, 2018, s. 352 - 370.

21 Ayrıntılı bilgi için bakınız: Zoya Şengüder. “Yabancı Dil Olarak Rusça Öğretiminde Edebi Metinlerin İşlevi”. *Doktora Tezi*. İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2021, s. 175 - 196.

Настраиваться - подготавливаться, приготавливаться, готовиться;
 за пазухой (фразеологизм) - между грудью и прилегающей к ней одеждой, выше пояса;
 одышка - это нарушение функции внешнего дыхания, сопровождаемое ощущением нехватки воздуха;
 пружина - элемент, использующийся для накапливания и поглощения механической энергии;
 обволакивать - затягивать со всех сторон, покрывать собою (о чем-либо стелющемся);
 дуться (здесь) - обижаться, иметь обиженный вид.

3. Söz edilen edebi metne dayalı olarak dil ve konuşma, sözcükbilim ve dilbilgisi becerilerini geliştirmek için aşağıda verilmiş *standartlaştırılmış alıştırmalar* yapılır.

- Прочитайте слова, найдите в них корень, определите грамматическую форму подчёркнутых слов. Попробуйте догадаться, какое они имеют значение. Проверьте себя по словарю (Аşağıda verilen sözcükleri okuyunuz, sözcüklerin köklerini bulunuz. Altı çizili sözcüklerin dilbilgisel biçimini belirleyin. Ne demek olduğunu tahmin etmeye çalışınız. Daha sonra sözlük ile kendinizi kontrol ediniz. Yazılı olarak yapılacak):

Казаться, кажется, казалось, показалось; водить, приводить, уводить; хотеть, захотеть, захотелось; ждать, ожидать, не ожидать, неожиданно; звук, звучать; скоро, скорее, поскорее.

- Прочитайте следующие конструкции. Напишите с каким падежом используются нижеприведённые глаголы (Аşağıdaki sözcük gruplarını okuyunuz. Fiillerin hangi isim halleriyle kullanıldığını yazınız. Yazılı olarak yapılacak):

Искать (что?) скрипку ;
 обратить внимание (на кого?) на мальчика - ;
 ходить (за чем?) за хлебом ;
 согласиться (с кем?) с девочкой ;
 спрятать (что? куда?) скрипку под пальто - .

- Какие инструменты могут звучать в оркестре? Продолжите ряд. (Bir orkestrada hangi enstrümanlar bulunabilir? Sıralamaya yazılı şekilde devam ediniz):

В нашем оркестре есть трубы, виолончели, .

- Обратите внимание на объяснение подчёркнутых слов (Altı çizili sözcüklerin parantez içinde verilen açıklamalarına dikkat ediniz):

Из окон доносятся (можно услышать) звуки разных инструментов. Он прислушался (стал внимательно слушать). Тёплый хлеб грел (отдавал ему своё тепло) его. Куда ты? – удивлённо воскликнула (крикнула громко, эмоционально) девочка. Всё пропало (исчезло неизвестно куда). И его самого уже нет.

- Выберите из правого столбика прилагательные, антонимичные прилагательные левого столбика. Скажите, с какими из нижеданных существительных они сочетаются? (Sağ sütündeki sıfatların sol sütunda bulunan zıt anlamlılarını bulunuz. Sözü edilen sıfatların aşağıdaki verilen isimlerden hangileriyle uyumlu olduğunu yazılı şekilde belirtiniz):

Хороший	Холодный
тёплый	длинный
короткий	тонкий
толстый	крупный
мелкий	лёгкий
тяжёлый	маленький
большой	плохие

Дождь, хлеб, футляр, косы, девочка, дом, город, парень.

- От данных ниже прилагательных образуйте (Aşağıda verilen sıfatların belirtilen biçimlerini oluşturunuz. Yazılı olarak yapılacaktır):

- а) *краткую форму (kisa sıfat)*: хороший - хорош, хороша, хороши;
 похожий ;
 тяжёлый - ;
 довольный – ;
 тонкий – ;
 лёгкий – ;
 б) *наречие на -о(о ile biten zarflar)*: сырой – сыро;
 неожиданный - ; спокойный - ;
 тяжёлый - ; частый - ;
 странный - ; хороший - ;
 плохой - ; вкусный - .

- Прочитайте предложения и сравните их. Обратите внимание на многозначность подчёркнутых слов. Определите, какое значение имеет подчёркнутое слово в предложении (конец действия, повторяющееся действие, температура, характеристика человека, звук, эмоция) (Cümleleri okuyunuz ve karşılaştırınız. Altı çizili sözcüklerin çok anlamlılığına dikkat ediniz. Cümle içinde altı çizili sözcüklerin anlamını belirleyin (eylem sonu, tekrarlanan eylem, sıcaklık, insan özellikleri, ses, duyu)):

Дождь всё не проходил. - Каждый день мальчик проходил мимо музыкального училища.
 Шёл холодный дождь. - Холодная Диана не замечала его. Скрипка звучала в окне второго этажа. - В его голосе звучала радость.

- Прочитайте предложения с правильной интонацией (Aşağıdaki cümleleri doğru tonlama ile okuyunuz):

- Зачем стоять на дожде? Зачем стоять на дожде, если никого не ждёшь?
- Пойдём ко мне? Так пойдём ко мне?
- Как вкусно!
- Хочешь хлеба ... тёплого?
- Ты любишь музыку?
- Куда ты?

- Читайте предложения с постепенным наращиванием элементов (Yeni sözcükleri aşamalı olarak eklenerek oluşturulan cümleleri okuyunuz):

Дождь. Шёл дождь. Шёл сильный дождь. За окном шёл сильный дождь.
 Мальчик. Мальчик шёл. Мальчик шёл из булочной.
 Он. Он гулял. Он гулял под окнами. Он гулял под окнами музыкального училища.

Скрипка. Скрипка звучала. Скрипка звучала в окне. Скрипка звучала в окне второго этажа.

- Читайте и повторяйте, не глядя в текст, сначала одно предложение, затем группу предложений (Önce bir cümle sonra cümle gurubunu okuyunuz ve bakmadan tekrarlamayı çalışınız):

- Шёл сильный дождь. б) Шёл сильный дождь. Но мальчик не чувствовал его.

- Шёл сильный дождь. Но мальчик не чувствовал его. Он гулял около музыкального училища.

- Шёл сильный дождь. Но мальчик не чувствовал его. Он гулял около музыкального училища. Он ждал девочку, которая играет на скрипке.

- Прочитайте тексты - комментарии, которые помогут вам лучше понять рассказ “Скрипка” (“Skripka” adlı kısa hikayesini anlamana yardımcı olacak metinleri okuyunuz):

*Музыкальное училище - среднее музыкальное заведение. В России дети получают музыкальное образование сначала в музыкальной школе, а потом в музыкальном училище. Там развивают музыкальные способности учеников, учат их играть на различных музыкальных инструментах. Занятия проходят обычно во второй половине дня, когда уже заканчиваются уроки в общеобразовательной школе.

*Хлеб. В русской культуре хлеб был одним из самых дорогих и важных продуктов. Когда - то это была основная еда русского человека, а также символ богатства и силы. Если хозяин предлагал гостю кусок хлеба, значит, он уважал гостя и доверял ему.

Притекстовые упражнения (Okuma sırasında yapılan alıştırmalar):

Ev ödevi olarak verilebilir.

1. Первый раз прочитайте рассказ “скрипка” вслух, не пользуясь словарём. Старайтесь правильно произносить слова, следите за своей интонацией. Попробуйте понять общее содержание рассказа. (İlk kez “Skripka” adlı hikâyesini sözlük kullanmadan yüksek sesle okuyunuz. Sözcükleri doğru şekilde telafuz etmeye çalışınız, tonlamanızı kontrol ediniz. Hikâyenin genel içeriğini anlamaya çalışınız).

2. Затем прочитайте рассказ второй раз, пользуясь словарём (Sözlük yardımıyla hikâyeyi ikinci kez okuyunuz).²²

Послетекстовые упражнения (Okuma sonrası yapılan alıştırmalar):

Aşağıda “Skripka” (“Keman”) hikâyesini anlamak için birkaç yaratıcı alıştırma bulunmaktadır. Ev ödevi olarak yazılı şekilde yapılabilir.

1. Проверьте правильно ли вы поняли текст. Выберите конец предложения, соответствующий тексту (Metni doğru anlayıp anlamadığınızı kontrol ediniz. Aşağıdaki cümleleri metne göre tamamlayınız):

– Мальчик шёл из булочной.....

а) и услышал из окон музыкального училища звуки оркестра. Он остановился.

22 Ю.Я. Яковлев. “Скрипка”, Lit-Ra.su, <https://lit-ra.su/yuriy-yakovlev/skripka-5/>, adresinden alındı. Erişim: 30.04.2022.

б) и остановился под окнами музыкального училища, чтобы услышать скрипку.

– Мальчик остановился

а) и стал слушать, как кто – то играл на трубе, кто – то на рояле.

б) и стал слушать скрипку.

- Около мальчика остановилась девочка,

а) которая играла на скрипке.

б) которая играла на виолончели.

– Мальчик хотел нести скрипку,

а) и теперь он нёс её.

б) а он нёс виолончель.

– Девочка пригласила мальчика пить чай,

а) и он с радостью согласился.

б) он согласился, потому что ему было всё равно.

– Мальчик любил слушать скрипку, потому что

а) ему нравилась музыка.

б) ему нравилась девочка, которая играла на скрипке.

– Мальчик вдруг остановился,

а) а потом побежал обратно к музыкальному училищу.

б) а потом снова пошёл с девочкой.

2. Восстановите последовательность событий рассказа, используя предложения задания 1 (Yukardaki 1. alıştırmanın cümlelerini kullanarak hikâyedeki olayların sırasını yazınız).

3. Найдите в тексте глаголы движения в прямом и переносном значении (Metinde bulunan temel ve mecazi anlamında kullanılan hareket fiillerini yazınız).

4. Ответьте на вопросы (Yazılı olarak soruları cevaplayınız):

1. Какая была погода, когда мальчик возвращался из булочной?
2. Где стал гулять мальчик?
3. Звуки какого инструмента он хотел услышать?
4. Что говорится в рассказе о звучании скрипки?
5. Кто положил руку мальчику на плечо?
6. Кого, по мнению девочки с толстыми косичками, ждал мальчик?
7. Куда предложила пойти девочка?
8. От кого бы мальчик принял предложение с радостью?
9. Почему мальчик согласился пойти с девочкой?
10. Что он предложил девочке?
11. Чему девочка решила научить мальчика?
12. Что сделал мальчик, когда ему показалось, что это не он, а кто – то другой идёт рядом с девочкой?
13. Куда побежал мальчик?

5. Найдите в тексте предложения, в которых раскрываются главная идея рассказа (Metin içinde hikâyenin ana fikrini belirten cümleleri yazınız):

6. Объясните, как вы понимаете данные ниже предложения (Aşağıdaki cümleleri nasıl anladığınızı açıklayınız):

- Как странно, что с одними людьми всего хочется, а с другими ничего не надо.
- Он согласился, и вдруг ему показалось, что это не он шагает по дождю с большой виолончелью, а кто - то другой.
- - Он бежал обратно к музыкальному училищу, к скрипке, к самому себе.

7. Как, с вашей точки зрения, автор относится к своим героям? Докажите, используя фрагменты текста. (Yazarın ve kahramanların arasındaki ilişki hakkında ne düşünüyorsunuz? Düşüncelerinizi metni kullanarak yazılı olarak anlatınız).

8. Найдите в тексте описание природы. Скажите, какую роль эти описания играют в замысле автора? Объясните свою точку зрения (Metinde doğanın betimlemelerini bulunuz. Yazar bu betimlemelerine nasıl bir anlam yüklemiştir? Siz de kendi bakış açınızı açıklayınız).

9. Напишите, что вы думаете о героях этого рассказа, какое они на вас произвели впечатление? (Bu hikâyenin kahramanların hakkında ne düşündüğünüzü yazınız. Kahramanlar sizde nasıl etki bıraktılar?)

10. Подумайте, какое ещё название можно было бы дать рассказу (Hikâyeye verebileceğiniz başka bir adı düşününüz).

11. Напишите анализ рассказа, используя конструкции, данные ниже (Aşağıda verilen yapıları kullanarak hikâyenin analizini yapınız):

Автор рассказа - (кто?)

Рассказ называется:

написан на тему (чего? какую?)

В рассказе говорится (о чём?)

Автор показывает (что?)

Действие рассказа происходит (где?)

Герои рассказа - (кто?)

Сюжет рассказа:

Рассказ мне (не) понравился,

показался (не) интересным, потому что.....

Uzaktan Rusça öğretiminin ölçme-değerlendirme aşaması göz ardı edilmemelidir Dolasıyla öğrencilerden gelen geri bildirimler, çeşitli şekillerde organize edilmiştir:

- Alıştırmaların defterde yazılı olarak tamamlanması ve öğretmene fotoğrafı rapor olarak gönderilmesi;
- Testlerin, yazılı alıştırmaların, Word formatında yapılması ve dosyaların öğretmene e-posta ile gönderilmesi;
- Sözlü alıştırmaların sesli yanıt dosyalarına kaydedilmesi ve e-posta ile gönderilmesi;
- Zoom'da çevrimiçi derslerin yapılması sırasında hazırlanan ve yeni olan alıştırmaların tamamlanması.

Sonuç ve öneriler

Çalışmamızda yabancı dil olarak uzaktan Rusça eğitiminin geliştirilmesi ve yabancı öğrencilerinin motivasyonunu yüksertilmesi için edebî metinlerin kullanımı ele alınmıştır. Özellikle de çevrimiçi derslerinde dilbilgisi ve iletişimsel becerilerinin öğretiminin destekleyici

etkinlik olan edebi metinlerinin çalışmasına ihtiyaç duyulmaktadır.

Bu çalışmada çevrimiçi derslerin hükümlerini ve ilkelerini ortaya koyarak ve edebi metinleri kullanarak yabancı dil olarak Rusça öğrenen yabancı öğrencilerin ihtiyaçlarını karşılayan ve motivasyonunu arttıran çevrimiçi dersler oluşturmak için örnek bir ders geliştirilmiştir. Bu derste İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Rus Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalında ikinci sınıfının (B1 seviye) müfredatında yer alan Sözlü ve Yazılı Kompozisyon dersinde Rus çağdaş yazarı Yu. Ya. Yakovlev'in "Skripka" ("Keman") adlı hikâyesi kullanılmıştır.

İşledindiği çevrimiçi dersler ve araştırmalar sonucunda aşağıdaki verilen sonucuna varılmıştır.

Yabancı dil olarak uzaktan Rusça öğretimi, öğrenciler açısından daha keyifli hâle getirilmelidir. Bunun için öğrencilerinin düzeylere uygun, ilgi çekici ve etkileşime uygun içerikler hazırlanmalıdır. Dolayısıyla, çevrimiçi eğitimle yürütülen yabancı dil olarak Rusça programlarında anlatma becerilerine yönelik edebi metinler kullanılabilirliği düşünülmektedir.

Yabancı dil olarak uzaktan Rusça öğretiminde edebi metinlere başvurulması okuma, yazma, dinleme ve konuşma etkinliklerini daha verimli hale getirir, bireysel öğrenmeyi destekler, öğretmen - öğrenci, öğrenci - öğrenci arasında interaktif bir ortam sağlar, bu da öğrencilerin motivasyonunu ve derse katılımını arttıracaktır.

Bu çalışma sonucunda elde edilen bulgular ışığında, Rusça da dahil uzaktan yabancı dil eğitiminin daha etkili olabilmesi için yabancı dil eğitimcilerine İletişimsel yaklaşım ve etkileşim içeren edebi metinlerinin kullanılması önerilmektedir. Uzaktan öğretim sürecinde edebi metinler bir materyal olarak çoklu ortam aktiviteleri ile birlikte kullanılması eğitim öğretim sürecini olumlu yönde etkileyecektir.

Ayrıca Covid 19 pandemisinden de sonraki süreçte Rusça da dahil yabancı dil uzaktan eğitiminde öğrencilerin geleneksel öğretim yöntemleri ve dijital içerikli uygulamaları ile birlikte edebi metinlerin daha fazla kullanılmalarını gerektiği ön görülmektedir.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Çıkar Çatışması: Yazar çıkar çatışması bildirmemiştir.

Finansal Destek: Yazar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Conflict of Interest: The author has no conflict of interest to declare.

Grant Support: The author declared that this study has received no financial support.

Kaynakça/References

- Akkoyunlu, Buket, ve Salih Bardakçı. "Pandemi Döneminde Uzaktan Eğitim". *Rumeli Köprüsü Dergisi, Covid - 19 Özel Sayısı*, (2020), 5 - 7.
- Азимов Э.Г., Щукин А.Н. Новый словарь методических терминов и понятий (теория и практика обучения языкам). Москва: Икар, 2009.
- Байдашаева Э.М., Каралаш И.А. "Факторы успешности дистанционного обучения иностранному языку в современных условиях". *Лингвистика и образование*, 3(3), 2020, 52 - 63.

- Дмитриенко Н.П., Колчина О.Н., Мосова Д.В. “Общие принципы онлайн - обучения русскому языку как иностранному”. *Актуальные вопросы современной филологии и журналистики*, 2(41), 2021, 64 - 73.
- Er, Mehmet ve Tarık Demir. “Simülatif Türkçe Öğretim Sistemlerinin Geliştirilmesi”. F. Ağca, A. Koç (Eds.). *X. Uluslararası Dünya Dili Türkçe Sempozyumu Bildiri Kitabı*. Eskişehir: ESOGÜ Basımevi, (2019), 603 - 607.
- İnce Yakar, Halide Gamze ve Özlem Fedai. “COVID-19 Salgını Sürecinde Yükseköğretimde Türk Dili ve Edebiyatı Eğitimi”, *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, Ö9 (Ağustos), (2021), 77 - 99.
- Крючкова Л.С., Мошинская Н.В. Практическая методика обучения русскому языку как иностранному. Москва: Флинта, 2018.
- Пашковская, С.С. “Как подставить плечо, а не подножку студентам во время онлайн - обучения русскому языку как иностранному”. *Russian Language Studies*, Vol. 19, № 1, 2021, 85 - 101.
- Полат, Е.С. Понятийный аппарат дистанционного обучения. Вопросы интернет образования. https://vio.uchim.info/Vio_19/cd_site/articles/art_1_21.htm, adresinden alındı. Erişim: 30.04.2022.
- Самчик, Н.Н. “Интерактивность в обучении русскому языку как иностранному”. *Baltic Humanitarian Journal*, T. 10, № 1(34), 2021, 240 - 242.
- Щукин, А.Н. Практическая методика обучения русскому языку как иностранному. Москва: Русский язык, 2003.
- Стрельчук, Е.Н. “Перспективы онлайн - обучения русскому языку как иностранному в вузах РФ”. *Russian Language Studies*, Vol. 19, № 1, 2021, 102 - 115.
- Şengüder, Zoya. “Yabancı Dil Olarak Rusça Öğretiminde Edebi Metinlerin İşlevi”. Doktora Tezi. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2021.
- Яковлев, Ю.Я. “Скрипка”, *Lit-Ra.su*, <https://lit-ra.su/yuriy-yakovlev/skripka-5/>, adresinden alındı. Erişim: 30.04.2022.

Ermənilərin İşğalçı Fəaliyyətlərinin Nəticəsi Olaraq Dağlıq Qarabağ Muxtar Vilayətinin Yaradılması

Ermenilerin İşgalçı Faaliyetlerinin Sonucu Olarak Dağlık Karabağ Muhtar Vilayətinin Kuruluşu

Establishment of the Nagorno-Karabakh Autonomous Region as a Result of the Armenian Occupier Activities

Sevinc Seyidova¹

¹Sorumlu yazar/Corresponding author:

Sevinc Seyidova (Tarix elmləri doktoru,
Dosent),

Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti, Tarix-
Coğrafiya Fakültəsi, Bakı, Azərbaycan
E-mail: sevidovasevinj7@gmail.com
ORCID: 0000-0002-8509-6683

Başvuru/Submitted: 29.03.2022

Revizyon Talebi/Revision Requested:
04.05.2022

Son Revizyon/Last Revision Received:
21.05.2022

Kabul/Accepted: 12.06.2022

Atıf/Citation: Seyidova, Sevinc. "Ermənilərin
İşğalçı Fəaliyyətlərinin Nəticəsi Olaraq Dağlıq
Qarabağ Muxtar Vilayətinin Yaradılması". *Avrasya
İncelemeleri Dergisi - Journal of Eurasian Inquiries*
11, 2 (2022): 241-255.

<https://doi.org/10.26650/jes.2022.013>

ÖZƏT

Məqalədə Azərbaycan ərazisində Dağlıq Qarabağ Muxtar Vilayətinin yaradılmasının tarixi aspektləri araşdırılaraq təhlil edilir. Bu məsələyə ermənilərin işğalçı fəaliyyətlərinin nəticəsi kimi qiymət verilir. 1918-1920-ci illərdə Azərbaycan Respublikası ilə ərazi uğrunda müharibə aparan daşnaklar bolşeviklərin Azərbaycanda hakimiyyəti ələ keçirməsindən sonra, nəhayət Azərbaycan torpaqları hesabına Ermənistan Sovet Sosialist Respublikasının yaranmasına nail oldular. Bu dövrdə ermənilər Qarabağı ələ keçirə bilmədilər. Hətta bolşeviklər bunun qeyri – mümkün olduğunu başa düşürdülər. Lakin Azərbaycan ərazisində Qarabağda yaşayan az saylı ermənilərə bolşeviklər tərəfindən muxtariyyətin verilməsi, Dağlıq Qarabağ Muxtar Vilayətinin yaradılması erməniləri Qarabağ torpaqlarına daha da iddialı etdi. SSRİ-nin dağılması prosesində sovet rəhbərliyinin milli münasibətlər sahəsində tutduğu yanlış mövqe imperiya daxilində müəyyən millətçi qüvvələrin ərazi iddiaları ilə bağlı cəhdlərinin yenidən baş qaldırmasına şərait yaratdı. Moskva tərəfindən dəstəklənən erməni millətçi qüvvələri Azərbaycan Respublikasının Dağlıq Qarabağ bölgəsini ələ keçirmək üçün öz fəaliyyətlərini genişləndirdilər. Dağlıq Qarabağ ərazisində yaşayan ermənilər millətlərin öz müqəddəratını təyin etmə hüququnu bəhanə edərək, Azərbaycan dövlətinə tabe olmaqdan imtina etdilər. SSRİ-nin dağılması ərəfəsində müasir dövrün ən kəskin milli münaqişələrindən biri olan Dağlıq Qarabağ problemi yarandı ki, bu da məhz XX əsrin 20-ci illərində rus bolşeviklərinin erməni daşnakları ilə birgə "fəaliyyət"lərinin acı nəticəsi idi.

Açar sözlər: Azərbaycan, Ermənistan, Dağlıq Qarabağ, vilayət, Rusiya, bolşeviklər, daşnaklar, muxtariyyət

ÖZ

Makale Azerbaycan'da Dağlık Karabağ Muhtar Vilayətinin kuruluşunun tarihsel yönlerini incelemekte ve analiz etmektedir. Bu konu erməni saldırganlığının bir sonucu olarak değerlendirilmektedir. Bolşeviklerin 1918-1920 yıllarında

Azərbaycan'da iktidarı ele geçirməsindən sonra Taşnaklar, Azərbaycan Cumhuriyeti ilə toprak savaşı yapmış və sonunda Azərbaycan toprakları pahasına Ermənistan Sovyet Sosialist Cumhuriyeti'nin kurulmasını sağlamışdır. Bu dövremdə ermənilər Karabağ'ı ele geçiremedilər. Bolşeviklər bile bunun imkansız olduğunu anladılar. Ancak Bolşeviklərin Azərbaycan topraklarında Karabağ'da yaşayan az sayıda ermənilərə özerklik vermesi, Dağlık Karabağ Muhtar Vilayətinin kurulması erməniləri Karabağ toprakları için daha da hırslı hale getirdi. SSCB'nin çöküşü sürecinde, Sovyet liderliğinin milli meselelerle ilgili yanlış tutumu, birlik içindeki bazı milliyetçi güçlərin toprak iddiaları ileri sürme girişimlərinin yeniden başlamasına yol açtı. Moskova destekli erməni milliyetçi güçləri, Azərbaycan Cumhuriyeti'nin Dağlık Karabağ bölgəsini ele geçirmek için faaliyetlərini genişletti. Dağlık Karabağ'da yaşayan ermənilər, milletlərin kendi kaderlərini tayin hakkını öne sürerek Azərbaycan devletine tabi olmak istemedilər. SSCB'nin çöküşü arifesinde, 1920'lerde rus Bolşeviklərinin erməni Taşnakları ilə "faaliyyətlərinin" acı bir sonucu olan, çağımızın ən şiddətli milli münakaşalarından biri olan Dağlık Karabağ sorunu ortaya çıktı.

Anahtar kelimələr: Azərbaycan, Ermənistan, Dağlık Karabağ, vilayət, Rusya, Bolşeviklər, Taşnaklar, muhtariyyat

ABSTRACT

The article explores and analyzes the historical aspects of the establishment of the Nagorno-Karabakh Autonomous Region in Azerbaijan. This issue is assessed as a result of the Armenian aggression. After the Bolsheviks seized power in Azerbaijan in 1918-1920, the Dashnaks waged a war for territory with the Republic of Azerbaijan, and finally achieved the establishment of the Armenian Soviet Socialist Republic at the expense of Azerbaijani lands. During this period, the Armenians could not capture Karabakh. Even the Bolsheviks understood that this was impossible. However, the granting of autonomy by the Bolsheviks to the small number of Armenians living in Karabakh in the territory of Azerbaijan and the establishment of the Nagorno-Karabakh Autonomous Region made the Armenians even more ambitious for the lands of Karabakh. In the process of the collapse of the USSR, the wrong position of the Soviet leadership in the field of national relations led to the resumption of attempts by certain nationalist forces within the empire to assert territorial claims. Moscow-backed Armenian nationalist forces expanded their activities to seize the Nagorno-Karabakh region of the Republic of Azerbaijan. Armenians living in the Nagorno-Karabakh region refused to submit to the Azerbaijani state, citing the right of nations to self-determination. On the eve of the collapse of the USSR, the Nagorno-Karabakh problem, one of the most acute national conflicts of modern times, arose, which was the bitter result of the "activities" of the Russian Bolsheviks together with the Armenian Dashnaks in the 1920s.

Keywords: Azerbaijan, Armenia, Nagorno-Karabakh, region, Russia, Bolsheviks, Dashnaks, autonomy

EXTENDED ABSTRACT

On April 28, 1920, armored trains and infantry units of the XI Army of the Russian Soviet Federative Socialist Republic entered Baku. The Azerbaijan Democratic Republic, the first democratic state in the East, collapsed. The Bolsheviks came to power in Azerbaijan "by force and bayonet". The events in Karabakh also helped this occupation. The Armenian uprising in Karabakh in March 1920 and the involvement of Azerbaijan there had a negative impact on the course of events. The uprising was aimed at disrupting the internal stability of the republic. The Dashnaks attacked and killed not only Muslim villages, but also Azerbaijani soldiers. In May and June 1920, the Dashnaks invaded Karabakh. Dashnak General Dro led a gang of bandits in Upper Karabakh and attacked the Jabrayil region. On the eve of the attack by Russian troops, Armenian representatives Primov and Zakharyan came to Moscow and offered the Russian government their help for Armenia to overthrow the Azerbaijani government in

exchange for territorial concessions. After the defeat of the Ganja uprising, the Armenians became particularly deprived, and engaged in looting. Even the new communists were forced to admit it. These events in Azerbaijan in April 1920 again made the republic dependent on Russia. Moreover, the Dashnaks in the guise of the Bolsheviks expressed their claims to the territory of Azerbaijan and demanded territorial concessions. This was one of the reasons for the future conflict.

In 1921-1922, Armenian cadres were involved in the leadership of Nagorno-Karabakh. Even the issue of writing the history of Karabakh and Zangazur was being discussed. Also, given the alleged shortage of personnel in Nagorno-Karabakh, Armenia were asked to send personnel here. Apparently, the Dashnak-Bolsheviks, relying on their patrons - the Russian Bolshevik brothers, carried out the work very cunningly and with great skill. The Armenian Bolsheviks, relying on the Russian Bolsheviks, began to work for the establishment of an Autonomous Region for Armenians in Karabakh. As a result of this activity, on July 7, 1923, the decree of the Central Executive Committee of Azerbaijan on the establishment of the Nagorno-Karabakh Autonomous Region was officially issued. The decree established the establishment of an autonomous province in the Armenian part of Nagorno-Karabakh, with Khankendi as its center, as part of the Azerbaijan SSR and the convening of a congress was envisaged. Clerical work, court proceedings, and school education were to be conducted in Armenian. Many Turkish-Azerbaijani villages were included in the territory of Nagorno-Karabakh. The number of Armenians migrated (XIX century) by the Russians to the Caucasus and Karabakh was very small compared to the Azerbaijani population, and giving them autonomy was the biggest and most tragic mistake. In turn, the issue of granting autonomy to the Azerbaijani population living in Armenia, which at the time was more than the Armenians, was not considered by the Soviet leadership, and was never raised or discussed by the Azerbaijani communists. The territory of Nagorno-Karabakh included 45 villages from the Javanshir district, 92 villages from the Shusha district and 32 villages from the Gubadli district (69 in total). Armenian was officially declared the language of communication with Karabakh. Khankendi being renamed Stepanakert in honor of Shaumyan (September 18, 1923). As a result, the territory of Karabakh was actually given to the Armenians in 1923 by Russia. Although the Nagorno-Karabakh Autonomous Region was declared an integral part of the Azerbaijani SSR according to the regulations adopted in 1924, the Armenians did not give up their desire to create their own state at the expense of Azerbaijani territory. On February 18, 1929, the last part of Zangazur, which was historically Azerbaijani, crossed the border with Iran and was handed over to Armenia. With this decision, the Nuvedi village of the Jabrayil district of Azerbaijan, the Karkivan, Kilid villages of the Ordubad district, and overall, 11 villages were given to Armenia. In this way, the territory of the Soviet Republic of Armenia reached 29.8 thousand sq. Km. Conflicts between Azerbaijanis and Armenians gradually intensified. In general, beginning in 1965, the Soviet government instigated anti-Turkish sentiment in Armenia. In 1985-1990, the Armenian

lobby influenced and pressured the First Secretary of the Central Committee of the Soviet Union and President of the USSR Mikhail Gorbachev. M.Gorbachev became a supporter of the Armenians. In the 1980s, the aggressive policy of the Armenian nationalists entered a new phase. In the late twentieth century, the Armenians resumed war to realize their previously unfinished plans to create a “Greater Armenia from sea to sea.” Thus, the Armenian-Azerbaijani Nagorno-Karabakh conflict began in 1988, which was the bitter result of the “activities” of the Russian Bolsheviks together with the Armenian Dashnaks in the 1920s.

Giriş

1920 - ci il aprelin 28 - də Rusiya Sovet Federativ Sosialist Respublikasının XI Ordu zirehli qatarları və piyada qoşun hissələri Bakıya daxil oldular. Şərqdə ilk demokratik dövlət olan Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti süqut etdi. Bolşeviklər “qüvvət və süngü gücünə” Azərbaycanda hakimiyyətə gəldilər. Bu işğalın reallaşmasına Qarabağda baş verən hadisələr də kömək etdi. 1920-ci ilin martında Qarabağda baş verən erməni qiyamı, Azərbaycanın oraya cəlb edilməsi hadisələrin gedişinə öz mənfi təsirini göstərmişdi. Qiyam respublikanın daxili sabitliyinin pozulması məqsədini güdüdü. Daşnaklar nəinki müsəlman kəndlərinə, azərbaycanlılardan ibarət əsgərlərə də hücum edərək, onları öldürürdülər. 1920-ci ilin may-iyun aylarında daşnaklar Qarabağa hücum edirdi. Daşnak generalı Dro Yuxarı Qarabağda quldur dəstəsinə başçılıq edərək Cəbrayıl rayonu ərazisinə hücum etdi (15 may 1920-ci ildə o, Veysəlli, Diləqora, Qaryagın, Qaraqulu, Cəbrayıl istiqamətində yerləşən əraziləri dağıtmış, Cəbrayıl Ağdam teleqraf xəttini kəsmiş, Cəbrayıl qəzasını Ağdamdan ayırmağa cəhd göstərmişdi) ¹.

Rus qoşunlarının hücumu ərəfəsində erməni nümayəndələri- Primov və Zaxaryan Moskvaya gələrək, Rusiya Hökumətinə Ermənistan ərazi güzəştləri müqabilində Azərbaycan hökumətini devirmək işinə kömək göstərməyi təklif etmişdilər. Gəncə üsyanının məğlubluğundan sonra ermənilər xüsusilə azğınlaşmış, talançılıqla məşğul olurdular. Hətta hakimiyyətə yenidən gəlmiş kommunistlər bunu etiraf etməyə məcbur olurdular.² 1920-ci ilin aprelində Azərbaycanda baş verən bu hadisələr respublikanı yenidən Rusiyadan asılı vəziyyətə saldı. Üstəlik bolşevik cildinə girmiş daşnaklar Azərbaycan ərazisinə öz iddialarını bildirdilər və ərazi güzəştləri tələb etdilər. Bu da gələcəkdə baş verəcək münaqişənin səbəblərindən biri oldu.

1. Azərbaycan ərazisində süni şəkildə “Qarabağ məsələsinin” yaranması

Bolşeviklər bu dövrdə erməni daşnaklarının təsiri altında idilər. Baxmayaraq ki, Azərbaycanda artıq bolşevik hakimiyyəti mövcud idi, Ermənistanda isə hakimiyyət daşnakların əlində idi. N.Nərimanovla söhbətində K.Orconikidze bildirmişdi: “Mən təklif edirəm ki, Qarabağ və Zəngəzur təcili Azərbaycana birləşdirilsin və onlara muxtariyyət verilsin...Siz öz iddialarınızı Zəngəzur və Qarabağdan başqa Naxçıvan, Şərur – Dərələyəz qəzaları və Ordubada da bildirmisiniz.” ³

Erməni A.Mikoyanın təsiri altında olan və özünü «Qafqazın ağası, canişini» sayan Orconikidze Azərbaycan hökumətini öz torpaqlarına iddialı hesab edirdi. Qərribə olsa da, sülh, qardaşlıq, bərabərlikdən bəhs edən, bu anlayışları özlərinin ideali hesab edən bolşeviklər Azərbaycana qarşı haqsızlıq edərək ona məxsus torpaqları digər dövlətlə bölmək istəyir və Azərbaycanın o dövrdəki rəhbərliyi siyasi sadələşmə, bəlkə də nadanlıq göstərərək bu haqsızlıqla razılışırdı.

1 *К истории образования Нагорно-Карабахской Автономной Области Азербайджанской ССР. 1918-1925. Документы и материалы.* Азербайджанское государственное Издательство, Баку, 1989, с. 45.

2 Azərbaycan Respublikası Dövlət Arxivində f.410, siy.1, iş 106, vv. 1-2.

3 *К истории образования Нагорно-Карабахской Автономной Области Азербайджанской ССР. 1918-1925. Документы и материалы.* Азербайджанское государственное Издательство, Баку, 1989, с.34.

1920-ci il oktyabrın 24-də Qarabağın Fövqəladə komissarı təyin edilmiş A.Şirvaninin N.Nərimanova vurduğu teleqramdan məlum olur ki, Şuşa qəzasında erməni kəndlərində – Tuqa və Tuqavert rayonlarında yerli daşnak Tevanın quldur dəstəsi azərbaycanlıları terrorizə edirdi. Qarabağda kommunistlərin içərisində xeyli daşnak maskalı erməni bolşevik «yoldaşlar» var idi ki, A.Şirvani kimilərinin yüngül əli ilə onlar yenidən yaradılmış hakimiyyət orqanlarına işə cəld edilir (Ambartsumyan, Şadunts və s. kimi), Azərbaycanlılar isə «molla, bəy, qolçomaq» damğası vurularaq həbs olunurdular. Hətta yenidən yaradılmış yerli milis və diviziyalara erməni əsgərləri daha çox cəlb edilirdi⁴. Qarabağda Karo Engibarov, Artəş Melkumov kimi daşnaklar fəaliyyət göstərirdilər.

1920-ci ilin iyun ayında Orconikidzenin İ.V.Stalin və Q.V.Çiçerinə vurduğu teleqramlarda bir neçə dəfə bu məsələyə toxunulmuş və Azərbaycanın bu əraziləri ayrılmaz tərkib hissəsi hesab etdiyini göstərilmişdi⁵. 1920-ci il iyulun 10-da AK(b)PMK-nın büro iclasında Qarabağın Azərbaycana bağlı olduğu, hətta kəndlərin Ermənistanın tərkibinə daxil olmaq istəmədiyini göstərilmişdi⁶.

Bu iclasdan bir neçə gün sonra isə 1920-ci il iyulun 15-də keçirilən büro iclaslarında (B.Yeşorov, A.Mikoyan, Ə.Qarayev, M.Hüseynov, N.Nərimanov, D.Bünyadzadə, Y.Qasımov, B.Naneyşvili, Q.Orconikidze, Y.Stasova, Ermənistanın nümayəndəsi Leqran və XI Ordunun nümayəndələrinin iştirakı ilə) Qarabağ və Zəngəzurun Azərbaycana birləşdirilməsi, Naxçıvan və digərlərindən imtina edərək rus ordusunun oranı tutması təklifi qəbul edildi. Maraqlıdır ki, bu qərarların verilməsində azərbaycanlı bolşeviklərdən çox erməni, gürcü və rus bolşevikləri daha fəal mövqe tutur, azərbaycanlılar isə “beynəlmiləçiliyi” üstün tutaraq güzəşt mövqeyindən çıxış edirdilər.

Hələ 1920-ci ilin yayında Bakıda Gürcüstan və Ermənistan K(b)P MK-nın xarici büroları yaradılmışdı. Bu məqsədlə Ermənistan və Gürcüstan kommunistlərinin Bakıda konfransı oldu və noyabrda Bakıda Ermənistan İnqilab Komitəsinin qərarı qəbul edildi⁷. 1920-ci il noyabrın 29-da Ermənistanda XI Ordunun hücumu ilə hakimiyyət erməni bolşeviklərinin əlinə keçdi. Bu hadisədən bir gün sonra noyabrın 30-da AK (b)P MK-nın siyasi və təşkilat bürosunun iclasında (N.Nərimanov, Q.Kaminski, Y.Stasova, M.Qasımov, Ə.Qarayev, Orconikidze, V.Yeşorov, M.Hüseynov, Sarkis (Ter-Daniselyan), A. Serebrovskinin iştirakı ilə) Ermənistanda Sovet hakimiyyətinin elan edilməsi haqqında Ermənistan İnqilab Komitəsinin teleqramı müzakirə edilmişdi və bu məsələ ilə bağlı qərar qəbul edilmişdi. Ermənistan hökumətinə deklarasiya ilə müraciət edilərək bildirilmişdi ki, Sovet Azərbaycanı ilə Sovet Ermənistanı arasında heç bir sərhəd mövcud deyildir. Zəngəzur Ermənistana keçir, Qarabağın Dağlıq hissəsi (bolşeviklər Yuxarı Qarabağ terminini Dağlıq Qarabağla əvəz edirlər) öz müqəddəratını təyin etmək hüququ verilirdi. Hər iki respublika arasında hərbi və təsərrüfat ittifaqı bağlanılır.

4 Azərbaycan Respublikası Dövlət Arxivi, f.410, siy.1, iş 90, vv. 2-6.

5 *К истории образования Нагорно-Карабахской Автономной Области Азербайджанской ССР*, с.49-50.

6 *К истории образования Нагорно-Карабахской Автономной Области Азербайджанской ССР*, с.53-5.

7 Seyidova S.M. *Azərbaycanın beynəlxalq əlaqələri (1920-1930-cu illər)*. Diplomatiya, Bakı, 1998, s.34.

Ermənistan əleyhinə hərbi əməliyyatlar dayandırıldı. Deklarasiyanın elanı N.Nərimanova tapşırılırdı. Dekabrın 1-də N.Nərimanov Bakı Sovetinin iclasında deklarasiyanı elan etdi ⁸. Dekabrın 3-də İrəvana Ermənistan İnqilab Komitəsinə teleqram vuran A.Şirvani sevinərək yazırdı: “Ermənistanda Sovet hakimiyyəti qələbə çaldı. Azərbaycanın qara qanı indi sənaye Ermənistanının damarlarından axacaq...” ⁹.

Azərbaycan kommunistlərinin öz vətənlərinin ərazi bütövlüyünə, öz sərvətinə bu şəkildə etinasız yanaşması heç bir məntiqə sığmır. Erməni bolşevik-daşnakları Azərbaycan Respublikasında mükəmməl, məqsədyönlü plan əsasında iş quraraq rəhbər vəzifələri ələ keçirir, eyni vaxtda Dağlıq Qarabağ ətrafında hörümçək kimi tor qururdular. Getdikcə, Azərbaycan ərazisində heç vaxt mövcud olmayan “Qarabağ məsələsi” yaranırdı. Erməni bolşevik-daşnakları demək olar ki, əksər büro iclaslarında «Qarabağ məsələsini» müzakirəyə qoyurdular. A. Mikoyan, A. Nazaretyan, L. Mirzoyan və b. dəfələrlə öz çıxışlarında bu məsələnin həll olunmasını (Ermənistanın xeyrinə) tələb etmişdilər.

1921-ci il iyulun 4-də RK(b)P MK-nın Qafqaz Bürosunun Plenumunda (axşam iclasında) Qarabağ məsələsini müzakirə edirlər. İclasda RK (b)PMK-nın üzvü İ.Stalin, Qafqaz bürosü üzvləri Orconikidze, F.Maxaradze, N.Nərimanov, A.Myasnikov, S.Kirov, A.Nazaretyan, M.Oraxelaşvili və Y.Fiqatner iştirak edirdilər. Müzakirə zamanı aşağıdakı 4 məsələ üzrə səsvermə keçirildilər:

- 1) Qarabağı Azərbaycanın tərkibində saxlamaq;
- 2) Qarabağ ərazisində azərbaycanlı və erməni əhalisinin iştirakı ilə plebisit (rəy sorğusu) keçirmək;
- 3) Qarabağın Dağlıq hissəsini Ermənistana birləşdirmək;
- 4) Rəy sorğusunu yalnız Dağlıq Qarabağın erməni əhalisi içərisində keçirmək.

Birinci və ikinci məsələlər ətrafında səsvermə zamanı yalnız Nərimanov, Maxaradze lehinə səs verirlər, Orconikidze, Myasnikov, Kirov və Fiqatner əleyhinə səs verirlər. Üçüncü və dördüncü məsələlər üzrə isə Orconidze, Myasnikov, Fiqatner, Kirov, Nazaretyan lehinə səs verirlər. Beləliklə, qərara alınır ki, Dağlıq Qarabağ Ermənistan SSR-yə verilsin və rəy sorğusu yalnız Dağlıq Qarabağın erməni əhalisi içərisində keçirilsin. N.Nərimanov bu qərarla razılaşmayaraq öz etirazını bildirmiş və bunu (fikir ayrılığını) nəzərə alaraq məsələnin son həllini RK(b)PMK-nın müzakirəsinə verilməsi vacib hesab edilmişdir. Göründüyü kimi, yalnız ermənilər deyil, Azərbaycanda rəhbər vəzifə tutan Kirov da ermənilərin mövqeyini müdafiə etmişdir.

1921-ci il iyulun 5-də bu məsələyə RK(b)PMK-nın Zaqafqaziya bürosunun iştirakı ilə baxılır və Dağlıq Qarabağı Azərbaycan SSR hüduqlarında saxlayaraq ona Muxtar Vilayətin tərkibinə daxil olan Şuşa şəhəri mərkəz olmaqla geniş vilayət muxtariyyət hüququ verilməsi haqqında qərar qəbul edilir ¹⁰.

8 *К истории образования Нагорно-Карабахской Автономной Области Азербайджанской ССР*, с.63-65.

9 Azərbaycan Respublikası Dövlət Arxivi, f.420, siy.1, iş 5, v. 18.

10 Paşayev A.Ə. *Açılmamış səhifələrin izi ilə*. Azərbaycan, Bakı, 2001, s.327.

Bundan bir qədər sonra Tiflisdə Zaqafqaziya respublikalarının arasında sərhəd məsələlərini müəyyənləşdirmək üçün xüsusi iclas keçirilir və iyulun 19-da Azərbaycan Mərkəzi İcraiyyə Komitəsi Rəyasət Heyətinin iclasında məlumat verən N.Nərimanov Dağlıq Qarabağın sovet Konstitusiyası çərçivəsində Sovet Azərbaycanının ayrılmaz tərkib hissəsi kimi qalması və vilayət icraiyyə komitəsi başda olmaqla daxili özünüidarə hüququ olmasını söyləyir.

Bu iclasda həmçinin Dağlıq Qarabağda ciddi iş aparılması haqqında da qərar qəbul edilmişdir ¹¹.

Qeyd etmək lazımdır ki, bu dövrdə Dağlıq Qarabağda L.Mirzoyan Azərbaycan əleyhinə iş aparırdı. Bu barədə yazan N.Nərimanov İ.V.Stalinə məktubunda Dağlıq Qarabağın məhz Mirzoyanın güclü təsiri altında Muxtar Vilayət elan edilməsini göstərmişdi¹². Avqustun 8-də daşnak cildli L.İ.Mirzoyan AK(b)PMK-ya məktub göndərək yazmışdır: «Dağlıq Qarabağda vəziyyəti normallaşdırmaq məqsədilə bir sıra konkret tədbirlər, o cümlədən bütün Dağlıq Qarabağı müstəqil inzibati vahid kimi ayıraraq Mərkəzə – Xalq Komissarları Sovetinə və Azərbaycan MİK-ə, partiya xətti ilə isə AK(b)PMK-ya tabe etmək»¹³. Məktubun surəti RK(b) PMK-nin Qafqaz bürosuna göndərilmişdi.

1921-ci il sentyabrın 26-da L.Mirzoyan, N.Nərimanov, S.Kirov, R.Axundov, Ə.Qarayev və b-nin iştirakı ilə AK(b)PMK-nın təşkilat və siyasi bürolarının iclasında yenidən “Qarabağ işləri” adı altında müzakirə keçirilir¹⁴. Qəbul edilmiş qərarla “Qafqaz bürosundan xahiş edilir ki, Dağlıq Qarabağın ayrılması haqqında qərarına yenidən baxsın və buna qədər muxtariyyət elan edilməsin. Xüsusi komissiya təşkil edilir ki, bura Qarayev, Əfəndiyev, Stukalov, Mirzoyan daxil olur və bu şəxslərin Azərbaycan MİK-nin sessiyası bitən kimi Qarabağa təcili getmələri nəzərdə tutulurdu. Bundan sonra məsələyə oktyabrın 6-da, nəhayət oktyabrın 21-də Qarabağın (Şuşa, Cavanşir, Qubadlı, Qaryagin qəzaları) rəhbər işçilərinin AK(b)PMK-nı təşkilat bürosunun üzvləri ilə birgə konfransında baxılır” ¹⁵.

Konfransda Dağlıq Qarabağın ayrıca Muxtar Vilayətə ayrılması məqsəduyğun hesab edilməmişdir. 1921-ci il dekabrın 10-da Azərbaycan K(b)PMK-nın xəbərlərində dərc edilən məlumatında deyilir ki, “Qarabağ məsələsi” deyilən heç bir spesifik məsələ mövcud deyildir, bu, Qarabağda partiya və sovet orqanlarının işinin ümumi zəifliyindən doğan bir məsələdir ¹⁶.

Lakin istər 1921-ci ildə, istərsə də 1922-ci ildə yuxarıdakı qərarla razılaşmayan ermənilər, xüsusilə L.Mirzoyan, A.Mikoyan bu məsələni dəfələrlə yenidən qaldırırlar. İlk növbədə rəhbər kadrlar və milis orqanlarında dəyişikliklər edildi. 1921-ci ildəki konfransda (21 oktyabr) Qarabağın milis rəisi Rza Abbasova millətçi damğası vuruldu və bu işə beynəlmilətçi işçilərin (ermənilərin) təyin edilməsi qərarı qəbul olundu.

11 Azərbaycan Respublikası Dövlət Arxivi, f.379, siy.1, iş 7483, v. 19, protokol №14

12 Nərimanov N.N. *Ucqarlarda inqilabımızın tarixinə dair (İ.V.Stalinə məktub)*. Azərneşr, Bakı, 1992, s.59.

13 *К истории образования Нагорно-Карабахской Автономной Области Азербайджанской ССР*, с.96.

14 *К истории образования Нагорно-Карабахской Автономной Области Азербайджанской ССР*, с.96-97.

15 *К истории образования Нагорно-Карабахской Автономной Области Азербайджанской ССР*, с.99-101.

16 *К истории образования Нагорно-Карабахской Автономной Области Азербайджанской ССР*, с.103.

1922-ci il oktyabrın 27-də RK(b)P Zaqafqaziya Diyar Komitəsi Rəyasət Heyətinin iclasında bu məsələyə yenidən baxılaraq “5 iyul 1921-ci il tarixli qərarı” - Qarabağa muxtariyyətin verilməsi MK-ya təklif edilir¹⁷.

Bundan sonra, 1922-ci il dekabrın 15-də (SSRİ-nin yaranması ərəfəsində növbəti erməni oyunu) AK(b)PMK-nın rəyasət heyəti yenidən bu məsələyə baxır və 11 maddədən ibarət qərar qəbul edilir.

Azərbaycan XKS-i yanında Dağlıq Qarabağ işləri üzrə Komissiya (Kirov, Mirzabekyants, Karakozov), həmçinin qatı millətpərəst Karakozovun başçılığı altında 7 nəfərdən ibarət Dağlıq Qarabağ üzrə komitə yaradılır¹⁸. Beləliklə, 1921-1922-ci ildə Dağlıq Qarabağın rəhbərliyinə erməni kadrları cəlb olunur. Hətta Qarabağ və Zəngəzurun tarixini yazmaq məsələsi də müzakirə edilir. Həmçinin Dağlıq Qarabağda guya kadr çatışmazlığını nəzərə alaraq Ermənistandan da buraya kadrların göndərilməsi xahiş olunur. Göründüyü kimi, daşnak-bolşeviklər öz hamilərinə-rus bolşevik qardaşlarına arxalanaraq işi çox hiyləgərcəsinə, böyük ustalıqla həyata keçirdilər.

2. Bolşeviklər tərəfindən Azərbaycan ərazisində Dağlıq Qarabağ Muxtar Vilayətinin (DQMV) yaradılması

1923-cü il yanvarın 22-də Kirov, Karakozov Ermənistan K(b)P MK-nın katibi İonnisyana, yanvarın 30-da isə Kirov RK(b)P Zaqafqaziya Diyar Komitəsi Myasnikova gizli və təcili teleqram vuraraq Qarabağa işləmək üçün Tavekelyan, Akopyan, Aydınyan, Vartanyan, Axtinski, Manutsyan, Seronu göndərməyi xahiş edirlər. Hətta kömək olmadan Qarabağda işi nizamlamağın qeyri - mümkünliyünü də göstərirdilər¹⁹.

1923-cü il aprelin 23-də AK(b)P MK-nın Rəyasət Heyətinin iclasında Tavekelyan və Parizyanın əvəzinə Qarabağ Komitəsinə Çalyan və Manutsyan seçilir, aprelin 25-də bu, Azərbaycan SSR-nin XKS tərəfindən təsdiq edildi.

1923-cü il iyunun 1-də AK(b)PMK-nın Rəyasət Heyəti Dağlıq Qarabağın muxtariyyətinin layihəsini 3 gün ərzində MK-ya təqdim olunmasını qərara alır²⁰. İyunun 27-28-də RK(b)P-nin Zaqafqaziya Diyar Komitəsinin ikigünlük iclasında AK(b)P MK-ya 1 ay ərzində Dağlıq Qarabağı muxtar vilayətə ayırmağı, ayrılan rayonların kəndliləri üçün torpaq və suyun ayrılmasını da təmin etmək tapşırıldı.

1923-ci il iyulun 1-də Dağlıq Qarabağ məsələsi AK(b)P MK-nın Rəyasət Heyətinin iclasında, iyulun 7-də isə Azərbaycan MİK-in iclasında müzakirə edildi. İyulun 4-də keçirilən iclasda aşağıdakılar qərara alındı:

a) Qarabağın Dağlıq hissəsində Xankəndi Mərkəz və İcraiyyə komitəsi başda olmaqla Muxtar Qarabağ vilayəti yaradılısın.

b) İcraiyyə Komitəsi yaradılana qədər Dağlıq Qarabağı idarə etmək üçün yoldaş Karakozov başqa olmaqla İnqilab Komitəsi yaradılısın.

17 Paşayev A.Ə. *Açılmamış səhifələrin izi ilə*. Azərbaycan, Bakı, 2001, s.330.

18 *К истории образования Нагорно-Карабахской Автономной Области Азербайджанской ССР*, с.138.

19 *К истории образования Нагорно-Карабахской Автономной Области Азербайджанской ССР*, с.145.

20 *К истории образования Нагорно-Карабахской Автономной Области Азербайджанской ССР*, с.148.

c) İnqilab komitəsində 2 aydan gec olmayaraq sovetlər qurultayı çağırılmaq tapşırılsın;
ç) Yoldaş Ə.Qarayevin sədrliyi, Sviridov, Karakozov, Bünyadzadə və İldırımın üzvlüyü ilə Komissiya yaradılsın və Komissiyaya tapşırılsın:

- 1) Dağlıq Qarabağın sərhədlərini;
- 2) Aşağı Qarabağın (Aran Qarabağı) inzibati bölgüsünü;
- 3) Kürdüstanın Əsasnaməsini müəyyənləşdirsin ²¹.

Bu dövrdə Kürdüstan qəzası ideyası da daşnaklar tərəfindən ortaya atılmışdı. Daşnaklar bu yolla Azərbaycan ərazisini parçalamaq və Ermənistan dövlətinin ərazisini genişləndirmək üçün daha artıq torpaqlar zəbt etmək niyyətində idilər.

1923-cü il iyulun 7-də rəsmi olaraq Dağlıq Qarabağ Muxtar Vilayətinin yaradılması haqqında Azərbaycan MİK-in dekreti çıxdı. Dekretə Azərbaycan SSR-nin tərkib hissəsi kimi, mərkəzi Xankəndi olmaqla Dağlıq Qarabağın erməni hissəsində muxtar vilayətin yaradılması Vilayət İcraiyyə Komitəsi və yerli sovetlərin muxtar vilayətin icra orqanları olması və vilayət icraiyyə Komitəsi yaradılana qədər İnqilab Komitəsinin təşkil edilməsi, 2 aydan gec olmayaraq icraiyyə orqanı seçmək üçün Sovetlər qurultayı çağırılması məsələləri nəzərdə tutulmuşdu. Həmçinin Vilayətin İcraiyyə Komitəsinin maliyyə və texniki vəsaitləri ASSR-i tərəfindən təmin olunur, vilayət əsasnaməsi hazırlamaq, inzibati vahidləri və sərhədləri təyin etmək üçün qarışıq komissiya yaradılır və komissiyaya tapşırıılır ki, işini avqustun 15-nə kimi başa vursun.

1923-cü il iyulun 16-da bu məsələ AK(b)P MK-nın Rəyasət Heyətinin iyulun 21-də isə Azərbaycan MİK Rəyasət Heyətinin və XKS-nin iclasında müzakirə edildi.

Qarabağ məsələsi üzrə D.Bünyadzadə çıxış etdi və aşağıdakılar qərara alındı:

- a) Dağıdılmış Skobelevski cəmiyyətinin kəndlərini Dağlıq Qarabağ ərazisinin tərkibinə daxil etmək.
- b) Şuşa şəhərini Dağlıq Qarabağ vilayətinin tərkibinə daxil etmək;
- c) Kürdlərin tutduğu ərazilərdən «Kürdüstan qəzası» təşkil etmək;
- d) XKS-nə bu qəzaların dəqiq inzibati mərkəzlərini və sərhədlərini təyin etməyi tapşırmaq;

e) 5 nəfərdən ibarət Dağlıq Qarabağ Muxtar Vilayət İnqilab Komitəsini təşkil etmək. Sədr yoldaş Karakozov, üzvlər – Kostayan, Çalyan, Biniatov, Kafiyev.

f) Dağlıq Qarabağ Muxtar Vilayəti haqqında Əsasnamənin son variantının hazırlanması Karakozov, Biniatov, Çalyan, Vereyskis, Manutsyandan ibarət komissiyaya tapşırılsın. Komissiyanın 1 həftə ərzində çağırılması yoldaş Karakozova həvalə edilsin.

g) Azərbaycan MİK adından Azərbaycan kəndlərinə muxtariyyətin məqsəd və əhəmiyyətini izah edən çağırışla müraciət etmək vacib hesab edilsin.

Qərarla həmçinin milli dil haqqında da ayrıca bənd mövcud idi. Dağlıq Qarabağ Muxtar Vilayətində yazışma erməni dilində aparılmalı, dövlət dili isə türk və paralel rus dili hesab edilirdi²². Bu, Azərbaycan tərəfindən ermənilərə edilən çox böyük güzəşt idi.

21 Azərbaycan Respublikası Dövlət Arxivi ,f.379, siy.1, iş 7492, v. 14.

22 Azərbaycan Respublikası Dövlət Arxivi, f.379, siy.1, iş 7490, vv. 16,17; iş 7493, vv. 45, 46.

Bundan sonra, Dağlıq Qarabağ Muxtar Vilayətinin əsasnaməsini hazırlayan, həmçinin Dağlıq Qarabağla Aşağı Qarabağ və Kürdüstanla sərhədləri və inzibati idarə formalarını müəyyənləşdirən komissiyanın iclası keçirilmiş və aşağıdakı məsələlər qərara alınmışdı: Dağlıq Qarabağ Mutar Vilayətinin əsasnaməsi üçün əsas olaraq quberniya icraiyyə komitələri üçün 1923-cü il Əsasnaməsi (Rusiya Federasiyası üçün nəzərdə tutulan) götürülsün; Karguzarlıq, məhkəmə işləri, məktəblərdə təhsil doğma dildə aparılsın. Dağlıq Qarabağ ərazisinə xeyli türk kəndləri də daxil edilmişdi. Sənədlə tanış olduqdan sonra bu kəndlərin içərisində əksəriyyətinin azərbaycanlı kəndi olduğunu görürük. Qafqaza, Qarabağa ruslar tərəfindən köçürülmüş ermənilərin sayı azərbaycanlı əhalisi ilə nisbətdə çox az idi, onlara muxtariyyət vermək ən böyük və sonu faciə ilə bitən səhv idi. Öz növbəsində Ermənistanda yaşayan və bəhs olunan dövrdə ermənilərdən çox olan azərbaycanlı əhalisinə muxtariyyət verilməsi məsələsi sovet rəhbərliyini düşündürməmiş, azərbaycanlı kommunistlər tərəfindən heç bir dəfə də olsun qaldırılaraq müzakirə edilməmişdi. Beləliklə, Dağlıq Qarabağın ərazisinə Cavanşir qəzasından 45, Şuşa qəzasından 92, Qubadlı qəzasından 32 kənd (cəmi 69) daxil edildi²³. Erməni dili rəsmi olaraq Qarabağla əlaqə dili elan olundu. Xankəndinin adı dəyişdirildi, Şaumyanın şərəfinə Stepanakert adlandırıldı (1923, sentyabrın 18-i). Nəticədə, Qarabağ ərazisi əslində 1923-cü ildə “ermənilərə Rusiya tərəfindən verildi”.

3.Ermənilərin Dağlıq Qarabağda ərazi zəbt etmək siyasəti

Bu hadisələrdən sonra N.Nərimanov V.İ.Leninə məktubunda yazırdı: «Həmişə Denikini müdafiə etmiş Ermənistan müstəqillik qazanmış və üstəlik də Azərbaycan ərazilərini almışdır... Azərbaycan isə həm ərazisini, həm də müstəqilliyini itirir». O, V.İ.Lenindən mərkəzdə oturmuş erməni daşnak kommunistlərinin iyrənc işinə, murdar hərəkətlərinə son qoymağı xahiş edirdi²⁴.

İ.V.Stalinə məktubunda isə N.Nərimanov Azərbaycanın taleyinin erməni daşnaklarına tapşırıldığını, nəticələrin nə kimi olacağını, bunun məsuliyyətinin Serqo (Orconikidze) və Stalinin üzərinə düşəcəyini yazırdı²⁵. Lakin N.Nərimanovun bu sətirlərini sonrakı peşmançılığın nəticəsi hesab etmək olar. Erməni daşnakları Azərbaycan ərazilərini zəbt edə-edə Azərbaycanda rəhbər vəzifələri ələ keçirəndə, buna qarşı çıxmaq, heç olmasa erməni bolşevik-daşnakları kimi əqidə möhkəmliyi, birlik nümayiş etdirmək lazım idi.

1924-cü il mayın 5-də AK(b)P MK-nın VI qurultayında çıxış edən M.Kirov Qarabağ məsələsinin həll olunduğunu və bu məsələyə bir də qayıdılmayacağını söylədi²⁶. Lakin tarix bolşeviklərin böyük səhvə yol verdiyini göstərdi.

1924-cü il iyunun 5-də sərhəd məsələləri üzrə komissiya Ağdam qəzası ilə Dağlıq Qarabağ Muxtar Vilayəti arasındakı “mübahisəli məsələnin” həlli ilə məşğul olaraq qərara alır ki, Ağdam qəzasına məxsus olan “Honaşen (Kurapatkino kəndi) ərazisi Dağlıq Qarabağ Muxtar

23 Paşayev A.Ə. *Açılmamış səhifələrin izi ilə*. Azərbaycan, Bakı, 2001, s.165-166.

24 Azərbaycan Respublikası Dövlət Siyasi Partiyalar və İctimai Hərəkətlər Arxiv, f.609, siy.1, iş 62, vv.17-19.

25 Nərimanov N.N. *Ucqarlarda inqilabımızın tarixinə dair (İ.V.Stalinə məktub)*. Azərneşr, Bakı, 1992, s.60.

26 *История образования Нагорно-Карабахской Автономной Области Азербайджанской ССР*, с.241-242.

Vilayətinə verilsin, digər torpaq mübahisələrini həll etmək üçün isə Arzanyan, Petrosyan, Qurbanovdan ibarət komissiya təşkil edilsin. Göründüyü kimi, muxtar vilayətlərini yaradan ermənilər müxtəlif bəhanələr uyduraraq daha çox əraziləri zəbt edirdilər²⁷.

1924-cü il noyabrın 26-da “Dağlıq Qarabağ Muxtar Vilayəti haqqında əsasnamədə” Muxtar Vilayətin tərkibində artıq 193 kəndin adı çəkilirdi. Bir ildən də az müddətdə ermənilər daha 24 kəndi mənimsəmişdilər²⁸.

Beləliklə, 1924-cü ildə qəbul edilmiş əsasnaməyə görə Dağlıq Qarabağ Muxtar Vilayəti Azərbaycan SSR-in tərkib hissəsi elan edilsə də, ermənilər Azərbaycan ərazisi hesabına öz dövlətini yaratmaq arzusundan əl çəkmədilər.

4. Dağlıq Qarabağ Muxtar Vilayəti yaradıldıqdan sonra ermənilərin işğalçı fəaliyyətlərinin Azərbaycan üçün acı nəticələri

1929 – cu il fevralın 18 – də tarixən Azərbaycan torpağı olan Zəngəzurun İrandla sərhədə çıxan sonuncu parçası Ermənistanə verildi. Bu qərarla Azərbaycanın Cəbrayıl qəzasının Nüvədi kəndi, Ordubad qəzasının Kərkivan, Kilid kəndləri, ümumiyyətlə 11 kənd Ermənistanə verilmiş və Ermənistan Sovet Respublikasının ərazisi 29,8 min kv.km – ə çatmışdır²⁹. Bu torpaqlar hesabına Ermənistan SSR-in Meğri qəzası yaradıldı. Naxçıvan Azərbaycanın böyük bir hissəsindən ayrıldı. Ermənistanın Azərbaycana ərazi iddiaları hətta II dünya müharibəsi illərində də səngiməmişdir. 1943-cü il Tehran konfransının (28 noyabr – 1 dekabr) gedişində Sovet – İran münasibətlərinin müzakirəsi zamanı erməni diasporu fürsətdən istifadə edərək SSRİ Xarici İşlər Komissarı V.Molotova müraciətlərində İ.Stalindən (İranda yaşayan ermənilərin Sovet Ermənistanına köçürülməsini icazə verməsini xahiş etmişlər³⁰. İ.Stalinlə danışıqdan sonra V.Molotov ermənilərə müsbət cavab vermişdi. Bu hadisədən sonra, 1945-ci ilin aprelinde bütün dünya ermənilərinin ali katalikosunun müavini Georq (Çeorekiyan) ərizə ilə İ.Stalinə müraciət edərək Eçmiədzin kilsəsinin fəaliyyətinə icazə verilməsini xahiş etdi. 1945-ci il aprelin 19-da İ.Stalin onun xahişini yerinə yetirərək kilsənin fəaliyyətinə razılıq verdi.

Bu hadisədən sonra, siyasi büronun üzvü olan A.Mikoyanın dəstəyi ilə 1945-ci ilin noyabrında Ermənistan K(b)P MK-nın I katibi Q.Arutyunov İ.Stalinə məktubla müraciət edərək Dağlıq Qarabağı Ermənistan SSR – ə birləşdirməyi xahiş edir. İ.Stalin məsələni aydınlaşdırmaq üçün məktubu G.Malinkova göndərir. G.Malinkov isə öz növbəsində Azərbaycan K(b)P MK – nın I katibi M.C. Bağırova göndərir. M.C. Bağırov İ.Stalinə məktub yazaraq Dağlıq Qarabağın Şuşa rayonunu çıxmaq şərti ilə Ermənistanə verilməsinin əleyhinə çıxmadığını bildirdi. Lakin əvəzində Ermənistan SSR, Gürcüstan SSR və Dağıstan MSSR – də azərbaycanlıların yaşadığı

27 *Кистория образования Нагорно-Карабахской Автономной Области Азербайджанской ССР*, с.241-242.

28 Paşayev A.Ə. *Açılmamış səhifələrin izi ilə*. Azərbaycan, Bakı, 2001, s.342.

29 *Deportasiya. Azərbaycanlıların Qərbi Azərbaycandan-İndi Ermənistan adlandırılan ərazidəki tarixi-etnik torpaqlarından kütləvi surətdə deportasiyasına həsr olunmuş elmi konfransın materialları*. ADPU-nun mətbəəsi, Bakı, 1998, s.61.

30 *Deportasiya*, s.40.

tarixən Azərbaycanca məxsus olan torpaqların yenidən Azərbaycan SSR – ə qaytarılması şərtlərini irəli sürdü . Beləliklə, ermənilərin Dağlıq Qarabağla bağlı planları alt – üst olur. Ermənilər bu dəfə Ermənistanda yaşayan azərbaycanlıları öz tarixi torpaqlarından deportasiya etmək planını hazırladılar və elə 1945-ci ilin noyabrında Ermənistan hökumətinin vəsəiti hesabına SSRİ hökuməti xaricdə yaşayan ermənilərin Ermənistana köçürülməsi işinin təşkili haqqında qərar qəbul edir ³¹. Ermənistan hökuməti yanında repatriantların qəbulu və yerləşdirilməsi məsələləri ilə məşğul olan xüsusi komitə yaradıldı. 1946- cı ildə 130 min erməni Ermənistana köçmək üçün Moskvaya müraciət etdi .

Yalnız 1946-cı ildə Ermənistana Yunanıstan, Suriya, Livan, İran, Bolqarıstan və Rumıniyadan 50.9 min nəfər, 1947-ci ildə isə Fələstin, Suriya, Fransa, ABŞ, Yunanıstan, Misir , İran və Livandan 35.4 min nəfər erməni köçdü. Ermənilərin xaricdən Ermənistana köçürülməsi azərbaycanlıların Ermənistandan zorla köçürülməsi barədə qərarın qəbul olunmasına təkən verdi.

1947-ci il dekabrın 23-də A.Mikoyanın fitvası ilə SSRİ Nazirlər Soveti «Ermənistan SSR-də kolxozçuların və başqa azərbaycanlı əhalisinin Azərbaycan SSR-in Kür-Araz ovalığına köçürülməsi haqqında» 4083 nömrəli qərarı qəbul etdi. Qərara əsasən 100 min kolxozçu Ermənistandan Azərbaycana könlüllük əsasında köçürülməli idi³².

Ermənilər azərbaycanlıları öz tarixi yurdlarından qovaraq xaricdə yaşayan erməniləri bu torpaqları yerləşdirirdilər. 1948-ci il martın 10-da azərbaycanlıların köçürülməsi haqda əlavə 754 nömrəli qərar da qəbul olundu. 1948-1953-cü illərdə zorla deportasiya olunmuş azərbaycanlı əhali əvəzinə gəlmə erməniləri burada yerləşdirən Ermənistan rəhbərliyi ölkəsini monoetnik dövlətə çevirirdi. 1965 – ci ildən başlayaraq Ermənistanda vəzifələrdə olan azərbaycanlıları işdən azad etməyə başladılar. 1965 – ci il aprelın 23 – də Yerevan şəhərində 400 minlik nümayiş keçirilmiş, “Dağlıq Qarabağ bizimdir”, “Naxçıvan Ermənistan torpağıdır” və s. kimi şüarlar irəli sürülmüşdür. Nümayiş güya “erməni genosidinin 50 illiyinə həsr” edilmişdi. Bu dövrdə “Daşnaksutyun”un üzvləri erməni kommunistlərinin himayədarlığı ilə fəaliyyətə başladılar. Müxtəlif leqal və qeyri - leqal təşkilatlar yarandı³³. Erməni millətçilərinin apardıqları təbliğat nəticəsində azərbaycanlılarla ermənilər arasında ziddiyyətlər get-kəskinləşdi. Ümumiyyətlə, 1965-ci ildən başlayaraq Sovet hökuməti Ermənistanda antitürk əhval-ruhiyyəsini qızıqsırdı³⁴. Məhz bu ildən “soyqırım qurbanlarının xatirəsinə” həsr olunmuş tədbirlər həyata keçirilməyə başladı.

31 *Deportasiya*, s.27.

32 *Deportasiya*, s.39-43; *Erməni terror və quldur birləşmələrinin bəşəriyyətə qarşı cinayətləri (XIX-XXI əsrlər). Müxtəsər xronoloji ensiklopediya*. Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyasının İnsan Hüquqları İnstitutu. “Elm”, Bakı 2003, 367 s.

33 *Deportasiya*, s.65.

34 Melyanas İ. “*Erməni məsələsi və ondan qaynaqlanan erməni – türk qarşudürməsinin tərkib hissəsinə baxış*”. Analitik baxış. Aylıq informasiya məcmuəsi. №1 – may 2010. Azərbaycan Respublikasının Prezidenti yanında Strateji Araşdırmalar Mərkəzinin aylıq nəşri s. 6-13.

Nəticə və dəyərləndirmə

1970-ci illərin sonu, 1980-ci illərdə SSRİ-də yeni və sonuncu iqtisadi, siyasi, mənəvi böhran (belə vəziyyət əslində əvvəllər də olmuşdu. Məs. N.S.Xruşşovun hakimiyyəti dövründə) başladı. Ölkəni bürüyən rüsvətxorluq, təsərrüfatsızlıq, iqtisadiyyatda şişirtmə nailiyyətlərin mövcudluğu, inzibati amirlik sisteminin dözülməzliyi dövlətin məhvində gətirib çıxartdı. M.Qorbaçovun Sov.İKP MK-nın Baş katibi vəzifəsinə gəlməsindən sonra, siyasi və iqtisadi sahədə aşkarlıq, demokratiya, plyuralizm, bazar iqtisadiyyatı adı altında həyata keçirdiyi islahatlar böhranı daha da dərinləşdirdi. Sözdə elan olunmuş demokratik hüquq və azadlıqların real təminatı yox idi. Dövləti qanunlar deyil, kommunist partiyasının liderlərinin maraqları idarə edirdi. Erməni lobbisi M.Qorbaçovu öz təsiri altına salmış və ona təzyiqlər göstərirdi. M.Qorbaçov ermənilərin havadarına çevrilmişdi.³⁵ XX əsrin 80 – ci illərində erməni millətçilərinin təcavüzkar siyasəti yeni mərhələyə qədəm qoydu. Moskvanın təzyiqi ilə Qazax rayonunun Yuxarı Salahlı, Əskipara, Şıxlı, Kəmərlı və b. kəndlərinin beş min hektar sahəsi Ermənistanı verildi.³⁶ 1987 – ci ilin oktyabrında isə Yerevan şəhərində Puşkin adına parkda “Qarabağ” komitəsinin ilk nümayişi keçirildi. Bu nümayişdə “Qarabağ Ermənistanı birləşdirmək” – “Miatsum”(birləşmək) şüarları səsləndi. Erməni liderləri “Dağlıq Qarabağ uğrunda hərəkət”ə başladılar. 1988-ci ildə Ermənistan beynəlxalq hüquq normalarını pozaraq Dağlıq Qarabağın özünə birləşdirilməsi məqsədilə aşkar fəaliyyətə başladı. Dağlıq Qarabağ ərazisində yaşayan ermənilər öz müqəddaratını təyin etmə hüququnu bəhanə edərək, Azərbaycana tabe olmaqdan imtina etdilər. Erməni separatçıları ərazi iddiaları ilə bağlı planlarında “türksüz Ermənistan” yaratmaq nəzərdə tuturdular. Bunun üçün Ermənistanda yaşayan azərbaycanlıları öz tarixi torpaqlarından qovmaq planlaşdırılmışdı. Ermənilər XX əsrin sonlarında əvvəllər yarımçıq qalan “dənizdən-dənizə Böyük Ermənistan” yaratmaq planlarını reallaşdırmaq üçün yenidən müharibəyə başladılar. Beləliklə, 1988-ci ildən etibarən Ermənistan-Azərbaycan Dağlıq Qarabağ münaqişəsi başlandı ki, bu da məhz XX əsrin 20-ci illərində rus bolşeviklərinin erməni daşnakları ilə birgə “fəaliyyət”lərinin acı nəticəsi idi.

Hakim Qiymətləndirmə: Xarici Müstəqil.

Maraqların Çatışması: Müəllif tərəfindən heç bir maraq çatışmazlığı elan edilməmişdir.

Maliyyə Dəstəyi: Müəllif bu araşdırmanın maddi dəstək almadığını elan etdi.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Çıkar Çatışması: Yazar çıkar çatışması bildirməmişdir.

Finansal Dəstək: Yazar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmişdir.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Conflict of Interest: The author has no conflict of interest to declare.

Grant Support: The author declared that this study has received no financial support.

35 Seyidova Sevinc. *Ermənistan-Azərbaycan Dağlıq Qarabağ münaqişəsinin tənzimlənməsində beynəlxalq təşkilatların iştirakı (1991-2005-ci illər)*. Elm və Təhsil, Bakı, 2021, s.78-79.

36 Sultanov O.B. *80-ci illərin sonu, 90-cı illərin əvvəllərində Azərbaycanda siyasi mübarizə*. Maarif, Bakı, 1995, s.43.

Qaynaqlar//Kaynakça/References

Azərbaycan Respublikası Dövlət Arxivi (istinadlar mətndə verilir)

Azərbaycan Respublikası Dövlət Siyasi Partiyalar və İctimai Hərəkətlər Arxivi (istinadlar mətndə verilir)

Deportasiya. Azərbaycanlıların Qərbi Azərbaycandan-İndi Ermənistan adlandırılan ərazidəki tarixi-etnik torpaqlarından kütləvi surətdə deportasiyasına həsr olunmuş elmi konfransının materialları. ADPU-nun mətbəəsi, Bakı, 1998, 218 s.

Erməni terror və quldur birləşmələrinin bəşəriyyətə qarşı cinayətləri (XIX-XXI əsrlər). Müxtəsər xronoloji ensiklopediya. Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyasının İnsan Hüquqları İnstitutu. Elm, Bakı, 2003, 367 s.

Melyanas İ. “Erməni məsələsi və ondan qaynaqlanan erməni – türk qarşıdurmasının tərkib hissəsinə baxış”. *Analitik baxış. Aylıq informasiya məcmuəsi*. №1 – may 2010. Azərbaycan Respublikasının Prezidenti yanında Strateji Araşdırmalar Mərkəzinin aylıq nəşri s. 6-13.

Nərimanov N.N. *Ucqarlarda inqilabımızın tarixinə dair (İ.V.Stalinə məktub)*. Azərənəşr, Bakı, 1992, 80 s.

Paşayev A.Ə. *Açılmamış səhifələrin izi ilə*. Azərbaycan, Bakı, 2001, 536 s.

Seyidova S.M. *Azərbaycanın beynəlxalq əlaqələri (1920-1930-cu illər)*. Diplomatiya, Bakı, 1998, 148 s.

Seyidova Sevinc. *Ermənistan-Azərbaycan Dağlıq Qarabağ münaqişəsinin tənzimlənməsində beynəlxalq təşkilatların iştirakı (1991-2005-ci illər)*. Elm və Təhsil, Bakı, 2021, 410s.

Sultanov O.B. *80-ci illərin sonu, 90-cı illərin əvvəllərində Azərbaycanda siyasi mübarizə*. Maarif, Bakı, 1995, 232 s.

К истории образования Нагорно-Карабахской Автономной Области Азербайджанской ССР. 1918-1925. Документы и материалы. Азербайджанское государственное Издательство, Баку, 1989, 334 с.

Ötüken Uyğur Kağanlığı (744-840)

The Otuken Uyghur Empire (744-840)

Kürşat Yıldırım, “*Uyğur Kağanlığı (744-840)*”. İstanbul: Selenge Yayınları, 2021, 128 s.,
ISBN: 978-605-4944-95-8

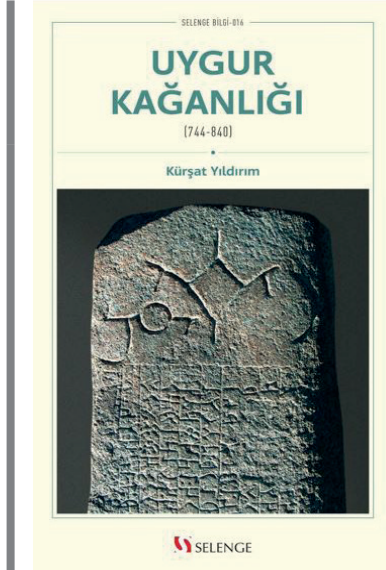
Dilyaram Ayupova¹

Sorumlu yazar/Corresponding author:
Dilyaram Ayupova, (Dr.),
İstanbul Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları
Enstitüsü, İstanbul, Türkiye
E-posta: dilyaram.ayupova@gmail.com
ORCID: 0000-0003-4384-6199

Başvuru/Submitted: 30.06.2022
Kabul/Accepted: 01.07.2022

Atıf/Citation: Ayupova, Dilyaram. Ötüken
Uyğur Kağanlığı (744-840). [Kürşat Yıldırım,
Uyğur Kağanlığı. *Avrasya İncelemeleri Dergisi*
- *Journal of Eurasian Inquiries* 11, 2 (2022):
257-261.
<https://doi.org/10.26650/jes.2022.014>

Anahtar Kelimeler: Uyğur Tarihi, Uyğur Kağanlığı, Ötüken, Dokuz Oğuz,
Maniheizm

Keywords: Uyghur History, Uyghur Empire, Otuken, Dokuz Oghuz, Manichaeism

Ulu Türkistan tarihindeki Hun ve Göktürk devrelerinden sonra bozkır kültürünü miras olarak kurulan Ötüken Uyğur devletinin siyasi tarihini anlatan “Uyğur Kağanlığı (744-840)” adlı eser İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Genel Türk Tarihi Anabilim Dalı öğretim üyesi Doç. Dr. Kürşat Yıldırım’ın kalemile okuyucuya sunulmuştur. Türkçe, İngilizce, Çince, Rusça, Arapça, Moğolca ve Japonca gibi kaynaklar üzerinden araştırmalar yapan Kürşat Yıldırım, birçok çalışmasını ele alırken saha araştırmalarında da bulunmuş ve

alan itibarıyla da Asya Hunları, Tölesler, Göktürkler, Tunguzlar, Juan-Juanlar, Tabgaçlar, Xianbeiler, Wuhuanlar, Kıpçaklar, Sibiryaya Türkleri, Moğol, Çin ve Uygur tarihiyle ilgili birçok konuyu işlemiştir.

Yazarın bu çalışması ise daha önce kaleme aldığı “Uygur Kağanlığı’nın Tarihi Coğrafyası”, “Uygur Tarihi ve Kültürünü Anlamada Coğrafya Bilmenin Önemi” ve “Moyen Çor” gibi makaleleri ve birçok çalışmasının devamı olarak nitelendirilebilir. İşbu kitabını Ötüken Uygur Kağanlığı dönemiyle sınırladığını belirten Yıldırım, ilerleyen dönemlerde ayrıyeten Orta Çağ Uygurlarının tarihini de araştırmayı kendine hedef edinmiştir. Yazar bu eserini Çin, Moğolistan ve Sibiryaya coğrafyasında yaptığı incelemeleri, kaynak çalışmaları ve saha araştırmaları neticesinde Çin kaynakları (Xin Tang Shu, Jiu Tang Shu) ve Türk yazıtlarına (Karabalğasun, Tariat, Şine Us) dayanarak ele almıştır. Ayrıca eski Uygur tarihi konusundaki belli başlı temel kaynaklardan sayılan Gülçin Çandarlıoğlu’nun “Uygur Devletleri Tarihi ve Kültürü”, Bahaeddin Ögel’in “Uygur Devleti’nin Teşekkülü ve Yükseliş Devri”, Saadettin Gömeç’in “Uygur Türkleri Tarihi ve Kültürü”, Özkan İzgi’nin “Uygurların Siyasi ve Kültürel Tarihi (Hukuk Vesikalarına Göre)”, Ahmet Taşağıl’ın “Uygurlar: 840’tan Önce”, C. Mackerras’ın “The Uighur Empire According to the Tang Dynastic Histories” gibi yerli ve yabancı kaynaklardan da istifade etmiştir. Eser, yazarın yıllardır süren çalışmaları sonucu ortaya çıkan kaynak ve bilgi birikimini derleyip toplayıp okuyucuya sunmasının yanı sıra konuyla ilgili literatürde bazı karışıklıklara ve yanlış yorumlara yol açan meselelere aydınlık getirmek ve olaylar silsilesini net bir şekilde anlatmak gayesiyle ele alınmıştır.

Çalışmada, Uygurların menşei ve Uygur adının tarih sahnesine çıkışı, tarihi coğrafyası ve yayılma alanları, dini, toplumu, iktisadı ve bozkır kültürü bağlamında devlet teşkilatı konularıyla ilgili kısa ve öz bilgiler verilmeye çalışılmıştır. Eser, sırasıyla önsöz, ana bölümler, ek, kaynakça, son not ve dizin başlıklı kısımları ihtiva etmektedir. Ana kısım, 8 bölüm halinde şu şekilde tertiplenmiştir:

1. Uygur Kağanlığı’nın Siyasi Tarihi (s.13-84)
2. Uygurların Kökeni (s.85-91)
3. Uygur Adı (s.93-95)
4. Dokuz Oğuz Urukları (s.97-99)
5. Kağanlığın Coğrafyası (s.101-108)
6. Toplum ve Ekonomi (s.109-110)
7. Devlet Teşkilatı (s.111-112)
8. Mani Dini Meselesi (s.113-115)

Eserin çok mühim ve yüklü olan “Uygur Kağanlığı’nın Siyasi Tarihi” adlı ilk bölümü 69 alt bölümden teşekkül edilmiştir. Bu alt bölümler kısa ve kronolojik olarak birbirini takip eden bilgiler içermekle birlikte her bölüme verilen başlık metnin içeriğini tam anlamıyla açıklar niteliktedir. Bahsi geçen bölümün ilk 8 alt bölümünde, Uygurların tarih sahnesine çıkması ve ilk defa adının Çin kaynaklarında “Yuanhe”, “Wuhu”, “Wuhe” ve “Weihe” gibi

çeşitli adlarla anılması, bozkır dinamiklerinin işleyişine göre büyüyerek Töles boylarıyla birlikte I. Gök-Türk Devleti'ne isyan etmesi, Erkin Tejian'ın başında bulunduğu "Uygur" boylar birliğinin kurulması, doğrudan Çin ile ilk temasın yapılması ve sırasıyla başa geçen Pusa, Tumudi, Porun, Bisu gibi hükümdarlar döneminde Türk bozkırlarında Çin siyasetinin yayılmaya başlaması ve bunun sonucu olarak da Uygur-Çin münasebetlerinin yoğunlaşmasından söz edilmiştir. Sonraki 3 alt bölümde, II. Göktürk Kağanlığı'nın kurulması, güçlenmesi ve çökmesinin ardından yine bozkır dinamiklerinin değişimi üzerine Yaglakar ailesinden Kutluk Bilge Kül Kağan'ın idaresinde Uygur Kağanlığı'nın kuruluşu ve devletin temel taşıını oluşturan diğer boy ve ailelerden kısaca bahsedilmiştir. Bu alt bölümleri kağanlığı güçlü bir konuma getirerek hem askeri hem de diplomatik açıdan Çin'e üstünlük kurmayı başaran ve hayatının son dönemlerinde Kırgızlar ile mücadele eden Moyan Çor Kağan dönemine atfedilen 8 alt başlık takip etmektedir. Bu kısımlarda yazar, Moyan Çor dönemini aydınlatmak üzere Osman Mert'in "Ötüken Uygur Dönemi Yazıtları Tes, Tariat ve Şine Us" adlı eserine başvurmuş ve kağanın bizzat diktirdiği yazıtlardan verdiği alıntıları tek taraflı değerlendirmemek adına Çin yıllıklarındaki kayıtlarla mukayese ederek yorumlamıştır. Ayrıca yazar, Uygurların birkaç defa Çin'deki iç karışıklıklardan doğan isyanları bastırarak hanedanlığı yıkımın eşiğinden kurtarma olayının izahını yaparken Çin kaynaklarında geçen bilgilerin bazen olduğu gibi gösterilmeyip Çin'in siyasi bakış ve yaklaşımlarına yönelik kaydedildiğini ve bazen de abartıya kaçtığını tespit ederek tarihi hakikatlere dayandırmaya çabalamıştır. Üstelik Türk boylarını birbirine düşürmek adına hamleler yapan Çin'in geleneksel siyasetini de örnekleriyle ve kendi bakış açısıyla farklı bir pencereden gözler önüne sermiştir.

İlerleyen 19 alt başlık çerçevesinde ise Böğü Kağan döneminde yine Uygurların lehine gelişen Çin ile diplomatik ve ticari ilişkiler, Çin adına Tibetlilerle yapılan savaşlar, Uygur kağanının din değiştirerek Soğd tüccarlar ve Maniheistlerin etkisi altında kalması gibi meseleler Karabalgasun Yazıtı ve Çin yıllıklarından istifade edilen bilgilere dayatılarak izah edilmiştir. Bilahare ele alınan 30 alt başlıkta sırasıyla hükümdarlık makamına erişen 12 kağan dönemi aydınlatılarak bu süreçte cereyan eden olaylar silsilesi kronolojik olarak takip edilmiş ve artık eski gücünü yitirmeye başlayan Uygur Kağanlığı karşısında toparlanma sürecine giren Çin'in politikasındaki değişiklikler üzerinde ehemmiyetle durulmuştur. Uygur Kağanlığı'nın siyasi tarihi anlatılırken Çinlilerle olan ilişkilerden bahsetmemek mümkün değildir. Çünkü savaşlar başta olmak üzere ticari açıdan Uygurların en çok ilişki kurdukları topluluk Çinliler olmuştur. Bu sebeple Uygur siyasi tarihi doğrudan Çin kaynaklarına geçmiştir. Bu açıdan bakıldığında yazar eserinde Çin kaynaklarını kullanırken eski Uygur yazıtlarındaki bilgilerle mukayese ederek, ayrıca konu üzerinde emeği geçen akademisyenlerin görüşlerini de dikkate alarak objektif bir değerlendirme yapabilmıştır. Bu değerlendirmeler sonraki bölümlerde de görülmektedir.

Eserin "Uygurların Kökeni" adlı ikinci bölümünde ise "Uygur boyu nasıl ortaya çıkmıştır?", "Yüksek Arabalılar kimdir?" gibi sorulardan yola çıkarak Hun ve Göktürk dönemlerinde adı geçen boy adları ve onların Uygurlarla bağlantısı ve Uygur adının Çin kayıtlarına geçen çeşitli

versiyonlarına dair incelemeler yapılmıştır. Bu araştırmalar Çin kaynaklarının yanı sıra İslami kaynaklar, Uygur döneminde yazılmış yazıtlar, Uygurca Oğuz Kağan Destanı ve Uygurların menşe efsanelerine başvurularak karşılaştırmalı bir şekilde yürütülmüştür.

“Uygur Adı” olarak adlandırılan üçüncü bölümde ise Uygur adının anlamına dair çeşitli izahlar verilmiştir. Boy adının geçtiği İyme Yazıtı, Tibetçe Pelliot El Yazması, Turfan metinleri, Mani dini metinleri, Oğuz Destanı, Divanu Lugât-it Türk, Cami’ü’t Tevârih, Şecere-i Türk gibi klasik kaynaklarda geçen çeşitli görüşler tespit edilerek bir arada sunulmuştur.

Dördüncü bölümde ise “Dokuz Oğuz Urukları”na dair incelemelere yer verilmiştir. Burada ilk bölümde izahı yapılan Dokuz Oğuz birliğini oluşturan boyların yanı sıra kağanlığın idaresinde rol sahibi olan 9 uruk/ailenin her birinin adı üzerinde örnekler aracılığıyla durulmuş olup köken ve anlam bakımından ayrıntılı açıklamalar yapılmıştır.

Eserin “Kağanlığın Coğrafyası” başlığını taşıyan bölümü “Fiziki Coğrafya” ve “Kağanlığın Yayılma Sahaları” şeklinde iki başlık altında irdelenmiş olup Uygurların devlet teşekkülünden önceki, yani I. Gök-Türk ve II. Gök-Türk dönemlerindeki yayılma alanları ve Uygur Kağanlığı’nın kurulmasından sonraki muhtemel sınırları üç harita örneğinde gösterilmiş, keza Uygur yazıtları ile Çin kaynaklarındaki bilgilerle teyit edilmeye çalışılmıştır.

“Toplum ve Ekonomi” başlığı altındaki bölümde ise Uygurların nüfusu, yerleşim alanları, yaşam biçimleri ve geçim kaynaklarıyla ilgili tespit ve değerlendirmeler yapılmış, ayrıca töre çerçevesinde işleyen konargöçer ekonominin özelliklerinden söz edilmiştir.

“Devlet Teşkilatı” diye adlandırılan bir sonraki bölümde boylar birliğiyle meydana gelen devlet teşkilatının Hunlara dayanan Türk bozkır idaresi olduğundan bahsedilmiştir. Yazar, burada devleti yöneten hiyerarşik sistemin üst ve alt kademeleri, kağandan sonra gelen unvanlar ve merkez teşkilatı haricindeki birçok mevki hakkında bilgi vermiştir.

Kitabın son bölümü ise Uygur Kağanlığı tarihindeki en önemli ve farklı görüşlerin iddia edildiği tartışmalı konulardan biri olan “Mani Dini Meselesi”ne dairdir. Yazar bu konuda bazen farklı yönleri çekilen bazen de hakikatlerden uzaklaştırılan iddiaların olduğunu belirtmektedir. Özellikle Çin topraklarına ticaret amaçlı giden Uygurların Mani dinini benimsediklerini ve bu dinin etkisiyle devlet unvanlarında “ay” kelimesinin görüldüğünü, ancak Uygurların kitlesel olarak bu dine girdiklerinin söz konusu olmadığını vurgulamıştır. Böylece yazar tarihi gerçeklerle bağdaşmayan iddiaların altını çizerek çoğu hadiseleri örnekleriyle teyit etmiş, üstelik Çin yıllıklarında kaydedilen din konusundaki bilgileri inceleyerek fikirler yürütmüş ve görüşlerini açık bir şekilde ortaya koyabilmiştir.

Eserin bu bölümünden sonra “Ek” başlığı altında Uygur boy beyleri ve kağanlarının ad, unvan ve iktidar yıllarının verildiği bir tablo, ardından Türkçe, Çince, İngilizce, Almanca ve Japonca kaynakları ihtiva eden 70 referans, beş sayfalık dipnot ve iki sayfalık dizin kısmı yer almaktadır. Burada naçizane eleştiriye açık hususlardan birisi, eserin kaynakça kısmında Bahaeddin Ögel’in “Dünden Bugüne Türk Kültürünün Gelişme Çağları” adlı eseri künye biçimi farklı olmak üzere yanlışlıkla iki kere verilmiştir. Ayrıca kitabın 2.baskısı yayımlanacağı takdirde

bazı teknik sebeplerden kaynaklanmış olan imla (harf, kelime tekrarı, kelime düşmesi, cümle sonunda noktanın düşmesi, kelimelerin yapışması, kelimelerin gereksiz çizgiyle hecelenmesi: s.26, 32, 37, 52, 54, 55, 61, 63, 64, 66, 68, 73, 74, 78, 80, 84, 86, 90, 104, 114, 119) hatalarının düzeltilmesi adına metnin tekrar editöryel süreçten geçmesi tavsiye edilir.

Yukarıda takdim edilen detaylarla eser, Uygur tarihi çalışmalarına kaynaklık edecek çok önemli bilgileri ihtiva etmektedir. Türkçede bu mevzuda daha önce de derli toplu çalışmaların yapılmasına rağmen Doç. Dr. Kürşat Yıldırım'ın adı geçen eserini saha araştırmaları sonucu birincil kaynaklara ulaşarak, tahlil ve tenkitlerini ekleyerek ayrıca temel kaynaklardan da yararlanarak ele alması okuyucunun konuya yeni bir bakış açısıyla yaklaşmasını sağlayacaktır. Okuyucu bu kitabı baştan sona kadar okumakla, gerekli olan birçok malumat ve mülhazaları gözden geçirme fırsatını bulacaktır. Esere özellik veren taraflardan biri de çok açık ifadelerle, akıcı bir akademik üslupla yazılmış olması ve hacmi sebebiyle de okuyucuyu sıkmamasıdır. Keza eser zengin bibliyografyası ve açıklamalı dipnotları ile de dikkat çekmektedir. Netice itibarıyla Uygur Kağanlığı dönemi tüm yönleriyle olabildiğince objektif bir şekilde değerlendirilen mezkûr yayım, Genel Türk Tarihi alanına merak duyanlar ve alanın araştırmacıları için de bilhassa tavsiyeye şayandır.

Rusya'da Türk Esirleri

Turkish Prisoners in Russia

Mesut Karakulak. "93 Harbi'nde Rusya'da Osmanlı Esirleri". İstanbul: Selenge Yayınları, 2021, 128 s., ISBN: 978-625-7459-14-3

Abdurrahman Özacar¹

Sorumlu yazar/Corresponding author:
Abdurrahman Özacar, (Yüksek Lisans Öğrencisi),
İstanbul Üniversitesi, Avrasya Araştırmaları
Anabilim Dalı İstanbul, Türkiye
E-posta: a.ozacar@ogrii.edu.tr
ORCID: 0000-0003-2801-7712

Başvuru/Submitted: 04.08.2022
Kabul/Accepted: 07.08.2022

Atıf/Citation: Özacar, Abdurrahman. Rusya'da Türk Esirleri. [Mesut Karakulak'ın 93 Harbi'nde Rusya'da Osmanlı Esirleri, adlı eserinin tanıtımı]. *Avrasya İncelemeleri Dergisi - Journal of Eurasian Inquiries* 11, 2 (2022): 263-268.
<https://doi.org/10.26650/jes.2022.015>

Anahtar Kelimeler: Rusya, Osmanlı Devleti, 93 Harbi, savaş esiri, esaret
Keywords: Russia, Ottoman Empire, the '93 war, prisoner of war, captivity

19. yüzyıl Türk – Rus ilişkileri kıyasıya rekabetinin bir tezahürü konumundaki 93 Harbi (1877-1878 Osmanlı - Rus Harbi) her iki milletin üzerinde sonuçları itibariyle derin etkiler bırakmış elim bir savaştır. Osmanlı devleti her ne kadar bazı cephelerde olumlu anlamlarda varlık göstermiş olsada savaşı kaybetmiş, neticesi ağır talepler ve insan kaybına ek olarak tarihinde eşine pek rastlanılmayan bir esir sorunu ile karşılaşmıştır. Yüzyıllardır var olan ve gelişen savaş ve esir hukukunun 19. yüzyılın aydınlanmacı ve hümanist fikirleri ışığındaki değişiminde

düşman askeri olarak Çarlık Rusya'da esaret hayatı yaşamış Türk askerlerinin yaşadığı sürece değinen *93 Harbi'nde Rusya'da Osmanlı Esirleri* adlı bu eser, Mesut Karakulak'ın çalışmalarının bir ürünüdür. Eserin Osmanlı devleti için önemli kırılma noktası sayılabilecek bir savaşın tarihsel tanıkları olan savaş esirlerinin yaşadığı esir düşme süreci, esaret kurumu, esir hayatı ve tüm bu sürecin toplumsal yansımalarını aydınlatmak için katkıda bulunacağı düşünülmektedir. Eser sahibi Ordu Üniversitesi Tarih Anabilim Dalı'nda çalışan Doç. Dr. Mesut Karakulak, *Osmanlı Sularında Rus Vapurları, Buharlı Çağında Rus Vapur ve Ticaret Kumpanyası (1856-1914) (2020)*, *Türkistan'da Efendiler ve Köleler (2020)* ve çevirmenlerinden biri olduğu *Sibir Hanlığı Kronikleri (2020)* gibi kitaplarının yanısıra denizcilik, Rus ve Türk tarihi üzerine makaleleri de bulunmaktadır.

Beş ana bölümden oluşan bu çalışmada bölümler ve sayfaları şunlardır:

- “Esir Düşmek” (s.13-44)
- “Esir Kamplarında Gündelik Hayat” (s.45-70)
- “Osmanlı Esirleri Örneğinde Rus Savaş/Esir Hukuku” (s.71-82)
- “Matbuattan Esaret Hatıraları” (s.83-96)
- “93 Harbi'nde Bir Esaret Hikayesi: Mersin Vapuru Hadisesi ve Rusya'da Osmanlı Savaş Esirleri” (s.97-114)

Kısa bir tarihsel süreç ele alındıktan sonra askerlerin esir alınma ve sevk sürecine değinilmiş, ikinci bölümde esirlerin sevk edildikleri yerlerde yaşamlarını idame ettirmek için alınan önlemlerden ve karşılaşılan durumlardan bahsedilmiştir. Üçüncü bölüm Rus Savaş ve Esir Hukuku çerçevesinde karşılaşılan bazı olaylar hakkında malumat içermekte, ardı sıra gelen bölümde dönemin Rus ve Türk basınından konu ile alakalı örnekler verilmektedir. Son bölümde dönemin ilgi çekici bir mevzusu olan Mersin Vapuru hadisesi ele alınmıştır.

“Esir Düşmek” adlı ilk bölümde, Osmanlı – Rus ilişkilerinin başladığı tarih olan 1495 yılından itibaren tarihsel süreç, kısaca kronolojik bir sıra ile kıyasıya rekabetin yaşandığı 19. yüzyıla getirilip, 93 Harbi ve ona giden sürecin haddizatında nasıl geliştiği verilmek istenmiştir. Yine bu kısımda sadece Ruslarla yapılan savaşların ve dışarıdan gelen müdahalelerin çokluğunun Osmanlı devletinin yıkımına giden yolu açtığı düşüncesi eleştirilmiş, tüm bunların nedenden ziyade birer gösterge olduğu sebepleri ile ifade edilmiştir. Akabinde, Türk – Rus savaşları özelinde dönemlere ayrılarak Ruslarda esir hukukunun gelişimi ele alınmış, bahsedilen bölümde önceki savaşlarda esirlerin yaşadıkları süreçlere değinilmiş, esirlerin yaşadıklarına örnekler verilmiş, süreç incelenmek üzere sınıflandırılıp başlıklar altında sıralanmıştır. 93 Harbi'nde ele geçirilen askerlerin sorgu safahatlarında hiyerarşik sınıfları, etnik kökenleri ve istihbari bilgiler gibi detaylı çalışmalar yapıldığına değinilmiştir. Sorgu evresi biten esirlerin geçici veyahut esaretinin sonuna kadar tutulacağı yerlere nasıl sevk edildikleri ve sevk süreçlerinde yaşanan hadiseler hakkında bilgiler verilmiştir. Sevk bölgelerinin seçimindeki kıstaslar belirtilmiş, esir sayılarına ve alınan esirlerin hiyerarşik statülerine ve sağlık durumlarına yönelik bir çalışma ile sevk edildikleri bölgelere göre hazırlanmış bir tabloda bilgiler sunulmuştur. Paşa rütbesindeki komutanların esir alınma zamanı ve sevk bölgeleri ayrı bir tablo ile gösterilmiştir.

“Esir Kamplarında Gündelik Hayat” adını taşıyan ikinci bölüm, hiyerarşik konumlarına göre ayrılan tutsakların başka bir yere sevklerine karar verilineceye ya da esaretten kurtuluncaya kadar tutuldukları bölgelerdeki Rus kanun ve yönetmeliklerine göre esirlerin envanterlerine yönelik işlenecek süreç ve karşılaşılan sorunlar, yerleşim planları, esaret sırasında tutsaklara karşı uygun görülen muameleler ve yaşanan bazı örnekleri ihtiva etmektedir. Esirlere yönelik muamelelerin temel motivasyon kayanğı belirtilmiştir. Ele geçirilen askerlerin ortaya çıkan sayıları göz önüne alındığında işlerinin sağlanmasında yaşanan hadiseler ve önlemler aydınlatılmaya çalışılmış, yaşanan kültürel farklılıkların esirler ve otoriteler üzerindeki etkisi ortaya konmuştur. Yine esirlerin durumu ile alakadar bir başka konu gerek cephe şartlarına ve sevk süreçlerine gerekse kuzey iklimin getirmiş olduğu zorluklara bağlı esirlerde karşılaşılan sağlık durumlarına değinilmiş, sağlık sorunları kapsamında hayatını kaybeden askerlerin sayılarına yönelik çalışma belirtilmiştir. Tutsak tutuldukları bölgelerde konuya binaen bölge ahalisinde oluşan olumlu, olumsuz tepkiler belirtilmiştir. Esir Türk askerlerinin mali durumları ve yapılan yardımlar ile ilgili bulgular verilmiş, Rus savaş hukuku çerçevesinde esirlerin çalıştırılma koşulları irdelenmiş, konunun bütünü açısından dönemin Rus toplumunda bir öteki olarak Türk esirlerin etkileri örneklerle ortaya konmaya çalışılmıştır.

“Osmanlı Esirleri Örneğinde Rus Savaş/Esir Hukuku” başlığı ile üçüncü bölüm, daha önceki bölümlerde ortaya konan Rus Savaş Hukuku çerçevesindeki yapının, Türk esirlerinin yaşadığı hadiselerle tahlili yapılmıştır. Gerek Türk esirlerinin karşılaştığı hukuksuzluklar gerekse esirlerin yaptığı hukuksuz davranışlar karşısında otoritenin ve toplumun tepkileri örneklerle ifade edilmiştir. Uluslararası normların uygulanmasına yönelik bulgulardan aktarımlarda bulunulmuştur. Plevne cephesinde Rus Ordusu’nun yaşadığı kayıpların vermiş olduğu rahatsızlıklar sebebi ile diğer cephelerdeki esirlere nazaran Plevne cephesinden gelen rütbeli subay ve paşalara gösterilen ihtimama tezat bir şekilde düşük rütbeli askerlerin karşılaştığı farklı muameleler özel bir alt başlık çerçevesinde değerlendirilmiştir. Osman Paşa’ya gösterilen adeta bir Rus kahramanı muamelesinin sebepleri incelenmiş, bu tezatlıklardan olaya tanık şahısların aktardıkları ile tasdik edilmeye çalışılmış, konuya ilişkin bir yorum getirilmiştir. Plevne esirleri ile ilgili oluşturulan tabloda esirlerin sayıları, iki başlık altında gönderildikleri yerler, ölenlerin sayıları ve oranı ve yurda dönenler hakkında bilgiler verilmiştir.

“Matbuattan Esaret Hatıraları” adlı dördüncü bölümde, dönemin Rus ve Türk basınından aktarımlar yapılmış, basının devlet argümanlarını gerek yerelde gerekse uluslararası alanda bir meşruiyet kurma aracı olarak nasıl kullanıldığına örneklerle değinilmiştir. Dönemin Rus gazetecisinin aktarımları üzerinden Plevne cephesi esirlerinin tutukluluk halleri, sevkleri, sorguları ve tüm bu süreçler içerisinde esirlere gösterilen muameleler yorumlanmıştır. Yine bu dönemde Türk – Rus savaşı ile ilgili Avrupa basınında çıkan yayınlara karşı Rus basınının tepkilerine ve iddialarına ve bu iddialara konu Türk tarafının cevaplarına değinilmiştir. Rus basınında geçen Türk esirlerin sevk süreçlerinde ve sevk edildikleri bölgelerde oluşmuş toplumsal yansımalar bahsedilmiş, yapılan yayınların toplum üzerindeki etkilerine örnekler

verilmiştir. Verilen örneklerde Türk esirlerin öznesi olduğu yayınların geçtiği de anlaşılmaktadır. İncelenen dönemsel Rus yayınlarının genel bir tahlili ortaya konmaya çalışılmıştır. Yine bu tahliller içerisinde Rus basınında savaşılan bir düşman olarak Türklerin yüceltildiğinden bahsedilmiş, konuyla ilgili sebeplerine yönelik bir yorum getirilmiştir. Türk basını ile ilgili incelenen yayınların savaşa olan ilgisi değerlendirilmiş, diğer incelenen yayınlarla kıyaslaması yapılmıştır. İncelenen Türk basının odak noktaları belirlenmiş, bunun olası sebepleri ile ilgili değerlendirmede bulunulmuştur. Basının Türk kamuoyunun savaşa yönelik algısının inşasında nasıl bir rol aldığı verilmiştir. Bölüm içerisindeki son alt başlık da esirlerin dönüşü hakkındadır. Savaş sonrası esirlerin karşılıklı iadesi sürecinin Rusya'da nasıl işlediği, toplumsal yansımaları örnek teşkil edecek bulgular ve basında süreçle alakalı geçişler sunulmuştur. Yine bu kısımda verilen tablo ile esirlerden süreç kapsamında dönmek istemeyen askerlerden kayıtlarına ulaşıldıkları paylaşılmıştır.

“93 Harbi'nde Bir Esaret Hikayesi: Mersin Vapuru Hadisesi ve Rusya'da Osmanlı Savaş Esirleri” adlı beşinci bölümde, 1853-1856 Kırım Savaşı sonrası Karadeniz'de donanma bulundurması yasaklanan Rusya'nın silahlandırıp savaşa koyduğu ticaret gemileri vasıtasıyla kaçırdığı, Osmanlı devleti tarafından kullanılan Mersin Vapurunu konu almıştır. İlgili hadise ışığında 93 Harbi'nde Karadeniz'e mevzu bahis gelişmeler verilmiş, dönemin Rus ve Türk donanmaları ile ilgili bilgiler sunulmuştur. Rusların deniz hareket amaçlarına ve bu amaçlar doğrultusunda Karadeniz sahillerinde yaptıkları operasyonların gerek siyasi otoriteler gerekse toplumsal yansımaları üzerine değinilmiştir. Başlığa konu vapur ve beraberindekiler hakkında bilgiler verilmiş, olayın nasıl geliştiği genel hatları ile anlatılmıştır. Konunun yerel ve Avrupa basınında yer almasına, olaydaki şüpheler üzerine siyasi otoriteler tarafından soruşturulmasına ve bu konunun toplumda tepkilere sebebiyet verdiğine değinilmiştir. Bunca önleme rağmen Türk karasularına bu denli yakın yapılan bir saldırının, üstelik silah dahi kullanılmadan ele geçirilen geminin ve esir alınan askerlerin oluşturmuş olduğu şaibeden kaynaklı meclis ve bahriye nazırlığı arasında ki geçen tartışma aktarılmıştır. Ayrıca olayın toplumda oluşturmuş olduğu kötü itibarı gidermek amacıyla ilgililer tarafından basın yayın vasıtasıyla yapılan kamuoyu çalışmalarına değinilmiştir. Vapurun kaçırılma hadisesi Rus gemisi kaptanı tarafından aktarıldığı kısımda gemi personeli ve silahlar ile ilgili detaylar, olay hareket süreci ve sonrası yer almıştır. Konuya şahit diğer askerlerin aktarımlarında olay anı ile ilgili bilgiler ve gelişmelerden bahsedilmiştir. Olayda ki şüpheli durumlar incelenmiş, sonuçları ile değerlendirilmiştir.

Sonuç kısmında ortaya konan olaylar ve Rus Esir Hukuku kapsamında sistemin genel bir değerlendirilmesi yapılmış, Rus toplumunda Türk esirlerin oluşturduğu intibanın nedenleri beyan edilmiştir. İleri sürülen nedenler ve irdelenen hadiseler ışığında bir sonuca bağlanmıştır. Sonuç bölümünün ardından kaynakça ve dizin bölümleri yer almaktadır.

Yakın tarihte önemli bir savaş olan 93 Harbi sonuçları bakımından Türk Tarihi'ni önemli derecede etkilemiş bir savaştır. Ancak bu denli önemli bir savaşın etkisini ilk elden yaşayan esirlere yönelik Türkçe bir çalışma üstelik Rus arşiv kayıtlarını da ihtiva ettiği iddiasıyla pek

azdır. Türk toplumunun belleğinde çoğunlukla zaferler ve muzaffer komutanlar yer tutmuş, belki de kaybedilen bir savaşın istisna örneklerinden sayılabilecek biri olarak Osman Paşa Plevne kahramanı olarak hafızalarımızda yer edinmiştir. Düşman askerinin bile saygı ve nefret arasında baktığı bu askerlerin akıbeti ile ilgili Mustafa Karakulak tarafından hazırlanan ”93 Harbi’nde Rusya’da Osmanlı Esirleri” adlı eser konuya ilgi gösterenler veya çalışmak isteyenler için önemli bir kitap olma potansiyeli taşımaktadır. Uluslararası hukukun ve kamuoyu baskısının geliştiği bu çağda devletlerin oluşan bu normlara nasıl ve ne kadar uyum sağladığı, bunun için yazılı basının nasıl kullanıldığı, esirlerin bazen otoritenin kendisi bazen de otoritenin eksikliğinde yaşadığı olumlu olumsuz hadiseler aydınlatılmaya çalışıldığı görülmektedir. Esirlerin 9 ila 15 aylık bir süreçte Rus toplumunun belleğinde edindiği izler araştırılmış, iki toplumun karşılıklı etkileşiminin olduğu noktaları görebilmek adına önemli ipuçları taşımaktadır. Tüm bu alanlara kapı aralayabilecek bir çalışma niteliği göstermektedir. Eser ağıdalı bir dilden uzak, sade bir üslup ile yazılmıştır. Kitapta anlatılan esir hayatının daha net gözler önüne serilmesi amacı ile anlatımın tesirini arttıran, konuya ilişkin resimler ve fotoğraflar bulunmaktadır. Yaptığı çalışma ile alana sağladığı katkıdan dolayı Mesut Karakulak’a teşekkür ederiz.

Balkanlarda Türk Kimliğinin Bakiyesi: Kuzey Makedonya ve Kosova

The Balance of Turkish Identity in the Balkans: North Macedonia and Kosovo

Ümit Öztürk. “*Balkanlarda Türk Kimliğinin Bakiyesi: Kuzey Makedonya ve Kosova*”. Ankara: Astana Yayınları, Ocak 2021. ISBN: 978-625-7890-79-3

Kadriye Şan¹

Sorumlu yazar/Corresponding author:
Kadriye Şan, (Yüksek Lisans Öğrencisi),
İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü,
Avrasya Araştırmaları, İstanbul, Türkiye
E-posta: kadriyesan@ogrii.edu.tr
ORCID: 0000-0001-7728-7415

Başvuru/Submitted: 28.07.2022
Kabul/Accepted: 01.08.2022

Atıf/Citation: Şan, Kadriye. Balkanlarda Türk Kimliğinin Bakiyesi: Kuzey Makedonya ve Kosova. [Ümit Öztürk'ün Balkanlarda Türk Kimliğinin Bakiyesi: Kuzey Makedonya ve Kosova, adlı eserinin tanıtımı]. *Avrasya İncelemeleri Dergisi - Journal of Eurasian Inquiries* 11, 2 (2022): 269-275.
<https://doi.org/10.26650/jes.2022.016>

Anahtar Kelimeler: Türk kimliği, Balkanlaşma, Makedonya, Kosova
Keywords: Turkish identity, Balkanization, Macedonia, Kosovo

Kuzey Makedonya ve Kosova Türklerinin azınlık olarak yaşadıkları ülkelerdeki diğer milli-dini unsurlar ile kurdukları sosyal ve kültürel ilişkilerin anlatıldığı “*Balkanlarda Türk Kimliğinin Bakiyesi: Kuzey Makedonya ve Kosova*” kitabı Ümit Öztürk tarafından kaleme

alınmıştır. Yazar bu eserinde kimlik, kültürleşme kuramlarıyla birlikte Balkanlaşma kavramını da sosyolojik bir bakış açısıyla sosyal mesafe bağlamında ele almıştır. Aynı zamanda bu bölgede saha araştırması yapmış ve Kuzey Makedonya ve Kosova Türklerine Türk kimlik ve kültürüne ilişkin sorular yönelmiştir. Katılımcıların Türk kimlik ve kültürünü sürdürme ve koruma mücadeleleriyle birlikte vatan algıları ve Türkiye'nin Kuzey Makedonya ve Kosova Türklerine ilişkin politikalarına dair görüşleri de çalışma kapsamına dahil edilmiştir. Bu eserde yazar farklı yaş ve etnik gruplardan kişilerle gerçekleştirdiği mülakatlardan ve sosyoloji, tarih gibi farklı disiplinlerde yazılmış çok sayıda yabancı kaynaktan yararlanmıştır.

Kitabın yazarı Ümit Öztürk 2012 yılında yüksek lisansı'nı İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Anabilim Dalı'nda Doç. Dr. Taner TATAR danışmanlığında "*İngiliz Edebiyatında Sömürgecilik Ve Kölelik: Aphra Behn'in Oroonoko Veya Soylu Köle Romanı Örneği*" adlı tez çalışması ile tamamlamıştır. Ardından doktora öğrenimini 2018 yılında aynı üniversite ve aynı anabilim dalında Prof. Dr. Taner TATAR danışmanlığında "*Balkanlaşma ve Balkanlarda Türk Kimliği (Makedonya ve Kosova Örneği)*" adlı tez çalışması ile tamamlamıştır. Ümit Öztürk'ün Balkanlaşma, kimlik ve göç konularına dair pek çok çalışması bulunmaktadır.

Yazar bu çalışmada Osmanlı Devleti'nin ardından Yugoslavya'nın da Balkanlaşmasından sonra nüfus ve nüfuz bakımından azınlığa düşmüş Kuzey Makedonya ve Kosova Türklerinin kimlik algıları ve kültürleşme süreçlerinde diğer etnik gruplarla da ilişkilerini ele alarak alana katkı sağlamaktadır. Eser önsöz kısmı hariç 4 bölümden oluşmaktadır: Tahayyüle İşlenen Balkanlar, Balkanlaşma, Sosyal Mesafe Oluşumu Bağlamında Türk Kimliğinden Balkanlaşma ve Türk Kimliğine Yabancılaşma, Kuzey Makedonya ve Kosova'da Türk Kimliğinin İfadesi.

Kitabın önsözünde yazar Üsküplü şair Yahya Kemal Beyatlı'nın "Kaybolan Şehir" şiirinden dizeler ve Falih Rıfki Atay'ın "Zeytin Dağı" isimli kitabından sözlerle anavatan ve vatan arasındaki bağa dikkat çekmiştir. Balkan coğrafyasının Türk kimlik ve kültürünün mayalanmasındaki önemine ve bu coğrafyadaki kimliğin din-kimlik bütünleşmesi olduğuna vurgu yapmıştır. Osmanlı'nın yıkılış sürecinde Arap Yarımadası'nda gelişen farklı tabloyu olaylara şahitlik eden Falih Rıfki'nin gözünden anlatmıştır. Osmanlı'nın iki ayrı coğrafyada uyguladığı farklı iskan politikalarına değinerek kültürleşme süreçlerine de dikkat çekmiştir. Bu başlık altında Tito Yugoslavya'sından ve resmi dil olan Türkçe'nin kaldırılma süreçlerine de yer vermiştir. Katılımcıların tabiriyle Balkanlar'da Türk olmanın zorluklarından ve bedellerinden bahsedilmiştir. Katılımcıların Türkiye'nin Balkanları bilmemesine yönelik yaptıkları eleştirilere de yer verilmiştir. Aynı zamanda Makedonya ve Yunanistan arasındaki isim tartışması nedeniyle 2019 yılında Makedonya'nın resmi adının Kuzey Makedonya olarak değiştirilmesinden de bahsetmiştir. Yazar son olarak çalışmada desteğini esirgemeyen kişilere teşekkürlerini sunarak önsözü sonlandırmıştır.

İlk bölüm olan "Tahayyüle İşlenen Balkanlar" başlığında 'doğu sorunu' kavramına değinilmiştir. Balkanlarda "doğu sorunu" olarak ortaya konulan bu kavram açıklanmaya çalışılmıştır. Avrupalıların çok yakınında bulunan Balkan milletleri Doğulu ötekiler ve balkanizm

kavramlarıyla açıklanmaya çalışılmıştır. Günümüz dünyasında Balkanlaşma kavramına yüklenen anlamlara yer verilmiştir. Balkan kavramının Türkiye’deki ve Türkçe’deki karşılıklarına değinilerek Türkiye’de yeterince tanınmayan Balkanlar’a vurgu yapılmıştır.

İkinci bölüm “Balkanlaşma” kavramı üzerinde durulmuştur. Balkanlaşma ve Balkanlaştırmak kavramlarının açıklamasına yer verilmiş ve kimlikle ilişkisine değinilmiştir. Katılımcıların görüşlerinden de yola çıkarak Suriye özelinde Ortadoğu’da yaşanan Balkanlaşma sürecine ele alınmıştır. Farklı yazarların görüşlerinden yola çıkarak Balkanlaşma pratiği ve kimliğin parçalanmasını açıklamaya çalışılmıştır. Modernizm kavramının Balkanlaşma üzerindeki etkisine ve Yugoslavya’nın dağılmasının bu süreci ne kadar etkilediğinden bahsedilmiştir. Osmanlı’nın dağılması ile başlayan Yugoslavya’nın dağılma süreciyle devam eden balkanlaşma kavramı tamamlanmış Balkanlaşma ve başarısız Balkanlaşma olmak üzere iki farklı şekilde tanımlanmaya çalışılmıştır. Karadağ ve Sırbistan örneklerinden yola çıkarak kavramın biraz daha anlaşılması hedeflenmiştir.

Üçüncü bölüme gelindiğinde ise “Sosyal Mesafe Bağlamında Türk Kimliğinden Balkanlaşma veya Türk Kimliğine Yabancılaşma” başlığı altında ‘sosyal mesafe ölçeği’ kavramı açıklanmış. Sosyal mesafe bağlamında Kuzey Makedonya Türklerinin dominant milletler olan Makedonlar karşısındaki durumu ele alınmış ve Ohri Çerçeve Antlaşması ile Arnavutların elde ettiği kazanımlara değinilmiştir. Kosova’da da aynı şekilde nüfus oranının kimlik ve kültür kazanımı açısından önemine yer verilmiş ve 1999’da yapılan Kosova Savaşı sonrası yaşananlara değinilmiştir. Her iki ülkede de azınlık durumuna gelen Türklerin bu sona nasıl geldiklerini ve bunun üzerindeki din ve dil faktörü değerlendirilmeye çalışılmıştır. Devamında karışık evlilikler yoluyla ortaya çıkan ‘yumuşak asimilasyon’ kavramı açıklanmıştır. Çalışmada Türk, Arnavut, Gorali ve Boşnak olmak üzere farklı kimlikteki katılımcıların grup içi ve grup dışı evlilik tercihlerinin anlatıldığı bir yüzdelik tablosu oluşturulmuştur. Kuzey Makedonya ve Kosova Türkleri’nin evlilik tercihinde etkili olan ümmet kimliği ve Türk kimliğinin etkisi karşılaştırma yapılarak incelenmiş ve Kosova Türklerinin bu konuda daha hassas oldukları kanısına varılmıştır. Katılımcılarla yapılan mülakatlar sonucu kimlik ve kültür inşasında Türkçe eğitimin önemine dikkat çekilmiştir. Dini kimlik dolayısıyla ümmet bağıyla bağlı oldukları Arnavutlar başta olmak üzere diğer etnik gruplar ile yaşanan sosyal mesafeye (en uzak öteki) kavramına değinilmiştir. Kuzey Makedonya’daki nüfus sayımındaki gerçeği yansıtmayan verilere dikkat çekilmiş ve Makedonlar için tehdit unsuru görülen Arnavutlar, Türkler ve Sırpalar arasında kimlikten uzaklaştırılarak yapılan Balkanlaşma süreci ele alınmıştır. Tarih yazımı ve müfredat konusunun bu bağlamdaki önemine dikkat çekilmiştir. Katılımcılarla yapılan mülakatlarda bazı katılımcıların kendini tanıtırken Türk kimliğini ön plana çıkardığı bazı katılımcıların ümmet kimliğini kullandığı ve bazı katılımcıların da din ve millet kimliğini beraber kullanarak iç içe geçmiş bir kullanım yapıldığından bahsedilmektedir. Son olarak yakın zamanda meydana gelen tarih yazımındaki önemli gelişmelere dikkat çekilmiştir.

Bu bölümde bir alt başlık olan kimlik ve kimliğin inşası’nda kimlik olgusu ve tarihsel

süreçler içerisinde geçirdiği dönüşüm ele alınmıştır . Farklı yazarlara göre kimlik ve aidiyet kavramlarının tanımlamasına yer verilmiştir. Ulus devlet kurulma sürecinde millet kimliğinin oluşumuna dikkat çekmektedir. Kimlik ve öteki kavramları üzerinde genel bir değerlendirme yapıp önyargı ve stereotipleştirme kavramları arasındaki benzerlikler anlatılmıştır. Beraberinde kollektif benlik ve biz şuru kavramları açıklanmıştır. Kimliğin inşa sürecinde ‘öteki’ nin inkar edilemez mevcudiyetine değinilmiştir. Öteki algısına ilişkin farklı medeniyetlerdeki bakış açıları incelenmiş ve tarihsel süreç içerisinde Batılılar tarafından öteki olarak görülen Türklerin ‘dominant öteki’ kavramındaki konumu değerlendirilmiştir. Hristiyan aleminde öteki algısında Türk kimliğinin algılanması ve Müslüman-Türk kimlik bütünleşmesi ele alınmıştır. Türk medeniyeti ve Batı medeniyetinin kimlik ve öteki arasında kurulan ilişkilere bakışındaki farklılıklar değerlendirilmiştir. Türkler ve sömürge geleneğindeki Batının fethedilen yerlerdeki tavrı arasındaki farklılıklardan bahsedilmiş ve Türklerin fetih anlayışı ve sömürgecilik kavramlarının tanımlanmıştır.

Diğer bir alt başlık olan millet kimliği ve millet kimliğinin oluşumunda ulus ve millet kavramlarının tanımlamaları yapılmıştır. Etnik bilincin oluşumunda önemli olan kavramlara dikkat çekilmiştir. Millet ve milli kimliğe ait temel özellikler konusunda Adam Smith’in tarifine dikkat çekmiştir. Milletlerin tahayyül ürünü oluşu iddiasının modernist kuramcılardan Benedict Anderson’un ‘hayali cemaatler’ tezi üzerinden temellendirilmesine yer verilmiştir. Milleti anlamak için gerekli olan geleneksel millet bilinci üzerinde durulmuştur. Osmanlı Devleti’nde Türk millet kimliğinin neden gecikmeli bir şekilde geliştiğinin örnekler üzerinden açıklaması yapılmıştır. Bu noktada özellikle Kosova ve Makedonya bağlamında din unsurunun öneminden bahsedilmiştir. Kuzey Makedonya ve Kosova tarihindeki Türk kimliği incelenmiş ve İslamiyet’in bu kimlik üzerindeki etkileri değerlendirilmiştir. Balkanlarda Osmanlı’nın yerleşme ve yayılma süreci anlatılmış ve Kosova ve Kuzey Makedonya özelinde bu sürecin nasıl olduğu ele alınmıştır. Balkanlarda Türk nüfus ve nüfuzunun azalması bir anlamda göç sorunu olduğuna dikkat çekilmiştir. Balkanlardaki Türklerin neden Türkiye’nin refah problemiyle yakından ilgilendikleri ve anavatanın güçlü olmasını istedikleri katılımcılarla yapılan görüşmeler sonucu cevap bulan sorulardan biridir. Kosova’nın bağımsızlık süreci ve Ohri Çerçeve Antlaşması’nın Kuzey Makedonya’ya yansıyan olumsuz koşulları ele alınmıştır. Bölgede yapılan araştırmada Türk kimlik ve kültürünün inşasında çocukluk döneminin önemine değinilmiştir.

Dördüncü ve son ana başlık olan “Kuzey Makedonya ve Kosova’da Türk Kimliğinin İfadesi” başlığı altında yapılan mülakatlar bağlamında katılımcıların kimliklerini dini, milli etnik ve kültürel kimlikler bağlamında nasıl ifade ettikleri araştırılmıştır. Ön Türkler olarak tanınan Goranlar ve Torbeşler’in tarihi kimliğine açıklık getirilmeye çalışılmıştır. Türk kimliğinin bu unsurlar üzerinde kapsayıcı bir millet kimliği olduğuna değinilmiştir. Katılımcıların ifadesiyle Kosova ve Kuzey Makedonya Türkleri Türk kimliğini sadece etnik bir kimlik olarak görmemekte kültürde yaşanan ve yaşatılan bir millet kimliği olduğu üzerinde durulmaktadır. Bu ülkelerdeki Türklerin etnik kimlik olgusu genlerle ve kan bağıyla ortak bir ataya sahip olma olarak

algılanmaktadır. Bununla beraber Kosova ve Kuzey Makedonya Türklerinin günlük hayatta ve kamusal alanda kendilerine yöneltilen Türkçe ve Türklük ile ilgili sorulara karşı tepkileri ele alınmıştır. Yine katılımcılar Türkiye Türkleri tarafında kimlikleri ile ilgili yapılan hatalara ve algılamalara da tepkilerini ifade etmişlerdir. Bölgede bulunan Türklerin nüfuslarına kıyasla parti ve dernekleşme gibi faaliyetlerle sosyo- kültürel hayatta ciddi bir dinamiz ve aktivizm segilerdikleri üzerinde durulmuştur. Ayrıca Kosova ve Kuzey Makedonya bölgesinde millet ve din kimliğinin bütünleşmesi üzerinde durulmuştur. Katılımcılar tarafından Türk milli kimliği yüksek bir bilinçle zikredilirken Müslüman olmaktan duyulan gurur birlikte dile getirilmektedir. Tarihi evreler içerisinde ümmet bilincinin kuvvetlenmesi ile ortaya çıkan asabiye sonucu zaman zaman millet bilincinin feda edilmesinden bahsedilmiştir. Bunun yanında günümüzde Türk, Boşnak ve Arnavut unsurlar arasında kurulan ümmet kardeşliği olgusu hala canlılığını korumaktadır. Katılımcılar, Türk kimliğinin bölgede korunması için Türkiye'nin bu bölgede bulunması ve sahip çıkması istediğinde bulunmuşlardır. Farklı katılımcıların görüşlerinden yapılan alıntılardan anlaşılacağı üzere Kosova ve Kuzey Makedonya Türkleri milli bilincin yanında dini kimliklerin önemine ve sahip oldukları ümmet bilincine de vurguda yapmaktadırlar. Ayrıca Türklerin kimliklerini ifade ederken soy- sop bağlantısı, ırk ve şecere aramak gibi bir takıntılarının olmadığı belirtilmiştir. Bunun yanında Kosova ve Kuzey Makedonya Türkleri arasında hakim olan siyasi tavrın milliyetçilik olduğu ve Türkiye Türklerinin Balkanları ve Balkan Türklerini daha iyi tanımaları gerektiği dile getirilmiştir. Kosova ve Kuzey Makedonya Türklerinin anavatan algısı üzerinde durulmuştur ve Balkan Türkleri'nin hem Balkanlar'da hem de Türkiye'de tanınma problemi yaşadığı katılımcılar tarafından ifade edilmiştir. Bunun yanında Tito Yugoslavya'sına duyulan özlem ve 'yugo-nostalji' kavramına değinilmiştir. Ardından bu özlemin sebepleri açıklanmış ve değerlendirilmiştir.

Kültürleşme kavramının tanımı yapılmış olmakla beraber kültürleşme ve asimilasyon arasındaki farklar tablo şeklinde karşılaştırılarak analiz edilmiştir. Azınlıkların kültürleşme yönelimlerinin kapsamı ele alınmıştır. Bulgaristan ve Hollanda Türkleri arasında kıyaslama yapılarak konunun daha iyi anlaşılması hedeflenmiştir. Azınlıkların kültürleşme yönelimleri; entegrasyon, asimilasyon, ayrışma ve marjinalleşme altında dört başlıkta ifade edilmiştir. Aynı zamanda iki soru sorularak bir tablo halinde kültürleşme yönelimleri açıklanmaya çalışılmıştır. Yine egemen topluluğun kültürleşme yönelimler; çok kültürcülük, erime potası, ayrımcılık ve dışlama olarak dört başlık altında toplanmıştır. Azınlıkların ve dominant kültürün kültürleşme yönelimleri bir tablo ile izah edilmiştir. Kültürleşme yönelimleri üzerinde etkili olan devlet politikaları, alan ve boyut temelli kültürleşme yaklaşımı ve yeni medya ve internet gibi diğer etkenlerden de bahsedilmiştir.

Kosova ve Kuzey Makedonya Türklerinin kültürleşme yönelimleri ele alındığında grup dışı evliliklerde ebeveynlerin ve ikinci nesil Türklerin milli kimlik ve kültür konusunda oldukça bilinçli oldukları görülmektedir. Eğitim ve istihdam faktörlerinin Kosova ve Kuzey Makedonya Türklerini asimilasyona yönlendirdiği ısrarla belirtilmiştir. Katılımcıların ifadesiyle ortam baskısı

ve ötekileştirme kaygısıyla Türklerin hakim unsur karşısında azınlık konumuna düşmemek için asimilasyona yönelindikleri belirtilmiştir. Kuzey Makedonya Türkleri dil konusunda Makedonca'yı ve diğer hakim dil olan Arnavutca'yı öğrenme noktasında entegrasyonu tercih ederken Kosova'da ise bu konuda direnç gösterildiği görülmektedir. Her iki ülkede de kültürleşme yönelimleri içerisinde eğitim, istihdam ve evliliğin etkisi olduğuna değinilmiştir. Katılımcılar her iki ülkede de Türkler ülkenin gayrimüslim unsurlarından çok aynı dini mensubiyeti paylaştıkları ve asırlardır süregelen kültürleşme neticesinde Türk kimlik ve kültürüne daha yakın olan, fakat günümüzde balkanlaşan Arnavutlar tarafından yok sayıldıklarını ifade etmişlerdir.

Türk kimlik ve kültürünün Kosova ve Kuzey Makedonya'daki geleceğinin nasıl korunacağı neler yapılması gerektiği üzerinde durulmuştur. Katılımcılar, TİKA gibi kurumların bölgenin gelişmesine katkısını kabul etmekle birlikte yanlış politikaları eleştirilmektedir. Aynı zamanda bölgede yapılmasını istedikleri önerileri sunmuşlardır. Anavatandaki bazı değişme ve batılılaşma yönelimlerine gelen tepkilere yer vermekle beraber bunun önüne nasıl geçilmesi gerektiği üzerinde durulmuştur. Türkiye'nin Balkanlara ve Balkan Türklerine ilişkin politikaları değerlendirilmiş ve Türkiye'den beklentilerine geniş yer verilmiştir. Türkiye'nin ümmetçi politikaları ön planda tutması eleştirilmiş ve daha milliyetçi politikalara yer vermesi gerektiği belirtilmiştir. Aynı zamanda bölgede göçün önüne geçmek için Türkiye'den daha kalıcı çözümler üretmesi istenmektedir. Bu konuda katılımcılar arasında sadece iki kişi farklı görüş beyan ederek ümmetçiliğin ön planda tutulması gerektiğini söylemişlerdir. Batının bölgeyi Hristiyanlaştırma isteğine karşı Türkiye'nin bölgede daha fazla bulunması gerektiği üzerinde durulmuştur. Nihayetinde Balkanlar'da Türk olmanın Türkiye'de Türk olmaktan zor olduğunu ifade etmişlerdir. Türkiye'nin desteğini daha fazla beklediklerini belirten katılımcılar anavatana yürekte bağlı olduklarını da özellikle belirtmişlerdir.

Sonuç ve değerlendirme kısmında, yazar kitabın genel bir değerlendirmesini yapmış ve ulaştığı sonuçlardan bahsetmiştir. Yazara göre Kosova- Kuzey Makedonya Türklerinin millet ve milliyet kavramlarına ilişkin bakış açıları değerlendirildiğinde millet kimliğinin çok canlı bir şekilde yaşadığı görülmektedir. Bölgede halen varlığını hissettiren Osmanlı mimarisi ve eserleri tahribata rağmen bölgede Türk kültürünün tapusu edasıyla var olmaya devam etmektedir. Her şeye rağmen Türkçe yayın devam etmekte ve Türkçe konuşulmaktadır. Balkanlarda bütün karamsarlıklara rağmen Türk kimlik ve kültürünün yaşamaya devam ettiğini söylemek mümkündür. Son olarak yazarın değindiği nokta Balkanlarda var oluş mücadelesi veren ABD, AB, Rusya ve Çin gibi büyük güçlere karşı Türkiye Cumhuriyeti'nin de kendi stratejileri olması gerektiği üzerinde üzerinde durmaktadır. Yazar "bu alanda yapılacak çalışmalar sorunları tam anlamıyla çözmesinde de yeni araştırmalar için yeni ufuklar açacaktır" diyerek cümlelerini güzel bir temenni ile bitirmiştir.

Sonuç ve değerlendirme kısmından sonra kaynakça kısmına yer verilmiş ve kitabın en sonunda "Ek: Araştırmanın Problemi, Yaklaşımı ve Metodolojisi" yer almıştır. Araştırmanın

problemi başlığı altında Balkan coğrafyasında Türk kimliği ve kültürü üzerine yapılan sosyoloji çalışmalarının Avrupa’da yaşayan Türkler üzerinde yapılan çalışmalara oranla çok daha az olduğuna dikkat çekilmiştir. Çalışmada teorik çerçevede literatüre ilişkin bazı kavramlar tartışılırken Avrupa ülkelerindeki kültürleşme çalışmalarından da yararlanılmıştır. Araştırma Türk dış politikasını Türkiye sınırları dışında kalan Türk kültür coğrafyasında Türk kimliği ve kültürünün araştırılması, korunması ve uluslararası işbirliğinin geliştirilmesi açısından yakından ilgilendirmektedir. Bölgede var oluş mücadelesi veren büyük güçlerin karşısında Türk akademisyenlerin bölge üzerinde yapacağı çalışmalar Balkan Türklerinin kimlik ve kültür sorunlarına odaklanması gerektiği üzerinde durulmuştur. Balkan Türkleri üzerinde yapılacak çalışmalar Türkiye Cumhuriyeti’nin sınırları dışında kalan Türk kültür ve kimliğinin araştırılması, korunması bakımından çok önemlidir. Araştırma kapsamında temel problem cümlesiyle birlikte sekiz tane de alt problem cümlesi oluşturulmuştur. Araştırmanın yaklaşımı ise çeşitli düşünürlerin teorileri ve aksiyomlar ile açıklanmıştır. İntihar teorisi, sembolik etkileşimcilik kavramlarına yer verilmiştir. Metodoloji olarak ise çalışmada kartopu örneklem yöntemi kullanılmıştır. Araştırma evreni olan Kosova- Kuzey Makedonya Türklerinin “The World Fact Book CIA” 2018 ve 2015 yıllarına göre nüfus verileri ve ülkedeki etnik dağılım rakamları incelenmiştir. Yazar bu kısımda araştırma esnasında veri toplama tekniği ve araştırma yönetiminin katılımcılar tarafından ilgiyle karşılandığına yer vermiştir. Katılımcıların hangi usullere göre belirlendiği, kaç kişiyle görüşme yapıldığı, bunlardan kaç tanesinin Türk ya da Arnavut olduğu bilgisini, not tutma şekli ve mülakat sorularında hangi konular üzerinde yoğunlaşıldığı üzerinde durulmuştur.

Kitabın Balkanlarda Türk kimliğinin anlaşılması açısından literatüre yaptığı katkı oldukça önemlidir. Kuzey Makedonya ve Kosova özelinde bu konunun mülakatlarla gerçekleştirilmiş olması yazarın bizzat bölgeye gitmesi ve aynı insanlarla birkaç kez görüşmesi onlarla arasında bir bağ kurması çalışmanın samimiyeti ve içtenliğine yansımaktadır. Kitap yer yer Balkan şairlerinin demeçlerine yer vermiş ve bizi eskilere götürmüştür. Osmanlının yıkılışından beri Balkanlara duyulan özlem ve Balkanlardaki Türklerin hala ata toprağı olan buralarda asimilasyon politikalarına rağmen var olma mücadelesi etkileyici bir şekilde gözler önüne serilmiştir. Burada var olmayı Balkan Türklerinin kendilerine bir görev telkin etmeleri çalışmanın en can alıcı noktasıdır. Kitap Balkanları ve Balkan Türklerini anlamak için her Türk’ün okuması gereken değerli bir eserdir. Ümit Öztürk’ün yoğun emek ve mesai harcayarak hazırlamış olduğu bu eser umuyoruz ki kendisinin de temenni ettiği gibi pek çok yeni çalışmaya kapı aralayacaktır.

AMAÇ-KAPSAM

Avrasya İncelemeleri Dergisi (AVİD) – Journal of Eurasian Inquiries sosyal bilimler alanında Türkistan ile Kafkaslardan, Balkanlar ve Ortadoğu'ya uzanan geniş Avrasya Bölgesi ile ilgili farklı disiplinlerde hazırlanmış bilimsel çalışmaları akademik dünya ile paylaşmayı amaçlamaktadır.

Avrasya İncelemeleri Dergisi (AVİD) Avrasya coğrafyası ile ilgili uluslararası ilişkiler, siyaset bilimi, tarih, sosyoloji, iktisat, hukuk, kültürel ve bölgesel çalışmalar gibi farklı disiplinlerden bilimsel çalışmalara yer vermektedir.

EDİTORYAL POLİTİKALAR VE HAKEM SÜRECİ

Yayın Politikası

Dergi yayın etiğinde en yüksek standartlara bağlıdır ve Committee on Publication Ethics (COPE), Directory of Open Access Journals (DOAJ), Open Access Scholarly Publishers Association (OASPA) ve World Association of Medical Editors (WAME) tarafından yayınlanan etik yayıncılık ilkelerini benimser; Principles of Transparency and Best Practice in Scholarly Publishing başlığı altında ifade edilen ilkeler için: <https://publicationethics.org/resources/guidelines-new/principles-transparency-and-best-practice-scholarly-publishing>

Gönderilen makaleler derginin amaç ve kapsamına uygun olmalıdır. Orijinal, yayınlanmamış ve başka bir dergide değerlendirme sürecinde olmayan, her bir yazar tarafından içeriği ve gönderimi onaylanmış yazılar değerlendirmeye kabul edilir.

Makale yayınlanmak üzere Dergiye gönderildikten sonra yazarlardan hiçbirinin ismi, tüm yazarların yazılı izni olmadan yazar listesinden silinemez ve yeni bir isim yazar olarak eklenemez ve yazar sırası değiştirilemez.

İntihal, duplikasyon, sahte yazarlık/inkar edilen yazarlık, araştırma/veri fabrikasyonu, makale dilimleme, dilimleyerek yayın, telif hakları ihlali ve çıkar çatışmasının gizlenmesi, etik dışı davranışlar olarak kabul edilir. Kabul edilen etik standartlara uygun olmayan tüm makaleler yayından çıkarılır. Buna yayından sonra tespit edilen olası kuraldışı, uygunsuzluklar içeren makaleler de dahildir.

İntihal

Ön kontrolden geçirilen makaleler, iThenticate yazılımı kullanılarak intihal için taranır. İntihal/kendi kendine intihal tespit edilirse yazarlar bilgilendirilir. Editörler, gerekli olması halinde makaleyi değerlendirme ya da üretim sürecinin çeşitli aşamalarında intihal kontrolüne tabi tutabilirler. Yüksek benzerlik oranları, bir makalenin kabul edilmeden önce ve hatta kabul edildikten sonra reddedilmesine neden olabilir. Makalenin türüne bağlı olarak, bunun oranının %15 veya %20'den az olması beklenir.

Çift Kör Hakemlik

İntihal kontrolünden sonra, uygun olan makaleler baş editör tarafından orijinallik, metodoloji, işlenen konunun önemi ve dergi kapsamı ile uyumluluğu açısından değerlendirilir. Editör, makalelerin adil bir şekilde çift taraflı kör hakemlikten geçmesini sağlar ve makale biçimsel esaslara uygun ise, gelen

yazıyı yurtiçinden ve /veya yurtdışından en az iki hakemin değerlendirmesine sunar, hakemler gerek gördüğü takdirde yazıda istenen değişiklikler yazarlar tarafından yapıldıktan sonra yayınlanmasına onay verir.

Yazarların Sorumluluğu

Makalelerin bilimsel ve etik kurallara uygunluğu yazarların sorumluluğundadır. Yazar makalenin orijinal olduğu, daha önce başka bir yerde yayınlanmadığı ve başka bir yerde, başka bir dilde yayınlanmak üzere değerlendirmede olmadığı konusunda teminat sağlamalıdır. Uygulamadaki telif kanunları ve anlaşmaları gözetilmelidir. Telifte bağlı materyaller (örneğin tablolar, şekiller veya büyük alıntılar) gerekli izin ve teşekkürle kullanılmalıdır. Başka yazarların, katkıda bulunanların çalışmaları ya da yararlanılan kaynaklar uygun biçimde kullanılmalı ve referanslarda belirtilmelidir.

Gönderilen makalede tüm yazarların akademik ve bilimsel olarak doğrudan katkısı olmalıdır, bu bağlamda “yazar” yayınlanan bir araştırmanın kavramsallaştırılmasına ve dizaynına, verilerin elde edilmesine, analizine ya da yorumlanmasına belirgin katkı yapan, yazının yazılması ya da bunun içerik açısından eleştirel biçimde gözden geçirilmesinde görev yapan birisi olarak görülür. Yazar olabilmenin diğer koşulları ise, makaledeki çalışmayı planlamak veya icra etmek ve / veya revize etmektir. Fon sağlanması, veri toplanması ya da araştırma grubunun genel süpervizyonu tek başına yazarlık hakkı kazandırmaz. Yazar olarak gösterilen tüm bireyler sayılan tüm ölçütleri karşılamalıdır ve yukarıdaki ölçütleri karşılayan her birey yazar olarak gösterilebilir. Yazarların isim sıralaması ortak verilen bir karar olmalıdır. Tüm yazarlar yazar sıralamasını Telif Hakkı Anlaşması Formunda imzalı olarak belirtmek zorundadırlar.

Yazarlık için yeterli ölçütleri karşılamayan ancak çalışmaya katkısı olan tüm bireyler “teşekkür / bilgiler” kısmında sıralanmalıdır. Bunlara örnek olarak ise sadece teknik destek sağlayan, yazıma yardımcı olan ya da sadece genel bir destek sağlayan, finansal ve materyal desteği sunan kişiler verilebilir.

Bütün yazarlar, araştırmanın sonuçlarını ya da bilimsel değerlendirmeyi etkileyebilme potansiyeli olan finansal ilişkiler, çıkar çatışması ve çıkar rekabetini beyan etmelidirler. Bir yazar kendi yayınlanmış yazısında belirgin bir hata ya da yanlışlık tespit ederse, bu yanlışlıklara ilişkin düzeltme ya da geri çekme için editör ile hemen temasa geçme ve işbirliği yapma sorumluluğunu taşır.

Hakem Süreci

Daha önce yayınlanmamış ya da yayınlanmak üzere başka bir dergide halen değerlendirmede olmayan ve her bir yazar tarafından onaylanan makaleler değerlendirilmek üzere kabul edilir. Gönderilen ve ön kontrolü geçen makaleler iThenticate yazılımı kullanılarak intihal için taranır. İntihal kontrolünden sonra, uygun olan makaleler baş editör tarafından orijinallik, metodoloji, işlenen konunun önemi ve dergi kapsamı ile uyumluluğu açısından değerlendirilir. Editör, makaleleri, yazarların etnik kökeninden, cinsiyetinden, uyuğundan, dini inancından ve siyasi felsefesinden bağımsız olarak değerlendirir. Yayına gönderilen makalelerin adil bir şekilde çift taraflı kör hakem değerlendirmesinden geçmelerini sağlar.

Seçilen makaleler en az iki ulusal/uluslararası hakeme değerlendirmeye gönderilir; yayın kararı,

hakemlerin talepleri doğrultusunda yazarların gerçekleştirdiği düzenlemelerin ve hakem sürecinin sonrasında baş editör tarafından verilir.

Hakemlerin değerlendirmeleri objektif olmalıdır. Hakem süreci sırasında hakemlerin aşağıdaki hususları dikkate alarak değerlendirmelerini yapmaları beklenir.

- Makale yeni ve önemli bir bilgi içeriyor mu?
- Öz, makalenin içeriğini net ve düzgün bir şekilde tanımlıyor mu?
- Yöntem bütünlüklü ve anlaşılır şekilde tanımlanmış mı?
- Yapılan yorum ve varılan sonuçlar bulgularla kanıtlanıyor mu?
- Alandaki diğer çalışmalara yeterli referans verilmiş mi?
- Dil kalitesi yeterli mi?

Hakemler, gönderilen makalelere ilişkin tüm bilginin, makale yayınlanana kadar gizli kalmasını sağlamalı ve yazar tarafında herhangi bir telif hakkı ihlali ve intihal fark ederlerse editöre raporlamalıdır. Hakem, makale konusu hakkında kendini vasıflı hissetmiyor ya da zamanında geri dönüş sağlaması mümkün görünmüyorsa, editöre bu durumu bildirmeli ve hakem sürecine kendisini dahil etmemesini istemelidir.

Değerlendirme sürecinde editör hakemlere gözden geçirme için gönderilen makalelerin, yazarların özel mülkü olduğunu ve bunun imtiyazlı bir iletişim olduğunu açıkça belirtir. Hakemler ve yayın kurulu üyeleri başka kişilerle makaleleri tartışamazlar. Hakemlerin kimliğinin gizli kalmasına özen gösterilmelidir.

TELİF HAKKINDA

Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmaları Creative Commons Atıf-GayriTicari 4.0 Uluslararası (CC BY-NC 4.0) <https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/deed.tr> olarak lisanslıdır. CC BY-NC 4.0 lisansı, eserin ticari kullanım dışında her boyut ve formatta paylaşılmasına, kopyalanmasına, çoğaltılmasına ve orijinal esere uygun şekilde atıfta bulunmak kaydıyla yeniden düzenleme, dönüştürme ve eserin üzerine inşa etme dâhil adapte edilmesine izin verir.

AÇIK ERİŞİM İLKESİ

Dergi açık erişimlidir ve derginin tüm içeriği okura ya da okurun dahil olduğu kuruma ücretsiz olarak sunulur. Okurlar, ticari amaç haricinde, yayıncı ya da yazardan izin almadan dergi makalelerinin tam metnini okuyabilir, indirebilir, kopyalayabilir, arayabilir ve link sağlayabilir. Bu BOAI açık erişim tanımıyla uyumludur.

Derginin açık erişimli makaleleri Creative Commons Atıf-GayriTicari 4.0 Uluslararası (CC BY-NC 4.0) (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/deed.tr>) olarak lisanslıdır.

ETİK

Yayın Etiği İlke ve Standartları

Avrasya İncelemeleri Dergisi, yayın etiğinde en yüksek standartlara bağlıdır ve Committee on

Publication Ethics (COPE), Directory of Open Access Journals (DOAJ), Open Access Scholarly Publishers Association (OASPA) ve World Association of Medical Editors (WAME) tarafından yayınlanan etik yayıncılık ilkelerini benimser; Principles of Transparency and Best Practice in Scholarly Publishing başlığı altında ifade edilen ilkeler için adres: <https://publicationethics.org/resources/guidelines-new/principles-transparency-and-best-practice-scholarly-publishing>

Gönderilen tüm makaleler orijinal, yayınlanmamış ve başka bir dergide değerlendirme sürecinde olmamalıdır. Her bir makale editörlerden biri ve en az iki hakem tarafından çift kör değerlendirmeden geçirilir. İntihal, duplikasyon, sahte yazarlık/inkar edilen yazarlık, araştırma/veri fabrikasyonu, makale dilimleme, dilimleyerek yayın, telif hakları ihlali ve çıkar çatışmasının gizlenmesi, etik dışı davranışlar olarak kabul edilir.

Kabul edilen etik standartlara uygun olmayan tüm makaleler yayından çıkarılır. Buna yayından sonra tespit edilen olası kuraldışı, uygunsuzluklar içeren makaleler de dahildir.

Araştırma Etiği

Arasya İncelemeleri Dergisi (AVID)- Journal of Eurasian Inquiries araştırma etiğinde en yüksek standartları gözetir ve aşağıda tanımlanan uluslararası araştırma etiği ilkelerini benimser. Makalelerin etik kurallara uygunluğu yazarların sorumluluğundadır.

- Araştırmanın tasarlanması, tasarımın gözden geçirilmesi ve araştırmanın yürütülmesinde, bütünlük, kalite ve şeffaflık ilkeleri sağlanmalıdır.
- Araştırma ekibi ve katılımcılar, araştırmanın amacı, yöntemleri ve öngörülen olası kullanımları; araştırmaya katılımın gerektirdikleri ve varsa riskleri hakkında tam olarak bilgilendirilmelidir.
- Araştırma katılımcılarının sağladığı bilgilerin gizliliği ve yanıt verenlerin gizliliği sağlanmalıdır.
- Araştırma katılımcıların özerkliğini ve saygınlığını koruyacak şekilde tasarlanmalıdır.
- Araştırma katılımcıları gönüllü olarak araştırmada yer almalı, herhangi bir zorlama altında olmamalıdır.
- Katılımcıların zarar görmesinden kaçınılmalıdır. Araştırma, katılımcıları riske sokmayacak şekilde planlanmalıdır.
- Araştırma bağımsızlığıyla ilgili açık ve net olunmalı; çıkar çatışması varsa belirtilmelidir.
- İnsan denekler ile yapılan deneysel çalışmalarda, araştırmaya katılmaya karar veren katılımcıların yazılı bilgilendirilmiş onayı alınmalıdır. Çocukların ve vesayet altındakilerin veya tasdiklenmiş akıl hastalığı bulunanların yasal vasisinin onayı alınmalıdır.
- Çalışma herhangi bir kurum ya da kuruluştaki gerçekleştirilecekse bu kurum ya da kuruluştan çalışma yapılacağına dair onay alınmalıdır.
- İnsan ögesi bulunan çalışmalarda, "yöntem" bölümünde katılımcılardan "bilgilendirilmiş onam" alındığının ve çalışmanın yapıldığı kurumdan etik kurul onayı alındığı belirtilmesi gerekir.

YAZILARIN HAZIRLANMASI

Aksi belirtilmedikçe gönderilen yazılarla ilgili tüm yazışmalar ilk yazarla yapılacaktır. Makale gönderimi online olarak ve <https://dergipark.org.tr/pub/iuavid> adresinden erişilen <http://dergipark.gov.tr/login> üzerinden yapılmalıdır. Gönderilen yazılar, makale türünü belirten ve makaleyle ilgili

detayları içeren (bkz: Son Kontrol Listesi) kapak sayfası; yazının elektronik formunu içeren Microsoft Word 2003 ve üzerindeki versiyonları ile yazılmış elektronik dosya ve tüm yazarların imzaladığı Telif Hakkı Anlaşması Formu eklenerek gönderilmelidir. Yazıların üzerinde yazarların kimliğini gösteren herhangi bir bilgi (Ad, soyadı, kurum vs.) bulunmamalıdır.

1. Yazılar, Türkçe, İngilizce ve Rusça olarak hazırlanabilir.
2. Ana metin, çift aralıklı 11 punto ile Times New Roman fontlarıyla MS Word formatında elektronik dosya olarak hazırlanır. PDF dosyası gönderilmemesi rica olunur. Makale başlığı büyük harflerle ve 12 punto koyu; ara başlıklar küçük harflerle ve 11 punto koyu yazılır.
3. Araştırma ve derleme makalelerinin, araştırma notu ve çeviri yazıların ilk sayfasına, 180-200 kelimelik (anahtar sözcükler dahil) Türkçe ve İngilizce birer özet eklenir. Özetlerin sonunda, en fazla 10'ar adet Türkçe ve İngilizce anahtar sözcük bulunmalıdır. Kitap ve toplantı tanıtımları ve editöre mektuplara özet ve bibliyografya gerekmez. Bunlar makale yönetim sistemine yüklenirken "Özet" alanına yazının ilk paragrafı yüklenir. Türkçe makaleler için ayrıca 600-800 kelimelik İngilizce genişletilmiş özet istenmektedir; Rusça makaleler için hem Türkçe hem de İngilizce genişletilmiş özet gerekmektedir; İngilizce makaleler için sadece Türkçe genişletilmiş özet istenmektedir.
4. Ekler, ana metnin arkasına, kaynakçanın önüne yerleştirilmelidir. Eklerin kaynakları, ek başlığı altında ve ayrıca kaynakçada belirtilmelidir.
6. Kısa alıntılar paragraf içinde çifte tırnak arasında verilir. Uzun alıntılar tırnak işaretleri kullanılmadan sadece soldan iki kez girinti (tab) yapılmış olarak ve 10 punto ile verilir.
7. Resimler ve şekillerin altyazıları bulunmalıdır. Bu altyazılarda görselle ilgili açıklama ve kaynak verilmelidir. Altyazılarda verilen kaynaklar makale sonundaki kaynakçada yer almalıdır. Resimler, şekiller ve altyazıları metnin içine, yayımlanması istenilen yerlere yerleştirilmiş olmalı, hepsi metnin sonunda toplanmamalıdır. Ayrıca bütün resimler ve şekiller makale yönetim sistemine ayrı ayrı yüklenmelidir. Resimler ve şekiller ayrı ayrı numaralandırılır. Alt yazıları 9 punto ile yazılır.
8. Not ve bibliyografya derginin benimsediği ve Chicago Manual of Style 16'yı temel alan referans sistemine uygun olmalıdır (Bkz: Kaynaklar)
9. Dipnotlar (8 punto) her sayfanın altında verilir. Dipnot numarası metin içinde üst simge ile belirtilir. Dipnot referans numaraları noktalama işaretlerinden sonra konulmalıdır (³⁵ veya ²³).
10. Gönderilen metin ve özetler, kullanılan dilin (Türkçe, İngilizce, Rusça) dilbilgisi ve yazım kurallarına uygun olarak yazılmış olmalıdır. Editör, gönderilen metnin ve özetlerin Türkçe ve yabancı dil düzenlemesini yapmakla sorumlu değildir. Anadili İngilizce veya Fransızca olmayan yazarlar, metin ve özetlerini dergiye göndermeden önce dil düzenleme hizmetlerinden faydalanmalıdır.
11. Yayınlanmak üzere gönderilen makale ile birlikte yazar bilgilerini içeren kapak sayfası gönderilmelidir. Kapak sayfasında, makalenin başlığı, yazar veya yazarların bağlı oldukları kurum ve unvanları, kendilerine ulaşılacak adresler, cep, iş ve faks numaraları, ORCID ve e-posta adresleri yer almalıdır (bkz. Son Kontrol Listesi).

Kaynaklar

Avrasya İncelemeleri Dergisi (AVID)- Journal of Eurasian Inquiries dergisi, tarih, dil bilim ve güzel sanatların da dahil olduğu beşeri bilimler konularında araştırma yapanların çoğu tarafından

kullanılan “dipnot ve kaynakça” belgeleme sistemini benimsemiştir. Bu sistem, bibliyografik bilgilerin dipnotlarda ve bir kaynakçada gösterilmesine dayanır.

Dergiye katkıda bulunacak yazarların, aşağıdaki örneklere dayanarak dipnotları düzenlemeleri ve kaynakça oluşturmaları rica olunur. Bu örnekler, yazarlara kolaylık sağlamak amacıyla, Chicago Manual of Style kılavuzundan (http://www.chicagomanualofstyle.org/tools_citationguide/citation-guide-1.html) ilavelerle derlenmiştir. Dipnot-kaynakça yöntemi hakkında ayrıntılı bilgi ve çok sayıda örnek Chicago Manual of Style’in 16. baskısının 14. ve 15. bölümlerinde yer almaktadır.

Her özgün araştırma makalesinin, derleme makalenin ve çeviri yazının sonuna bir kaynakça eklenir. Kaynakça dipnotlarda ve resim altı yazılarında verilen tüm kaynakları kapsmalıdır. Kaynakça, Arşiv Kaynakları, Yazma Kaynaklar, Basılı Kaynaklar ve/veya Elektronik Kaynaklar olarak dört ana başlık altında oluşturulur. Kaynakçada, basılı kaynaklar yazar soyadına göre alfabetik olarak sıralanır. Arşiv malzemesi ve yazma eserler kaynak gösterilirken, arşiv ve kütüphanenin bulunduğu şehir, resmi adı ve tasnifi açık olarak belirtilmeli belge/yazma numarası, varsa tarihi verilmelidir.

Soyadı taşımayan yazarlar (örn. Salih Zeki) bibliyografyada ilk isminin baş harfi altında ve ‘Salih Zeki’ şeklinde yazılır. Soyadı almış yazarlar kaynakçaya soyadlarıyla girilir (örn. Adivar, A. Adnan).

Örnekler:

İD ilk dipnot, **SD** sonraki/kısa dipnotlar, **K** kaynakça

Kitap, tek, iki ve üç yazarlı

Dört ve daha fazla yazar için Kaynakça’da bütün yazarlar belirtilir, dipnotlarda yalnızca birinci yazar belirtilip ardına “ve diğerleri” anlamında “vd.” yazılır.

İD Turhan Baytop, *Türk Eczacılık Tarihi* (İstanbul: İstanbul Üniversitesi Eczacılık Fakültesi, 1985), 55.

SD Baytop, *Eczacılık Tarihi*, 175.

K Baytop, Turhan. *Türk Eczacılık Tarihi*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Eczacılık Fakültesi, 1985.

İD Sevtap Kadioğlu ve Gaye Şahinbaş Erginöz, *Belgelerle İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi’nde Mülteci Bilim Adamları* (İstanbul: İstanbul Üniversitesi, 2017), 35.

SD Kadioğlu ve Şahinbaş Erginöz, *Belgelerle İstanbul Üniversitesi*, 41.

K Kadioğlu, Sevtap ve Gaye Şahinbaş Erginöz. *Belgelerle İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi’nde Mülteci Bilim Adamları*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi, 2017.

İD İrfan Dağdelen, Hüseyin Türkmen, ve Nergis Ulu, *Türk Kütüphaneciliğinden İzdüşümler: Nail Bayraktara Armağan* (İstanbul: Büyükşehir Belediye Başkanlığı - Kültürel ve Sosyal İşler Daire Başkanlığı Kütüphane ve Müzeler Müdürlüğü, 2005), 21.

SD Dağdelen, Türkmen ve Ulu, *Türk Kütüphaneciliğinden*, 25.

K Dağdelen, İrfan, Hüseyin Türkmen ve Nergis Ulu. *Türk Kütüphaneciliğinden İzdüşümler: Nail Bayraktara Armağan*. İstanbul: Büyükşehir Belediye Başkanlığı, Kültürel ve Sosyal İşler Daire Başkanlığı Kütüphane ve Müzeler Müdürlüğü, 2005.

KİTAP, yazara ek olarak çevirmen veya hazırlayan varsa

Hazırlayan varsa, dipnotta “çev.” yerine “haz.”; kaynakçada “Çeviren” yerine “Hazırlayan” kullanılır.

İD Brian Cotterell ve Johan Kamminga, *Endüstri Öncesi Teknolojilerin Mekaniği*, çev. Atilla Bir (İstanbul: Literatür, 2001), 95.

SD Cotterell ve Kamminga, *Endüstri Öncesi*, 99.

K Cotterell, Brian ve Johan Kamminga, *Endüstri Öncesi Teknolojilerin Mekaniği*. Çeviren Atilla Bir. İstanbul: Literatür, 2001.

KİTAP, çok ciltli

İD Pirî Reis, *Kitab-ı Bahriye*, yay. haz. Ertuğrul Zekâi Ökte (İstanbul: TTT The Historical Research Foundation Istanbul Research Center, 1988), 1:155.

SD Pirî Reis, *Kitab-ı Bahriye*, 2:35.

K Pirî Reis. *Kitab-ı Bahriye*. Yayına hazırlayan Ertuğrul Zekâi Ökte. 4 cilt. İstanbul: TTT The Historical Research Foundation Istanbul Research Center, 1988.

Kitap içinde bölüm veya kitabın bir kısmı

İD Feza Günergün, “Metroloji: Geleneksel Ölçü ve Tartılardan Metre Sistemine,” *Osmanlı Uygarlığı 1* içinde, haz. Halil İnalçık ve Günsel Renda (Ankara: Kültür Bakanlığı, 2002), 405.

SD Günergün, “Metroloji,” 408.

K Günergün, Feza. “Metroloji: Geleneksel Ölçü ve Tartılardan Metre Sistemine.” *Osmanlı Uygarlığı 1*, hazırlayan Halil İnalçık ve Günsel Renda içinde 403-417. Ankara: Kültür Bakanlığı, 2002.

Kitap içinde önsöz, sunuş, giriş ve benzeri kısımlar

İD Gürol İrzık, Kostas Gavroglu’nun *Bilimlerin Geçmişinden Tarih Üretmek* adlı kitabına önsöz (İstanbul: İletişim Yayınları, 2006), 8.

SD İrzık, önsöz, 9.

K İrzık, Gürol. Kostas Gavroglu’nun *Bilimlerin Geçmişinden Tarih Üretmek* adlı kitabına önsöz, 7-11. İstanbul: İletişim Yayınları, 2006.

Kitap, elektronik olarak yayımlanmış

Eğer kitap birden fazla formatta yayımlanmış ise, kullanılan formatı referans verilir. Online başvurulmuş kitaplar için URL verilir. İstenirse erişim tarihi eklenir. Eğer sayfa numarası yoksa, bölüm başlığını veya başka bir sayı eklenebilir.

İD Ernst E. Hirsch, *Dünya Üniversiteleri ve Türkiye’de Üniversitelerin Gelişmesi I* (Ankara: Ankara Üniversitesi Yayınları, 1998) Erişim 14 Mart 2018, <http://kitaplar.ankara.edu.tr/detail.php?id=847>.

SD Hirsch, *Dünya Üniversiteleri I*, 206.

K Hirsch, Ernst E. *Dünya Üniversiteleri ve Türkiye’de Üniversitelerin Gelişmesi I*. Ankara: Ankara Üniversitesi Yayınları, 1998. Erişim 14 Mart 2018. <http://kitaplar.ankara.edu.tr/detail.php?id=847>.

Dergi makalesi, telif

İD Asuman Baytop, “İstanbul Üniversitesi Eczacı Mektebi’nde (1933-1962) Görev Almış Yabancı Öğretim Üyeleri,” *Osmanlı Bilimi Araştırmaları* 12 (2011), 9.

SD Baytop, “Eczacı Mektebi’nde,” 3-5.

K Baytop, Asuman. "İstanbul Üniversitesi Eczacı Mektebi'nde (1933-1962) Görev Almış Yabancı Öğretim Üyeleri." *Osmanlı Bilimi Araştırmaları* 12 (2011): 1-21.

Dergi makalesi, çeviri

İD Gert Schubring, "Hüseyin Tevfik Paşa: 'Lineer Cebir'in Mucidi," çev. Sevtap Kadioğlu, *Osmanlı Bilimi Araştırmaları* 7 (2007), 51.

SD Schubring, "Hüseyin Tevfik Paşa," 53.

K Schubring, Gert. "Hüseyin Tevfik Paşa: 'Lineer Cebir'in Mucidi," çeviren Sevtap Kadioğlu. *Osmanlı Bilimi Araştırmaları* 7 (2007): 49-54.

Dergi makalesi, elektronik

Eğer DOI (Digital Object Identifier) numarası verilmiş ise eklenir. Eğer yoksa ve yayıncı veya bilim dalı gerekli kılıyor ise erişim tarihi eklenir.

İD Gaye Danişan Polat, "Kamal, an Instrument of Celestial Navigation in the Indian Ocean, as Decribed by Ottoman Mariners Piri Reis and Seydi Ali Reis," *Osmanlı Bilimi Araştırmaları* 19 (2017): 3, erişim 2 Mart 2018, doi:10.30522/iuoba.356875.

SD Danişan Polat, "Kamal," 5-6.

K Danişan Polat, Gaye. "Kamal, an Instrument of Celestial Navigation in the Indian Ocean, as Decribed by Ottoman Mariners Piri Reis and Seydi Ali Reis." *Osmanlı Bilimi Araştırmaları* 19 (2017):1-12. Erişim 2 Mart 2018. doi:10.30522/iuoba.356875.

Gazete makalesi, baskı

İD Adnan Adıvar, "Fikir Hareketleri ve Yabancı Diller," *Cumhuriyet*, 13 Ağustos 1948, 2.

SD Adıvar, "Fikir Hareketleri," 2.

K Adıvar, Adnan. "Fikir Hareketleri ve Yabancı Diller." *Cumhuriyet*, 13 Ağustos 1948.

Gazete haberi, elektronik

Gazete makale ve haberleri genellikle kaynakçaya alınmaz. Alındığı takdirde yukarıdaki gösterimler kullanılır. Makalenin veya haberin yazarı belli değilse referansa haber veya makalenin başlığı ile başlanır.

İD "Bugün, Dünyanın En Çekici Sayısı 'Pi'nin Günü," *Cumhuriyet*, 14 Mart 2018, erişim 14 Mart 2018, http://www.cumhuriyet.com.tr/haber/teknoloji/50565/Bugun_dunyanin_en_cekici_sayisi__pi_nin_gunu.html.

SD "Bugün, Dünyanın En Çekici Sayısı 'Pi'nin Günü."

K "Bugün, Dünyanın En Çekici Sayısı 'Pi'nin Günü." *Cumhuriyet*, 14 Mart 2018. Erişim 14 Mart 2018. http://www.cumhuriyet.com.tr/haber/teknoloji/50565/Bugun_dunyanin_en_cekici_sayisi__pi_nin_gunu.html.

Kitap tanıtımı

İD Feza Günergun, "İkinci Meşrutiyet'in Tabip Örgütleri," Şeref Etker'in *İkinci Meşrutiyetin Tabip Örgütleri* adlı eserinin tanıtımı, *Osmanlı Bilimi Araştırmaları*, 18 (2017), 122, <http://dergipark.gov.tr/iuoba/issue/30995/335998>.

SD Günergun, "İkinci Meşrutiyet'in," 123.

K Günergun, Feza. "İkinci Meşrutiyet'in Tabip Örgütleri." Şeref Etker'in *İkinci Meşrutiyetin Tabip Örgütleri* adlı eserinin tanıtımı. *Osmanlı Bilimi Araştırmaları*, 18 (2017): 122-124. <http://dergipark.gov.tr/iuoba/issue/30995/335998>.

Tez

ID Kaan Ata, "Barış İçin Atom Programı'nın Türkiye'de Çekirdek Fizikinin Kurumsallaşmasına Etkisi" (Doktora tezi, İstanbul Üniversitesi, 2012), 82.

SD Ata, "Barış İçin Atom," 73.

K Ata, Kaan. "Barış İçin Atom Programı'nın Türkiye'de Çekirdek Fizikinin Kurumsallaşmasına Etkisi." Doktora tezi, İstanbul Üniversitesi, 2012.

Ansiklopedi maddesi

ID Turhan Baytop, "Eczacılık Öğretimi," *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, c.3 (İstanbul: Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı, 1994), 126-127.

SD Baytop, "Eczacılık Öğretimi," 126.

K Baytop, Turhan. "Eczacılık Öğretimi." *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*. 3: 126-127. İstanbul: Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı, 1994.

Yayımlanmamış bildiri

ID Erdal İnönü ve Harun Doğan, "Türk Bilimcilerinin Adlarıyla Anılan Bazı Buluşlar" (Bilim Tarihi, Felsefesi ve Sosyolojisi Çalışma Grubu'nun II. Ulusal Sempozyumu'nda sunulan bildiri, Assos, 18-20 Haziran 2004).

SD İnönü ve Doğan, "Türk Bilimcilerinin."

K İnönü, Erdal ve Harun Doğan. "Türk Bilimcilerinin Adlarıyla Anılan Bazı Buluşlar." Bilim Tarihi, Felsefesi ve Sosyolojisi Çalışma Grubu'nun II. Ulusal Sempozyumu'nda sunulan bildiri, Assos, 18-20 Haziran 2004.

Yazma eser

ID Feyzi, *Muhadarat-ı Feyzi*, İstanbul, İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi, T6833, 48a.

SD Feyzi, *Muhadarat-ı Feyzi*, T6833, 51b.

K Feyzi, *Muhadarat-ı Feyzi*, İstanbul, İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi, T6833, 1a-70b.

ID Salih b. Nasrullah, *Ghayat al-itqan fi tabdir badan al-insan*, İstanbul, Süleymaniye Kütüphanesi, Ayasofya 3682, 26a.

SD Salih b. Nasrullah, *Ghayat al-itqan*, Ayasofya 3682, 23b.

K Salih b. Nasrullah, *Ghayat al-itqan fi tabdir badan al-insan*, İstanbul, Süleymaniye Kütüphanesi, Ayasofya 3682, 1a-311a, Kopyalanma tarihi 10 Rebiülevvel 1135 (19 Aralık 1722).

Arşiv belgesi

ID Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), Cevdet Askeriye (C.AS.) 71/3352, 9 Şevval 1211 (7 Nisan 1797).

SD BOA, C.AS. 71/3352.

K Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA). Cevdet Askeriye (C. AS) 71/3352, 9 Şevval 1211 (7 Nisan 1920).

ID Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi (TSMA), E. 3202-2=597-2-7.

SD TSMA, E. 3202-2=597-2-7.

K Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi (TSMA). E. 3202-2=597-2-7.

Web sitesi

ID "Bilginin İzinde," Bilim Tarihi, erişim 14 Mart 2018, http://www.bilimtarihi.org/bilginin_izinde.html

SD "Bilginin İzinde."

K Bilim Tarihi. "Bilginin İzinde." Erişim 14 Mart 2018. http://www.bilimtarihi.org/bilginin_izinde.html.

E-posta veya metin iletisi

Genellikle yalnızca dipnotlarda verilir. Kaynakçada yer alma zorunluluğu yoktur.

d Gökşin Sanal, yazara e-posta iletisi, 16.10.2015.

SON KONTROL LİSTESİ

Aşağıdaki listede eksik olmadığından emin olun:

- Makalenin türü
- Başka bir dergiye gönderilmemiş olduğu
- Dil kontrolünün yapıldığı
- Yazarlara Bilgide detaylı olarak anlatılan dergi politikalarının gözden geçirildiği
- Referansların derginin benimsediği Chicago Manual of Style'ı temel alan referans sistemine uygun olarak düzenlendiği
- Telif Hakkı Anlaşması Formu (Yazar, makale yayına kabul bilgisini aldıktan sonra göndermelidir.)
- Daha önce basılmamış materyal (yazı-resim-tablo) kullanılmış ise izin belgesi
- Kapak sayfası
 - ✓ Makalenin kategorisi
 - ✓ Makale dilinde ve İngilizce başlık
 - ✓ Yazarların ismi soyadı, unvanları ve bağlı oldukları kurumlar (üniversite ve fakülte bilgisinden sonra şehir ve ülke bilgisi de yer almalıdır), e-posta adresleri
 - ✓ Sorumlu yazarın e-posta adresi, açık yazışma adresi, iş telefonu, GSM, faks numarası
 - ✓ Tüm yazarların ORCID'leri
 - ✓ Teşekkür, Çıkar çatışması, Finansal destek açıklaması
- Makale ana metni
 - ✓ Önemli: Ana metinde yazarın / yazarların kimlik bilgilerinin yer almamış olması gerekir.
 - ✓ Makale dilinde ve İngilizce başlık
 - ✓ Özetler: 180-200 kelime makale dilinde ve 180-200 kelime İngilizce
 - ✓ Türkçe makaleler için İngilizce genişletilmiş özet (600-800 kelime), Rusça makaleler için hem Türkçe hem İngilizce genişletilmiş özet (600-800 kelime), İngilizce makaleler için Türkçe genişletilmiş özet (600-800 kelime) eklenmelidir.
 - ✓ Anahtar Kelime 10 adet
 - ✓ Makale ana metin bölümleri
 - ✓ Kaynaklar

- ✓ Tablolar-Resimler, Şekiller (başlık, kaynak ve alt yazılıyla)

İLETİŞİM

Sorumlu Müdür : Ayna ASKEROĞLU ARSLAN

E-mail : avid@istanbul.edu.tr

Tel : (212) 440 00 00

Adres : İstanbul Üniversitesi
Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü
Seyyid Hasan Paşa Medresesi,
Balabanağa Mahallesi, Kimyager Derviş Paşa Sokak,
No: 6, Beyazıt/Fatih, İstanbul, Türkiye

AIM AND SCOPE

The Journal of Eurasian Inquiries aims to share scientific studies on the Eurasian region covering the area from Turkistan and Caucasus to Balkans and the Middle East in the field of social sciences, prepared in different disciplines.

Journal of Eurasian Studies (AVID) includes papers related to Eurasian geography from different disciplines such as international relations, political science, history, sociology, economics, law, cultural and regional studies.

EDITORIAL POLICIES AND PEER REVIEW PROCESS

Publication Policy

The journal is committed to upholding the highest standards of publication ethics and pays regard to Principles of Transparency and Best Practice in Scholarly Publishing published by the Committee on Publication Ethics (COPE), the Directory of Open Access Journals (DOAJ), the Open Access Scholarly Publishers Association (OASPA), and the World Association of Medical Editors (WAME) on <https://publicationethics.org/resources/guidelines-new/principles-transparency-and-best-practice-scholarly-publishing>

The subjects covered in the manuscripts submitted to the Journal for publication must be in accordance with the aim and scope of the Journal. Only those manuscripts approved by every individual author and that were not published before in or sent to another journal, are accepted for evaluation.

Changing the name of an author (omission, addition or order) in papers submitted to the Journal requires written permission of all declared authors.

Plagiarism, duplication, fraud authorship/denied authorship, research/data fabrication, salami slicing/salami publication, breaching of copyrights, prevailing conflict of interest are unethical behaviors. All manuscripts not in accordance with the accepted ethical standards will be removed from the publication. This also contains any possible malpractice discovered after the publication.

Plagiarism

Submitted manuscripts that pass preliminary control are scanned for plagiarism using iThenticate software. If plagiarism/self-plagiarism will be found authors will be informed. Editors may resubmit manuscript for similarity check at any peer-review or production stage if required. High similarity scores may lead to rejection of a manuscript before and even after acceptance. Depending on the type of article and the percentage of similarity score taken from each article, the overall similarity score is generally expected to be less than 15 or 20%.

Double Blind Peer-Review

After plagiarism check, the eligible ones are evaluated by the editors-in-chief for their originality, methodology, the importance of the subject covered and compliance with the journal scope. The editor provides a fair double-blind peer review of the submitted articles and hands over the papers

matching the formal rules to at least two national/international referees for evaluation and gives green light for publication upon modification by the authors in accordance with the referees' claims.

Author Responsibilities

It is authors' responsibility to ensure that the article is in accordance with scientific and ethical standards and rules. Authors must ensure that submitted work is original. They must certify that the manuscript has not previously been published elsewhere or is not currently being considered for publication elsewhere, in any language. Applicable copyright laws and conventions must be followed. Copyright material (e.g. tables, figures or extensive quotations) must be reproduced only with appropriate permission and acknowledgement. Any work or words of other authors, contributors, or sources must be appropriately credited and referenced.

All the authors of a submitted manuscript must have direct scientific and academic contribution to the manuscript. The author(s) of the original research articles is defined as a person who is significantly involved in "conceptualization and design of the study", "collecting the data", "analyzing the data", "writing the manuscript", "reviewing the manuscript with a critical perspective" and "planning/conducting the study of the manuscript and/or revising it". Fund raising, data collection or supervision of the research are not sufficient for being accepted as an author. The author(s) must meet all these criteria described above. The order of names in the author list of an article must be a co-decision and it must be indicated in the Copyright Agreement Form. The individuals who do not meet the authorship criteria but contributed to the study must take place in the acknowledgement section. Individuals providing technical support, assisting writing, providing a general support, providing material or financial support are examples to be indicated in acknowledgement section.

All authors must disclose all issues concerning financial relationship, conflict of interest, and competing interest that may potentially influence the results of the research or scientific judgment.

When an author discovers a significant error or inaccuracy in his/her own published paper, it is the author's obligation to promptly cooperate with the Editor-in-Chief to provide retractions or corrections of mistakes.

Peer Review Process

Only those manuscripts approved by its every individual author and that were not published before in or sent to another journal, are accepted for evaluation.

Submitted manuscripts that pass preliminary control are scanned for plagiarism using iThenticate software. After plagiarism check, the eligible ones are evaluated by editor-in-chief for their originality, methodology, the importance of the subject covered and compliance with the journal scope. Editor-in-chief evaluates manuscripts for their scientific content without regard to ethnic origin, gender, citizenship, religious belief or political philosophy of the authors and ensures a fair double-blind peer review of the selected manuscripts.

The selected manuscripts are sent to at least two national/international referees for evaluation and publication decision is given by editor-in-chief upon modification by the authors in accordance with

the referees' claims.

Editor-in-chief does not allow any conflicts of interest between the authors, editors and reviewers and is responsible for final decision for publication of the manuscripts in the Journal.

Reviewers' judgments must be objective. Reviewers' comments on the following aspects are expected while conducting the review.

- Does the manuscript contain new and significant information?
- Does the abstract clearly and accurately describe the content of the manuscript?
- Is the problem significant and concisely stated?
- Are the methods described comprehensively?
- Are the interpretations and conclusions justified by the results?
- Are references made to other works in the field adequate?
- Is the language acceptable?

Reviewers must ensure that all the information related to submitted manuscripts is kept as confidential and they must report to the editor if they are aware of copyright infringement and plagiarism on the author's side.

A reviewer who feels unqualified to review the topic of a manuscript or knows that its prompt review will be impossible should notify the editor and excuse himself from the reviewing process.

The editor informs the reviewers that the manuscripts are confidential and that this is a privileged interaction. The reviewers and members of editorial board cannot discuss the manuscripts with other persons. The anonymity of the referees is important.

COPYRIGHT NOTICE

Authors publishing with the journal retain the copyright to their work licensed under the Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International license (CC BY-NC 4.0) (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/>) and grant the Publisher non-exclusive commercial right to publish the work. CC BY-NC 4.0 license permits unrestricted, non-commercial use, distribution, and reproduction in any medium, provided the original work is properly cited.

OPEN ACCESS STATEMENT

The journal is an open access journal and all content is freely available without charge to the user or his/her institution. Except for commercial purposes, users are allowed to read, download, copy, print, search, or link to the full texts of the articles in this journal without asking prior permission from the publisher or the author. This is in accordance with the BOAI definition of open access.

The open access articles in the journal are (CC BY-NC 4.0) license. (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/deed.en>).

ETHICS**Standards and Principles of Publication Ethics**

Journal of Eurasian Inquires is committed to upholding the highest standards of publication ethics and pays regard to Principles of Transparency and Best Practice in Scholarly Publishing published by the Committee on Publication Ethics (COPE), the Directory of Open Access Journals (DOAJ), the Open Access Scholarly Publishers Association (OASPA), and the World Association of Medical Editors (WAME) on <https://publicationethics.org/resources/guidelines-new/principles-transparency-and-best-practice-scholarly-publishing>

All parties involved in the publishing process (Editors, Reviewers, Authors and Publishers) are expected to agree on the following ethical principles.

All submissions must be original, unpublished (including as full text in conference proceedings), and not under the review of any other publication synchronously. Each manuscript is reviewed by one of the editors and at least two referees under double-blind peer review process. Plagiarism, duplication, fraud authorship/denied authorship, research/data fabrication, salami slicing/salami publication, breaching of copyrights, prevailing conflict of interest are unethical behaviors.

All manuscripts not in accordance with the accepted ethical standards will be removed from the publication. This also contains any possible malpractice discovered after the publication. In accordance with the code of conduct we will report any cases of suspected plagiarism or duplicate publishing.

Research Ethics

Journal of Eurasian Inquiries-Avrasya İncelemeleri Dergisi (AVID) adheres to the highest standards in research ethics and follows the principles of international research ethics as defined below. The authors are responsible for the compliance of the manuscripts with the ethical rules.

- Principles of integrity, quality and transparency should be sustained in designing the research, reviewing the design and conducting the research.
- The research team and participants should be fully informed about the aim, methods, possible uses and requirements of the research and risks of participation in research.
- The confidentiality of the information provided by the research participants and the confidentiality of the respondents should be ensured. The research should be designed to protect the autonomy and dignity of the participants.
- Research participants should participate in the research voluntarily, not under any coercion.
- Any possible harm to participants must be avoided. The research should be planned in such a way that the participants are not at risk.
- The independence of research must be clear; and any conflict of interest or must be disclosed.
- In experimental studies with human subjects, written informed consent of the participants who decide to participate in the research must be obtained. In the case of children and those under wardship or with confirmed insanity, legal custodian's assent must be obtained.
- If the study is to be carried out in any institution or organization, approval must be obtained from this institution or organization.

- In studies with human subject, it must be noted in the method's section of the manuscript that the informed consent of the participants and ethics committee approval from the institution where the study has been conducted have been obtained.

MANUSCRIPT ORGANIZATION AND FORMAT

All correspondence will be sent to the first-named author unless otherwise specified. Manuscript is to be submitted online via <http://dergipark.gov.tr/login> that can be accessed

at <https://dergipark.org.tr/en/pub/iuavid> It must be accompanied by a title page specifying the article category (i.e. research article, review etc.) and including information about the manuscript (see the Submission Checklist). Manuscripts should be prepared in Microsoft Word 2003 and upper versions. In addition, Copyright Agreement Form that has to be signed by all authors must be submitted.

1. The journal publishes manuscripts in Turkish, English and Russian.
2. Manuscript should be written in MS Word format, double-spaced and in 11 point Times New Roman font. We kindly ask for you to not to send a pdf file. The title should be written with capital letters (12 point, bold), sub-headings in lower case letters (11 point, bold).
3. Research and review articles, as well as articles in translation should each include on its title page two abstracts (in the language of article and in English) of 180-200 words each. Key words (max. 10 words each) will also be provided underneath both of the abstracts. No abstract and bibliography are needed for research notes, addendum, book & scientific meeting reviews, and letters to the editor. While uploading addendum, book review and letter to the editor files on the manuscript management system, please enter the first paragraph of the article in the abstract section. An extended abstract in English (600-800 words) is required for articles in Turkish. An extended abstract in Turkish (600-800 words) is required for articles in English. Extended abstracts both in Turkish and English (600-800 words for each) are required for articles in Russian.
4. Appendixes, with related bibliographical references, are placed after the body text, and before the bibliography. Their references should be included in the bibliography.
6. Short quotations should be given between double quotes within the paragraph. Long quotations (10 points) should have double indentation on the left (only), without quotes.
7. Figures and images should include captions with related bibliographical references. Bibliographical references mentioned in the captions should be included in the bibliography. Their captions should be incorporated within the text, and not be collected at the end of the manuscript. Also, they should be separately uploaded to manuscript management system. Captions of images and figures should be numbered separately. Captions should be in 9 points.
8. Notes and bibliography must be in line with journal's reference style based on Chicago Manual of Style (16th edition).
9. Notes (8 point) should be given at the bottom of every page, signalled by superscript numbers in the body text. Reference numbers should follow the punctuation marks (.³⁵,²³).
10. Submitted manuscripts and abstracts should be conformed with the grammar and orthography of the language (Turkish, English, Russian) in which they were written.
11. A title page including author information must be submitted together with the manuscript. The

title page is to include fully descriptive title of the manuscript and, affiliation, title, e-mail address, postal address, phone, fax number of the author(s) and ORCID(s) of all authors (see The Submission Checklist).

References

Journal of Eurasian Inquiries - Avrasya İncelemeleri Dergisi (AVID) has adopted the “**notes and bibliography**” documentation system preferred in the humanities field; including literature, history, and arts. This style presents bibliographic information in foot notes and bibliography.

Authors who would like to submit their manuscripts to the journal are kindly invited to follow the examples given below when writing the footnotes and compiling the bibliography. These examples are borrowed from the Chicago Manual of Style https://www.chicagomanualofstyle.org/tools_citationguide/citation-guide-1.html A few more examples have also been added. Further information and numerous examples about the “notes and bibliography” system are available at the 14th and 15th chapters of the Chicago Manual of Style (16th edition).

A bibliography is needed at the end of research (original) articles, review articles and articles in translation. It should include all sources given in footnotes, captions and appendixes. The bibliography can include separate sections such as archival, manuscript, secondary, and/or electronic sources. Secondary sources are listed after the author’s name. When referring to archival material and manuscripts please note the name of the library and the collection, number and date of the document used if available.

Authors who do not have surnames (i.e. Salih Zeki), should be listed according to their first names: (i.e. Salih Zeki) and should be listed in the bibliography under the letter “S”. Authors with surnames are listed in surname and name order (i.e. Adivar, A. Adnan).

Examples:

fn (first note), sn (subsequent/short notes), bib (bibliography).

Book, one author

fn Zadie Smith, *Swing Time* (New York: Penguin Press, 2016), 315–16.

sn Smith, *Swing Time*, 320.

bib Smith, Zadie. *Swing Time*. New York: Penguin Press, 2016.

Book, two authors

fn Brian Grazer and Charles Fishman, *A Curious Mind: The Secret to a Bigger Life* (New York: Simon & Schuster, 2015), 12.

sn Grazer and Fishman, *Curious Mind*, 37.

bib Grazer, Brian, and Charles Fishman. *A Curious Mind: The Secret to a Bigger Life*. New York: Simon & Schuster, 2015.

Chapter or other part of an edited book

In a note, cite specific pages. In the bibliography, include the page range for the chapter or part.

fn Henry David Thoreau, "Walking," in *The Making of the American Essay*, ed. John D'Agata (Minneapolis: Graywolf Press, 2016), 177–78.

sn Thoreau, "Walking," 182.

bib Thoreau, Henry David. "Walking." In *The Making of the American Essay*, edited by John D'Agata, 167–95. Minneapolis: Graywolf Press, 2016.

In some cases, you may want to cite the collection as a whole instead.

fn John D'Agata, ed., *The Making of the American Essay* (Minneapolis: Graywolf Press, 2016), 177–78.

sn D'Agata, *American Essay*, 182.

bib D'Agata, John, ed. *The Making of the American Essay*. Minneapolis: Graywolf Press, 2016.

Translated book

fn Jhumpa Lahiri, *In Other Words*, trans. Ann Goldstein (New York: Alfred A. Knopf, 2016), 146.

sn Lahiri, *In Other Words*, 184.

bib Lahiri, Jhumpa. *In Other Words*. Translated by Ann Goldstein. New York: Alfred A. Knopf, 2016.

E-book

For books consulted online, include a URL or the name of the database. For other types of e-books, name the format. If no fixed page numbers are available, cite a section title or a chapter or other number in the notes, if any (or simply omit).

fn Jane Austen, *Pride and Prejudice* (New York: Penguin Classics, 2007), chap. 3, Kindle.

sn Austen, *Pride and Prejudice*, chap. 14.

bib Austen, Jane. *Pride and Prejudice*. New York: Penguin Classics, 2007. Kindle.

fn Brooke Borel, *The Chicago Guide to Fact-Checking* (Chicago: University of Chicago Press, 2016), 92, ProQuest Ebrary.

sn Borel, *Fact-Checking*, 104–5.

bib Borel, Brooke. *The Chicago Guide to Fact-Checking*. Chicago: University of Chicago Press, 2016. ProQuest Ebrary.

fn Philip B. Kurland and Ralph Lerner, eds., *The Founders' Constitution* (Chicago: University of Chicago Press, 1987), chap. 10, doc. 19, <http://press-pubs.uchicago.edu/founders/>.

sn Kurland and Lerner, *Founders' Constitution*, chap. 4, doc. 29.

bib Kurland, Philip B., and Ralph Lerner, eds. *The Founders' Constitution*. Chicago: University of Chicago Press, 1987. <http://press-pubs.uchicago.edu/founders/>.

fn Herman Melville, *Moby-Dick; or, The Whale* (New York: Harper & Brothers, 1851), 627, <http://mel.hofstra.edu/moby-dick-the-whale-proofs.html>.

sn Melville, *Moby-Dick*, 722–23.

bib Melville, Herman. *Moby-Dick; or, The Whale*. New York: Harper & Brothers, 1851. <http://mel.hofstra.edu/moby-dick-the-whale-proofs.html>.

Journal article

In a note, cite specific page numbers. In the bibliography, include the page range for the whole article. For articles consulted online, include a URL or the name of the database. Many journal articles list a DOI (Digital Object Identifier). A DOI forms a permanent URL that begins <https://doi.org/>. This URL is preferable to the URL that appears in your browser's address bar.

fn Shao-Hsun Keng, Chun-Hung Lin, and Peter F. Orazem, "Expanding College Access in Taiwan, 1978–2014: Effects on Graduate Quality and Income Inequality," *Journal of Human Capital* 11, no. 1 (Spring 2017): 9–10, <https://doi.org/10.1086/690235>.

sn Keng, Lin, and Orazem, "Expanding College Access," 23.

bib Keng, Shao-Hsun, Chun-Hung Lin, and Peter F. Orazem. "Expanding College Access in Taiwan, 1978–2014: Effects on Graduate Quality and Income Inequality." *Journal of Human Capital* 11, no. 1 (Spring 2017): 1–34. <https://doi.org/10.1086/690235>.

fn Peter LaSalle, "Conundrum: A Story about Reading," *New England Review* 38, no. 1 (2017): 95, Project MUSE.

sn LaSalle, "Conundrum," 101.

bib LaSalle, Peter. "Conundrum: A Story about Reading." *New England Review* 38, no. 1 (2017): 95–109. Project MUSE.

fn Susan Satterfield, "Livy and the *Pax Deum*," *Classical Philology* 111, no. 2 (April 2016): 170.

sn Satterfield, "Livy," 172–73.

bib Satterfield, Susan. "Livy and the *Pax Deum*." *Classical Philology* 111, no. 2 (April 2016): 165–76.

fn Rachel A. Bay et al., "Predicting Responses to Contemporary Environmental Change Using Evolutionary Response Architectures." *American Naturalist* 189, no. 5 (May 2017): 465, <https://doi.org/10.1086/691233>.

sn Bay et al., "Predicting Responses," 466.

bib Bay, Rachael A., Noah Rose, Rowan Barrett, Louis Bernatchez, Cameron K. Ghalambor, Jesse R. Lasky, Rachel B. Brem, Stephen R. Palumbi, and Peter Ralph. "Predicting Responses to Contemporary Environmental Change Using Evolutionary Response Architectures," *American Naturalist* 189, no. 5 (May 2017): 463–73. <https://doi.org/10.1086/691233>.

News or magazine article

Articles from newspapers or news sites, magazines, blogs, and the like are cited similarly. Page numbers, if any, can be cited in a note but are omitted from a bibliography entry. If you consulted the article online, include a URL or the name of the database.

fn Farhad Manjoo, "Snap Makes a Bet on the Cultural Supremacy of the Camera," *New York Times*, March 8, 2017, <https://www.nytimes.com/2017/03/08/technology/snap-makes-a-bet-on-the-cultural-supremacy-of-the-camera.html>.

sn Manjoo, "Snap."

bib Manjoo, Farhad. "Snap Makes a Bet on the Cultural Supremacy of the Camera." *New York Times*, March 8, 2017. <https://www.nytimes.com/2017/03/08/technology/snap-makes-a-bet-on-the-cultural-supremacy-of-the-camera.html>.

fn Rebecca Mead, "The Prophet of Dystopia," *New Yorker*, April 17, 2017, 43.

sn Mead, "Dystopia," 47

bib Mead, Rebecca. "The Prophet of Dystopia." *New Yorker*, April 17, 2017.

fn Tanya Pai, "The Squishy, Sugary History of Peeps," *Vox*, April 11, 2017, <http://www.vox.com/culture/2017/4/11/15209084/peeps-easter>.

sn Pai, "History of Peeps."

bib Pai, Tanya. "The Squishy, Sugary History of Peeps." *Vox*, April 11, 2017. <http://www.vox.com/culture/2017/4/11/15209084/peeps-easter>.

fn Rob Pegoraro, "Apple's iPhone Is Sleek, Smart and Simple," *Washington Post*, July 5, 2007, LexisNexis Academic

sn Pegoraro, "Apple's iPhone."

bib Pegoraro, Rob. "Apple's iPhone Is Sleek, Smart and Simple." *Washington Post*, July 5, 2007. LexisNexis Academic.

Readers' comments are cited in the text or in a note but omitted from a bibliography.

Eduardo B (Los Angeles), March 9, 2017, comment on Manjoo, "Snap."

Book review

fn Michiko Kakutani, "Friendship Takes a Path That Diverges," review of *Swing Time*, by Zadie Smith, *New York Times*, November 7, 2016.

sn Kakutani, "Friendship."

bib Kakutani, Michiko. "Friendship Takes a Path That Diverges." Review of *Swing Time*, by Zadie Smith. *New York Times*, November 7, 2016.

Encyclopaedia entry

fn Mogens Herman Hansen, "Athenian Democracy," *The Oxford Classical Dictionary*, 3rd ed. (Oxford, UK: Oxford University Press, 1996).

sn Hansen, "Athenian Democracy."

Bib Hansen, Mogens Herman. "Athenian Democracy." *The Oxford Classical Dictionary*, 3rd ed. Oxford, UK: Oxford University Press, 1996.

Interview

fn Kory Stamper, "From 'F-Bomb' to 'Photobomb,' How the Dictionary Keeps Up with English," interview by Terry Gross, *Fresh Air*, NPR, April 19, 2017, audio, 35:25, <http://www.npr.org/2017/04/19/524618639/from-f-bomb-to-photobomb-how-the-dictionary-keeps-up-with-english>.

sn Stamper, interview.

bib Stamper, Kory. "From 'F-Bomb' to 'Photobomb,' How the Dictionary Keeps Up with English." Interview by Terry Gross. *Fresh Air*, NPR, April 19, 2017. Audio, 35:25. <http://www.npr.org/2017/04/19/524618639/from-f-bomb-to-photobomb-how-the-dictionary-keeps-up-with-english>.

Thesis or dissertation

fn Cynthia Lillian Rutz, "King Lear and Its Folktale Analogues" (PhD diss., University of Chicago, 2013),

99–100.

sn Rutz, “*King Lear*,” 158.

bib Rutz, Cynthia Lillian. “*King Lear* and Its Folktale Analogues.” PhD diss., University of Chicago, 2013.

Paper presented at a meeting of a conference

fn Rachel Adelman, “‘Such Stuff as Dreams Are Made On’: God’s Footstool in the Aramaic Targumim and Midrashic Tradition” (paper presented at the annual meeting for the Society of Biblical Literature, New Orleans, Louisiana, November 21–24, 2009).

sn Adelman, “Such Stuff as Dreams.”

bib Adelman, Rachel. “‘Such Stuff as Dreams Are Made On’: God’s Footstool in the Aramaic Targumim and Midrashic Tradition.” Paper presented at the annual meeting for the Society of Biblical Literature, New Orleans, Louisiana, November 21–24, 2009.

Manuscripts

fn Feyzi, *Muhadarat-ı Feyzi*, Istanbul, Istanbul University Rare Books and Manuscripts Library, MS T6833, 48a.

sn Feyzi, *Muhadarat-ı Feyzi*, MS T6833, 51b.

bib Feyzi, *Muhadarat-ı Feyzi*, Istanbul, Istanbul University Rare Books and Manuscripts Library, MS T6833, 1a-70b.

fn Salih b. Nasrullah, *Ghayat al-itqan fi tabdir badan al-insan*, Istanbul, Süleymaniye Library, MS Ayasofya 3682, 26a.

sn Salih b. Nasrullah, *Ghayat al-itqan*, MS Ayasofya 3682, 23b.

bib Salih b. Nasrullah, *Ghayat al-itqan fi tabdir badan al-insan*, Istanbul, Süleymaniye Library, MS Ayasofya 3682, 1a-311a. Copied on 10 Rabi I 1135 (19 December 1722).

Archival documents

fn Ottoman Archives of the Turkish Prime Ministry (Başbakanlık Osmanlı Arşivi, BOA), Cevdet Askeriye (C.AS.) 71/3352, 9 Şevval 1211 (7 Nisan 1797).

sn BOA, C.AS. 71/3352.

bib Ottoman Archives of the Turkish Prime Ministry (Başbakanlık Osmanlı Arşivi, BOA). Cevdet Askeriye (C. AS) 71/3352, 9 Şevval 1211 (7 Nisan 1920).

fn Topkapı Palace Museum Archives (Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi, TSMA), E. 3202-2=597-2-7.

sn TSMA, E. 3202-2=597-2-7.

bib Topkapı Palace Museum Archives (Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi, TSMA). E. 3202-2=597-2-7.

Website content

fn Katie Bouman, “How to Take a Picture of a Black Hole,” filmed November 2016 at TEDxBeaconStreet, Brookline, MA, video, 12:51, https://www.ted.com/talks/katie_bouman_what_does_a_black_hole_look_like.

sn Bouman, “Black Hole.”

bib Bouman, Katie. “How to Take a Picture of a Black Hole.” Filmed November 2016 at

INFORMATION FOR AUTHORS

TEDxBeaconStreet, Brookline, MA. Video, 12:51. https://www.ted.com/talks/katie_bouman_what_does_a_black_hole_look_like.

fn "Privacy Policy," Privacy & Terms, Google, last modified April 17, 2017, <https://www.google.com/policies/privacy/>.

sn Google, "Privacy Policy."

bib Google. "Privacy Policy." Privacy & Terms. Last modified April 17, 2017. <https://www.google.com/policies/privacy/>.

fn "About Yale: Yale Facts," Yale University, accessed May 1, 2017, <https://www.yale.edu/about-yale/yale-facts>.

sn "Yale Facts."

bib Yale University. "About Yale: Yale Facts." Accessed May 1, 2017. <https://www.yale.edu/about-yale/yale-facts>.

Personal communication

Personal communications, including email and text messages and direct messages sent through social media, are usually cited in the text or in a note only; they are rarely included in a bibliography.

fn sn Sam Gomez, Facebook message to author, August 1, 2017.

SUBMISSION CHECKLIST

Ensure that the following items are present:

- Confirm that "the paper is not under consideration for publication in another journal".
- Confirm that final language control is done.
- Confirm that journal policies detailed in Information for Authors have been reviewed.
- Confirm that the references cited in the text and listed in the references section are in line with journals's reference system based on Chicago Manual of Style.
- Copyright Agreement Form (will only be sent after the article has been accepted for publication)
- Permission for non-published material
- Title page
 - ✓ The category of the manuscript
 - ✓ The title of the manuscript both in the language of the manuscript and in English
 - ✓ All authors' names and affiliations (institution, faculty/department, city, country), e-mail addresses
 - ✓ Corresponding author's email address, full postal address, telephone and fax number
 - ✓ ORCIDs of all authors.
 - ✓ Acknowledgements, grant supports, conflicts of interest should be indicated
- Main Manuscript Document
 - ✓ Important: Please avoid mentioning the the author (s) names in the manuscript.
 - ✓ The title of the manuscript both in the language of the manuscript and in English

INFORMATION FOR AUTHORS

- ✓ Abstracts (180-200 words) both in the language of manuscript and in English
- ✓ Extended abstract in English (600-800 words) for articles in Turkish. Extended abstract in Turkish (600-800 words) for articles in English. Extended abstracts both in Turkish and English (600-800 words for each) for articles in Russian.
- ✓ Key words
- ✓ Manuscript body text
- ✓ References and bibliography
- ✓ All tables, illustrations (figures) (including title)

CONTACT INFO

Director : Ayna ASKEROĞLU ARSLAN

E-mail : avid@istanbul.edu.tr

Phone : +90 (212) 440 00 00

Address : Istanbul University

Research Institute of Turkology

Seyyid Hasan Paşa Medresesi,

Balabanağa Mahallesi, Kimyager Derviş Paşa Sokak,

No: 6, Beyazıt/Fatih, Istanbul, Turkey

COPYRIGHT AGREEMENT FORM / TELİF HAKKI ANLAŞMASI FORMU

Istanbul University
İstanbul Üniversitesi

Journal name: Journal of Eurasian Inquiries
Dergi Adı: Avrasya İncelemeleri Dergisi

Copyright Agreement Form
Telif Hakkı Anlaşması Formu

Responsible/Corresponding Author Sorumlu Yazar	
Title of Manuscript Makalenin Başlığı	
Acceptance date Kabul Tarihi	
List of authors Yazarların Listesi	

Sıra No	Name - Surname Adı-Soyadı	E-mail E-Posta	Signature İmza	Date Tarih
1				
2				
3				
4				
5				

Manuscript Type (Research Article, Review, etc.) Makalenin türü (Araştırma makalesi, Derleme, v.b.)	
--	--

Responsible/Corresponding Author:
Sorumlu Yazar:

University/company/institution	Çalıştığı kurum	
Address	Posta adresi	
E-mail	E-posta	
Phone; mobile phone	Telefon no; GSM no	

The author(s) agrees that:
The manuscript submitted is his/her/their own original work, and has not been plagiarized from any prior work, all authors participated in the work in a substantive way, and are prepared to take public responsibility for the work, all authors have seen and approved the manuscript as submitted, the manuscript has not been published and is not being submitted or considered for publication elsewhere, the text, illustrations, and any other materials included in the manuscript do not infringe upon any existing copyright or other rights of anyone. İSTANBUL UNIVERSITY will publish the content under Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International (CC BY-NC 4.0) license that gives permission to copy and redistribute the material in any medium or format other than commercial purposes as well as remix, transform and build upon the material by providing appropriate credit to the original work. The Contributor(s) or, if applicable the Contributor's Employer, retain(s) all proprietary rights in addition to copyright, patent rights. I/We indemnify İSTANBUL UNIVERSITY and the Editors of the Journals, and hold them harmless from any loss, expense or damage occasioned by a claim or suit by a third party for copyright infringement, or any suit arising out of any breach of the foregoing warranties as a result of publication of my/our article. I/We also warrant that the article contains no libelous or unlawful statements, and does not contain material or instructions that might cause harm or injury. This Copyright Agreement Form must be signed/ratified by all authors. Separate copies of the form (completed in full) may be submitted by authors located at different institutions; however, all signatures must be original and authenticated.

Yazar(lar) aşağıdaki hususları kabul eder
Sunulan makalenin yazar(lar)ın orijinal çalışması olduğunu ve intihal yapmadıklarını,
Tüm yazarların bu çalışmaya aslı olarak katılmış olduklarını ve bu çalışma için her türlü sorumluluğu aldıklarını,
Tüm yazarların sunulan makalenin son halini gördüklerini ve onayladıklarını,
Makalenin başka bir yerde basılmadığını veya basılmak için sunulmadığını,
Makalede bulunan metnin, şekillerin ve dokümanların diğer şahıslara ait olan Telif Haklarını ihlal etmediğini kabul ve taahhüt ederler.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ'nin bu fikri eseri, Creative Commons Atıf-GayriTicari 4.0 Uluslararası (CC BY-NC 4.0) lisansı ile yayınlamasına izin verirler.
Creative Commons Atıf-GayriTicari 4.0 Uluslararası (CC BY-NC 4.0) lisansı, eserin ticari kullanım dışında her boyut ve formatta paylaşılmasına, kopyalanmasına, çoğaltılmasına ve orijinal esere uygun şekilde atıfta bulunmak kaydıyla yeniden düzenleme, dönüştürme ve eserin üzerine inşa etme dâhil adapte edilmesine izin verir.
Yazar(lar)ın veya varsa yazar(lar)ın işverenin telif dâhil patent hakları, fikri mülkiyet hakları saklıdır.
Ben/Biz, telif hakkı ihlali nedeniyle üçüncü şahıslarca vuku bulacak hak talebi veya açılacak davalarda İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ ve Dergi Editörlerinin hiçbir sorumluluğunun olmadığını, tüm sorumluluğun yazarlara ait olduğunu taahhüt ederim/ederiz.
Ayrıca Ben/Biz makalede hiçbir suç unsuru veya kanuna aykırı ifade bulunmadığını, araştırma yapılrken kanuna aykırı herhangi bir malzeme ve yöntem kullanılmadığını taahhüt ederim/ederiz.
Bu Telif Hakkı Anlaşması Formu tüm yazarlar tarafından imzalanmalıdır/onaylanmalıdır. Form farklı kurumlarda bulunan yazarlar tarafından ayrı kopyalar halinde doldurularak sunulabilir. Ancak, tüm imzaların orijinal veya kantlanabilir şekilde onaylı olması gerekir.

Responsible/Corresponding Author: Sorumlu Yazar:	Signature / İmza	Date / Tarih
	/...../.....